magazin istoric

SERIE NOUĂ - AUGUST 1994

Concursul Tânărului European

O săptămână la Bruxelles

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXVIII — nr. 8 (329)
august 1994

Director — redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Bucureşti, strada Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70100, Telefon: 615.02.00, interioare 406, 917

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Doina Pascu, Marian Ştefan (responsabil de număr)
Secretar de redacţie: Theodor Lianos
Macheta artistică: arh. Marian Oproiu
Corectura: G. Apreotesei, C. Avram
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Consilier onorific: Radu Ion Popescu
Editor: Fundaţia Culturală Magazin Istoric. Revistă tipărită la R.A.I. — IMPRIMERIA „CORESI" — Bucureşti, director general Dumitru Constantinescu; director economic M. Vlădeanu; director M. Soare

Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună

SUMAR

Începuturi de istorie modernă românească: P.P. Panaitescu 2
Din istoria necunoscută a unei lovituri de stat — actul de la 23 august 1944: Ioan Hudiţă, Marian Ştefan, V.V. Tilea, Neagu Djuvara, Gheorghe Buzatu 6
În Bucureşti, acum 50 ani 26
Rhône-Poulenc **— o misiune reuşită:** Patrick de Vallois 30
Instituţiile Uniunii Europene: Victor Anghelescu 33
Ion I.C. Brătianu — omul Marii Uniri: Dan A. Lăzărescu 39
1919. Basarabia în arhive diplomatice germane şi austriece: Dumitru Hîncu 44
Montreal — al XVIII-lea Congres Internaţional de ştiinţe istorice 47
Enigmele Cetăţii Albe: Ştefan S. Gorovei 48
Şase milenii de trecut românesc: Radu Florescu 53
Mahatma Gandhi, cum l-am cunoscut: Lucian Blaga 56
1932. Împreună cu Nicolae Titulescu: Savel Rădulescu 59
Strasbourg — De la un „castrum" roman la o „capitală a Europei": Leon Sărăţeanu 64
La Tel Aviv. Un sanctuar de cultură românească: Cristian Popişteanu 68
Mărturii britanice despre veacul fanariot: Paul Cernovodeanu 69
Din istoria colaborării serviciilor secrete. S.S.I. — Abwehr: Cristian Troncotă 73
1820. Divorţ la Curtea Angliei: Evelyne Lever 78
Seminar la castelul arhiepiscopului de Salzburg: Dorin Matei 80
Hitler şi Franco faţă în faţă: Vasile Şandru 82
„Prelungiri" NKVD în emigraţia albă: Leonid Mlecin 85
Vodcă şi ideologie: Pavel Knişevski 90
• Cărţi sosite la redacţie... 32 • Concursul Tânărului European. O săptămână la Bruxelles... 35 • Rebus istoric... 84 • Ora şcolii... 92 • Dialog cu cititorii 94

ÎNCEPUTURI DE ISTORIE MODERNĂ ROMÂNEASCĂ

P.P. PANAITESCU

În lecţiunea introductivă a acestui curs[1], când am vorbit despre împărţirea istoriei românilor, am arătat că istoria modernă a românilor începe la anul 1600, în momentul când Mihai Viteazul uneşte toate ţările româneşti, adică cu 150 de ani mai târziu decât data fixată de istorici pentru începerea epocii moderne în istoria universală.

Să vedem acum care sunt caracteristicile acestei epoci şi dacă într-adevăr putem spune că de la 1600 încolo începe o nouă perioadă a istoriei noastre, care are anume caractere asemănătoare cu acelea ale epocii moderne din Apusul Europei.

Înainte de a expune aceste caractere deosebitoare, trebuie să ne amintim, foarte pe scurt bineînţeles, care sunt caracterele deosebitoare ale epocii moderne în Apusul Europei. Nu voi insista aici asupra cauzelor care au adus această schimbare. Ele vă sunt cunoscute: cruciadele, descoperirile geografice şi invenţiunile. Fapt este că, în domeniul politic, economic, social şi cultural se produc schimbări însemnate de la evul mediu la epoca modernă.

Astfel, în domeniul politic, în locul fărâmiţării de state feudale, avem în Apus formarea unor monarhii cu caracter naţional, adică o naţiune care stăpâneşte într-un stat unitar, pe tot teritoriul locuit de ea. Asemenea state în Apus: Franţa, Anglia şi Spania, iar în Răsărit se formează un singur stat unitar, Rusia.

În domeniul social avem în această epocă căderea acelei clase care a jucat un rol însemnat în evul mediu, clasa nobililor. Această clasă nu mai are un rol predominant în conducerea statului, nu mai dictează ea, iar regele nu mai este un simplu conducător onorific, ca în evul mediu, ci acum regele începe să domnească în mod absolut şi aceasta se datoreşte căderii clasei nobililor. Acest fapt se produce încetul cu încetul şi se datoreşte în primul rând cruciadelor, luptelor interne, războiului de o sută de ani, războiului celor două roze, dar se datoreşte, în acelaşi timp, şi ridicării oraşenilor. Regii, în Franţa, Spania şi Anglia s-au sprijinit pe această clasă şi din această alianţă dintre regi şi burghezie s-a putut forma unitatea statelor, înlocuindu-se puterea nobililor.

În domeniul economic epoca modernă este caracterizată prin schimbarea marilor drumuri de comerţ. De unde până acum principala cale de comerţ era Marea Mediterană, unde erau celebrele cetăţi de negustori ale Veneţiei şi Genovei, de unde drumul spre Orient se făcea cu caravanele, acum principala cale de negoţ devine Oceanul Atlantic. Prin descoperirea drumului spre Indii, în jurul Africii, pe de altă parte, această mutare a căilor de comerţ înspre Apus face ca toată bogăţia Europei să se concentreze în statele apusene. De atunci putem vorbi de state apusene în fruntea civilizaţiei.

În domeniul cultural, epoca modernă este caracterizată, pe de o parte, prin renaştere, pe de altă parte prin reformă. Renaşterea a însemnat în primul rând o laicizare a artei şi a literaturii, care până atunci erau în slujba exclusivă a bisericii. Renaşterea a mai însemnat — dacă ne gândim că Dante şi Taso au scris în limba naţională — a însemnat înlocuirea limbei universale, care era latina, cu limbile naţionale. Această evoluţie începe odată cu epoca modernă. Evident că sunt multe caracteristici care arată o schimbare în lume în această epocă.

În răsăritul Europei, trebuie să constatăm că toate aceste schimbări s-au produs mai târziu şi mai încet. S-au produs mai târziu şi mai încet pentru că în aceste părţi erau piedici de ordin cultural. De pildă, cele mai multe din statele din răsărit, ţările române, Rusia, Peninsula Balcanică, erau de o religie deosebită decât cea catolică din Apus. Era religia ortodoxă şi cultura slavă şi bizantină care nu permitea pătrunderea curentelor de idei din Apusul Europei.

Mai sunt şi alte cauze de ordin social şi economic. Statele din Răsărit au fost în primul rând state agrare, a căror bogăţie stătea în primul rând în cultura pământului, adică clasa nobililor nu a putut fi înlocuită aşa cum a fost în Apus. Constatăm astfel în Răsărit o evoluţie inversă ca în Apus.

Pe când în Apus avem state în care regele domneşte absolut, în Răsărit, dimpotrivă, în epoca modernă, se ridică la o însemnătate deo-

---

[1] *Curs de istoria românilor*, ţinut de P.P. Panaitescu (1900-1967) în cadrul Seminarului de istoria românilor de la Facultatea de filosofie şi litere a Universităţii din Bucureşti, în anul universitar 1929/1930. Textul, *inedit*, este păstrat într-o copie dactilografiată şi litografiată la Biblioteca Academiei Române. Din acest curs am prezentat în nr. 8/1993 prelegerea inaugurală, ţinută la 20 noiembrie 1929. Reproducem acum câteva fragmente din prelegerea prezentată la 20 martie 1930. Titlul şi intervenţiile explicative din paranteze drepte ne aparţin. Pentru cursivitatea lecturii nu am mai marcat prin trei puncte întreruperile de text.

sebită clasa nobilă, iar monarchul își pierde din importanță. Acest lucru se constată nu numai la noi în țară, ci și în Polonia, unde regele este ales și nu poate face nimic fără voia dietei, pentru că acolo un nobil, printr-un simplu veto, poate să împiedice mecanismul vieții politice. Același lucru este și în Ungaria și urmarea acestei anarhii nobiliare a fost destul de tristă. Pe când popoarele din Apus s-au îmbogățit, popoarele din Răsărit — Ungaria, Polonia și România — au pierdut libertatea lor politică. Ungaria a căzut în mâinile turcilor, Polonia a fost împărțită și țările noastre au căzut sub suzeranitatea turcească.

Am văzut care era elementul pe care se sprijineau regii în Apus: clasa burgheză sau clasa orășenilor bogați și nu a țăranilor, care în vremea aceea nu aveau importanță. Ei bine, în Răsărit, pentru că erau state agricole și pentru că drumurile de comerț s-au îndepărtat de aceste regiuni, comerțul era în decădere, pe când în Apus toate corăbiile care mergeau spre India au adus mari bogății negustorilor. Acest lucru nu s-a putut face în Răsărit și nefiind aci o puternică clasă burgheză, regalitatea nu a avut pe ce să se sprijine și puterea a căzut astfel în mâinile clasei nobiliare. Acestea sunt caracteristicile epocii moderne în Răsărit, care în privința culturală are oarecare răsunet aici, însă din punct de vedere economic și social urmează o evoluție contrară.

Acum, să analizăm mai de aproape situația în țările românești. În privința politică, în țările românești este adevărat că în acest moment se formează o unitate a statului nostru, făcută de către Mihai Viteazul în 1600, când unește sub sceptrul lui Moldova, Muntenia și Transilvania, dar aceasta e departe de a se compara cu unitatea Franței sau a celorlalte state din Apus.

Această unitate a fost trecătoare, abia de câteva luni și după aceasta din nou începe stăpânirea turcească. Turcii umilesc din ce în ce mai mult pe domni. Domnul este foarte des schimbat și rareori în sec. XVII a fost vreun domn care să moară în scaunul lui. Cei mai mulți au murit în exil. Astfel, domniile cele mai multe nu trec de 5-6 ani. Domnii când sunt numiți de turci sunt obligați să vie în persoană la Constantinopol, să se închine sultanului și apărarea turcească este atât de mare încât ajunge o ruinie pentru țările noastre.

Așadar, domnii la noi sunt trecători, sunt umiliți de către turci, nu formează o continuitate deoarece dinastiile se stinseseră și importanța lor politică scade. Singurul element stabil în ordinea politică a țărilor este clasa nobililor. Această ridicare a clasei nobile se vede atât în domeniul politic cât și în cel social.

Un lucru caracteristic, care arată că această clasă ajunsese la o maturitate politică, în sensul că avea conștiință a ei, că se desparte de celelalte clase sociale ca ceva deosebit, este faptul că acum se formează marile familii boierești. În vremea lui Ștefan cel Mare și chiar la începutul veacului XVI, aproape că nu avem nume de familii la noi. Toți boierii cari apar în documentele lui Ștefan cel Mare se numesc Stan comisiul, Vasile clucerul, dar nu au nume de familie.

Aceste familii boierești încep să apară ca familii și, prin urmare, ca o clasă organizată la noi în a doua jumătate a sec. XVI și ca un ecou al creșterii importanței acestei clase apar în Moldova numele de Stroici, Ureche, Movilă iar în Muntenia, Buzeștii, Cantacuzino și Brâncoveanu.

Dar nu numai prin aceste semne exterioare se arată întărirea clasei boierești. Atunci se formează marea proprietate la noi. Se creează latifundiile. În veacul XV, se pare că proprietățile boierești nu erau prea întinse și foarte multe erau stăpânite în devălmășie cu țăranii. Abia în veacul XVI și mai ales în cel următor încep să fie o mulțime de familii boierești care să aibă domenii întinse pe care și le creează în special pe socoteala moșnenilor.

Această creație de mari proprietăți se formează atât din cauza războaielor continue, care trebuiau să fie susținute de aceia care luau parte la ele, cât și din cauza birurilor mari, cari se puneau pe proprietăți, așa încât mulți dintre micii proprietari căutau să scape de aceste proprietăți pentru că nu le aduceau venit. În genere, din cauza ruinei financiare a țării și, pe de altă parte, și din cauza abuzurilor, se constată

Miron Costin și pagina de titlu a Letopisețului *său*

Doi reprezentanți ai boierimii muntene din sec. XVI-XVII: Barbu Craiovescu, copil...

foarte dese abuzuri ale boierilor mari, cari, deținând funcțiuni de stat, puteau prin abuz să pună mâna pe micile proprietăți. Proprietatea la noi este anterioară întemeierii statului.

Așadar, foarte mulți dintre micii proprietari țărani nu aveau un act doveditor de la un domn cu care să dovedească în scris proprietatea lor. De aici vine și proverbul: „Ai carte, ai parte!" Astfel nu puteau să dovedească că partea lor de pământ este a lor. Pe de altă parte se puteau găsi martori mincinoși care să arate că nu le aparținea pământul și astfel li se răpea bucata lor de glie. Așa se explică cum s-a ruinat clasa moșnenilor și s-a format marea proprietate latifundiară.

Dar acest lucru se resimte nu numai prin decăderea clasei moșnenilor. Cei mai mulți moșneni decad în rândul iobagilor, adică în rândul rumanilor în Muntenia și al vecinilor în Moldova. Chiar situația acestora este din ce în ce mai rea. Atunci când am vorbit despre originea șerbiei în țările noastre, am arătat că șerbia este la noi originară de la întemeierea principatelor, însă aceasta nu comporta legătura țăranului de pământ. Erau șerbi acei cari locuiau și aveau casa lor pe o moșie boierească și care în schimbul acestui lucru erau obligați să presteze un anumit număr de zile de lucru, muncă ce se numea „boieresc". Dacă însă plăteau o anume sumă, care se numea „găleata de ieșire", pentru că se plătea sub forma de găleată de sămânță de grâu, puteau să se mute eventual și pe altă moșie.

În epoca aceasta, în veacul XVI, și această libertate destul de restrânsă a fost luată iobagilor, cari au devenit legați de pământ, fără să se mai poată muta de la un loc la altul. Această schimbare se datorește schimbării sistemului fiscal. Sistemul fiscal cel vechi era în primul rând în natură. Din produsele pământului se lua atâta la sută pentru stat. De la o vreme a trebuit să se ia și în bani, pentru că haraciul turcesc trebuia plătit în bani. Sistemul acesta era al *cislei.* Era o sumă de bani care se numea cisla și pe care trebuia s-o plătească global un sat. Dacă fugeau din acel sat, aceasta nu privea vistieria, ci satul respectiv. Atunci trebuiau să plătească mai mult, în locul lor, cei care rămâneau. Interesul era ca să nu poată fugi nimeni și ca urmare a acestui sistem au fost împiedicați să plece țăranii iobagi, adică acei cari nu erau proprietari și nu puteau garanta cu proprietatea lor strângerea birului și astfel s-a făcut în veacul XVI legătura de glie a țăranului.

Lucrul acesta s-a atribuit lui Mihai Viteazul. Chiar azi se găsesc istorici cari cred că el a dat un legământ prin care dădea ordin ca țăranul să fie legat de glie. În realitate, se constată că această situație este anterioară lui Mihai Viteazul — în cursul veacului XVI — și n-a fost făcută printr-un ordin domnesc, ci printr-un obicei care a devenit lege, în această epocă în care nu existau legi scrise.

Este adevărat că a existat un legământ al lui Mihai Viteazul în privința iobagilor, însă documentele au fost interpretate în mod greșit. În realitate, legătura lui Mihai Viteazul se raportă la un eveniment destul de important. Anume, în timpul când a năvălit Sinan Pașa în țara noastră și atâtea alte expediții ale turcilor la noi se produsese o serie de turburări. Mulți țărani fugiseră în fața năvălitorilor. Cei mai mulți țărani se refugiaseră pe moșiile boierilor mai mari, care aveau posibilitatea să se apere împotriva turcilor. Atunci când au plecat turcii și s-a restabilit ordinea în țară, ar fi trebuit să înceapă o serie de procese pentru recuperarea acestor iobagi fugiți. Mihai Viteazul a dat un ordin ca în mod excepțional iobagii să nu fie recuperați, ci să rămâie iobagi pe noua moșie pe care se refugiaseră — că, lucru care probabil fusese cerut de boierii cei mari pe ale căror moșii se refugiaseră iobagii. Aceasta este legătura lui Mihai Viteazul prin care țăranii au fost legați în mod definitiv de pământul pe care îl ocupau.

În tot Orientul, această ridicare a clasei boierești, atât din punct de vedere politic, cât și social, se datorește faptului că agricultura era singurul izvor de bogăție, în timp ce comerțul era în decădere. În adevăr, în epoca lui Ștefan cel Mare și a predecesorilor lui, prin Moldova în special, dar și prin Muntenia, trecea un mare drum de comerț pe care veneau genovezii, venețienii, sașii din Brașov, germanii și armenii din Polonia, polonii ei înșiși, lă-

sând mari bogăţii în ţările noastre.

Drumul acesta de comerţ, care avea de scop aducerea mărfurilor din Orient, din Persia şi India, pe drumul caravanelor, apoi prin Marea Neagră în centrul Europei, a început să fie părăsit în sec. XVI, în urma marilor descoperiri geografice. Prin urmare, aceste mari descoperiri geografice au fost un rău pentru ţările noastre.

Mai mult decât atât; ruina negoţului nostru se datoreşte şi altor împrejurări: Chilia şi Cetatea Albă, cele mai mari porturi ale Moldovei, fuseseră luate de turci şi, de asemenea, şi Brăila fusese cucerită de aceştia.

Din împrejurările arătate mai sus, negustorii italieni n-au mai trecut prin ţările noastre, iar saşii din Baia, din Suceava sau de la Câmpulung, ca şi armenii, nemaiavând legături cu conaţionalii lor, au rămas aci şi s-au deznaţionalizat, pierzându-şi limba şi devenind români. Oraşele noastre au decăzut şi Baia, dintr-un centru comercial, a devenit un simplu sat. Se constată chiar trecerea catolicilor la religie ortodoxă.

Mai importante însă pentru ţările noastre au fost schimbările culturale, în care într-adevăr au fost unele note care se aseamănă cu cele din Apus. Aceste note sunt caracterizate prin începerea înlocuirii limbii slavone în biserică şi în scris cu limba naţională.

În Apus literatura era scrisă într-o limbă moartă, care era limba latină. Acelaşi lucru se constată şi în Răsărit, cu deosebire că la noi era limba slavă, care de asemenea era o limbă moartă. Încă din veacul XV se pare că au existat încercări de a înlocui această limbă cu cea românească.

Răspândirea limbii române în biserică în veacul XVI se datoreşte în primul rând faptului că acum scriitorii de cărţi aveau la îndemână tiparul. Tiparul fusese introdus în ţările noastre încă din vremea lui Radu cel Mare.

Când a venit Coresi la Braşov, el a fost angajat de conducătorii comunităţii săseşti ca să tipărească cărţi româneşti în favoarea propagandei luterane. Prima lui carte a fost tipărită la 1557 şi ultima la 1581. El a tipărit atât *Evanghelia*, cât şi *Molitvenicul*, *Liturghierul* şi *Evanghelia cu învăţături*. Aceste traduceri, în cea mai mare parte, nu se datoresc lui Coresi. El a întrebuinţat vechi manuscrise cari circulau în Ardeal, pe cari le-a modernizat întrucâtva, le-a transformat. Se vede astfel că a întrebuinţat manuscrise asemănătoare cu *Psaltirea scheiană*, cu *Apostolul* şi *Evanghelia de la Voroneţ*.

Acestea au fost aduse lui Coresi şi el le-a tipărit. Prin urmare, rolul lui Coresi ar fi fost al unui simplu tipograf. Totuşi rolul lui este mult mai important, pentru că el a schimbat limba acestor texte, după limba care se vorbea în Ţara Românească şi în Ţara Bârsei. Acest lucru a avut o mare importanţă, deoarece cărţile lui Coresi nu s-au mărginit la regiunile din Transilvania, ci s-au răspândit atât în Moldova, cât şi în Muntenia. Prin urmare, el a stabilit cea dintâi limbă literară românească şi de aceea până astăzi limba literară românească este tocmai limba aceasta din Muntenia.

De asemenea, tot în aceste vremuri, se constată că o serie de boieri români încep să meargă în Apus. Mulţi dintre copiii boierilor noştri erau trimişi în Ardeal şi Polonia pentru a învăţa limba latină. Pe de altă parte, alături de domn stăteau secretarii domneşti de limbă latinească, care aveau şi un rol cultural. Se poate spune că în această vreme a fost un început de influenţă apuseană în ţările noastre, venită în primul rând prin Polonia. Despot vodă încercase pe o scară mai mare să introducă influenţa apuseană şi Petru Cercel, prin legăturile pe care le-a avut cu Apusul, a fost un reprezentant al culturii apusene în ţara noastră.

Apoi literatura cronicarilor moldoveni din veacul XVII, Grigore Ureche, Miron Costin şi mai târziu Dimitrie Cantemir, a fost influenţată de cultura apuseană şi cei doi dintâi, în special, de cultura polonă. Influenţarea polonilor se încadrează între celelalte caracteristici ale epocii moderne.

În concluzie, constatăm că, în ceea ce priveşte viaţa economică şi viaţa socială, ţările române în adevăr au o altă caracteristică şi o altă evoluţie decât ţările din Apus, însă aceasta nu este nu numai cazul ţărilor noastre, ci este una din caracteristicile epocii moderne ale întregului Răsărit al Europei în ţările lipsite de drumurile de comerţ şi în special în cele agricole. ■

... şi marele logofăt Danciul

Un fruntaş naţional-ţărănist depune mărturie în faţa istoriei

● Nu se întinde mâna unui învins primejdios ● Utopii de om nebun şi disperat ● Generalului Sănătescu îi „repugnă violenţa", iar Titel Petrescu crede că ruşii au tot interesul să ne ocupe militar ● Nici vorbă nu mai poate fi despre o debarcare aliată în Balcani ● Pe cine nu laşi să moară... ● I. Mihalache şi Gh. Brătianu vor face o ultimă încercare să-l convingă pe mareşalul Antonescu ● Regele este decis să ceară demisia mareşalului ● Maniu: „Mâine avem o zi foarte grea"

IOAN HUDIŢĂ: PAGINI DE JURNAL

Fragmentele de jurnal publicate până în prezent i-au introdus pe cititori în atmosfera extrem de tensionată a vieţii politice româneşti din prima parte a anului 1944. În mod deliberat, prin selecţia efectuată, am avut în vedere îndeosebi procesul de organizare a opoziţiei democratice, acţiune finalizată în a doua parte a lunii iunie prin constituirea Blocului Naţional-Democrat. Forma organizatorică, precum şi componenţa politică propriu-zisă ale acestuia au fost impuse de factori ce îşi aveau originea în situaţia specială a ţării în acel moment, dar mai ales în dinamica raporturilor de forţe pe plan mondial, raport net favorabil coaliţiei antifasciste. Act politic determinat de oportunităţi istorice, B.N.D. conţinea în sine numeroase elemente ale viitoarei sale disoluţii. Cum rezultă şi din paginile acestui jurnal, suspiciunea şi neîncrederea au fost sentimente permanent dominante ale tuturor componenţilor Blocului, fiecare dintre ei justificându-şi prezenţa în această coaliţie politică doar ca rezultat al voinţei lor de a salva ţara din grava situaţie în care se afla. Soluţii şi planuri îndelung discutate, atitudini şi poziţii diferenţiate, uneori complet opuse, ezitări şi descurajări, sunt tot atâtea realităţi pe care jurnalul le-a înregistrat în cursul manifestării lor. O vor constata, de altfel, cititorii înşişi, mai ales în aceste fragmente ce urmăresc evenimentele desfăşurate în a doua jumătate a lunii august.

Din câte cunoaştem până acum, jurnalul lui I. Hudiţă este cea mai completă relatare de epocă — redactată chiar sub presiunea evenimentului consemnat — **a faptelor şi întâmplărilor care au dus la răsturnarea regimului mareşalului Antonescu, ieşirea României din alianţa cu Germania şi alăturarea ei la coaliţia Naţiunilor Unite. Ne exprimăm speranţa că şi fragmentele selectate pentru acest număr vor aduce un important spor de cunoaştere, confirmând sau infirmând alte surse cunoscute de specialişti, şi mai ales uşurând găsirea răspunsurilor la multe din întrebările obsedante care planează asupra acestor evenimente. Precizând că este vorba de o selecţie impusă, în primul rând, de dimensiunile textului, dar şi de dorinţa de a aduce în prim-planul atenţiei doar evenimentele şi observaţiile cu adevărat semnificative, întreruperile le-am marcat prin trei puncte, iar completările noastre au fost semnalate prin paranteze drepte.**

Aşadar, să vedem ce s-a întâmplat în România în perioada de la 16 la 21 august, inclusiv?

Dan BERINDEI

1944

Miercuri, 16 august. Plec la București la 8.30 dim. cu Maniu, Leucuția și Ghiță Pop... Când am ajuns la locuința lui Maniu, pe la ora 9, ne aștepta Mihai Borcea ca să ne spună că Sănătescu vrea să ne vadă la ora 6 și că în dimineața aceasta el va vedea pe mareșal, probabil înainte de prânz. Aflăm de la Borcea că Sănătescu s-a întors de la Sinaia în dimineața aceasta și că atât el cât și regele sunt f. impresionați de situația de pe fronturi și-ndeosebi de noua debarcare aliată din sudul Franței [produsă la 15 august, pe coasta provensală — *n.n.*]. Ne despărțim. Maniu se duce la 10 la Dinu Brătianu, iar eu mă duc acasă la mine, însoțit de Borcea. El îmi spune pe drum că din discuțiile avute cu Sănătescu în ultimul timp, acesta nu se gândește deloc la eventualitatea unei arestări a mareșalului, în cazul că el ar refuza pe rege să demisioneze. Borcea mă roagă să-l previn pe Maniu, pentru ca la întrevederea de azi să lămurim definitiv această chestiune. După impresia lui, Sănătescu, în afară că „e puțin fricos, dar e și naiv și ca militar nu-și închipuie cum Antonescu ar putea refuza pe rege, mai ales când vede că toată politica lui e falimentară. Sănătescu, continuă Borcea, este ferm convins că se va supune liniștit voinței regelui, ori făcând el un guvern național care să proclame încetarea războiului, ori să demisioneze, lăsând suveranului libertatea de a forma el un guvern; de câte ori l-am întrebat cum crede că se poate soluționa problema, în cazul că Antonescu refuză să se supună voinței regale, el a răspuns mereu că așa ceva nu se poate întâmpla, întrucât, ca militar, el [Antonescu — *n.n.*] nu se poate opune regelui, șeful suprem al armatei din punct de vedere constituțional; și dacă totuși el se menține pe poziție, ca încăpățânat ce este, cum vezi situația, d-le general?, l-am întrebat eu, continuă Borcea; așa ceva nu se va întâmpla, sunt sigur", i-a răspuns Sănătescu. Borcea începe a se îndoi că Sănătescu ne-ar putea ajuta în eventualitatea că mareșalul refuză să dea ascultare dorinței regelui. „Eu cred, i-am răspuns eu, că dacă regele este hotărât, atunci i se va supune și Sănătescu, ca militar disciplinat ce este și va trebui să meargă și el, de voie-de nevoie, cu regele". Impresia lui Borcea despre Sănătescu este și a mea, de când l-am cunoscut...

Iau dejunul cu Șerban la dr-ul Jovin acasă... Șerban povestește discuțiile lui cu Petrovici din ultimele zile, referitor la situația politică. Șerban, la sugestia mea mai veche, a încercat în mai multe rânduri să-l convingă pe Petrovici să se retragă din guvern printr-o demisie care să-i poată servi pe viitor drept platformă necesară pentru acoperirea răspunderii lui politice. Spre disperarea lui Șerban, el n-a reușit să-l determine pentru acest pas. „Petrovici, zice Șerban, susține că el e convins ca de un adevăr matematic de o pace separată anglo-germană care să bareze rușilor intrarea în Germania și-n Europa Centrală". Șerban né spune în continuare că Petrovici a văzut de două ori pe Antonescu în cursul săptămânii trecute și că din discuțiile cu el a rămas și mai convins că Hitler se va înțelege până la sfârșit cu Anglia și că în vederea acestei înțelegeri procedează el astăzi din punct de vedere militar, ne mai opunând aproape nici o rezistență rușilor și concentrându-și toate forțele sale pe frontul din Franța. „Când anglo-americanii vor vedea câte sacrificii trebuie să facă pentru a pătrunde în Germania, iar, pe de altă parte, perspectiva ca ea să se bolșevizeze în urma intrării rușilor, atunci se vor trezi și ei la cap și vor întinde mâna lui Hitler pentru salvarea Europei de bolșevism, așa crede Petrovici, continuă Șerban, care spune că la fel gândește și mareșalul și Mihai Antonescu". „Se îmbată toți cu apă de ploaie, i-a răspuns Jovin lui Șerban; nemții au pierdut definitiv războiul și nici un om cu mintea întreagă nu crede că învingătorii ar putea întinde mâna unui învins atât de primejdios".

La ora 6 ne-am întâlnit cu Sănătescu, la locuința lui Lupu din strada Episcopiei. Sănătescu ne-a povestit discuția lui cu Antonescu de astăzi la prânz. În rezumat, Antonescu crede în posibilitatea unei păci separate anglo-germane, în intrarea turcilor în război pentru cazul că Hitler ar fi învins și în durata războiului cel puțin încă un an; acestea fiind datele problemei, el nu găsește prudent pentru noi despărțirea de nemți, cari „ne-ar putea face praf". „Noi — i-a spus Antonescu — trebuie să continuăm războiul alături de nemți, chiar cu riscul de a pierde toată Moldova, Basarabia și o parte a Dobrogei, întrucât ei dispun de 22 de divizii și sunt hotărâți să mai aducă și altele, la nevoie, iar rușii nu vor împinge atacurile lor dincolo de linia Nămoloasa-Galați-Cahul-Ismail, pentru simplul motiv că nu vor să alarmeze pe turci, intrând în Bulgaria". „Toate încercările mele, a continuat Sănătescu, pentru a-l convinge că ipotezele lui sunt cu totul greșite, n-au reușit să-l zdruncine în părerile lui, așa că ne-am despărțit fără să ajungem la un acord; ce e de făcut, d-le Maniu, în cazul acesta?", întreabă Sănătescu. „Trebuie înlăturat imediat, întrucât prezența lui în capul guvernului devine o primejdie mortală pentru țara noastră; Hitler este la pământ, armata germană e gata să se prăbușească dintr-un moment în altul, iar calculele lui, în special acela referitor la o pace separată cu Anglia, sunt simple utopii de om nebun și disperat", a răspuns Maniu.

Reproduc în continuare discuția care a urmat între noi. Sănătescu: „Cum crezi d-ta, d-le Maniu, că putem să-l înlăturăm pe Antonescu, dacă el refuză să plece și persevereză în teoriile

sale?" Maniu: „Dacă plecăm de la ideea că prezența lui la conducerea statului este o primejdie pentru națiune, atunci răspunsul e simplu: îl înlăturăm prin toate mijloacele; mai întâi, poate fi convins să se retragă de bunăvoie, iar dacă rezistă, trebuie înlăturat cu forța, arestându-l și izolându-l pentru a nu crea dificultăți noului guvern; regele n-are decât să-l cheme la Palat, să-i ceară în fața d-stră să demisioneze, iar dacă se opune, să-l aresteze pe loc și să procedeze imediat, la fel, cu colaboratorii săi mai apropiați; pentru aceasta, d-stră, ca militar, împreună cu ceilalți ofițeri credincioși regelui, știți ce aveți de făcut, n-am să vă învăț eu ce măsuri trebuie să luați; eu cu Dinu Brătianu și cu celelalte partide din Blocul democrat, vă asigurăm sprijinul politic al întregii țări, restul vă privește pe d-stră și pe rege". Sănătescu: „Mie îmi repugnă violența și, ca militar și mai ales ca prieten cu Antonescu, îmi este cu neputință să folosesc astfel de metode, deoarece ar trebui să fac ceva în contra conștiinței mele". Maniu: „Înainte de a fi militar, d-stră sunteți român și din moment ce constatați că prietenul d-stră duce țara de râpă vă mai puteți face scrupule de conștiință? Astfel de situații omenirea le-a soluționat cu multe secole înainte; romanii spuneau: *Salus rei publicae suprema lex*, d-stră trebuie să vă supuneți acestei legi universale, *salvarea patriei, mai presus de orice probleme de conștiință*". Sănătescu: „Știu toate aceste lucruri, dar îmi cereți ceva peste puterile mele". Maniu: „Vorbiți cu regele, înțelegeți-vă cu el asupra măsurilor celor mai potrivite pentru a înlătura pe Antonescu și veți vedea că scrupulele d-stră de conștiință se vor atenua în fața hotărârei suveranului de a salva țara". „Îmi permiteți, d-le general, să mai adaug și eu câteva considerații peste care dl. Maniu, cu reținerea lui obișnuită, a trecut, din motive de delicatețe, însă eu nu le pot lăsa sub tăcere, am intervenit eu; d-stră vă faceți prea multe scrupule față de un om care nu le merită; d-stră știți în ce condiții l-a detronat pe Carol II, punându-se în slujba nemților; mai știți apoi în ce condiții a trădat pactul încheiat cu noi în septembrie 1940, deși se angajase formal să facă împreună cu noi un guvern național și să nu execute dictatul de la Viena; ori el era deja angajat față de nemți să le facă jocul, lucru care nu l-a împiedicat să trateze și cu noi, înșelându-ne; dacă la toate acestea mai adăugăm și zecile de mii de morți de care s-a făcut vinovat în timpul războiului, numai datorită megalomaniei lui de a-și face merite în fața lui Hitler, când însuși Brauchitsch [mareșal, destituit de Hitler în 1941 din funcția de comandant al trupelor de uscat, datorită divergențelor de opinii — *n.n.*] era de părere ca armata noastră să stea un an în rezervă pentru refacere — vezi memoriul celebru al generalului Iacobici [*Magazin istoric*, nr. 3/1967] —, atunci mă întreb: cum este posibil ca d-stră, militar distins, cu aceleași merite ca și el, dacă nu chiar mai mari, și-n care noi vedem pe succesorul său la conducerea guvernului, să vă mai faceți scrupule când țara se află pe marginea prăpastiei?; eu vă rog să țineți seamă de tot ce v-am spus noi astăzi, să vă gândiți bine la argumentele noastre și, așa cum v-a spus și dl. Maniu, să vă înțelegeți cu regele asupra mijloacelor celor mai bune pentru a termina cu Antonescu și a pune capăt războiului cu Sovietele și cu Națiunile Unite". „Recunosc, situația e f. gravă și trebuiesc luate măsuri grabnice; voi vorbi cu regele, dacă nu în noaptea aceasta, cel mai târziu mâine dimineață; să vedem ce putem face", a declarat Sănătescu, ridicându-se de pe scaun în semn de plecare. În cameră era deja aproape întuneric, fiind opt fără zece. Sănătescu a plecat în seara aceasta la Sinaia, iar noi ne-am întors la Snagov pe la ora nouă...

Joi, 17 august. La ora 9 la Leucuția. Ascult radio până la 11, împreună cu Maniu, Lazăr și Dobrescu. Debarcarea Aliaților în sudul Franței a reușit complet... Plecăm la 3.30 la București cu mașina lui Leucuția. Maniu rămâne la locuința sa, iar eu mă duc să văd ce mai este pe acasă. La 5 sunt la Filmul Românesc. Sunt prezenți toți membrii Consiliului de administrație, afară de Crainic și Dragoș Protopopescu. Damian ne citește scrisoarea lui Crainic prin care acesta demisionează „irevocabil pe data de 1 sept." și roagă Consiliul să mă aleagă pe mine în locul său... După ședință, am răspuns la o serie de întrebări referitoare la situația politică, arătându-le cum văd eu și partidul nostru. Nici unul dintre cei prezenți n-a făcut vreo obiecție, recunoscând cu toții că nemții au pierdut războiul și că noi ar trebui să ne despărțim de ei pentru a scăpa măcar restul țării de o ocupație bolșevică...

La 7 ajung la Maniu, unde găsesc pe Titel Petrescu și pe dr-ul Solomon în plină discuție de politică internă. Am asistat la partea ei finală. Titel P. s-a declarat întru totul de acord cu Maniu că numai regele poate rezolva chestiunea înlăturării lui Antonescu și că trebuie luate toate măsurile necesare pentru ca Pătrășcanu și prietenii săi să nu fie puși în curent decât în ultimul moment, când indiscrețiile lor n-ar mai putea constitui o primejdie pentru noi. Titel P. se teme că nu cumva „Pătrășcanu, în ura lui față de el, să nu informeze pe Piki Vasiliu despre planul regelui". Maniu îl liniștește, arătându-i că Pătrășcanu, oricât i-ar fi de dușmănos, nu poate împinge lucrurile „până acolo, încât să compromită toată mișcarea noastră". „Eu îl cunosc mai bine decât d-stră, d-le Maniu, i-a răspuns Titel P.; el și prietenii lui apropiați sunt capabili de orice, ca să-i slujească pe ruși, care-i plătesc și-i au la mână; ori, d-stră trebuie să știți că rușilor nu le convine ca noi să ne desprindem de

nemți, acum când ei [nemții — *n.n.*] sunt făcuți praf, având tot interesul să ne ocupe militar pentru a face harcea-parcea din noi și pentru a ne impune un regim bolșevic, favorabil lor, așa cum văd că procedează și-n Polonia".

„Lucrul acesta îl știu și eu, i-a răspuns Maniu, și de aceea anglo-americanii insistă atât de mult ca noi să ne desprindem de nemți înainte de a fi ocupați de trupele sovietice; să nu-ți închipui d-ta că ei ne distrug cu inimă ușoară toată economia noastră; ei fac acest lucru pentru a sili pe Antonescu să înceteze războiul cât timp nu e prea târziu și înainte ca rușii să ajungă la București".

„D-le Maniu, i-a spus Titel P. la despărțire, eu rămân la părerea mea, că regele, dacă e sfătuit să-și facă un plan de înlăturare a regimului lui Antonescu, în nici un caz comuniștii nu trebuie puși în curent decât după realizarea lui".

Pe drumul spre Snagov, am discutat pe larg cu Maniu, cu Leucuția și cu Solomon propunerea lui Titel Petrescu, recunoscând cu toți patru că acesta are dreptate... „Noi, continuă Maniu, i-am luat [pe comuniști — *n.n.*] în Bloc cu noi pentru a arăta bună voință Moscovei; tot pentru același motiv a discutat și regele cu ei, dar atât; când e vorba de un plan pentru înlăturarea lui Antonescu, noi nu-l putem discuta cu agenții Moscovei, e de la sine înțeles; lucrul acesta l-am discutat cu Sănătescu încă de la început și l-am rugat și pe Niculescu Buzești să-i atragă atenția regelui, să fie f. prudent în relațiile cu comuniștii". Eu am adăugat și informația despre impresia care mi-au făcut-o în timpul din urmă și prietenul meu Constantinescu-Iași, frații Mihăileanu, Joja și ceilalți care, de unde căutau să mă vadă f. des, acum nu mai trec pe la mine și nu mai dau nici un semn de viață. Mă întreb dacă noua lor atitudine față de mine nu este determinată de instrucțiunile care le primesc ei de la Moscova referitor la rolul pe care trebuie ei să-l joace în viitor. Seara rămân cu ai mei. Citesc presa și scriu la jurnal...

Vineri, 18 august. Maniu, Ghiță Pop și Leucuția au plecat la 9 la București. Eu lucrez toată dimineața la jurnalul meu. Plec la 4 din Snagov la București, cu Mănuilă. Trec pe acasă să văd ce mai este și iau ziarele și corespondența. Găsesc și un bilet din partea lui Constantinescu-Iași, care vrea să mă vadă. Mă anunță că-mi va telefona mâine la 10 pentru a fixa o întâlnire...

Am plecat la Snagov cu el [Aurel Dobrescu — *n.n.*] și cu Roxin, cu mașina lui Mănuilă; Maniu, cu Lazăr și Solomon, cu mașina lui Leucuția. Seara am ascultat cu toții radio, la Aurel Dobrescu... Am stat până la 12.30... Concluzia care se desprinde din toate aceste știri și cu care toți cei prezenți suntem de acord, este că nici vorbă nu mai poate fi de o debarcare aliată în Balcani, date fiind luptele mari în care Aliații sunt angajați astăzi în Italia și Franța. Toți ne întrebăm ce mai așteaptă Antonescu?

Sâmbătă, 19 august. Plecăm la 9 dim. la București, cu Leucuția, care mă aduce acasă, după ce lăsăm pe Maniu la locuința lui. Telefonez lui Constantinescu-Iași că-l pot vedea la biroul meu de la Universitate. Am stat cu el de vorbă o oră și ceva pentru ca să înțeleg că bănuiala mea era întemeiată... Am înțeles că atât el cât și tovarășii lui de partid n-au nimic comun cu interesele neamului nostru, ei fiind simple instrumente oarbe în mâinile rușilor, care-i plătesc mai bine decât noi și-i asigură probabil că le vor crea și o situație politică mai bună decât aceea care ar avea-o într-un regim de democrație. „Amicul meu"... m-a luat de sus, cu aerul omului sigur pe situație, care nu mai are nevoie de sprijinul nostru. El a început chiar să ne critice că n-am făcut „tot ce puteam" pentru a scăpa de Antonescu și că „vom purta răspunderea de a-l fi tolerat la conducerea țării, unii dintre noi colaborând chiar cu el, în ultimul timp etc., etc. De altfel, mă întreb, a continuat el, dacă mai e nevoie ca Antonescu să mai facă desprinderea de nemți, pentru că rușii sunt astăzi atât de puternici încât pot oricând ajunge la București și pune mâna pe el și pe toți colaboratorii săi". „Deci voi, i-am răspuns eu, nu mai țineți seama că faceți parte dintr-un bloc, lucru care vă obligă la oarecare solidaritate cu celelalte partide din el?" „Din iunie, când a fost încheiat el, mi-a răspuns Constantinescu, s-au petrecut atâtea evenimente care l-au depășit cu totul, rușii fiind astăzi stăpâni pe situație, așa cum s-a dovedit și în Polonia, unde ei au acum mână liberă, iar anglo-americanii voștri nu mai pot face nimic". „Nici n-ați ajuns la mal, i-am replicat eu, și voi sunteți dispuși să treceți peste anglo-americani, după cât văd; nu crezi că vă dați poalele peste cap prea devreme și că ați putea să regretați într-o zi această atitudine de oameni inconștienți?" I-am arătat, în continuare, că el și prietenii săi se grăbesc să tragă concluzii greșite în privința solidarității de arme dintre Aliați, pentru că dacă anglo-americanii închid ochii pentru un moment asupra atitudinei Moscovei în chestiunea poloneză, aceasta nu înseamnă că ei vor tolera la sfârșitul războiului ca această țară să rămână la discreția Sovietelor și că toți acei care se arată azi dispuși să joace imprudent cartea rusă să nu-și frângă gâtul. „În orice caz, am spus eu, punând capăt discuției, din tot ce am aflat azi din gura ta, am înțeles care vă sunt intențiile și câtă bază mai putem pune pe colaborarea voastră; să nu regretați într-o zi imprudența de azi; află deci că pe mine m-ați pierdut de prieten începând de azi și că încep să regret atitudinea avută față de voi, atitudine care mi-a adus din partea adversarilor acuzația, timp de ani de zile, că sunt bolșevic și vândut Moscovei; tu știi mai

bine ca oricine cât a fost de nedreaptă această calomnie".

...La ora 6 însoțesc pe Maniu la Dinu Brătianu, unde găsim pe Gh. Brătianu, pe dr-ul Anghelescu, V. Sassu și pe C. Zamfirescu, șeful liberal de la Argeș. Discuție aprinsă, referitor la situația de pe frontul nostru din Basarabia și mai ales acel din regiunea Iași-Tg. Frumos, unde, după toate știrile serviciului nostru de informații, rușii se pregătesc de zor pentru declanșarea ofensivei, concentrând mari forțe în spatele frontului. Gh. Brătianu a văzut pe Ică în cursul dimineții și spune că acesta are informații precise în acest sens, nu numai de la statul nostru major, dar și de la comandamentul german, care „e f. alarmat și care nu exclude posibilitatea unei retrageri pe linia Nămoloasa-Galați-Brăila". Ică i-a spus însă un lucru și mai grav, că „nemții, alarmați de situație, au început să devină bănuitori în privința loialității armatei noastre, deși ea se află încadrată între unități germane". Ică are informații că în ultimul timp nemții au sporit și numărul trupelor lor din Capitală, unde ocupă centre importante și-n împrejurimile ei, îndeosebi la Băneasa-Otopeni. Maniu, la auzul acestor informații, a intervenit cam tăios, spunând lui Gh. Brătianu că „toate aceste știri nu sunt decât parțial adevărate și că Antonescu profită de naivitatea unora dintre prietenii noștri pentru a pune în circulație informații exagerate, mai întâi pentru a-și acoperi jocul său, de a continua războiul alături de nemți și apoi pentru a crea panică și teamă în rândurile celor care nu sunt de acord cu politica lui". Dinu Brătianu a declarat că este absolut de acord cu interpretarea lui Maniu, deoarece și el a observat că „teza lui Antonescu a rămas neschimbată, în sensul că el consideră cu totul imposibilă o desprindere de nemți în împrejurările de azi". Gh. Brătianu a încercat să justifice atitudinea lui Antonescu, susținând și el că o desprindere de nemți nu s-ar putea realiza decât „numai dacă turcii ar ajunge la Dunăre, asigurându-ne spatele dinspre bulgari și dacă anglo-americanii ar putea transporta la București pe calea aerului câteva divizii care să ne ajute în contra nemților". „Desigur, operația desprinderii de nemți nu este deloc ușoară, a declarat Maniu, punând capăt discuției, însă ea trebuie întreprinsă, oricât de mari ar fi riscurile, pentru a evita ocuparea țării de trupele rusești". Dinu Brătianu, dr-ul Anghelescu, Sassu și Zamfirescu s-au declarat de acord cu Maniu.

Înainte de a suspenda ședința, Zamfirescu a ridicat problema raporturilor cu comuniștii care cer mereu bani pentru organizarea comitetelor cetățenești în orașele principale din țară [este vorba despre ceea ce istoriografia și propaganda comunistă aveau să numească mai apoi formațiuni de luptă patriotice — *n.n.*]. El e convins că nu se poate pune nici o bază pe colaborarea lor, care „sunt agenți ai Moscovei și care nu au decât un ideal, să vadă pe bolșevici ajungând la București să-i ajute să-și facă mendrele". Dinu Brătianu a decis să nu le mai dea nici un ban, căci zice el, „în loc să ne fie de vreun folos în acțiunea noastră în contra lui Antonescu, ei folosesc banii noștri pentru treburile lor". Și el este de acord cu noi să nu-i ținem în curent cu niciun fapt care ar putea dăuna acțiunii noastre. „E destul și așa, continuă Dinu B., că ne-am compromis cu ei luându-i în bloc, riscând să ne acuze lumea, în special militarii, că ne-am bolșevizat și noi". Ne înțelegem să ne vedem cu Dinu B. și mâine dimineață la ora 11 și să luăm dejunul împreună.

Înainte de a pleca la Snagov, a venit la Maniu prietenul meu Borcea, să ne anunțe că mâine după masă la 5 vrea să ne vadă Sănătescu. Stabilim ca loc de întâlnire tot locuința lui Lupu.

La 8.30 ajungem la Snagov...

Duminică, 20 august. La 8.30 dimineață, când ne pregăteam să plecăm la București, a sosit Niculescu Buzești, care ne-a adus vestea că de ieri rușii atacă puternic pe tot frontul din Moldova și pe cel din Basarabia, dintre Tiraspol și Tighina. Deci, ceea ce ne temeam noi, s-a întâmplat! Buzești spune că regele este deja în curent cu situația din Moldova și că așteaptă răspunsul lui Maniu pentru a ști ce are de făcut. „Antonescu, îi răspunde Maniu, trebuie să fie chemat la Palat și să i se ceară pe loc să semneze în fața regelui ordinul de încetare a focului și-n caz de refuz să fie arestat pe loc, imediat; trebuie luate măsuri din timp ca să fie arestați și Ică, g-lul Pantazi și Piki Vasiliu, precum și comandantul jandarmeriei". Buzești ne informează că tot acest plan ar fi ușor de realizat dacă Sănătescu ar fi de acord cu el, însă că acesta se opune „ca un naiv ce este" și continuă să creadă că Antonescu va ceda de bună voie. Rămâne ca la întâlnirea de azi după masă să facem o ultimă încercare pentru a-l convinge să nu mai facă dificultăți și să accepte arestarea mareșalului. Eu l-am întrebat pe Buzești dacă are încredere complectă în Stârcea, agentul lui de legătură cu regele, pentru că mie nu mi-a făcut impresia unui om serios. „Este un om plin de defecte, mi-a răspuns el, însă în această chestiune mă pot baza pe el, pentru că joacă cartea regală, întrucât știe că atât mareșalul cât și Ică au cele mai proaste păreri despre el".

Ne înțelegem cu Buzești să stabilim cartierul nostru general pentru zilele care urmează la locuința lui Lupu, fiind aproape de Palat și ușor de comunicat. Buzești pleacă cu 10 minute înaintea noastră. La 10 ajungem și noi la București — Maniu, Ghiță Pop și Leucuția. Trec mai întâi pe la casa mea, iar la 11 ajung la Dinu Brătianu, odată cu Maniu. Găsim lume multă comentând evenimentele militare și făcând tot felul de

ipoteze asupra capacității trupelor germano-române de pe frontul nostru de a rezista. Maniu n-a luat parte la aceste discuții, trecând direct în biroul lui Dinu Brătianu. Eu m-am întreținut un moment cu dr-ul Anghelescu și cu Gh. Brătianu, după care aceștia au plecat, urmați de ceilalți. Gh. Brătianu vede situația „f. serioasă, dar nu disperată". Nu la fel judecă dr-ul Anghelescu, care-i vede pe ruși la București „în 4-5 zile".

Rămânem numai noi cu Dinu Brătianu. Maniu îl pune în curent cu cele discutate și aranjate cu Buzești. Dinu B. este complet de acord. Discutăm cele două situații care se pot ivi — cedează Antonescu de bună voie, ori va trebui arestat cu toți colaboratorii săi apropiați. Dinu Brătianu nu exclude cu totul posibilitatea ca Antonescu să cedeze de bună voie, dată fiind situația dezastruoasă de pe frontul nostru. El crede că un demers din partea lui Maniu și al lui pe lângă mareșal, poate l-ar putea convinge să cedeze de bună voie. Maniu și cu mine suntem convinși că așa ceva este cu totul imposibil, Antonescu fiind prea legat față de nemți pentru a se putea desprinde de ei. Maniu crede că între el și nemți trebuie să existe un acord scris, încă înainte de căderea lui Carol, „care-l leagă de mâini și de picioare". E posibil să fie așa, însă eu nu cred până nu voi vedea actul scris. Maniu e de părere că Mihalache și Gh. Brătianu, ca prieteni ai mareșalului, au mai multe șanse să-l influențeze, deși el rămâne la părerea lui că nu este decât o soluție — arestarea lui și a colaboratorilor săi apropiați. Din biroul lui Brătianu, el telefonează lui Mihalache să vină imediat în Capitală pentru a vedea pe Antonescu, „situația fiind f. gravă". Dinu B. se angajează să-l convingă pe Gh. Brătianu să vadă pe Antonescu și să-i ceară încetarea războiului și acceptarea armistițiului propus de Aliați.

Discuție penibilă în jurul arestării lui Antonescu. Dinu B. ne întreabă dacă Sănătescu și ceilalți militari din jurul regelui „sunt suficient de serioși pentru această treabă, pentru a nu ne vârî în cine știe ce încurcătură, întrucât dacă arestarea nu reușește, totul se va sparge în capul nostru, care le dăm protecția și sprijinul politic". Maniu îi răspunde cam enervat că „desigur, riscurile sunt mari, însă ce mai contează ele, acum când țara e pe malul prăpastiei și noi trebuie să facem ceva pentru a o salva". Dinu B. i-a răspuns că el a pus întrebarea numai în scopul de a ști dacă operația poate reuși, căci în ce-l privește pe el personal, își ia toată răspunderea, întrucât e vorba de salvarea țării și nu de vreun interes personal. „Mie nu-mi este frică, a continuat el, și merg cu ochii închiși alături de d-ta, d-le Maniu". Dinu B. spune apoi că lui nu i-a făcut o impresie prea bună generalul Sănătescu, pe care îl consideră „nepotrivit pentru o acțiune de mână forte față de Antonescu" și se întreabă dacă în anturajul apropiat al regelui „nu se află și oameni de încredere ai mareșalului, care-l pot ține în curent cu ce se urzește la Palat în contra sa". „Noi l-am prevenit pe rege, am spus eu, să fie f. atent în alegerea persoanelor de care trebuie să se servească într-o astfel de eventualitate; din nenorocire, Sănătescu, care ar trebui să conducă operația arestării, încă nu pare decis și-și face tot felul de scrupule, lucru pe care regele îl știe și de aceea nu-l va pune în curent cu detaliile decât în ultimul moment; noi ținem legătura cu regele prin Niculescu Buzești, om inteligent și de nădejde".

Dinu B. roagă pe Maniu să-i atragă din nou regelui atenția de a fi f. prudent cu oamenii care vor lua parte la complot. „Prea mult nu mă pot amesteca nici eu în această chestiune, i-a răspuns Maniu, căci regele e f. susceptibil și ține să i se lase toată libertatea de acțiune în organizarea operației; el ține neapărat să păstreze numai pentru el meritul înlăturării lui Antonescu de la conducerea statului din moment ce față de țară el are acoperirea Blocului nostru"...

Pe la ora trei, când ne pregăteam de plecare, a telefonat Sassu lui Dinu Brătianu că frontul din Moldova a fost spart de ruși și că după toate probabilitățile Iașul este ocupat la această oră. Conduc pe Maniu la locuința lui, după care mă întorc acasă la mine... Când am ajuns [înapoi] la Maniu, aproape de ora 6, am găsit locuința lui plină de lume. Toți prietenii noștri din Capitală, plus mai mulți ziariști, veniseră să afle vești despre atitudinea lui Antonescu, întrucât în oraș se răspândise zvonul că el demisionase și că Maniu era însărcinat deja cu formarea guvernului național. În timp ce Maniu dădea mai multe telefoane, Ghiță Pop și d-rul Solomon răspundeau celor prezenți și-i puneau în curent cu situația. O atmosferă de panică domnea peste tot. Expresiile cele mai jignitoare erau folosite de cei prezenți la adresa lui Antonescu și a colaboratorilor săi... Maniu, terminând cu telefoanele lui, a făcut celor prezenți o scurtă declarație referitor la evenimentele zilei. „Așa cum era de prevăzut, situația s-a agravat mult și Antonescu nu înțelege că a sosit momentul să se retragă pentru a lăsa regelui posibilitatea de a găsi o soluție salvatoare". După aceea, am plecat la Snagov, unde am ascultat radio până la miezul nopții...

Luni, 21 august. Plecăm la București, la 8.30 dim. cu mașina lui Leucuția: Maniu, Ghiță Pop și cu mine. Ne oprim la Mihai Popovici, unde găsim și pe Mihalache, sosit cu câteva minute înaintea noastră. El a venit singur de la Dobrești; Lupu i-a spus că el nu are nici o trecere asupra lui Antonescu și ca atare n-are niciun rost să-l vadă. După ce l-am pus în curent cu situația, Mihalache a oftat din greu, așa cum obișnuiește el când e supărat, și cu o voce tremurândă ne-a făcut următoarea mărtu-

risire: „N-am crezut niciodată să ajungem aici, am avut o mare încredere în înțelepciunea și patriotismul generalului Antonescu, cu atât mai mult cu cât este un om cinstit, lipsit de orice preocupări de avere; am știut că este un militar iscusit și f. bine informat; am crezut, ca și el, că față de porcia rusească noi nu ne putem apăra decât cu ajutorul nemților, pe cari, recunosc, i-am considerat mult mai puternici decât sunt în realitate; recunosc cinstit că m-am înșelat și-mi exprim toată admirația mea față de dl. Maniu și de dl. Hudiță, cari au văzut situația politică internațională mult mai bine și mai clar decât mine și ceilalți membri din birou; spuneți-mi ce trebuie să fac acum când m-ați chemat în București și cu ce mai pot fi de folos partidului căruia d-stră doi i-ați asigurat existența, lucru pe care trebuie să-l recunosc oricât s-ar supăra unii dintre prietenii mei apropiați".

I-a răspuns Maniu că situația țării e atât de gravă în momentul de față... încât nu mai este timp să ne ocupăm de trecut... L-a rugat pe Mihalache să ceară imediat audiență lui Antonescu și să-l roage ori să dea ordin de încetare a ostilităților, ori să demisioneze, lăsând regelui libertatea de a găsi el soluția. Mihalache a acceptat, cerând Președinția de la telefonul lui Popovici. I s-a răspuns că mareșalul lipsește din Capitală, probabil până mâine, când i se va da răspunsul, tot la Popovici. „Ce se întâmplă însă dacă Antonescu refuză să demisioneze și vrea să continuie războiul?", întreabă Mihalache. „În cazul acesta, numai regele poate găsi soluția necesară, i-a răspuns prompt Maniu; după ce vom ști precis ce vrea Antonescu și ce soluție propune el, eu și dl. Brătianu vom vedea pe rege și vom analiza situația împreună". Maniu a închis discuția, nevoind să-l pună în curent nici pe Mihalache și nici pe Popovici cu planul de arestare a mareșalului.

La ora 10.30 ședința a fost ridicată, plecând fiecare la treburile lui. Ne vom vedea seara aceasta la Popovici la ora 6.30...

Am trecut și pe la Rectorat. În cabinetul lui Hulubei se aflau mulți profesori, printre care: Gr. Popa, Ștefan Nicolau, C. Bordeianu, Ionescu Tudor, C. Motaș, Macovschi, P.P. Stănescu, I. Atanasiu, Gh. Popescu, T. Sauciuc-Săveanu, Popescu Telega, Stoilov, Bădărău etc. Toți veniseră să afle vești de la Hulubei care văzuse în cursul dimineții pe Ică... A fost o mare bucurie pentru ei când m-au văzut intrând pe ușă, crezând că eu le aduc confirmarea acestor zvonuri [demisia lui Antonescu — *n.n.*]. L-am rugat pe Hulubei să ne spună el ce a aflat de la Ică și dacă este adevărat zvonul că Antonescu este hotărât să demisioneze. „Nici vorbă de așa ceva, a răspuns Hulubei, guvernul este hotărât să continue lupta pe linia Focșani-Nămoloasa-Galați-Brăila-Cahut-Ismail, linie pe care se retrag în prezent toate trupele germane de pe frontul nostru și care vor primi zilele acestea noi întăriri de pe frontul din Galiția"... Hulubei a rămas cu impresia că „Ică apreciază situația cu mult optimism. Eu le-am arătat în câteva cuvinte poziția partidului nostru și a celorlalte partide din Bloc și situația delicată în care se află guvernul Antonescu care se încăpățânează să transforme acum și Muntenia în teatru de război. Cum printre cei prezenți se aflau și persoane nesigure..., n-am putut spune mai mult. A vorbit după mine Gr. Popa care, curajos ca de obicei, l-a atacat violent pe Antonescu... „Trebuie să recunoaștem însă, intervine Hulubei, că are și mareșalul scuza lui, că nu poate lăsa cu inimă ușoară țara pe mâna bolșevicilor, cât timp mai are o cât de mică speranță de salvare". „Ce speranță mai poate avea el acum, când nemții se află în plină derută pe toate fronturile, i-am răspuns eu, și când rușii sunt gata să ocupe și restul țării?; singurul serviciu care-l mai poate face țării este să demisioneze imediat". Spre surprinderea mea și a lui Popa, ne-a combătut energic Stoilov... „D-stră care vorbiți de pace cu Sovietele, începe Stoilov, nu-i cunoașteți bine pe bolșevici; oamenii aceștia n-au nimic sfânt în ei; toate promsiunile lor sunt simple vorbe goale, căci de îndată ce se văd stăpâni pe situație nu mai țin seama de nimic și devin mai răi ca fiarele sălbatice; dacă Antonescu și nemții mai pot rezista câtva timp este în interesul țării, să nu cadă sub dominația acestor banditi"...

Am ieșit cu Popa, Bordeaianu și Ionescu T., cu care am luat o cafea la Capșa. L-am pus în curent cu demersurile noastre pe lângă Antonescu și cu hotărârea de a-l sili să înceteze războiul, fără să le spun amănunte. La ora unu jumătate, am ajuns la dr-ul Jovin, la dejun. Au mai fost invitați profesorii Danielopol și Amza Jianu. Ambii sunt de părere că „Antonescu ar trebui să-și zboare creierii, dat fiind falimentul catastrofal al politicii sale". „Înlăturarea lui de la putere, zice Amza Jianu, este o datorie patriotică, iar cel care va reuși s-o facă merită recunoștința țării". Jovin a încercat să-i găsească o ușoară scuză de a fi mers cu nemții, în speranța de a elibera Basarabia și Bucovina. „Nu are nici o scuză, i-a răspuns Danielopol, pentru că n-a întrebat pe nimeni, a făcut-o pe dictatorul și atotștiutorul, împroșcând cu noroi pe toți cei care-i spuneau că nemții vor pierde războiul; azi, când a distrus jumătate din țară, nu merită nici o considerație; el trebuie arestat, judecat și condamnat împreună cu toți colaboratorii săi apropiați!". M-a surprins această ieșire violentă a acestui om de știință...

(Continuare în p. 18)

Mai - iunie 1944

ISTORIE POLITICĂ ÎN RAPOARTE SECRETE NECUNOSCUTE

MARIAN ŞTEFAN

• Conspiraţie şi diversiune • Punctul cel mai spinos: Basarabia şi Bucovina de Nord • Câte ceva despre şantajul politic • Iuliu Maniu — personajul principal al opoziţiei • Speranţe întârziate într-o variantă balcanică • Opoziţia presată din afară • Cel mai bun mijloc de luptă împotriva comunismului este înţelegerea cu comuniştii • Viitorul va promova nume necunoscute • Care va fi opţiunea Moscovei?

„În ţara aceasta nu se poate păstra nici un secret". Sunt cuvinte rostite de Mihai Antonescu în ziua de 1 iunie 1944. La acea dată, era una dintre persoanele cele mai puţin îndreptăţite să facă o astfel de remarcă. „Gură bogată", fanfaron şi grandoman, cum l-au caracterizat mulţi dintre cei care l-au cunoscut, dar şi în măsură — date fiind înaltele funcţii ocupate de el în stat — a şti rezultatele activităţii organelor de urmărire şi informaţii care activau în acei ani, cuvintele rostite de el exprimau totuşi o realitate: existenţa unor defecţiuni ce făceau posibile curente „scurgeri" de informaţii la toate nivelurile către forţele politice din opoziţie. Simptomatic este că aceste „scurgeri" se făceau chiar şi în beneficiul celor mai aprigi duşmani ai regimului Antonescu. O confirmă unul dintre reprezentanţii partidului comunist din acei ani, Petre Constantinescu-Iaşi, care declara: „Am avut părerea sigură că tratativele noastre [ale comuniştilor cu celelalte forţe politice din opoziţie — n.n.] erau cunoscute de Mihai Antonescu; în orice caz, la [Ministerul de] interne se ştia de mersul tratativelor noastre, judecând după unele rapoarte de la Siguranţă, pe care le-am cunoscut şi eu, prin «oamenii noştri» care-i aveam acolo. În aceste rapoarte secrete... se relatau tratativele noastre, dându-se şi numele delegaţilor..." (subl.ns.).

Nouă aceste „penetrări" reciproce şi „scurgeri" de informaţii ni s-au părut mai mult decât interesante. Având alături mărturiile lui Ioan Hudiţă despre tratativele purtate de forţele politice în vederea realizării Blocului Naţional Democrat, am încercat să aflăm cât şi ce au ştiut organele de informaţii ale regimului antonescian despre aceste tratative. Jurnalul lui I. Hudiţă — document inedit, pus în circulaţie pentru prima dată de revista Magazin istoric — a devenit una din cele mai importante surse documentare referitoare la evenimentele anului 1944. Personalitate marcantă a conducerii Partidului Naţional-Ţărănesc, cu relaţii ample în diferite medii — politic, universitar, militar şi nu în ultimul rând în lumea obişnuită — jurnalul redactat de el reprezintă nu doar o cronică vie, ci şi o viziune a istoricului asupra cotidianului, care în acele momente căpăta o pondere gravă în istoria ţării. Cum bine se ştie, istoricul are un fel anume de a privi faptul cotidian, încercând să reţină din el elementul de continuitate, de permanenţă, de valoare globală.

Şi pentru că timp de decenii comuniştii au încercat cu obstinaţie să impună conştiinţei publice viziunea lor ca singura adevărată, fabricând o întreagă literatură despre „eroica" şi desăvârşita lor luptă „conspirativă", ne-am gândit că adevărul nu poate fi stabilit fără a cunoaşte şi zestrea de informaţii pe care o deţineau adversarii lor despre ei. Nu intenţionăm un studiu exhaustiv — documentele pe care le deţinem nu ne permit acest lucru; puţine câte sunt, ne dau totuşi posibilitatea să facem o analiză. Şi, mai ales, ne gândim că şi în acest fel putem incita interesul specialiştilor spre noi piste de cercetare. Noi ne-am limitat la perioada mai-iunie 1944.

Unic scop: a servi planurile Moscovei

Primul document care ne-a reținut atenția este o notă a Serviciului Special de Informații (S.S.I.) din 22 mai 1944, intitulată *Situația și activitatea partidului comunist*. „Acțiunea partidului comunist prezintă la ora actuală două aspecte principale, cu tendința comună de a servi planurile politice ale Moscovei privitoare la România și anume: răsturnarea actualului regim și încheierea păcii cu U.R.S.S. și introducerea regimului comunist în România. Cele două aspecte sunt:

— Politic, prin care se tinde să se realizeze, în cadrul Frontului patriotic, ambianța necesară pentru îndepărtarea regimului actual și înlocuirea lui cu o formulă politică pe baze largi democratice, ca puncte către un guvern și regim de esență pur comunistă.

— Terorist, care să realizeze, prin violență, în momentul indicat de Moscova și în funcție de evoluția frontului, accelerarea proiectului politic.

Pe linia politică se duce acțiunea de propagandă pentru constituirea de celule ale Frontului patriotic. Paralel cu această acțiune în mase, s-a încercat, în octombrie 1943, stabilirea unui contact cu partidele politice democratice și în special cu Partidul Național-Țărănesc. În acest scop, partidul comunist a trimis în octombrie 1943 la Iuliu Maniu o «delegație muncitorească» care să stabilească un plan comun de acțiune pentru pregătirea Frontului patriotic care să înlocuiască la data fatală actualul regim; tratativele au eșuat, întrucât Maniu a pus problema recunoașterii Basarbiei ca provincie românească de către U.R.S.S., condiție pe care Partidul Comunist din România nu o putea accepta, el fiind subordonat intereselor politice ale Moscovei... De la octombrie 1943, partidul comunist nu a mai trimis delegați la partidele politice, dirijându-și eforturile către crearea, prin propagandă în rândurile masei, a ambianței favorabile îndepărtării actualului regim. Dacă s-au produs unele demersuri în numele partidului comunist, fie pe lângă partidele politice, fie chiar pe lângă autoritățile superioare de stat, acestea se explică astfel:

În evoluția Partidului Comunist din România s-au produs reorganizări. În cadrul acestora, din motive tactice, conspirative etc. o serie de fruntași ai partidului au fost trecuți pe linie moartă, în categoria acestora fiind: Constantinescu-Iași, Lucrețiu Pătrășcanu, [avocatul Petre] Grozdea etc. Nemulțumiți cu această poziție și scontând că situația actuală este propice unei acțiuni care să fie utilă atât partidului comunist cât și lor, [respectivii] întreprind acțiuni ca cele de mai sus... În aceeași măsură sunt acceptate și acțiunile unor oameni politici de stânga (cum este Ralea și alții) care au impresia că sunt în asentimentul partidului comunist și își vor atrage bunăvoința viitorului stat român comunist...“

Întocmit la puțin timp după debarcarea lui Ștefan Foriș de la conducerea partidului comunist (4 aprilie) și preluarea conducerii de către un secretariat (troica Bodnăraș-Pârvulescu-Ranghеț) — moment de forță ale cărui resorturi și împrejurări nu sunt pe deplin elucidate — raportul sesiza o anumită stare de confuzie la nivelul conducerii partidului comunist și în rândurile membrilor săi. Și pentru că documentele pe care le vom cita în continuare vor reveni asupra rolului pe care l-au jucat Lucrețiu Pătrășcanu și Petre Constantinescu-Iași în tratativele cu conducerile P.N.Ț., P.N.L. și P.S.D. din primăvara anului 1944, este bine să precizăm că organele de informații *au sesizat corect suspiciunile secretariatului partidului comunist față de L. Pătrășcanu*, în primul rând, față de intelectualii din partid în general. Într-o mărturie din aprilie 1968, cu câteva săptămâni înainte de „reabilitarea“ publică a lui Pătrășcanu, Constantin Pârvulescu recunoștea cu seninătate: „Pe linia Blocului Național Democrat l-am folosit și pe Pătrășcanu și pe Constantinescu-Iași. *Acesta din urmă era mai mult pus ca să cunoaștem ce muncă ducea acolo Pătrășcanu, deoarece era pus de noi sub semnul întrebării...*“ (subl. ns.). Așadar, cei doi au fost realmente desemnați ca delegați ai partidului comunist pentru aceste tratative și acceptați ca atare de către partenerii lor. Delimitarea precisă a mandatului și controlului său strict țineau însă nu atât de calitatea persoanei, cât de acele practici staliniste ce vor deveni atât de bine cunoscute și specifice vieții interioare a partidului comunist peste scurtă vreme. Suspiciunile la adresa celor doi n-au încetat odată cu formarea Blocului Național Democrat, au continuat, au sporit și au dus, după 23 august 1944, la marginalizarea lui Constantinescu-Iași și la lichidarea lui Lucrețiu Pătrășcanu (*Magazin istoric*, nr. 7-12/1991, 1-3/1992).

O altă notă care ne-a reținut atenția poartă data de 27 mai 1944, moment în care tratativele între național-țărăniști, național-liberali, social-democrați și comuniști se aflau într-o fază avansată. „Dl. Maniu — se arăta în notă — a pus mai întâi, ca o condiție sine qua non a unei înțelegeri, refuzul socialisto-comuniștilor de a recunoaște că justă anexarea de către ruși a Basarabiei și Bocuvinei. Acesta a fost punctul cel mai spinos al discuției. Socialisto-comuniștii au refuzat să accepte condiția lui Maniu, ca fiind imposibilă în actualele împrejurări. S-a realizat până la urmă înțelegerea asupra următoarei formule: «Partidele social-democrat și comunist vor face tot posibilul ca, ameliorând relațiile României cu U.R.S.S., să obțină cele mai mici posibile pierderi teritoriale și de altă natură în patrimoniul național

al României»..."

Că problema Basarabiei și Bucovinei de Nord a reprezentat chestiunea cea mai disputată a raporturilor dintre partidul comunist și celelalte formațiuni politice participante la tratativele în vederea realizării B.N.D. este un adevăr asupra căruia nu mai trebuie insistat. Dorim doar să precizăm că Iuliu Maniu a obținut din partea comuniștilor, prin intermediul lui Pătrășcanu, o declarație al cărei conținut era mult mai precis, în sensul că reprezentantul comuniștilor recunoscuse *caracterul istoric românesc* al celor două provincii și își exprimase speranța că, în viitor, odată cu îmbunătățirea relațiilor româno-sovietice, va putea fi abordată și problema retrocedării lor către România. Prin această declarație, comuniștii se distanțaseră de cunoscuta teză cominternistă privitoare la autodeterminare și desprinderea din stat a unor teritorii românești. Declarația fusese considerată satisfăcătoare pentru ca tratativele să poată continua. Deasemenea, trebuie făcută și mențiunea că nici în trecut, nici în momentul la care se referă documentele noastre, social-democrații români nu s-au situat pe aceleași poziții cu comuniștii în chestiunea națională, motiv pentru care, multă vreme, Cominternul a văzut în ei inamicul numărul unu.

În conducerea partidului comunist au existat tot timpul divergențe de păreri în legătură cu colaborarea dintre comuniști și partidele democratice, fapt reținut și de nota informativă din 30 mai 1944; aceasta sublinia că „d-nii Constantinescu și Pătrășcanu, care au tratat în numele comuniștilor, nu ar fi avut mandatul și nici căderea să o facă... În tot cazul, d-nii Constantinescu și Pătrășcanu au multe dificultăți în cadrul propriei lor grupări cu elementele extremiste".

Avertismentul lui Știrbei

Debarcarea aliată din 6 iunie 1944 a fost un eveniment de natură să stimuleze acțiunile forțelor politice din opoziție. Fenomenul a fost sesizat cu promptitudine de către S.S.I. care într-o notă informativă adresată mareșalului Ion Antonescu în ziua de 7 iunie arăta:

„...Invazia anglo-americană pe coasta occidentală a Europei a produs o mare fierbere în tabăra opoziției. Încă în cursul zilei de marți, 6 iunie a.c., Maniu a convocat pe apropiații săi politici, pentru a le arăta: că invazia trebuie socotită ca faza finală a războiului în Europa; că în cel mult o săptămână — după ce întreg efortul german va fi concentrat în vest — Sovietele vor începe o mare ofensivă care va duce, între altele, la ocuparea treptată a teritoriului român; că România se găsește în cea mai grea situație, deoarece va fi ocupată ca țară inamică și tratată în consecință; că toate eforturile ce s-au făcut ca România să nu se găsească în această situație — în momentul în care trupele sovietice vor pătrunde în inima țării — n-au dat nici un rezultat și nici azi dl. mareșal I. Antonescu nu înțelege să încerce o schimbare fundamentală sau să înlesnească opoziției să facă această schimbare, pentru a salva țara; că față de intransigența d-lui mareșal Antonescu în politica sa e nevoie să se avizeze la mijloace extraordinare, cu atât mai mult cu cât știrile primite de la Știrbei și Vișoianu arată că nu ne putem aștepta la bunăvoința străinătății, atâta vreme cât nu se întreprinde o acțiune efectivă în contra germanilor; că România nu poate să iasă din sistemul german decât în două feluri: ori cu sprijinul d-lui mareșal Antonescu — care deține puterea — și acesta nu vrea, ori cu concursul unei părți din armată și aceasta nu poate, fiindcă armata în stare să lupte este încadrată între trupele germane; că dacă nu se va întreprinde o acțiune în cel mai scurt timp, atunci soarta României este pecetluită..."

Referindu-se apoi la consultările cu privire la găsirea modalităților de acțiune, nota informativă redactată de S.S.I. arăta că „în cursul zilei de marți 6 iunie și miercuri 7 iunie a.c. au avut loc discuții între fruntașii național-țărăniști, fruntașii liberali și diferite personalități care colaborează cu Maniu, pentru a cerceta modalitățile de acțiune ce ar fi rezervate opoziției democratice. Între alții, Maniu a primit și pe d-rul C. Angelescu și Mircea Cancicov, cu care a avut un schimb de vederi și informații..."

În noile condiții politico-militare generate de debarcarea aliată în Franța, „cartelul cu comuniștii este înfățișat ca un succes pentru opoziția democratică, care se găsește unită și solidară în fața răspunderilor ce le are. Maniu — care avea intenția să tărăgăneze executarea acordului — a comunicat amicilor săi că trebuie luate măsuri pentru a perfecta noul organism, așa-zisul comitet național, prevăzut la încheierea cartelului. Urmează ca fiecare grupare să-și desemneze delegați în comitetul național... Delegații comuniști vor fi Lucrețiu Pătrășcanu și P. Constantinescu-Iași. Delegații național-țărăniști și liberali vor fi fixați în ziua de joi 8 iunie a.c., când Maniu va vedea pe Dinu Brătianu și va stabili cu acesta un acord în această privință".

Acuzații reciproce

Aceeași notă din 7 iunie 1944 insista asupra fricțiunilor dintre cele patru partide, fricțiuni generate îndeosebi de practicile utilizate de comuniști în activitatea lor politică. „Comuniștii — se arăta în notă — acuză pe Maniu că nici în momentul în care are la dispoziția sa toate forțele politice ale țării nu e capabil să ia o hotărâre și să treacă la o acțiune serioasă. Maniștii

acuză pe comuniști că, deși au încheiat cartelul cu național-țărăniștii și liberalii, cu condițiunea excluderii lui Tătărescu și Ralea, [comuniștii] continuă să ducă tratative cu aceste două grupări și să lase impresia că ar putea să încheie un acord separat cu ele...“ Mai mult, într-o notă a Direcției de Siguranță din 10 iunie, se preciza și faptul că partidul comunist încerca compromiterea fruntașului național-țărănist pentru a-l face mai conciliant. „În cercurile comuniste — se spunea în notă — se vehiculează zvonul că s-a primit de la Moscova cuvânt de ordine pentru începerea unei campanii de discreditare a șefului Partidului Național-Țărănesc. În acest sens, de câteva zile continuă a fi difuzată scrisoarea trimisă de Malciu — directorul ziarului *Informația* — președintelui Partidului Național-Țărănesc, în care Maniu este acuzat de politică perfidă față de muncitori“.

Iuliu Maniu și Constantin I.C. Brătianu considerau că acordul cu comuniștii va înlesni formarea unui guvern de largă reprezentare care va fi agreat de Moscova și că acesta va fi capabil să încheie armistițiul — singura cale de evitare a ocupației militare sovietice. Cu toate acestea, în nota informativă înaintată de S.S.I. mareșalului Antonescu la 23 iunie 1944, se arăta că proaspăt-semnatul acord de creare a Blocului Național Democrat sporise divergențele în sânul opoziției: „polemica în legătură cu condițiile în care diferite grupări au încheiat înțelegeri cu comuniștii s-au extins. Grupul Ralea-Ghelmegeanu s-a grăbit, la rândul său, să facă unele precizări. El afirmă: că nu există un acord scris și semnat între comuniști și Maniu-Dinu Brătianu; în schimb, există un acord scris între comuniști și reprezentanții grupurilor de stânga (prin grupări de stânga, Ralea înțelege grupările radicale democratice între care se numără și grupul Tătărescu), în opoziție cu grupările Maniu-Dinu Brătianu, înfățișate ca «grupuri de dreapta democratice»; comuniștii au semnat un cartel cu grupul Ralea-Ghelmegeanu și grupul dr. Topa (fost iorghist); după semnare, Tătărescu a fost invitat să adere, ceea ce a făcut.

Tătărescu și Ralea au informat Palatul și legațiile neutre despre acordul cu comuniștii și despre intenția ce o au de a lupta în contra încercării lui Maniu și Dinu Brătianu «de a proclama moartea civilă pentru cei care au părăsit grupările național-țărănistă și liberală și care ar putea să mai aibă vreun rol în viața publică»...“

Trebuie amintit faptul că deși formal acceptaseră condiția impusă de Maniu și Dinu Brătianu ca Tătărescu și gruparea acestuia, în general, oricare altă formație disidentă de sorginte național-țărănistă sau liberală, să nu fie acceptată la tratativele în vederea încheierii Blocului Național Democrat, comuniștii le-au contactat și utilizat ca forțe de manevră și șantaj politic. La 24 mai 1944, s-a creat așa-numita Coaliție Național-Democratică, în care au intrat Partidul Comunist din România, organizațiile patronate de el — Uniunea Patrioților, MADOSZ, Frontul Plugarilor —, Partidul Social-Democrat, Partidul Socialist-Țărănesc (Ralea), Partidul Național Democrat al dr. Petre Topa și gruparea Tătărescu. Printr-o indiscreție a unui ziarist, faptul a ajuns la cunoștința lui Maniu, care a cerut imediat explicații. Le-a și primit, într-o scrisoare pe care L. Pătrășcanu i-a trimis-o la 10 iunie și în care, evident, nega existența unui acord cu Tătărescu, arătând că totul se rezuma la contacte permanente cu „toate grupările și partidele care împărtășesc punctul nostru de vedere“. În fapt, acordul dintre comuniști și Tătărescu fusese încheiat încă la sfârșitul lunii aprilie, dar Pătrășcanu ascundea adevărul pentru a nu periclita tratativele cu partidele democratice, ajunse într-o fază avansată.

Personajul principal...

Politica duplicitară a comuniștilor a trezit și întreținut neîncredere și animozități în cadrul B.N.D. Este un fapt sesizat de nota informativă adresată de S.S.I. mareșalului Antonescu la 26 iunie, la numai o săptămână după încheierea Blocului. Nota la care ne referim surprinde însă și alte aspecte importante privitoare la situația politică din acel moment: „Debarcarea anglo-americanilor în Franța, înaintarea forțelor aliate în Italia, începerea ofensivei ruseși pe frontul de est, precum și intensificarea războiului aerian au creat în cercurile oamenilor politici din țară credința că războiul a intrat în faza finală decisivă... Urmare a acestei stări de lucruri, personalitățile opoziției au intensificat în ultimul timp acțiunea lor, precum rezultă din desele conciliabule pe care le-au avut. Principalul personaj al opoziției este I. Maniu, care atât prin vechea sa atitudine în politica externă, prin lupta pe tărâmul democratic, cât și prin faptul că este șeful Partidului Național-Țărănesc, a reușit să polarizeze în jurul său majoritatea personalităților politice democratice. Din informațiile noastre, culese din apropierea acestuia, reiese că șeful național-țăraniștilor privește actuala conjunctură politică în felul următor:

— evenimentele militare din Italia sunt cele care interesează mult România; armata generalului Alexander [comandantul forțelor aliate], care înaintează spre nordul Italiei, nu are obiectiv principal Alpii, ci Triestul, de unde va forma o bază de marș spre Iugoslavia de nord și Ungaria, putându-se face, la momentul oportun, și o debarcare pe coasta Dalmației.

Este posibil însă ca între guvernele aliate să existe o înțelegere prin care ofensiva pe frontul de sud nu poate începe înainte ca drumul armatelor anglo-americane spre Europa Centrală să fie deschis. Prin această depla-

sare a evenimentelor — spun intimii lui Maniu — cei care cred că România poate fi ocupată integral de armata roşie se înşală, anglo-americanii nefiind dispuşi să lase ruşilor drumul liber spre Bosfor..."

Există în acest pasaj confirmarea faptului că fruntaşul naţional-ţărănist era apreciat nu numai de opoziţie, ci şi de factorii de atunci ai puterii ca principalul conducător al opoziţiei democrate şi că, la acea dată nutrea încă speranţa că printr-o prezenţă militară anglo-americană în Balcani va putea fi, dacă nu evitată, cel puţin limitată o ocupaţie militară sovietică în România. Pe fondul acestor speranţe tardive, „şeful naţional-ţărăniştilor crede că partidele democratice vor avea în curând un rol determinant în privinţa politicii ţării, cu condiţia ca, în momentul bulversărilor interne acuzate de presiunea externă, partidele democratice să fie unite..."

Maniu se gândea în chip serios la pregătirea opoziţiei democratice în vederea rezolvării sarcinilor politice pe care viitorul i le va pune în faţă. „Şeful naţional-ţărăniştilor — se arăta în nota citată — socoteşte acordul acestora [al naţional-ţărăniştilor] cu liberalii lui Dinu Brătianu drept principala forţă politică, iar celelalte forţe democratice de stânga trebuie să se alăture acestei forţe". El a spus celorlalţi fruntaşi din opoziţie „că va fi nevoie ca atât Partidul Naţional-Ţărănesc, cât şi cel liberal să-şi modifice programele la momentul oportun, accentuându-se ideile democratice, căci numai în acest mod se va putea capta în aceste organizaţii elementele nemulţumite din ţară şi de a opri afluenţa acestora spre mişcarea comunistă. După I. Maniu însă — rezultă din informaţiile noastre — cel mai bun mijloc de a lupta împotriva comunizării ţării este de a se ajunge la o înţelegere între organizaţiile politice democratice şi cele de stânga, lucru foarte greu de făcut din cauză că principalii conducători ai mişcării comuniste sunt peste graniţă, iar cei din ţară nu pot fi priviţi cu încredere atât din cauză că nu se ştie în ce măsură au asentimentul Moscovei, nici dacă sunt urmaţi de organizaţiile comuniste clandestine... Din această cauză, «frontul democratic» poate fi considerat ca înfiinţat numai principial, nu însă şi în mod practic..."

Din aceeaşi notă informativă rezultă că înţelegerea cu comuniştii fusese datorată şi urgentată de faptul că „în ultimul timp s-au făcut din nou presiuni pe lângă I. Maniu — din afară — pentru constituirea practică a frontului. Aceste presiuni ar fi făcute de guvernul englez prin personalităţi de la legaţia turcească din Bucureşti. Conform acestor informaţii, Iuliu Maniu ar fi fost sfătuit în următorul sens:

1. O schimbare determinată în situaţia militară în sud-estul european trebuie să găsească în România un organism politic puternic, capabil să poată stăpâni situaţia. Acest organism nu poate fi decât frontul democratic.

2. Frontul democratic nu poate fi conceput fără încadrarea elementelor de extremă stânga, căci altfel nu ar putea avea aprobarea Moscovei.

3. Frontul democratic odată constituit în mod practic nu se poate opri la o atitudine de expectativă, el trebuind să acţioneze pe teren conform politicii generale a Aliaţilor".

... şi necunoscuta din viitor

Nota sesiza şi opoziţia fermă a lui Maniu la cererile repetate ale comuniştilor de a le da concursul în constituirea unor grupuri de rezistenţă armată care să acţioneze în spatele trupelor româno-germane după metodele mişcării de partizani din Uniunea Sovietică. Opunându-se metodelor de luptă subversivă preconizate de comunişti, nota citată arăta că „I. Maniu nu înţelege să iasă din actuala sa linie de conduită, mărginindu-se la vechea sa activitate, voind să păstreze Partidului Naţional-Ţărănesc caracterul de organizaţie de ordine. Intimii lui Maniu spun că acesta este convins că o astfel de luptă [subversivă] nu poate folosi ţării, care ar merge spre anarhie şi nici Aliaţilor, care nu trebuie să pretindă partidelor democratice o acţiune care ar avea drept urmare imediata creare în România a unei situaţii similare cu cea din Ungaria [ocupată de trupele germane la 19 martie 1944]. Atât I. Maniu, cât şi Dinu Brătianu sunt convinşi că o schimbare în România nu este posibilă decât sub presiunea evenimentelor din afară şi mai puţin mişcării interne. Acesta este nodul gordian al înţelegerii dintre partidele democratice şi extrema stângă, comuniştii urmărind crearea «frontului democratic» ca [pe] o organizaţie de luptă imediată şi efectivă împotriva conducerii şi politicii actuale de război a României, pe când naţional-ţărăniştii şi liberalii privesc crearea frontului democratic drept pregătirea unei formule de guvernare în momentul când situaţia internă se va schimba fundamental sub presiunea evenimentelor militare".

Poziţia lui Maniu a fost aspru contestată de comunişti. Transpunând opinii din această tabără, o notă a Direcţiei de Siguranţă din 27 iunie arăta că, în viziunea partidului comunist, „blocul democratic, conceput ca organism menit să coalizeze toate forţele democratice, se dovedeşte treptat a fi un in-

strument — cel puțin momentan — lipsit de viabilitate... La aceasta contribuie în cea mai largă măsură mentalitatea lui Maniu — indecisă și educată într-un spirit de prudență — care anihilează orice tendință de acțiune energică și refuză a înțelege împrejurările excepționale prin care trecem..."

Ce se poate constata din parcurgerea acestor documente?

În primul rând, trebuie să ne modificăm imaginea despre iluzia „conspirativității" partidului comunist, a cărui activitate a fost destul de bine cunoscută de autorități. În sfârșit, să vede încă o dată că opoziția a acționat într-un context în care orice idee sau proiect despre viitor erau blocate de imposibilitatea intuirii conținutului înțelegerilor stabilite de diplomația secretă a celor trei mari puteri. Analizele organelor de informații se dovedesc nu doar reale, ci și cu o bătaie lungă. Nu ne mai putem permite a desconsidera aceste puncte de vedere, când vrem să refacem corect tabloul istoric.

Cât privește eficiența și capacitatea profesională dovedite de organele de informații din acei ani — cel puțin în această privință — în loc de orice apreciere, reproducem concluzia notei Direcției de Siguranță din 27 iunie: „Este însă mai probabil că până în cele din urmă Maniu va fi depășit de evenimentele ce se vor precipita și că el nu va fi acela care va conduce destinele țării. Sfârșitul războiului va încheia o epocă din istoria omenirii — implicit a țării românești — și va promova elemente al căror nume astăzi nu este cunoscut".

Astăzi, în 1994, la o jumătate de veac distanță, și după o dramatică experiență, necunoscuta a căpătat o identitate precisă: totalitarismul comunist...■

IOAN HUDIȚĂ: PAGINI DE JURNAL

(Urmare din p. 12)

La ora 6.30, o nouă ședință de birou la Mihai Popovici. Lipsește numai Lupu. Mihalache povestește discuția lui cu Ică, pe care l-a văzut între unu și două. I-a repetat și lui ceea ce spusese și lui Hulubei... De data aceasta, Mihalache a fost dârz și nu s-a lăsat convins, spunându-i lui Ică „să nu conteze pe himere și să vadă realitatea dureroasă, căci în câteva zile ne putem trezi cu bolșevicii în Capitală". El speră să poată vedea mâine dimineață pe mareșal, care se întoarce noaptea aceasta în Capitală. Este hotărât să-i vorbească „clar și să-i ceară să se retragă, dacă refuză să dea el ordinul de încetare a ostilităților"...

Maniu spune că a văzut la prânz pe Dinu Brătianu și pe alți fruntași liberali care toți sunt de părere să se intervină la rege pentru a-l sili pe Antonescu să demisioneze. La 7.30 se suspendă ședința. Ne vom vedea mâine la ora unu la locuința lui Maniu.

Plecăm la Snagov la opt fără zece... Maniu îmi povestește în mașină că a văzut între 4 și 5 pe Niculescu Buzești, care l-a informat că regele vine mâine dimineață în București și că este „ferm decis să ceară lui Antonescu să demisioneze". Sănătescu este și el de acord cu această soluție și e convins că Antonescu va ceda ușor. Buzești i-a mai spus că trupele noastre și cele germane se retrag în dezordine pe tot frontul, fiind urmărite de aproape de cele sovietice. Sănătescu se îndoiește că „aceste trupe cuprinse de panică s-ar mai putea redresa pe linia de rezistență Focșani-Brăila".

Maniu s-a așezat în pat la ora 9, fiind f. obosit. „Mâine avem o zi f. grea", i-a spus el lui Leucuția, care a venit la Dobrescu să asculte împreună cu noi radio... ■

(Va urma)

ISTORIA BISERICII

Au apărut două dintre cele 14 volume, câte va avea *Istoria creștinismului*, vastă lucrare de sinteză, elaborată sub direcția lui Jean-Marie Mayeur, Charles Pietri, André Vauchez și Marc Venard. După cum aflăm din revista franceză *L'Express*, autorii își propun ca, spre deosebire de clasica *Istorie a Bisericii*, a lui Fliche și Martin (apărută între anii 1938-1942) să cuprindă ansamblul faptelor de cultură pe care creștinismul le-a inspirat, având un caracter ecumenic evident și căutând să țină cumpăna între diferitele ramuri ale creștinismului.

Cele două tomuri apărute sunt: volumul VI — *Un temps d'épreuves, 1274-1449* (O vreme de încercări) și volumul XII — *Guerres mondiales et totalitarismes, 1419-1958* (Războaie mondiale și regimuri totalitare). Primul se ocupă de perioada cuprinsă între Conciliul de la Lyon și cel de la Florența. Ambele au încercat o împăcare între Biserica ortodoxă și cea catolică. În intervalul respectiv, conflictul ce opunea pe împăratul german, papei, a cunoscut noi episoade. Rivalitatea se regăsea și în dogma creștină. Prin celebra formulă „Să dăm Cezarului ce este al Cezarului și lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu", se recunoștea, în principiu, o anumită autonomie a lumii umane și a politicului. Pe de altă parte, făcând din salvarea sufletului țelul cel mai înalt pe care și-l poate fixa comunitatea umană, legitima subordonare a puterii temporale față de puterea spirituală a Bisericii. Împăratul și-a găsit un aliat puternic între oamenii de cultură: Dante, Marsilio da Padova și William de Ockham. Ei au oferit o bază filosofică pretențiilor imperiale. Treptat, națiunile europene s-au implicat și ele în conflict. Mai întâi, ereziile lui Wycliffe, în Anglia (sfârșitul sec. XV), și Jan Hus, în Boemia (începutul sec. XV); apoi, monarhiile din Europa vestică s-au ridicat contra autorității papale, marcând începutul procesului de formare a statelor naționale.

Cel de-al doilea volum se ocupă de marile tragedii ale sec. XX, punând în lumină încercările la care a fost supusă Biserica, sprijinul pe care l-a acordat celor care au luptat contra totalitarismului, rolul religiei în regimurile democratice. Să sperăm că lucrarea va fi accesibilă, nu peste multă vreme, și cititorilor români.

1944.

ARMISTIŢIUL

PREOCUPARE

A EXILULUI

V.V. TILEA

În nr. 8/1992, revista noastră a publicat un document deosebit, rămas inedit până atunci: împuternicirea pe care, la 17 august 1944, liderii P.N.Ţ., P.N.L., P.S.D. şi P.C.R., coalizaţi în Blocul Naţional-Democratic, au dat-o generalului Aurel Aldea pentru a trece frontul în Rusia, spre a semna „actul de armistiţiu conform propunerilor făcute de Aliaţi şi ameliorărilor consimţite ulterior de guvernul sovietic".

Această împuternicire — atestând colaborarea dintre cele patru partide în vederea scoaterii României din războiul împotriva Uniunii Sovietice — evidenţiază stadiul avansat în care se aflau pregătirile armistiţiului şi, totodată, iminenta înfăptuire a acestuia.

Documente recent depistate în fondurile Arhivelor Statului din Bucureşti aduc noi mărturii privind evoluţia demersurilor, pe plan intern, în vederea constituirii coaliţiei forţelor interesate în încheierea armistiţiului şi, pe plan extern, referitoare la contactele şi tratativele cu reprezentanţii guvernelor aliate, cu alţi lideri politici, pentru ca România să poată ieşi din alianţa cu Hitler în condiţii menite să-i garanteze suveranitatea şi instituţiile statale.

Prezentăm, astfel, două scrisori din ianuarie şi, respectiv, aprilie 1944 ale diplomatului român Viorel V. Tilea (Magazin istoric, nr. 10/1975, 5-8/1982) aflat la Londra, fost ministru al României în Anglia (1939) şi căruia — datorită atitudinii sale ostile regimului antonescian şi alianţei cu Germania hitleristă — i se retrăsese în 1940 cetăţenia română. Scrisorile au fost adresate prietenului său din Bucureşti, Vasile Stoica, diplomat de carieră, înalt funcţionar în Ministerul de externe de la Bucureşti.

Această corespondenţă — inedită din câte cunoaştem până în prezent — ne introduce în atmosfera diplomatică din capitala britanică, cu preocupările privind situaţia şi atitudinea României. Prin intermediul lui Eduard Beneş, preşedintele Republicii Cehoslovace (1940-1945), aflat în exil la Londra, au fost iniţiate tatonări cu autorităţile sovietice în vederea stabilirii premiselor armistiţiului. Poziţia sovietică în ceea ce priveşte Basarabia şi nordul Bucovinei, teritorii intrate în posesia U.R.S.S. în urma ultimatumului din iunie 1940, făcea aproape imposibilă o discuţie realistă, eficientă. Corespondenţa lui V.V. Tilea — alături de alte mărturii documentare publicate pentru prima oară de Magazin istoric — evidenţiază deosebitele dificultăţi cu care se confruntau cei de la Bucureşti, guvernanţi sau oameni ai opoziţiei, în vederea realizării cadrului celui mai propice şi a găsirii momentului celui mai potrivit pentru ieşirea din alianţa cu Germania.

Aceste scrisori ale lui V.V. Tilea — primele de această natură cunoscute până acum — reflectă preocupările sale privind situaţia României în acele grave momente, când războiul din Răsărit luase o altă turnură, când trupele sovietice se apropiau de graniţele ţării şi când încheierea unui armistiţiu cu Aliaţii se impunea cu tot mai imperioasă necesitate.

Cele relatate de Tilea constituie, totodată, o mărturie a patriotismului de care erau animaţi membrii exilului românesc antifascist, a dragostei lor de ţara şi poporul aflate în momente de cumpănă, a încrederii lor în necesitatea unirii tuturor pentru salvarea a tot ceea ce se mai putea salva din iureşul războiului.

Ele reflectă însă şi o lipsă de coeziune a celor aflaţi în afara ţării şi care, lipsiţi de informaţii autentice şi complete, privind cursul real al evenimentelor, datorită credulităţii şi naivităţii se puteau uşor lăsa furaţi de proiecte şi concluzii iluzorii.

Ele rămân însă mărturii dramatice din acele zile şi luni extrem de dezorientante când se aflau în joc destinele ţării, evidenţiind faptul că, în pofida restricţiilor şi barierelor impuse de situaţia militară a României, legăturile dintre Londra şi Bucureşti erau păstrate (deşi pe căi ocolite), iar scrisorile circulau, prieteniile fiind mai puternice decât opreliştile aduse de vitregiile vremurilor.

Scrisorile lui V.V. Tilea se află în Fondul Vasile Stoica, dosar II/154, pp. 25-31, de la Arhivele Statului din Bucureşti. Le-am transcris, păstrând particularităţile stilistice ale autorului. Notele de subsol şi explicaţiile din paranteze drepte ne aparţin.

Mulţumim colegilor de la Arhivele Statului din Bucureşti pentru sprijinul acordat.

Ioan LĂCUSTĂ

V.V. Tilea: „Urmăresc cu mult interes şi bucurie jocul fin şi inteligent de la Bucureşti"

7 ianuarie 1944

Iubite Vasile,

Scrisorile tale îmi sunt dragi și nepreţuite și ce n-aș da să le pot primi mai des. Ele îmi confirmă cu precizie că în tot cursul anilor nu m-am abătut de la linia gândirii voastre și cu toată distanţa mare pot și azi încă descifra sentimentele majorităţii — sau chiar a unanimităţii — neamului. Asta este pentru mine cea mai mare satisfacţie și încurajare, căci nu am pretins niciodată că aș reprezenta pe vreunul sau altul din oamenii sau partidele politice, cum, din nefericire, o fac aproape toţi ceilalţi din afară — ei neavând altă platformă politică — prin asta creând încurcături și slăbind chiar și prestigiul acelora pe care pretind că-i reprezintă și astfel, în cele din urmă, stricând ţării.

Am pretins însă că am fost și sunt pe linia de gândire politică pe care o are neamul și nu m-am clintit în afirmarea drepturilor noastre, refuzând să primesc directive de patriotism de la prietenii din diferite naţiuni. Scrisorile tale mă confirmă și mă încurajează. Mă confirmă și atacurile din presa germană și recent acela din presa rusă: sunt deci pe calea bună, românească.

A propos, atacul din presa rusă a fost radiodifuzat acum câteva zile de la Londra în românește, poate datorită vreunui „prieten" și „patriot român", care vroia să-mi servească o lovitură. Sărmanul, nu cunoștea spiritul de la noi.

Mai poate crea vreo confuzie legând numele meu de-al lui Carol? Cred că toţi cei cari trebuie să știe știu că din august 1940 nu am mai avut și nu am nici o legătură, directă sau indirectă, cu Carol și că pentru mine nu se pune „chestiunea închisă". Mihai este rege și să dea Dumnezeu să poată rămâne. Nu pot însă nici să pun — cum o fac alţii — răspunderea pentru schimbarea cursului politic pe el și nu pe factorii externi, căci nu ar fi adevărat și, mai ales, ne-ar slăbi poziţia internaţională.

Zici că d. Maniu nu a dat nimănui mandat să cedeze din teritorii: Davila[1] a fost trimis de Maniu în Statele Unite și a vorbit cum a vorbit — nu mai vorbește din alte motive; Mavrodi a făcut raport *scris* că Maniu i-a spus: 1. Să nu insiste pentru Basarabia; 2. Să combată pe Carol; 3. Să nu ia contact cu Tilea; Cornel Bianu nu face nimic care ar putea displace celor de aici și a vorbit la radio similar cu Davila; Mateescu, reprezentantul lui Davila, spune la meetinguri și conferinţe că el reprezintă pe d. Maniu și că numai o ocupaţie rusă poate să ne salveze, să ne facă democraţi și să ridice standardul de viaţă al ţăranului român; Cornea, primul „reprezentant" al d-lui Maniu (în ordine cronologică), s-a opus distribuirii broșurii despre Basarabia (iniţiată încă pe timpul când eram ministru, dar scrisă mai târziu — în parte cu banii mei personali) ca să nu-și indispună stăpânii; la Lisabona, Bianu — „autenticul" (?) — reprezentant al d-lui Maniu și Brătianu, trăiește pe bani olandezi și înjură pe toţi românii, inclusiv pe Tilea, spunând că nu reprezintă nimic și e în termeni buni, pare-se, numai cu Mateescu, care nu mai e în contact cu Bianu — se mai ţine pe linia naţională. (Îţi trimit cele două lucrări recente ale lui.)

Cele de mai sus nu le-am scris de dragul de-a aduce acuzări unor așa-ziși români, cari suflă în struna altor interese, ci pentru a-ţi arăta ce prost serviciu aduc ei d-lui Maniu și Brătianu și intereselor ţării, în ce împrejurări grele se lucrează aici și, mai ales, că dacă nu se vor lua repede măsuri de coordonare și armonizare a acţiunii românești, dl. Maniu și Brătianu vor fi responsabili în faţa istoriei de felul în care au înţeles să-și alunge oamenii și să-i lase să activeze. Te rog arată-le această scrisoare precum și altora pe cari crezi că-i interesează.

După această introducere — cam lungă, poate — să trecem la chestiuni mai importante.

A sosit Beneș ieri, aștept să-l văd săptămâna viitoare ca să-mi pot face un tablou final de ce s-a discutat la ultimele conferinţe (Cairo-Teheran-Cairo).

Adevărul este că nu s-a hotărât decât că se va hotărî. Chestiunile teritoriale au fost numai atinse. La întrebarea lui Roosevelt dacă va admite plebiscit în Statele Baltice, Stalin a răspuns că da. Dar nu s-a precizat sub ce ocupaţie se va ţine plebicistul.

Basarabia și Bucovina nu au fost apărate de nimeni, dar pe turci i-au asigurat rușii că nu au nici o pretenţie asupra teritoriului lor și nici nu au „mai multe pretenţii teritoriale faţă de români" decât frontiera din '41.

Nici Beneș nu ne va fi apărat interesele și nici nu ar mai putea s-o facă în poziţia sa de avant-gardă a Moscovei în Europa, la care s-a ajuns prin tratatul ceh-rus[2]. Mult înainte de a semna acel tratat i-am atras atenţia lui, și altor cehi, de pericolul pentru

---

[1] Prin intermediul unor diplomaţi români, precum Gr. Gafencu (în Elveţia), Citta Davila (în S.U.A.), Cornel Bianu (la Londra) ș.a., Iuliu Maniu făcea cunoscute cercurilor politice și diplomatice occidentale situaţia din ţară, propunerile opoziţiei democrate. El se folosea, de asemenea, de serviciile lui Alexandru Cretzeanu, fost secretar general al Ministerului de externe.

„Se cuvine menţionată activitatea desfășurată la Londra (inclusiv la postul de radio B.B.C.) de Cornel Bianu, Pavel Pavel, la New York de Citta Davila și Brutus Coste, la Lisabona de I. Bianu, la Paris de Al. Ghyka, M. Ciurea, I. Ciceo-Pop, la Cairo de Gh. Beza, M. Solomon, H. Marcus, Ed. Șaraga ș.a. Ei au făcut cunoscută opiniei publice internaţionale și oamenilor politici opoziţia poporului român faţă de războiul antisovietic, au sprijinit acţiunile «opoziţiei unite» vizând ieșirea României din Axă și alăturarea ei Naţiunilor Unite" (cf. Ioan Scurtu, *Din viaţa politică a României. 1926-1947. Studiu critic privind istoria Partidului Naţional-Ţărănesc,* București, 1983).

[2] La 12 decembrie 1943, la Moscova, a fost semnat un Tratat de prietenie, asistenţă mutuală și ajutor postbelic între guvernul U.R.S.S. și guvernul cehoslovac în emigraţie, condus de Ed. Beneș.

ei al acestei politici, care „nu corespunde climatului politic din Europa Centrală" și am prezis chiar că "Cehoslovacia va pierde astfel mult din simpatiile românești".

Pe de altă parte, îmi dau însă seama perfect de bine că cehii în mod indirect, poate chiar și direct, ne vor putea ajuta enorm de mult față de ruși, arătându-le și convingându-i — dacă așa ceva se poate — că o atitudine brutală față de noi nu le poate decât strica și în ce privește buna vecinătate, precum și în lumea apuseană.

Pe aceasta am pus accentul în conversația mea cu Beneș înainte de plecarea lui la Moscova, căci mi-a declarat clar că nu ne poate apăra pe chestia Basarabiei și Bucovinei, promițând însă tot concursul pe chestia Transilvaniei.

În situația politică tragică în care ne aflăm, cred că singura cale care ne poate salva — sau ajuta — este realismul. Să lăsăm iluziile la o parte, oricât de răsunătoare și ademenitoare ar fi ele, să ne bazăm numai pe un realism bine informat.

Am insistat de aproape un an și jumătate să se pregătească schimbarea politicii noastre. Am făcut-o din două motive: a. Cunoșteam raportul de forțe crescând al Aliaților, și b. Am prevăzut că dacă nu vom avea un înțeles cu ei înainte de ce au în conferințe în trei sau patru va fi prea târziu să mai putem obține anumite asigurări.

Toată politica noastră s-a făcut numai prin prismă românească (o prismă minusculă între titani și interesele lor). Până în primăvară, d. Maniu și alții cereau asigurări teritoriale integrale — când știut era pentru orice cunoscător al politicii apusene că cei din vest consideră *toate frontierele* de fluide. Este adevărat că s-au dat Chinei, Rusiei și Turciei asigurări de integritate, dar ele sunt *aliate* și *aduc servicii*. Acu cereți asigurări cu privire la ocupația țării noastre. Nu se pot da pentru că depind de cum se vor desfășura evenimentele militare; dacă Turcia ar intra în război — ceea ce nu cred că o vor face decât cu 5 minute înainte de finea războiului, și deci pentru noi prea târziu poate — sau dacă Aliații ar putea pătrunde repede din Adriatică prin Balcani, sigur că vom avea o ocupație mixtă. Dar dacă rușii vor ajunge la noi și ceilalți vor fi departe, vom avea o ocupație în primul rând rusească. Cred însă că am obținut asigurări că se vor trimite și în cazul acesta detașamente anglo-americane și misiuni militare mixte (precedentul iugoslav). Cel puțin acest principiu de ocupație mixtă a fost fixat pentru Germania și — mi se spune — va fi aplicat tuturor țărilor Axei. Principiul de comisii politice mixte a fost de asemenea acceptat (vezi Italia).

Abstrăgând de asta, de ce nu-i convingeți pe nemți să deschidă drumul trupelor aliate, ca să-i ocupe înaintea rușilor? Ar fi salvarea lor și a noastră.

Îmi vorbești de hotărârea unanimă a țării de a rezista la Nistru, o atitudine foarte frumoasă, dar este ea practică? O armată de 800 000 de români sigur ar întârzia victoria aliată și ar ajuta pe nemți, eliberându-le din trupe, pe care le-ar putea trimite în Vest spre a cauza pierderi mari anglo-saxonilor în momentul invaziei continentului. Dar asta nu va putea schimba rezultatul final: înfrângerea, și atunci condițiile ar fi și mai grele, atât din partea rușilor, cât și a puterilor apusene care sper că nu credeți că vor fi recunoscătoare României pentru pierderile pe care le vor suferi în plus.

Nu uitați că rușii fac mereu aluzii la „eliberarea Moldovei care a fost unită prin forță cu Muntenia", nu uitați că poate Rusia ar dori să aibă un cordon de state republicane, dacă nu comuniste, în vestul ei. Nu trebuie să-i dăm argumente în plus, iar în Elveția a fost pornită o mișcare anonimă pentru „o Transilvanie independentă". Cine e în spatele ei? Eu am dat aici explicația că sunt ungurii. Natural că am să utilizez argumentul tău care, cum ziceam, este foarte frumos, epic chiar, și nu se poate compara decât cu hara-kiri-ul dacilor, cari au renăscut în români. Dar vreți să dispărem din nou și să ne renaștem în slavi? Căci națiunea, după o rezistență la Nistru și înfrângerea care va veni, va fi expusă la exterminare.

Dacă nu din istoria noastră, luați exemplu de la cehi, cari nu au luptat singuri — sau cu eventualul suport rus — pentru a nu-și periclita existența neamului — explicație pe care mi-au dat-o Beneș și Hodza încă în 1939. Dar abstrăgând de faptul că nu găsesc că această politică este cea mai bună, nici nu cred în punerea ei în aplicare. Am auzit astfel de fraze și în trecut și s-a dus țara cu cedări lașe. Am mărșat pe aceste asigurări și toată politica mea aici a fost dată peste cap. *Atunci* trebuia să luptăm, nu astăzi!

Și nici englezii sau alți străini nu vor crede aceste vorbe din cauza experienței din trecut și pentru că ne consideră orientali care exagerează. Ca să ne creadă ar trebui făcute pregătirile militare necesare și declarații publice de toți și în cazul acela hotărârea pe care cred că a confirmat-o și dl. Maniu — ar putea folosi ca o tactică sau compensație în tratative, dar atunci trebuie tot foarte repede și acceptând posibilitățile.

Mi-e frică însă că inerția oamenilor noștri politici, lipsa unui mecanism de-a trata și rapiditatea evenimentelor ne vor lăsa într-o situație tragică. Luați exemplul bieților polonezi cari, în declarațiile lor de zilele trecute, de fapt se înclină în fața situației, lăsând a se înțelege că vor accepta o pierdere de teritorii, și ce au făcut de acord cu anglo-americanii.

Argumentul d-lui Maniu, cu exemplul Italiei și represiunea germană acolo, precum și — adus de mine — încetineala înaintării aliate au convins aici pe toți oamenii de bună credință despre dificul-

tăţile noastre, dar asta nu înseamnă că vor merge aşa de departe încât să ne apare de o ocupaţie rusă.

Eu văd evenimentele dezvoltându-se cam în felul acesta: nu se va ţine conferinţa de pace până la terminarea războiului cu Japonia, ţările Axei — ale căror guverne nu au trecut înainte de ocupaţie de partea Aliaţilor — vor fi ţinute sub ocupaţie militară aliată un timp nedeterminat; toate problemele de frontieră se vor elabora în timpul armistiţiului (al ocupării militare); gradat, ţările învinse vor fi admise în concertul economic şi politic european sau mondial.

Acestea sunt principiile mai hotărâte în ultimele întrevederi. Îţi dai seama, cred, ca şi mine, de marile pericole, dar şi de eventualele avantagii pentru ţara noastră, dacă vom şti să le exploatăm. Cel mai mare avantaj însă este hotărârea că tot ce se va face va trebui făcut de comun acord între cele trei puteri mondiale şi cred că este pentru noi un avantaj enorm că nu Rusia va fi singura arbitră a situaţiei.

Repet însă — ce am spus aşa des: nu vă faceţi iluzii despre o ruptură între ruşi şi anglo-saxoni timp de 10-15 ani de aici încolo. Şi dacă va veni odată, ea va putea veni numai din partea Rusiei. Evident, se poate deja desprinde un curent puternic de a salva Germania — viitoarea aliată a Angliei? ; deja se vede îngrijorarea faţă de puterea colosală a Rusiei, dar toate acestea nu vor putea avea efect dacă Rusia va fi rezonabilă, adică dacă va accepta compromisuri şi compensaţii teritoriale reciproce.

De exemplu, va accepta ca insulele din Pacific să devie baze americane, în schimbul, să zicem, al Statelor Baltice! Noi, în orice caz, vom avea de pierdut; grija noastră trebuie să fie să nu pierdem independenţa — întrucât o independenţă absolută pentru un stat mic mai este posibilă în veacul nostru — şi să ne păstrăm naţiunea ca entitate unică. Chiar dacă va trebui să evacuăm şi Basarabia.

Cred, în orişice caz, că pentru interesul naţiunii noastre este vitală prepararea imediată şi detaliată a evacuării complete şi rapide a întregii populaţii româneşti din Basarabia şi nordul Bucovinei, aşa încât să poată fi pusă în practică în orice moment. Va fi o decizie dureroasă, dar preferabilă alternativei probabile. Să nu uităm că Basarabia a fost totdeauna monedă de schimb pe eşichierul internaţional; să grijim ca să nu devie azi ţara întreagă aşa ceva.

În ajutor contra acestei tendinţe ne va veni mult interesul ce-l arată anglo-americanii — şi mai ales cei din urmă — petrolului nostru şi unora dintre relativ micile, dar interesantele noastre bogăţii.

Dacă vom afişa iar doctrina naţionalismului economic şi nu vom voi să plătim astfel pentru o asigurare de foc politic, vom suferi; dacă vom fi largi, putem, cred, salva mai mult. Să nu repetăm greşala de după 1919, când „prin noi înşine" ne-a izolat de Anglia şi America. Să fi avut miliarde de capital anglo-american în ţară şi în Basarabia, pe lângă drepturile noastre etnice şi istorice, alta era situaţia noastră politică şi cea internaţională.

Şi acu mi se pare că se repetă istoria, acea ocazie unică. Ridicarea standardului de viaţă la noi — un principiu de bază pentru economia mondială viitoare — poate asigura o piaţă interesantă industriilor apusene. Economiştii noştri ar trebui să elaboreze rapid lucrări atrăgătoare cu privire la aceste probleme (import şi bogăţii) pe care te-aş ruga să mi le trimiţi.

În concluzie: contact serios şi urgent cu Aliaţii, pentru a stabili cu ei modalitatea şi timpul schimbării cursului, aducând astfel, prin scurtarea războiului, un aport enorm în favoarea lumii întregi. Asta am sfătuit-o de luni de zile, temându-mă să nu devenim teritorii de război, când ar fi prea târziu pentru o acţiune eficace; şi dacă avem norocul ca o ocupaţie militară germană să mai întârzie, aceasta este singura cale care ne mai poate salva ceva.

Ţi-am sugerat să luaţi contact şi cu diferite mişcări subterane din ţările vecine. Aţi făcut-o? E important şi ar putea fi foarte folositor la un moment dat.

Dumnezeu ştie ce va fi în regiunea de est când vei primi această scrisoare; poate va trebui să comunicăm şi telegrafic, dacă este ceva urgent [pasaj pe care l-am eliminat, referitor la scrisori anterioare].

După cum am scris, te rog să arăţi aceste rânduri d-lui Maniu, Brătianu şi Guţă [Gh. Tătărescu] cât şi altora, cărora crezi tu că este bine, fără a periclita punctul meu de vedere. *Calm şi unire!*

Am aflat abia acu câteva zile de moartea lui Tanti Lenci şi am fost adânc îndureraţi. Te rog să-i transmiţi d-lui Vaida expresiunea durerii şi a simpatiei noastre a tuturora pentru încercarea ce a suferit.

Te las, iubite Vasile, Dumnezeu să ne ajute să ne revedem într-o ţară liberă, cât mai curând. Îmbrăţişări alor tăi.

Cu multă dragoste, al tău
Viorel
17.1.44

Am întârziat trimiterea scrisorii ca să aştept tratativele în curs cu polonii. Vezi că au mers f. departe şi de fapt sunt gata să cedeze din teritoriu. Dar atitudinea brutală a Rusiei a indispus f. multă lume, mai ales că ultimul comunicat — conciliant — al Poloniei, în care accepta discuţiile cu Rusia asupra frontierelor a fost făcut cu aprobarea lui Eden şi F[oreign] O[ffice] şi a fost lăudat de presa engleză ca f. conciliant şi înţelept.

Sunt deja semne că va fi o reacţie şi opinia publică vede acum mai clar. Asta totuşi nu schimbă problema noastră şi nu ne ajută, căci vor înghiţi *fapte împlinite* din partea Rusiei. Suntem prea departe de

ei [de englezi] și prea aproape de ruși.

Este natural de văzut cât va mai putea rezista Germania la o forță superioară, de 3 ori mai mare la est. Eu — și mulți alții — nu cred să se termine războiul în 1944; poate în 1945. Dar în ce hal ne va găsi atunci, ce armată vom avea atunci? Armata și bogățiile noastre pot să devină la un moment dat foarte puține și prin ele ne vom putea eventual răscumpăra mai multă libertate, mai mult teren.

Beneș s-a întors [de la Moscova] f. încântat și sigur; a discutat și chestiunea noastră: 1) R[usia] vrea cu orice preț frontiera din 1941. 2) În schimb, ne va sprijini să primim Transilvania — chiar dacă cei de la vest nu ar fi de acord — poate și ceva mai mult. 3) Ar sta de vorbă cu un guvern Maniu, cu toate că știu că Maniu a luat o atitudine „antirusă", dar 4) Să se facă schimbarea repede.

La aceasta eu am remarcat: a) „antirusă" nu, dar „proromână". b) în propunerea către polonezi, ei au admis ca teritorii cu majoritatea polonezi să treacă la Polonia, de ce nu ar admite același lucru cu noi, sau mai bine un schimb de populație? Răspunsul a fost că asta la nici un caz nu vor admite.

Nu mi-am spus gândul meu că în orice caz ar trebui (în cazul extrem) să ne putem aduce *toți* românii și să golim Ardealul de unguri și sași, să facem din nou o Dacie pură. Și *sunt sigur* că dacă s-ar face schimbarea în *timp util* și conform cu o înțelegere cu *toți* aliații, vom putea — în caz extrem — obține această retragere a populației. De altfel, mesagiul lui B[eneș] trebuie să fie deja la M[oscova]. În orice caz, aici nimeni — serios — nu se gândește să cedăm un teritoriu românesc, nici chiar în glumă, decât în discuțiile serioase. Pavel și cu mine pregătim un memoriu documentat în chestia Basarabiei.

Te las cu drag și aștept în curând știri de la tine.

Viorel

Se zice că în armată ar fi spirit comunist și simpatie mare pentru Rusia? Asemenea între țăranii din Basarabia?

7 aprilie 1944

Iubite Vasile,

Urmăresc cu mult interes și bucurie jocul fin și inteligent de la București. Rezultatul până acum este că am întrecut cu mult orice poziție bună ar fi avut vecinii noștri de la vest și dacă nu se pierde timp prea mult putem spera într-o situație similară celei a lui Badoglio.

Întrebându-mă mai mulți prieteni oficiali din guvern despre situație, le-am spus deschis că, deși n-am aprobat politica mareșalului și personal n-am fost decât nedreptățit de el, totuși trebuie să recunosc că în situația dată numai el poate face o schimbare fără zguduirile și pericolele pe care le-ar provoca un guvern intermediar al Gărzii de fier.

După cum mi se spune, totul depinde de noi. Să vedeți să nu pierdeți timpul și cred că o intervenție pentru redobândirea nord-vestului pierdut ar avea *astăzi* o aprobare unanimă și deci nu ar trebui acționat direct față de foștii tovarăși și nu s-ar putea interpreta ca o trădare a foștilor tovarăși. Aici s-au luat deja toate măsurile pentru o bună recepție în presă.

Chiar și în ce privește nordul Bucovinei sunt speranțe de rectificări în favoarea noastră.

Îți alătur aici o „scrisoare" care a fost răspândită zilele acestea în mai multe sute de exemplare și o vom mai răspândi săptămâna viitoare în toate locurile unde trebuie.

Dumnezeu să ne ajute să ne vedem în curând și cu bine.

Cu prietenie, Viorel

P.S. Sper că ai văzut articolele mele din *Contemporary* (martie) și *19 - th Century* (aprilie). Îndată ce voi avea copii le voi trimite.■

23 AUGUST 1944 — ACT ISTORIC SALVATOR

Răspunzând unei întrebări a directorului revistei Magazin istoric, **președintele României, domnul Ion Iliescu a spus în Conferința de presă de la Palatul Cotroceni în ziua de 4 iulie 1994: „Eu cred că dacă nu era această acțiune politică conjugată de la 23 august, soarta României ar fi fost cu totul alta, tragică. Totuși, România și Antonescu au fost aliatul fidel al lui Hitler până în ultimul moment și tăvălugul rusesc venea cu furie și ar fi distrus fără nici un fel de rezerve totul. Și Transilvania am fi pierdut-o cu totul, probabil. Deci, cine nu gândește asupra acestor consecințe esențiale, fundamentale ale acestui moment istoric nu înțelege semnificația unui moment politic major, independent de felul cum se prezintă, și aceasta e treaba istoricilor să elucideze, până la capăt, conjunctura, desfășurarea, forțele, meritele și nemeritele unora și altora".**

23 AUGUST 1944:

ULTIMUL CURIER DIPLOMATIC PLEACĂ SPRE STOCKHOLM

● Mihai Antonescu îmi spune: pleacă imediat ● Faimoasa telegramă nu a existat ● Una era când ruşii se aflau pe Bug şi alta când erau la 100 km de Galaţi ● Un român organizează Ministerul de externe al Nigerului ● Mi-a fost frică să mă fotografiez cu preşedintele Adunării Generale O.N.U., Corneliu Mănescu ● În Africa îmi scriam discursurile în româneşte

— D-le Profesor Neagu Djuvara[1], cred că experienţa dvs. de diplomat este foarte interesantă şi în interviurile pe care le-am mai făcut împreună n-am apucat să-i discutăm toate aspectele. V-aş propune să începem cu momentul 23 august 1944, când aţi plecat la Stockholm cu o misiune specială. Care este scopul acestei misiuni?

— Cu câteva zile înainte de 23 august[2], se programaseră patru plecări de curieri: la Stockholm, la Berna, la Lisabona şi la Ankara. Când s-a spart frontul la Iaşi, în 20 august, mareşalul şi Mihai Antonescu au înţeles imediat că era momentul să se reactualizeze negocierile începute la Cairo şi Stockholm[3]. În cazul meu, Mihai Antonescu mă văzuse de două ori, căpătase încredere în mine şi mi-a spus: „Djuvara, pleacă!" Am plecat astfel la 23 august, dimineaţa, cu misiunea (se spune „ca să se încheie armistiţiul"; e o prostie) ca să *reluăm* negocierile cu d-na Kollontai, fiindcă Frederic Nanu trimisese la 5 iunie o telegramă în care spunea care era ultimul cuvânt al sovieticilor la propunerile noastre. De la 5 iunie până la 23 august, nu s-a răspuns la telegrama lui Nanu. Răspunsul la nişte întrebări care erau puse când ruşii erau pe Bug nu mai era, desigur, acelaşi, când ruşii ajunseseră la 100 kilometri de Galaţi. Eu m-am dus cu misiunea de la Mihai Antonescu de a le spune ruşilor că le acceptăm condiţiile. Este probabil că, dacă mareşalul Antonescu continua să discute pe această bază, discuţiile şi schimburile de telegrame ar fi durat săptămâni.

— A existat acea celebră telegramă a guvernului sovietic către mareşalul Antonescu de încheiere a armistiţiului, despre care s-a vorbit atât?

— Nu ştiu de unde a ieşit această poveste, pe care au crezut-o şi cei doi Antoneşti în timpul procesului. Nu ştiu cine le-ar fi vorbit despre o telegramă care ar fi sosit în dimineaţa zilei de 23 august şi le-ar fi fost tăinuită. Din tot ce putem descoperi acuma în arhive, reiese că a fost o telegramă a lui Duca, pe atunci numărul doi la legaţia din Stockholm, şi care se afla în legături cu partidele politice din ţară, dar această telegramă nu are nimic comun cu o telegramă a guvernului sovietic. Oricum, nu aşa se fac negocierile. În mod normal, ar fi trebuit să vină o telegramă din partea ministrului nostru la Stockholm, ca urmare a unui semn din partea d-nei Kollontai, ori Nanu, ministrul nostru de atunci, n-a trimis nici o telegramă. Telegrama lui Duca a sosit la Bucureşti *după* lovitura de stat şi nu a mai avut nici un sens...

În ajun de 23 august, nu a existat nici o telegramă de acceptare a armistiţiului din partea guvernului sovietic.

— Aţi rămas la Stockholm până în 1947, când la aflarea veştii că Ana Pauker a fost instalată în fruntea Ministerului de externe, aţi emigrat la Paris, de unde v-aţi întors abia după revoluţie.

— Poate părea ciudat faptul că am stat trei ani la Stockholm. În guvernul Sănătescu, fostul şef al cifrului în timpul lui Antonescu, e vorba despre Niculescu Buzeşti, a devenit ministru de externe. Cunoscându-mă, a rechemat tot personalul legaţiei, în afară de Gh. Duca — devenit însărcinat cu afaceri, şi de mine, ca secretar. Pe urmă a venit guvernul Rădescu, cu Vişoianu la externe, apoi Tătărescu la externe. Tătărescu colabora cu comuniştii, dar încerca să-şi trimită oamenii lui. Nu-i putea trimite însă fără acordul ministrului de interne Teohari Georgescu. Motiv pentru care ne-a lăsat, pe mine şi pe Duca, la Stockholm timp de trei ani, câtă vreme a fost ministru de externe. Când a venit Ana Pauker, aceasta ne-a rechemat pe amândoi. Drumul era prin Paris. Am plecat cu familia la Paris şi acolo, pe o cale ocolită, am primit o scrisoare de la mama-mea, care-mi spunea că eram implicat în nişte procese politice şi mă soma pur şi simplu să nu mă mai întorc în ţară. Mi-am amânat nedefinit întoarce-

---

[1] Cronica familiei Djuvara a fost publicată în *Magazin istoric*, nr. 11/1992.

[2] Acest interviu a fost difuzat pe postul naţional de televiziune în ziua de 29 ianuarie 1994, în emisiunea „Pro memoria" — *n.r.*

[3] Dosarul acestor importante contacte diplomatice, păstrat în arhivele de la Moscova, a fost publicat pentru prima dată în revista *Magazin istoric*, nr. 8, 9 şi 10/1991.

rea în țară și, într-adevăr, toți colegii mei de la externe care au contribuit la negocierile secrete cu Aliații, începând cu Victor Rădulescu Pogoneanu (mort după 15 ani paralizat, în închisoare), Camil Demetrescu (16 ani de închisoare), toți au avut de pătimit.

— În ce procese politice erați implicat?

— Nu știu dacă era vorba despre procesul Maniu sau cel al lui V. Rădulescu Pogoneanu...

— Cum se organiza, în '47-'48 emigrația română la Paris?

— Atmosfera era agitată, pentru că mulți oameni credeau că guvernul impus de sovietici nu putea dura la infinit și că anglo-americanii vor pune piciorul în prag. Emigrația a încercat să creeze o organizație care să fie în legătură cu aliații occidentali. Aceștia n-au acceptat ideea unui guvern român în exil, cum avuseseră polonezii în timpul războiului și s-a mers pe ideea unui „Comitet național român", care să fie un fel de purtător de cuvânt al emigrației române. După câteva luni a sosit, clandestin, generalul N. Rădescu. În emigrație se aflau și câțiva reprezentanți oficiali ai partidelor politice, care considerau că ele câștigaseră alegerile falsificate de comuniști (acest lucru se știe astăzi)[1]. Reprezentanții partidelor — respectiv Niculescu Buzești și Augustin Popa pentru P.N.Ț., Fărcășanu și Aslan de la liberali, Iancu Zissu de la socialiști — considerau că reprezintă aceste partide și s-a făcut un prim comitet național sub conducerea generalului Rădescu. Din păcate, ca în toate emigrațiile, s-au iscat conflicte. Reprezentanții partidelor considerau că ei erau reprezentanții țării. Rădescu, e drept că fusese numit de rege prim-ministru, dar nu avea trecut politic, iar alte personalități, precum Grigore Gafencu sau Caranfil, erau oarecum pătați pentru că fuseseră miniștri în guvernele din timpul lui Carol II. Primul comitet național s-a spart în urma unui conflict ivit în jurul persoanei lui Citta Davila, fost ministru în America, generalul Rădescu a murit și nu mai rămăseseră decât reprezentanții partidelor. Șeful comitetului a devenit Constantin Vișoianu, numit de rege, și el a rămas până ce americanii au oferit ceva pentru ca acest comitet să se instaleze în Statele Unite. Aș vrea să fac însă observația că în toate emigrațiile din toate timpurile s-a întâmplat același lucru. Pașoptiștii, care au lăsat în istorie o pagină atât de luminoasă, în emigrație erau divizați.

Se spune că emigrația noastră a fost ineficientă. Și totuși, atunci când s-a creat o uniune a tuturor emigrațiilor — Asociația națiunilor captive —, care a reușit să închirieze o clădire chiar în fața sediului O.N.U., după puțină vreme, ca președinte al acestei asociații a fost ales Constantin Vișoianu, reales apoi tot timpul; secretar general era tot un român.

— Care a fost activitatea dvs. la postul de radio „Europa liberă"?

— Până să ajung acolo, m-am ocupat de refugiați. Am creat un comitet de asistență pentru refugiați, fiind o epocă foarte dramatică. Oamenii ajungeau răniți, alții erau împușcați când voiau să treacă granița. Umblam cu ei pe la autorități să obținem permise de ședere în Franța, pentru că intrau clandestin. Au fost momente foarte dificile. Am lucrat patru ani în acest comitet de asistență, apoi ca funcționar internațional în problema refugiaților, apoi am intrat în ziaristică și am fost chemat la „Europa liberă", la München. Am stat acolo mai puțin de doi ani, fiind mai mult corespondent la Paris.

— În 1961 ați plecat în Niger, unde ați stat 21 de ani. Sunteți singurul diplomat român din emigrație care a făcut o carieră în Africa în calitate de consilier politic și diplomatic.

— Când am plecat, eram de trei ani secretar al Fundației Carol, la Paris, continuatoarea unei instituții culturale românești. Aici am făcut, între altele, o comemorare a 100 de ani de la Unirea Principatelor. Am organizat o conferință cu personalități străine; au participat 11 membri ai Academiei Franceze. În acel moment, în Occident se considera că treburile merg ceva mai bine în România.

Mi s-a propus să plec, să formez un nou minister de externe al Republicii Niger, una dintre cele mai sărace țări din Africa, fostă colonie franceză. Am plecat deci cu un contract pe doi ani. În primele luni am fost destul de descurajat, din cauza sărăciei, căldurii ș.a.m.d. Încetul cu încetul m-am obișnuit însă, oamenii au fost foarte drăguți cu mine și plecam cu președintele țării la toate conferințele internaționale. A fost o experiență umană extraordinară.

— Cu aceste ocazii, ați avut contacte cu autoritățile românești?

— Mult mai târziu, prin '67 sau '68. L-am însoțit pe președintele Nigerului la New York. Am fost primiți la Națiunile Unite. Președintele Adunării Generale era în acel moment Corneliu Mănescu. Ministrul de externe al Nigerului m-a invitat și i-am fost prezentat. Corneliu Mănescu a vrut să facem o fotografie împreună. Mi-a fost frică și am refuzat; m-am gândit la consecințele asupra imaginii mele în emigrație. În anul următor, guvernul român a trimis o delegație la Niamey. I-am explicat președintelui Nigerului că eu eram refugiat politic și în această situație nu puteam intra în contact cu autoritățile românești. Sufletul meu era totuși la România, dar nu m-am lăsat influențat de propaganda occidentală care făcea pe atunci un erou antisovietic din Ceaușescu. L-am rugat totuși pe președintele Nigerului să întrebe, de ce, dacă lucrurile merg așa de bine în România, fratelui meu nu i se permitea de trei ani de zile să iasă din țară?

— După revoluție v-ați întors în țară; de ce?

— Sufletul meu era în țară. În Africa îmi scriam discursurile în românește. Când am aflat că lucrurile s-au schimbat, m-am întors imediat...

Interviu realizat de:
Georges BOISNARD

[1] Este vorba despre alegerile din 19 noiembrie 1946 — *n.r.*

AUGUST 1944

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

„Cu începere de la 19 august, inamicul atacă puternic pe tot frontul românesc. Lupte violente în curs în zonele: Sodomeni, Heleştieni, Podul Iloaiei, Iaşi, sud-vest Tighina. Aviaţa inamică a bombardat puternic Constanţa şi Sulina". „La sud-est de Tiraspol şi pe frontul Moldovei, între Prut şi Siret, trupele române şi germane să află în lupte grele cu puternice forţe de infamterie şi care de luptă sovietice. După lupte foarte grele, cu un inamic mult superior, oraşul Iaşi a fost pierdut. În dimineaţa zilei, mai multe avioane sovietice de bombardament au încercat să bombardeze oraşul Constanţa. Două din acestea au fost doborâte de apărarea noastră antiaeriană".

Iată, derulate cu un ritm vertiginos, evenimentele războiului de pe teritoriul românesc, aşa cum le prezintă comunicatele Comandamentului de căpetenie al armatei şi sunt reproduse de ziarele[1] bucureştene din 21 şi 23 august 1944. Dezastrul este evident şi proporţiile sale viitoare uşor de intuit. Ofensiva sovietică este de nestăvilit.

Ce-i rămâne României de făcut?

„Astăzi, când din nou ne aflăm la răscrucile neînţelese ale unui veac plin de strâmbătate şi de crime — scrie *Curentul* din 24 (de fapt 23) august — nimic nu e mai de seamă decât de a ne păstra firea, încrezători în forţele noastre ce nu trebuie slăbite, nici prin îndoială, nici prin lux de imaginaţie.

Fazele actuale se vor dovedi trecătoare, pentru că răul e trecător, ca şi binele. Pentru a putea aştepta clipa dreptăţii noastre este necesar ca inteligenţa să lumineze toate acţiunile ce întreprindem. Legaţi între noi, unul de altul, ca alpinişti, solidari şi încrezători — aşa să fim.

Este porunca ceasului de faţă". Poruncă izvorâtă, imperios, din necesitatea unei „solidarităţi naţionale şi a unei voinţe neînduplecate de a ne comanda propriile noastre interese", înfruntând „clipele amare ce mai pot să vină".

Acesta este tonul editorialului — semnat „Interim" — din ziarul citat la 23 august. O zi mai târziu, pesimismul este înlocuit cu sentimentul triumfului. „E o trezire din visul urât în care ţara se zbate de patru ani, este, după o rătăcire dureroasă şi de care poporul român nu poate fi făcut răspunzător, o întoarcere a drapelelor noastre în tabăra glorioasă a aliaţilor fireşti.

A fost o princiină grea şi neîntreruptă suferinţă — continuă *Cu-*

[1] Pentru a uşura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare şi din celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepţii cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original. Conform uzanţelor de atunci, ziarele apăreau antedatate cu o zi. Am păstrat şi noi această datare de epocă.

Cronică măruntă

• După înlăturarea **dictaturii, lumea presei bucureştene sporeşte cu noi publicaţii. Îşi reiau apariţia ziarele** Dreptatea, **organul P.N.Ţ., director I. Liveanu (la 26 august), şi** Viitorul, **organul de presă al P.N.L., director Mihail Fărcăşanu (27 august). Apare** Libertatea, **„ziar de informaţie şi luptă socialistă", fondator C. Titel Petrescu, prim redactor Ion Pas (24 august), iar** România liberă, **oficios al P.C.R., director Grigore Preoteasa, iese din ilegalitate (24 august).**

• Paginile **din primele zile ale acestor ziare au cam acelaşi conţinut: documentele noului regim, ştiri şi informaţii despre activitatea guvernului, proclamaţii, declaraţii ale liderilor politici etc.**

Paşii lor în lumea publicisticii, ca la început, sunt încă firavi. Le voi folosi în această cronică puţin mai târziu, după ce îşi vor contura profiluri publicistice distincte.

Voi nota totuşi că dacă Libertatea **şi** România liberă **se profilează a fi net de stânga, prosovietice,** Dreptatea **şi** Viitorul **reînnoadă firul tradiţiilor, conturându-şi — încă neclar, acum în august 1944 — un program opozant, simpatizant al celorlalţi aliaţi: S.U.A., Anglia, Franţa.**

• Dincolo de aceasta, **mi se pare a exista însă o dominantă a lor comună: avântarea în campanii de demascări a confraţilor întru ale gazetăriei, de punere în faţă a celor scrise de aceştia înainte şi după 23 august, de etichetări**

Una dintre ultimele fotografii ale mareşalului Ion Antonescu publicate în presă înainte de 23 august 1944

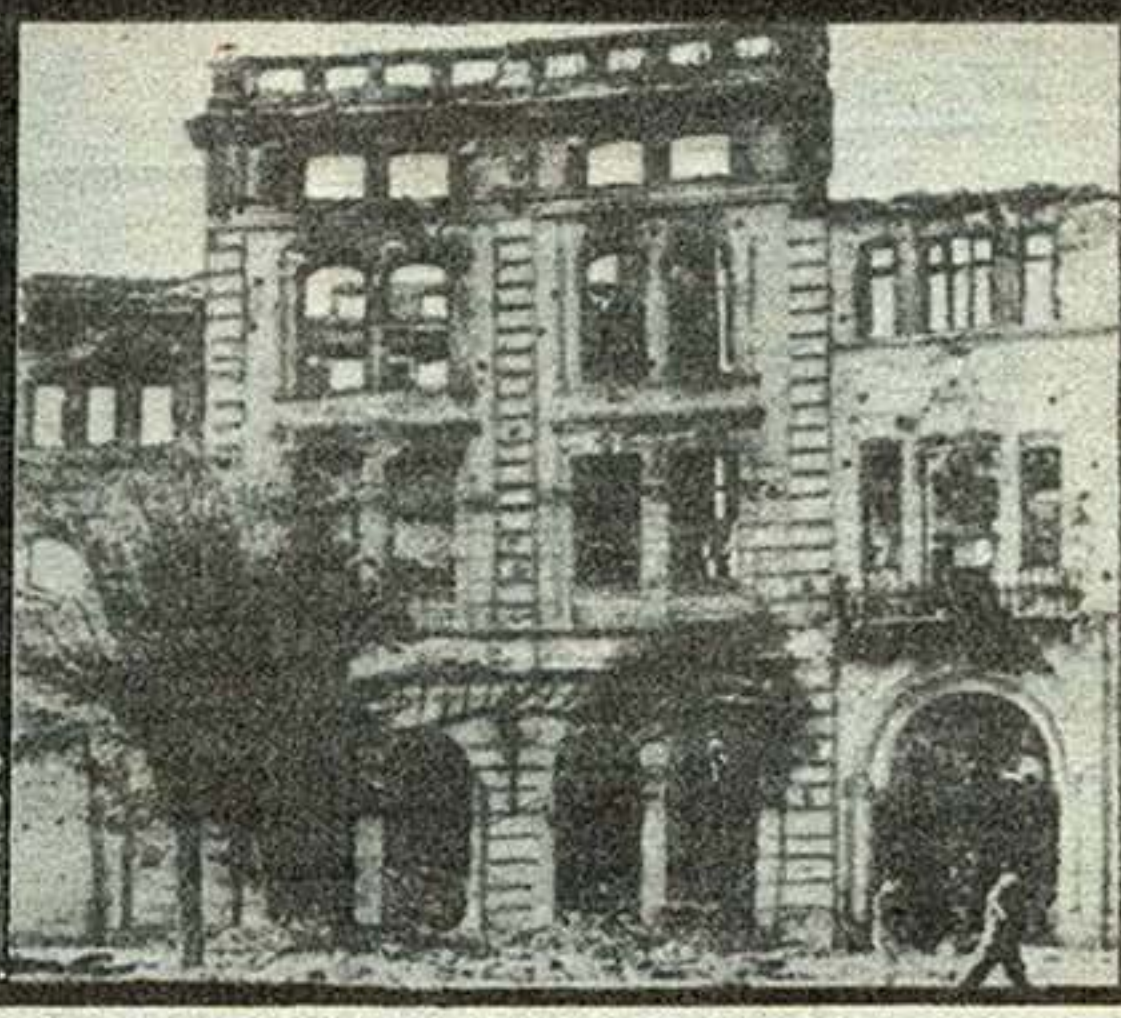

Bombardamente germane asupra Capitalei: Opera română din Piaţa Valter Mărăcineanu...

rentul — această rupere, această sfâşiere pe care împrejurări vitrege ne-au impus-o, de lângă camarazii francezi, britanici, americani şi ruşi".

Nu cred să existe cititor al acestor rânduri care să nu ştie ce s-a întâmplat în România la hotarul zilelor de 23 şi 24 august 1944. Nu voi stărui, deci, asupra derulării evenimentelor, ci voi încerca să descifrez, din colecţiile gazetelor de acum cinci decenii, care era pulsul de viaţă pe care cititorul îl primea şi-l reţinea din paginile lor şi, apoi, care este imaginea pe care lectorul de după cincizeci de ani, din vara acestui an 1994, o deslueşte din aceste foi măcinate de timp.

Am citat nu întâmplător în deschiderea rubricii ziarului *Curentul* pentru că paginile sale mi se par semnificative pentru întreaga presă a momentului: în 23 august 1944 încă erau deschise spre Germania lui Hitler, pentru ca pe 24 august ele să fie întoarse spre tabăra aliată, antifascistă. Probabil face parte din destinul ziarelor să-şi schimbe şi ele paginile când ţara îşi schimbă drumul. Iar gazetarul să-şi caute şi el alte cuvinte...

Am mai ales acest ziar, *Curentul,* şi pentru că directorul său, Pamfil Şeicaru, nu s-a sfiit să recunoască, public, că lupta sa a încetat. Într-o scrisoare trimisă Consiliului de administraţie al „SA Curentul" şi publicată în ziarul amintit la 28 august, Şeicaru arăta: „Lupta mea încetând, nu mai am nici un rost de a conduce mai departe *Curentul.* Este corect să trag consecinţele. Aşa voi servi mai bine interesele ţării, înlăturând o opinie separată, care ar putea fi luată drept pretextul unor viitoare suspiciuni.

Mă despart cu tristeţe de acest ziar căruia i-am închinat 17 ani de pasiune, de muncă, de credinţă. Dar sinceritatea luptei mele, curăţenia strădaniei mele nu poate fi dovedită mai bine decât prin sacrificiul meu liber, spontan.

Cititorii mă vor înţelege — continuă Pamfil Şeicaru —, vor aproba hotărârea mea în care stăruie aprigul sentiment al datoriei pentru această ţară, căreia aparţin fără nici o rezervă, pentru poporul român a cărui noblete epică se profilează printre steagurile cari pentru mine vor rămâne glorioase, se profilează în severa lui resemnare printre ruine".

Pamfil Şeicaru a luat atunci drumul exilului (a trăit apoi departe de ţară, în Spania şi în Germania, vreme de peste cinci decenii, unde a şi murit) iar ziarul a apărut în aceeaşi zi, în a doua sa serie, cu titulatura de *Curentul nou...*

Dominant este sentimentul descătuşării, al libertăţii. „Avem vasăzică — notează scriitorul Mircea Damian în *Ecoul* din 31 august — libertatea de a gândi, libertatea de a

Cronică măruntă

şi acuze. Unul dintre primii „demascaţi" este Mircea Grigorescu, directorul ziarului Ecoul **care, arată** Dreptatea **din 29 august, „din antirus şi «proeuropean»" a devenit „«comsomol» în toată regula". Iar** România liberă, **la 31 august, îi reproşează lui I. Vinea, editorialist la** Curentul, **că „a început să-şi amintească târziu şi cam suspect că «între noi şi marele nostru vecin există o veche alianţă, bazată nu pe atitudinea guvernelor, ci pe afinităţile profunde, pe o trainică simpatie care leagă naţiunile noastre»".**

● Înlăturarea dictaturii, **întoarcerea armelor împotriva hitleriştilor sunt întâmpinate cu mare însufleţire şi de refugiaţii ardeleni din Capitala românească, care văd deschizându-li-se astfel calea reintoarcerii în ţinuturile aflate vreme de patru ani sub stăpânirea horthystă. Ziarul** Ardealul, **„organ liber de luptă şi afirmare românească" al refugiaţilor ardeleni (director dr. Anton Ionel Mureşeanu), cheamă pe toţi cei aflaţi în pribegie să se alăture luptei de dezrobire, „de îndreptat şi de vindecat rănile Ardealului, cari sunt şi ale ţării întregi".**

● În numărul ziarului **apărut la 27 august 1944,** Gabriel Ţepelea, **cu o pană muiată în mânie şi speranţă, scrie sub titlul** Acuzăm: **„Problema Ardealului a fost tabu sub regimul dictaturii antonesciene. Toţi fruntaşii ardeleni au fost încarceraţi, toţi tinerii luptă-**

AUGUST 1944

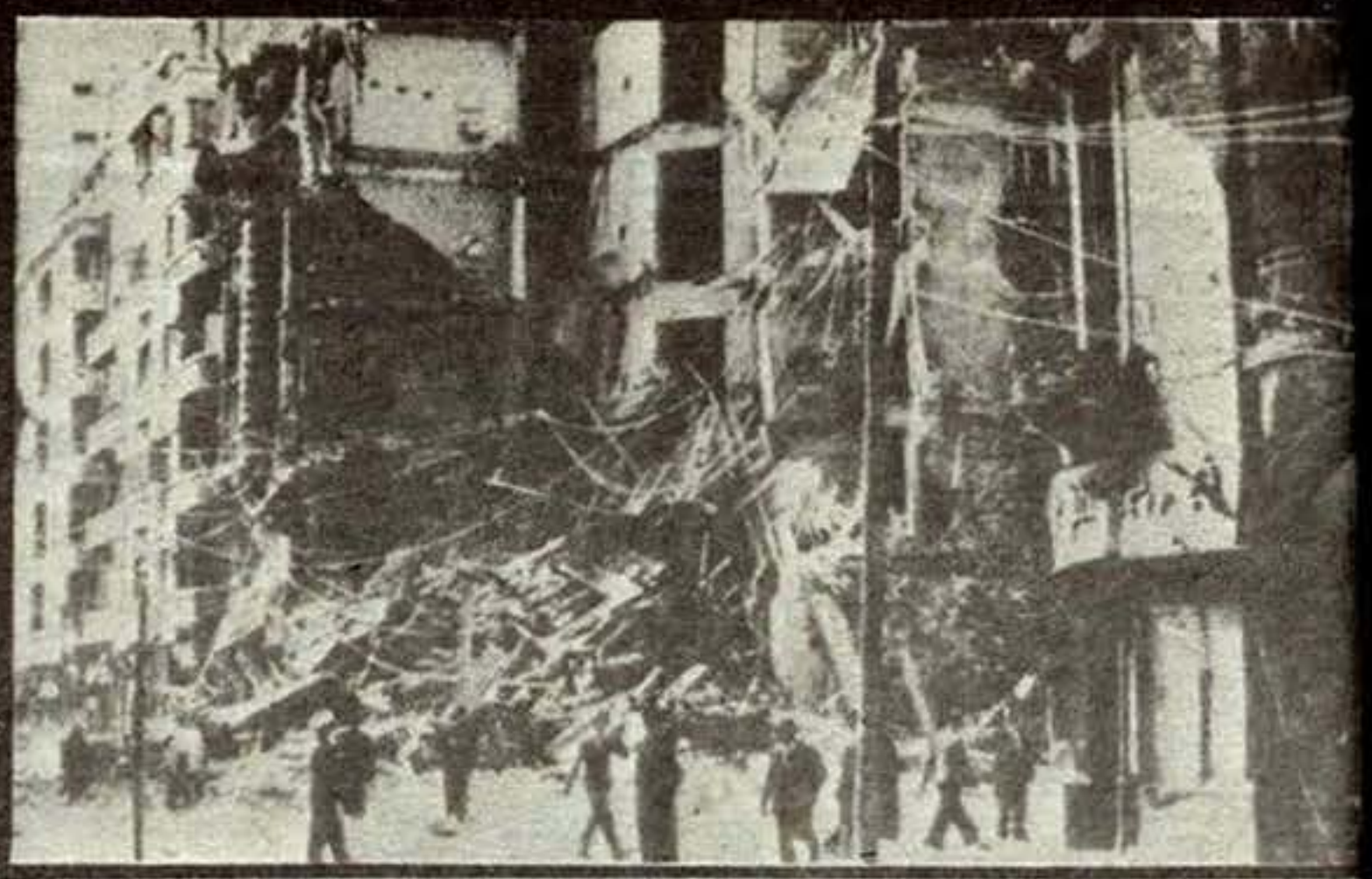

...şi imobil de pe strada Brezoianu

Cronică măruntă

tori urmăriţi. Un singur om avea dreptul să vorbească despre Ardeal: Ion Antonescu. Şi când? Când îi dădeau nemţii ordine, când era nevoie de o diversiune.

Cel mai groaznic şantaj — continuă autorul — s-a săvârşit asupra bunului popor românesc în problema ardeleană.

La Odessa ni s-a spus: ne vom întoarce peste Maramureşul voievodal la Cluj. Am fost împinşi mai departe.

La Stalingrad ni s-a spus: Ne batem pentru Ardeal. Ne-au rămas acolo flăcăii Diviziei a 20-a de ardeleni".

După patru ani de dictatură, „putem în fine să mărturisim că gândul nostru este Ardealul, că vrerea noastră este Ardealul. Ca unii ieşiţi din catacombe parcă ne sperie lumina scrisului liber, parcă e prea puternică şi ne jeneazăă".

• În această lumină orbitoare a „scrisului liber", vechii guvernanţi, „toţi cei ce au jonglat pe coarda durerii ardeleneşte pentru a-şi asigura o poziţie politică", sunt acuzaţi şi se cere „să fie judecaţi de tribunalul poporului românesc".

La trei zile de la înlăturarea regimului antonescian era deja exprimată necesitatea instituirii unui tribunal al poporului...

• Sunt publicate, în acelaşi număr al Ardealului, sau în ediţia specială din 29 august 1944, diferite apeluri, ştiri, reportaje privind plecarea pri-

vorbi, libertatea de a scrie. Şi e bine aşa. Este adevărat că până una alta tot îţi vine să te mai uiţi în lături când rosteşti un adevăr, tot mai bănuieşti pe vecin că este agent sau spion. Trăim cu toţii psihologia puşcăriaşului care, încă multă vreme după ce s-a liberat, citeşte ziarul pe furiş, fiind gata să-l vâre sub pernă când aude pe cineva în spatele uşii.

Avem astăzi toate libertăţile — continuă M. Damian. Deşi nu ne-am obişnuit cu ele, simţim totuşi că e bine. Simţim că este atât de bine, încât unii dintre noi se cam întrec cu măsura [dându-şi] cu părerea la gazetă despre cutare lucru, mai înainte ca guvernul să fi luat măsuri de anularea sau îndreptarea unor legiuiri abuzive rămase moştenire de la fostul regim".

În acest context este dăunătoare atitudinea celor care „anticipează" măsuri pe care guvernul încă nu le-a luat pentru a nu aduce „oarecari perturbări în ordinea socială. Totul trebuie făcut cu înţelepciune. Trăim o epocă de tranziţie între ceea ce a fost şi ceea ce va să fie. Am avut parte de atâtea răsturnări violente, care au făcut atâtea victime, încât măcar acum este necesar să pornim la un lucru temeinic.

Iată de ce — încheie M. Damian — e bine să nu ne-nfruptăm din libertatea ce ni s-a redat, ca dintr-o mâncare pe care am râvint-o atâta amar de vreme şi de care ne temem că ni se ia de sub nas. Libertatea aceasta trebuie să fie întărită, păstrată şi apărată de fiecare dintre noi, în cadrul bunului simţ, în cadrul legilor şi în vederea construirii edificiului de mâine al ţării noastre".

Libertatea, mai tranşantă, scrie la rândul ei în 29 august: „După înlăturarea dicataturii, e imperios necesar ca toate uneltele nazismului să fie împiedicate a-şi mai revărsa veninul în coloanele presei româneşti. Libertate, da! Dar nu libertate pentru sabotorii libertăţii!"

Cine sunt însă aducătorii libertăţii?

Desigur, cei care au pregătit răsturnarea regimului antonescian, în frunte cu regele Mihai I. Prin actul de la 23 august, scrie *Revista fundaţiilor regale* (redactor şef Camil Petrescu), „România se reintegrează spiritului politic şi cultural al statelor de veche civilizaţie, pentru care libertatea spiritului şi dreptatea socială sunt realităţi verificate şi idealuri constante.

Prin acest act, Majestatea sa, regele Mihai I, inaugurează şi pentru ţara noastră o nouă eră, în care artele, cultura şi ştiinţa se vor putea dezvolta temeinic, prefăcând deplin colectivitatea naţională, prin condiţii cu adevărat prielnice.

Lumea nouă — continuă revista citată — va fi o lume mai bună, mai dreaptă şi mai creatoare, în care vor domni iniţiativa

Ostaşi ai armatei roşii întâmpinaţi pe Şoseaua Colentina de C. Titel Petrescu şi generalii Iosif Teodorescu şi Constantin Dombrowski, primarul general al Capitalei

armonioasă, iar în loc de ură, înfrăţirea între naţiunile libere şi civilizate".

În Ardeal însă — scrie *Dreptatea* din 28 august — „toată suflarea românească" a glăsuit: „Asta e opera d-lui Iuliu Maniu". „De aceea, continuă *Dreptatea* din primul moment al istoricei noastre decizii, poporul ce locuieşte pământul sfânt al Ardealului veşnic românesc a strigat: — Trăiască dl. Iuliu Maniu, părintele şi salvatorul Patriei!"

Mesageri ai libertăţii sunt socotiţi şi ostaşii sovietici care înaintează triumfal pe drumurile şi prin localităţile româneşti.

Intrarea, la 29 august, a unor unităţi ale armatei roşii în Capitală este consemnată în paginile ziarelor sub titluri din care exultă un entuziasm debordant, gesturile şi cuvintele năvălind în pagină, probabil, mai puţin din bucuria întâlnirii cu fostul inamic şi mult mai mult din teama de felul cum se va comporta acesta în postura de aliat. *O primire delirantă şi o frăţie care s-a înfăptuit dintr-o privire. (Acţiunea)* ● *Îi presărăm* [armatei roşii] *florile sentimentelor curate şi ale gândurilor bune. (Curentul nou)* ● *Triumfala primire făcută trupelor sovietice de către populaţia Capitalei. În maşinile trupelor ruseşti au fost primiţi tinerele muncitoare şi muncitorii entuziasmaţi. Delirul de pe străzile Capitalei. (Timpul)* ● *Flori şi urale au întâmpinat pe soldaţii victorioşi ai mareşalului Stalin. (Ecoul)* ● *Primirea triumfală a armatelor sovietice în Capitală. (Libertatea)* ● *Într-un delirant entuziasm Bucureştiul a acalmat armata sovietică şi armata română, înfrăţite în luptă contra hitlerismului. (România liberă)*

Aproape că nu mai sunt necesare alte citate. Totuşi, să reţinem un „instantaneu" surprins de reporterul ziarului *Timpul* pe şoseaua Colentina. „Câteva maşini ruseşti fac popas pe marginea şoselei. Dintre ostaşi, singur căpitanul lor este mai vârstnic. Poartă în priviri tot seninul cerului adus din îndepărtata Rusie şi în gesturi acel calm întâlnit la ţăranii stepei. Sobru ca şi ostaşii săi disciplinaţi, răspunde, zâmbind la saluturile ce i se adresează.

Un ostaş de-al nostru ce trece pe alături îi dă prietenește binețe: — Sdraste, ofiţer! — Sdraste, camarad, îi răspunde acesta".

Dar iată că apare „la volanul unei maşini, un colonel român". Ofiţerul rus „se ridică în picioare şi salută: — Zdravei romanski armei! — Zdranei Krasnei armei!" ■

Rubrică de Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

milor voluntari, soarta populaţiei din Ardealul robit etc. Între altele, şi ştirea că din numărul total de 17 000 evrei câţi trăiau în Cluj, au mai rămas în viaţă — după acţiunile exterminatorii ale horthyştilor — doar 40, printre care dr. Mathias Mathias şi avocatul Dr. Hugo Roth.

Sunt amintite crimele săvârşite de horthyşti, „omorând 80 de mii de sârbi la Bacica, peste 200 de mii de evrei după 19 martie şi peste 50 de mii de români de la 1940 încoace".

Chemarea este una singură: „Ardeleni! Vă aşteaptă Clujul, Oradea, Sătmarul şi toţi bacii noştri înfrăţiţi cu munţii. Trăiască luptătorii Ardealului! Vă aşteaptă batalioanele eliberării. Veniţi!"

● Capitala **trăieşte dramatismul luptelor pentru alungarea inamicului. În urma bombardamentelor la care este supus oraşul de raidurile germane, sunt avariate obiective social-culturale, instituţii publice, locuinţe particulare etc. Sunt afectate şi sediile unor ziare. Astfel,** Acţiunea **din 29 august, îşi anunţă cititorii că nu a putut apare timp de două zile „datorită faptului că tipografia la care era tipărită [din str. Carol nr. 10] a fost complet distrusă de bombele «apărătorilor culturii şi civilizaţiei europene». De asemenea, alte bombe ale aviaţiei «civilizatoare» au devastat localul redacţiei noastre [din str. Academiei nr. 17, et. IV] care a suferit lovituri grave".**

O MISIUNE REUŞITĂ

PATRICK DE VALLOIS,
Director general Rhône-Poulenc - România

Pentru prima oară, cititorii români au putut cunoaşte istoria unei societăţi internaţionale de primă mărime prin revista *Magazin istoric*. Grupul *Rhône-Poulenc*, aflat pe locul cinci în ierarhia mondială a societăţilor naţionale şi internaţionale din domeniul chimiei şi compuşilor chimici, şi-a dezvăluit multiplele activităţi număr de număr (din 10/1992 până în 6/1994 inclusiv), familiarizând publicul românesc cu o sferă nouă de cunoaştere. Istoria nu poate fi astăzi bine înţeleasă şi nici judecată fără resorturile şi implicaţiile ei economice şi financiare. Iată de ce aţi putut găsi la noi în revistă o istorie a uzinelor Malaxa, incursiuni în istoria civilizaţiei bancare româneşti sau o istorie a grupului *Rhône-Poulenc*. Şi numeroşi, foarte numeroşi cititori ne-au comunicat marele lor interes pentru acest gen de istorie, în completarea rubricilor

noastre privind istoria politică şi cea sentimentală, cea socială şi cea militară, cea a serviciilor secrete şi cea a moravurilor.

În plus, *Rhône-Poulenc* (care are relaţii comerciale cu întreprinderile din România de peste două decenii) a făcut, după 1990, un pas decisiv, decurgând dintr-o analiză strategică, în direcţia consolidării acestor relaţii prin deschiderea unui oficiu propriu la Bucureşti. Exact în urmă cu doi ani, directorul general al acestui oficiu, domnul Patrick de Vallois devenit între timp împreună cu soţia sa, doamna Brigitte de Vallois, unul dintre numele cele mai cunoscute ale vieţii publice internaţionale din capitala noastră, răspundea întrebărilor mele despre motivaţia amplasării lui *Rhône-Poulenc* în România şi intenţiile de viitor. Am revenit acum cu noi întrebări.

— Ce ne puteţi spune despre experienţa acestor doi ani?

— Dacă facem un bilanţ trebuie să precizăm că *Rhône-Poulenc* şi-a realizat planul care consta în primul rând în a crea o echipă formată din specialişti români de înaltă calificare, capabili să investigheze, să promoveze şi să studieze ansamblul activităţilor grupului nostru pe piaţa românească.

Deşi suntem încă departe a fi realizat această misiune în totalitate, putem spune că muncind extrem de dur în aceşti doi ani am parcurs o mare parte din drum.

Echipa noastră este în plină activitate; am început cu două persoane şi astăzi suntem 25. Am reuşit astfel o investiţie umană, de bună calitate, de înalt nivel. Chiar şi asistenţii noştri comerciali sunt ingineri de cea mai bună pregătire. Şi vă rog să reţineţi ceea ce v-am spus acum doi ani. Am dorit o echipă de români, care sunt foarte dotaţi şi o avem. În afara mea, ceilalţi 24 sunt toţi specialişti români. Această echipă umană românească este un instrument extrem de performant care ne dă o deplină satisfacţie. În acelaşi timp, echipa noastră se perfecţionează continuu şi va mai spori.

Aşadar, prima fază a implantării noastre de bază şi operaţională în România a fost realizată. Am trecut acum la executarea fazei a doua, respectiv crearea unei societăţi comerciale, procedură care este foarte avansată. Această societate este destinată să dezvolte ceea ce a realizat până acum reprezentanţa noastră în România. Această fază va asigura penetraţia grupului nostru mult mai profund în angrenajul economic românesc, în ţesuturile vieţii economice din această ţară. Această fază nu poate fi realizată decât printr-o activitate comercială proprie şi la faţa locului, pentru a face faţă comenzilor de diferite calibre, oricum însă

mult mai numeroase și în cantități diferite, cerute de clienții români. Până acum, livrările pe care diferitele uzine ale grupului *Rhône-Poulenc* din Europa sau America le făceau întreprinderilor românești erau cu camionul, cu vagonul, cu vaporul. Odată cu apariția societății comerciale *Rhône-Poulenc* în România vom opera cu o gamă mult mai diferențiată, inclusiv de unități mici de livrare.

De curând am realizat încă un progres în relațiile noastre în țara dumneavoastră și anume un prim acord de implantare industrială. Este un acord cadru de cinci ani cu uzina românească din Borzești, cunoscutul Chimcomplex. Originalitatea acestui acord este că el începe cu piața și nu cu un *joint-venture*. Cea de a doua originalitate constă în faptul că am hotărât să fabricăm un produs ce nu există încă în România — siliconul *(Rhône-Poulenc* este numărul doi în lume în privința producției și calităților siliconilor). Am găsit la Chimcomplex din Borzești o echipă de cercetare și dezvoltare în siliconi, cu o foarte bună pregătire cu care cred că vom reuși să realizăm acest acord. Chiar până la sfârșitul anului, vom solicita Chimcomplex să treacă la fabricarea unor siliconi.

Sunt convins că vom avea succes în toate aceste demersuri: reprezentare, comercializare, industrializare. Noi procedăm în toate privințele printr-o abordare pragmatică. Noi analizăm în permanență piața și ne orientăm activitatea în funcție de cererea pieții. Noi suntem mândri că am introdus pe piața românească o serie de produse care nu existau înainte de sosirea noastră aici.

— V-aș ruga să definiți sectorul cel mai important al activității Rhône-Poulenc **în România.**

— Fără nici o îndoială agricultura. Aici am avut cele mai multe domenii de aplicare. Și sperăm ca în viitor să avem realizări în cooperare cu sectorul zootehniei românești.

— Care sunt perspectivele activității Rhône-Poulenc **în țara noastră?**

— Foarte bune, deoarece am venit aici cu o strategie clară și cu încredere în marile virtuți ale inteligenței românești. Ne-am corijat permanent activitatea, dar trebuie să o spun cu plăcere că ne-am confirmat mereu aprecierea despre valoarea inteligențelor românești, a capacității oamenilor din această țară.

— Care ar mai fi dificultățile?

— Există câteva puncte extrem de sensibile pentru companiile străine. Dacă ar fi să sintetizez, aș spune că sunt necesare mari progrese în România pentru ca investitorii străini să vină convinși că au avantaje suficiente. Schimbările din România sunt vizibile și foarte importante, iar cine trăiește aici le poate aprecia. Sunt însă câteva aspecte care trebuie puse la punct. E nevoie de o lege a falimentelor. E nevoie de un cadru juridic care să ofere investitorilor străini garanții reale și precise. E necesar de pildă ca acordul româno-francez asupra protejării bilaterale a investițiilor să fie ratificat.

Sper ca privatizarea să capete și în România un ritm mai susținut. În general investitorii străini nu caută doar profitul ci și garanții și siguranță. E bine să se țină seama de asemenea cerințe.

— Cum a decurs privatizarea Rhône-Poulenc?

— Excelent. Statul nu mai deține în prezent decât 2% din acțiunile grupului nostru. Pot să vă spun că privatizarea *Rhône-Poulenc* a fost o mare reușită a actualului guvern francez, cererea de acțiuni fiind de 3 ori mai mare decât oferta. S-a creat o imensă plus-valoare pentru statul francez. În 1981, statul a investit 2 000 000 000 în *Rhône-Poulenc*, în 1993 a vândut partea sa cu 95 000 000 000. Calculați avantajele. Regula sfântă pe care o știm cu toții este că nu se poate privatiza o întreprindere care pierde, care este nerentabilă. Doar dacă ei au un plan sigur de refacere. În prezent, *Rhône-Poulenc* fiind un grup privat a putut face apel la piața financiară internațională și-și va continua dezvoltarea pe această cale.

— Vă mulțumesc, vă felicit, vă urez succes.

— Vă rog să notați că personal sunt foarte bucuros să mă adresez cititorilor revistei *Magazin istoric*.

Vă mulțumim pentru că ne-ați oferit posibilitatea de a face mai bine cunoscut *Rhône-Poulenc* în România. Ne-ați prezentat istoria așa cum a fost, ne-ați prezentat programul, strategia, activitățile. Noi am venit să ne implantăm în România atât în interesul lărgirii spațiului regional al grupului nostru, cât și pentru a duce această țară pe drumurile cele mai noi și moderne ale chimiei. Am întâlnit foarte mulți oameni — mai mulți decât bănuiți — care mi-au spus că ei cunosc *Rhône-Poulenc* citind *Magazin istoric*. Deci vă urez și dumneavoastră succes.

Cristian POPIȘTEANU

ALGERIA DE ALTĂDATĂ

(Monoverb cu întrebare și răspuns: 2-7)

ÎN NORDUL CONSTANȚEI SE GĂSEȘTE CAPUL... HORN?

Radu STOIANOV

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

• **ISTORIA PARTIDULUI NAȚIONAL-ȚĂRĂNESC. DOCUMENTE, 1926-1947** (volum alcătuit de dr. **Vasile Arimia,** dr. **Ion Ardeleanu,** dr. **Alexandru Cebuc).**

Editura Arc 2 000, 1994, 352 pp., 3 000 lei: o selecție de documente referitoare la istoria unui partid ce a avut o contribuție însemnată în istoria României.

• **Ion Constantin — BASARABIA SUB OCUPAȚIE SOVIETICĂ DE LA STALIN LA GORBACIOV** (cu un **Cuvânt inainte** de **Octavian O. Ghibu** și o **Postfață** de dr. **Gheorghe Buzatu).**

Editura „Fiat Lux", București, 1994, 209 pp., 990 lei: patru studii subsumate aceleiași teme: anexarea Basarabiei și politica de deznaționalizare dusă de puterea sovietică.

• **BINE AȚI VENIT ÎN ROMÂNIA.**

Editura Alcor, Editura Arta Grafică, București, 1994, 104 pp., 6 800 lei: frumos album de prezentare a României, editat în mai multe limbi de circulație internațională.

• **Răzvan Theodorescu — CELE 900 DE ZILE ALE „MANIPULĂRII".**

Editura Tinerama, 1994, 196 pp., 1 200 lei: mărturii despre o perioadă mult controversată, venită din partea unui participant direct la evenimente.

• **ASSOCIATION INTERNATIONALE D'ÉTUDES DU SUD-EST EUROPÉEN. BULLETIN.**

1-2/1993, 148 pp.: un nou volum al publicației Asociației internaționale de studii sud-est europene, având ca temă principală raportul dintre politică și mentalități.

• **Dan Bodea, Cornelia Călin-Bodea — ETERN ȘI EMBLEMATIC ÎN DEVENIREA NEAMULUI ROMÂNESC** (cu o prefață de dr. **Ioan Godea).**

Editura SAS, București, 1994, 166 pp.: o carte despre întrepătrunderea etnografiei, folclorului și istoriei.

• **ANUAR, VOL. III-IV (1991-1992).**

Ploiești, 1993, 380 pp., 1 500 lei: editat de Societatea de Științe Istorice din România – Filiala Prahova și Arhivele Statului – Filiala Prahova, volumul cuprinde 31 studii, articole și comunicări de istorie medie, modernă și contemporană.

• **BULETINUL CASA ROMÂNĂ.**

Decembrie, 1993, Oakland, California, 1 266 pp.: un nou număr al publicației trimestriale ce apare de 16 ani, prin eforturile unui grup de români din America.

• **Marina Vlady — VLADIMIR SAU ZBORUL ÎNTRERUPT...** (versiune în limba română de **Silvia Kerim** și **Matilda Banu).**

Editura Meridiane, București, 1993, 215 pp., 600 lei: povestea unui tragic destin, în relatarea celei care l-a cunoscut cel mai bine.

COPERȚILE

①④ Aplicele cu figuri de vulturi, rozete de pe arcul șeii, aplice și vârfuri pentru curele — splendide piese ce compun cel de-al doilea tezaur descoperit la Apahida (jud. Cluj) și datând din sec. V **(Șase milenii de trecut istoric românesc,** p. 53)

② Miniatură indiană din sec. XVI, păstrată la Biblioteca Națională din Paris și reprezentându-l pe Marele mogul în mijlocul femeilor de la curtea sa, evocatoare a unor strălucite pagini din istoria Indiei, țara pe care Gandhi și Nehru au ridicat-o la lupta încununată cu dobândirea independenței în 1947 **(Mahatma Gandhi, cum l-am cunoscut,** p. 56)

③ În anul 1820, un proces de adulter zguduia Parlamentul britanic (în imaginea de jos, Palatul Westminster, sediul acestei instituții de tradiție încă din sec. XVI). Este vorba despre divorțul dintre regele George IV și Carolina de Brunswick, după 25 ani de căsnicie **(Divorț la Curtea Angliei,** p. 78)

PLANȘELE

② O întrunire politică la Târgu Jiu, în anul 1899, la care au participat D.A. Sturdza (x), premierul din acel moment, și I.I.C. Brătianu (xx), ministru al lucrărilor publice **(sus);**

I.I.C. Brătianu primește perechea regală la Alba Iulia, cu prilejul serbărilor încoronării din 1922

③ Împreună cu mareșalul francez Ferdinand Foch și regele Ferdinand I **(sus);**

I.I.C. Brătianu (x) și I.G. Duca (xx), la Florica, împreună cu delegații prezentați la Conferința Micii Înțelegeri ale cărei lucrări s-au desfășurat la București în zilele de 9-11 mai 1925

④ 23 iunie 1927. Ultimul guvern prezidat de I.I.C. Brătianu (de la stânga la dreapta, rândul întâi): dr. C. Angelescu, I.I.C. Brătianu, I. Inculeț, Vintilă I.C. Brătianu, I. Nistor, I.G. Duca, Al. Lapedatu, C. Argetoianu și general Paul Angelescu **(sus);**

O secvență din timpul funeraliilor lui I.I.C. Brătianu. În primul rând de la stânga la dreapta: I. Pillat, C.I.C. (Dinu) Brătianu, Gheorghe Brătianu și Vintilă I.C. Brătianu (cu pălăria pe cap).

Fotografiile au fost selectate din fondurile Cabinetului Colecțiilor Speciale ale Bibliotecii Naționale și puse la dispoziția redacției noastre de către doamna **Ana Pleșia,** căreia îi mulțumim pentru amabilitate

Muzeum istoric

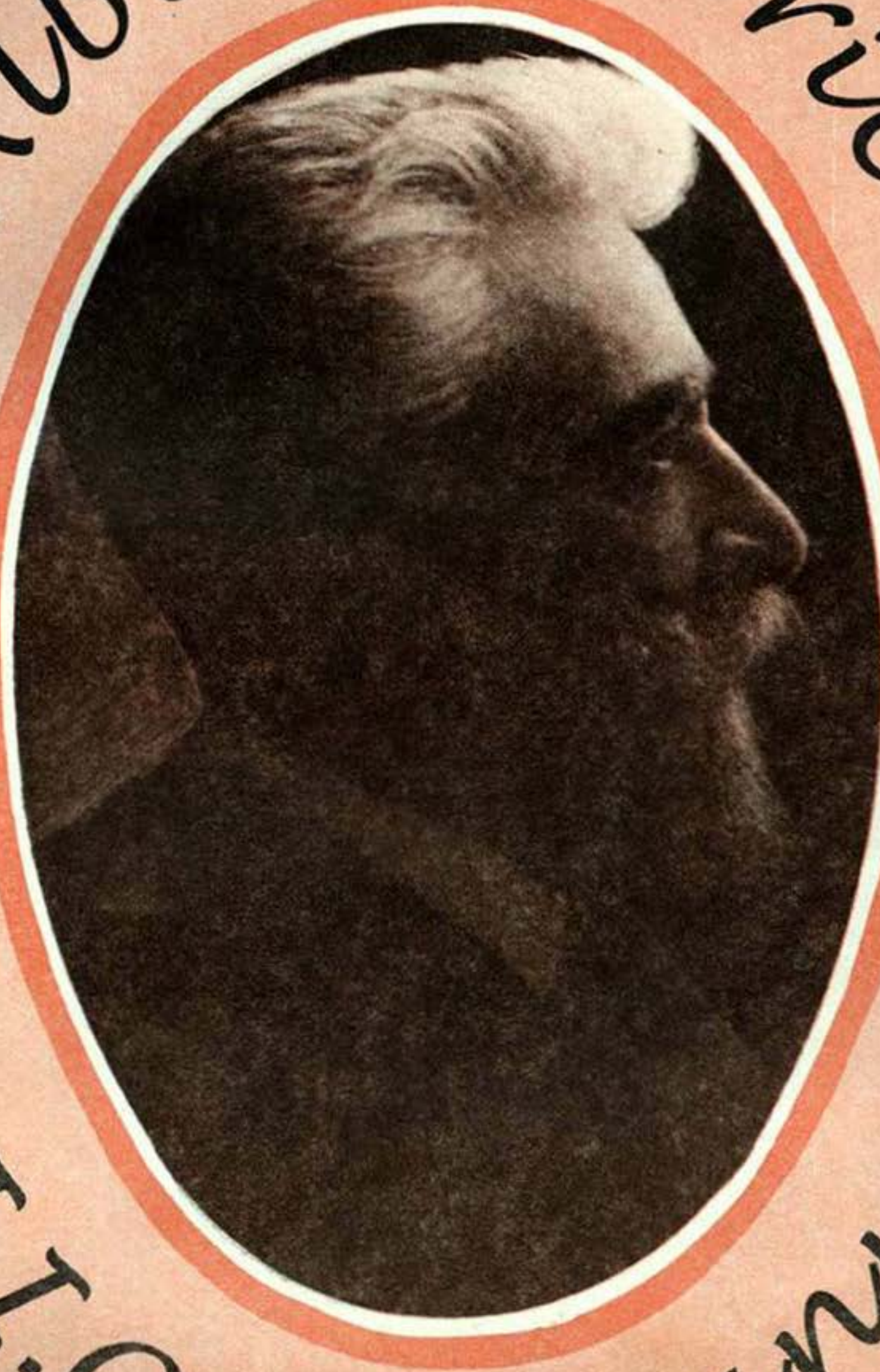

Al. I. C. Brătianu

1864 – 1927

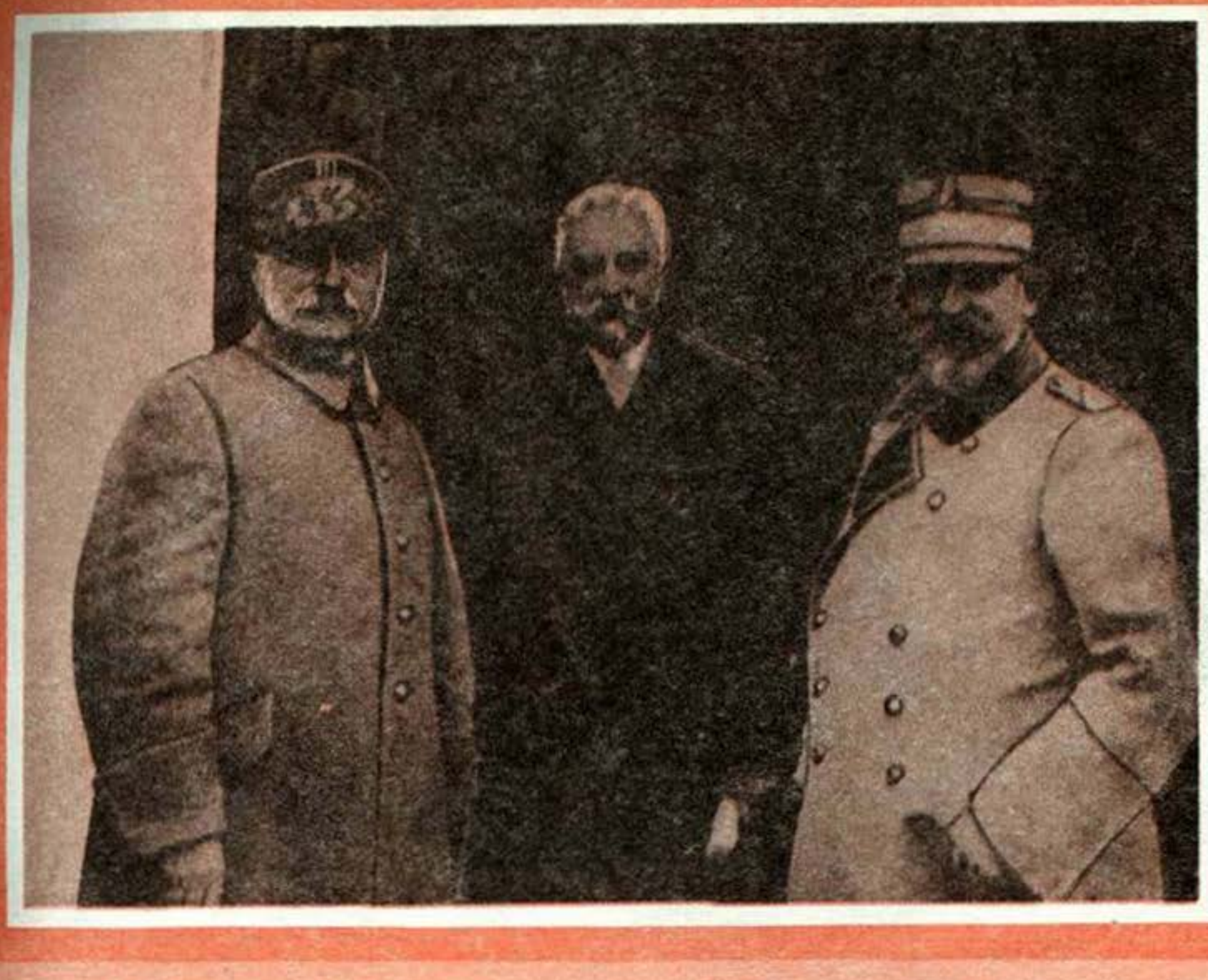

XX
X

INSTITUŢIILE COMUNITARE

În numerele anterioare, Magazin istoric (nr. 6,7/1994) l-a familiarizat pe tinerii noştri cititori cu istoricul Uniunii Europene, iar în cel de faţă, sunt prezentate instituţiile Uniunii Europene pe baza unor materiale documentare puse cu amabilitate la dispoziţie de Delegaţia Comisiei Europene la Bucureşti. Sperăm astfel să contribuim la spulberarea posibilelor confuzii — ce se fac încă — între Consiliul Europei, Consiliul de Miniştri european, Parlamentul Europei, Uniunea Europei Occidentale, AELS, Programul Phare, Comisia Europeană, Comunitatea Europeană, Conferinţa pentru Securitate şi Cooperare în Europa etc.

Ceéa ce separă Uniunea Europeană de multe alte organizaţii internaţionale tradiţionale este structura ei instituţională unică. Acceptând tratatele de la Paris (1951), Roma (1957), Luxemburg şi Haga (1986) şi Maastricht (1992), statele membre renunţă la o parte din suveranitate în favoarea unor instituţii internaţionale independente, reprezentând interese naţionale comune statelor membre. Instituţiile Uniunii Europene se completează una pe alta, fiecare având de jucat un rol specific în procesul de adoptare a deciziilor. Dar Uniunea nu are deocamdată capacitatea de a hotărî ca în probleme importante, parlamentele şi guvernele naţionale să i se supună.

Consiliul de Miniştri este instituţia principală de luare a deciziilor. El este format din diferiţi miniştri din fiecare stat membru, responsabili într-un domeniu pus în discuţie la o anumită întâlnire: afaceri externe (considerat drept principal reprezentant al ţării respective), agricultură, industrie, transport, mediu. Preşedinţia Consiliului de Miniştri european este deţinută prin rotaţie şi ea se schimbă la fiecare şase luni. Tematica discuţiilor din Consiliu este pregătită de un comitet al reprezentanţilor permanenţi ai statelor membre, care este asistat la rândul lui de comitete de funcţionari publici din ministerele naţionale specifice. Există, de asemenea, un secretariat general al Consiliului de Miniştri al Uniunii Europene cu sediul la Bruxelles.

Conform articolului 145 din tratatul de constituire a Comunităţii Economice Europene (C.E.E.), Consiliul de Miniştri este responsabil pentru coordonarea politicilor economice generale ale statelor membre. Dar, pe măsură ce competenţa Comunităţii creşte, sporeşte şi gama de activităţi a Consiliului de Miniştri. Consiliul, care reprezintă statele membre, adoptă reglementările juridice comune (regulamente, directive şi decizii).

În anumite domenii specificate de Tratatul de la Maastricht, Consiliul de Miniştri deţine această responsabilitate împreună cu Parlamentul European. Consiliul de Miniştri şi Parlamentul European exercită, de asemenea, controlul asupra bugetului comunitar şi adoptă acordurile internaţionale negociate de Comisia Europeană.

Articolul 148 din tratatul C.E.E. face distincţie între hotărârile adoptate în unanimitate, cu majoritate simplă sau cu majoritate calificată (54 de voturi din totalul de 76). Voturile sunt distribuite direct proporţional cu suprafaţa teritoriilor ţărilor respective, după cum urmează: Franţa, Germania, Italia şi Marea Britanie cu câte 10 voturi fiecare; Spania — opt, Belgia, Grecia, Olanda şi Portugalia — câte cinci; Danemarca şi Irlanda — câte trei; Luxemburg — două.

Cele mai multe hotărâri sunt luate prin majoritate calificată. Unanimitatea este cerută în deciziile de importanţă fundamentală, ca primirea unui nou stat membru, amendamente la tratate sau lansarea unei noi politici comunitare. La reuniunea lor din decembrie 1974, şefii de stat (este cazul Franţei) şi de guverne au convenit să se întâlnească în mod regulat, împreună cu preşedintele Comisiei Europene, organismul astfel creat fiind cunoscut sub numele de Consiliul European (o instituţie complet diferită de Consiliul Europei, care-şi are sediul la Strasbourg). Prin Tratatul de la Maastricht, Consiliul de Miniştri este responsabil pentru cooperarea interguvernamentală în cadrul Uniunii Europene (realizarea politicii externe, a securităţii, justiţiei şi afaceri interne comune).

Parlamentul European constituie un forum democratic de dezbateri, el având de asemenea un rol în procesul legislativ. Alegerile pentru Parlamentul European se ţin la fiecare 5 ani (primele au avut loc în iunie 1979). Consiliul European desfăşurat la Edinburgh, în decembrie 1992, a hotărât modificarea componenţei sale numerice, ca urmare a unificării Germaniei. De la alegerile din iunie 1994, numărul de locuri este de 567 (faţă de 518, câte erau înainte), distribuite astfel:

Belgia — 25; Danemarca — 16; Franța — 87; Germania — 99; Grecia — 25; Irlanda — 15; Italia — 87; Luxemburg — 6; Olanda — 31; Portugalia — 25; Spania — 64; Marea Britanie — 87. Începând de la unificarea Germaniei, în 1990, 18 observatori din țările estice au luat parte la dezbaterile Parlamentului.

Parlamentul se întrunește în sesiune plenară la Strasbourg, Bruxellesul fiind locul unde se reunesc cele 19 comitete, ce pregătesc materialele pentru sesiunile plenare și grupurile lor politice. Secretariatul general al Parlamentului European se află la Luxemburg. Parlamentul împarte funcția legislativă cu Consiliul de Miniștri; el contribuie la redactarea directivelor și a regulamentelor, propunând amendamente pe care Comisia trebuie să le aibă în vedere.

Tratatul de la Maastricht întărește rolul Parlamentului, creându-i atribuții în luarea comună a deciziilor în probleme specifice: libera circulație a muncitorilor, piața unică, educație, mediu, rețele transeuropene, sănătate, cultură și protecția consumatorului. Parlamentul poate respinge poziția Consiliului de Miniștri și opri procesul legislativ, cu condiția ca o majoritate absolută a membrilor Parlamentului (MEP) să fie de acord.

Aprobării Parlamentului sunt supuse acordurile de asociere cât și acordurile comerciale și lărgirea Comunității. Tratatul de la Maastricht prevede, de asemenea, ca Parlamentul să-și dea acordul în problema procedurii electorale și în cea a cetățeniei.

Parlamentul împarte atribuțiile bugetare cu Consiliul de Miniștri. El poate adopta bugetul sau îl poate respinge, cum s-a întâmplat în două situații până acum. În acest caz, întreaga procedură a fost reluată. În timp ce autoritatea Consiliului de Miniștri prevalează în cheltuielile „obligatorii", în cea mai mare parte agricole, Parlamentul are ultimul cuvânt în cheltuieli „neobligatorii", pe care le poate modifica, în limitele impuse de Tratatul de la Maastricht. Parlamentul face uz de autoritatea sa, bugetară, încercând să influențeze sub aspect politic.

Forum european prin excelență și creuzet al sensibilităților politice și naționale, Parlamentul European, reprezentând 345 milioane de locuitori, cere deseori lansarea de noi politici, dezvoltarea sau modificarea celor existente.

În sfârșit, Parlamentul exercită un control democratic. El poate dizolva Comisia Europeană printr-o moțiune de cenzură susținută de două treimi din membrii săi. El votează programul anual al Comisiei Europene, supraveghează implementarea măsurilor comune, având drept sursă de informare rapoartele Curții de Conturi. El urmărește, de asemenea, administrarea acestor măsuri prin interogarea orală și scrisă a Comisiei Europene și a Consiliului de Miniștri.

Miniștrii de externe, care sunt responsabili pentru cooperarea politică europeană, răspund de asemenea întrebărilor puse de membrii Parlamentului European (MEP).

Comisia Europeană este o altă instituție comunitară cheie, elementul executiv al Uniunii Europene. Numărul de membri ai Comisiei Europene a crescut la 17 pe 1 ianuarie 1986 (câte doi din Franța, Germania, Italia, Spania și Marea Britanie și câte unul din fiecare celelalte șapte state). Membrii Comisiei Europene sunt numiți de guvernele statelor membre, deși sunt independenți de guvernele naționale. Potrivit Tratatului de la Maastricht, ei rămân în funcție timp de patru ani, iar numirea lor este aprobată de Parlamentul European. Comisia se bucură de multă independență în îndeplinirea îndatoririlor sale. Ea reprezintă interesele comunitare și nu acceptă instrucțiuni provenind de la statele membre. Rolul ei este de a asigura respectarea prevederilor, regulamentelor și directivelor adoptate de Consiliul de Miniștri. Pentru a le îndeplini ea poate aduce un caz în fața Curții de Justiție.

Comisia Europeană — ale cărei îndatoriri pot fi enumerate pe scurt: inițiere, supraveghere și îndeplinire — poate interveni în procesul legislativ pentru a facilita înțelegerea în cadrul Consiliului de Miniștri sau între Consiliul de Miniștri și Parlamentul European. Ea are, de asemenea, și o funcție executivă: duce la îndeplinire hotărârile luate de Consiliul de Miniștri privind politica agricolă comună, de exemplu. Are atribuții importante în aplicarea măsurilor comune în domenii ca cercetarea și tehnologia și în ajutorul pentru dezvoltare. Comisia Europeană poate fi obligată să demisioneze în bloc printr-o moțiune de cenzură a Parlamentului, înaintată de o majoritate de două treimi, dar acest lucru nu s-a întâmplat până acum.

Comisia este sprijinită de un serviciu public, cu cartierul general situat provizoriu la Bruxelles și Luxemburg. Ea cuprinde 23 departamente, numite Directorate generale, fiecare răspunzând de administrarea generală într-un anumit domeniu. În contrast cu secretariatele organizațiilor internaționale obișnuite, Comisia Europeană are autonomie financiară și își poate cheltui bugetul după cum consideră necesar. Partizanii federalizării Europei consideră Comisia embrionul guvernului european, răspunzătoare față de un Parlament bicameral cuprinzând Parlamentul Europei și un Senat al țărilor membre, care ar urma să înlocuiască Consiliul de Miniștri de astăzi. Președinte al Comisiei Europene din 1985 este Jacques Delors. Comisia numită în ianuarie 1993 are mandat doar pentru doi ani, pînă în 1995, când — în eventualitatea aderării de noi membri — se va impune reorganizarea ei.

Curtea de Justiție, cu sediul la Luxemburg, este compusă din 13 judecători, asistați de șase avocați generali, toți numiți pentru șase ani în

unanimitate de voturi de către statele membre. Independenţa lor este dincolo de orice îndoială.

Curtea de Justiţie are două funcţii:

— să analizeze legile promulgate de instituţiile comunitare în privinţa compatibilităţii cu Tratatele (un caz poate fi adus înaintea Curţii de una dintre instituţii, de un stat membru sau de membri individuali, dacă ei consideră că drepturile lor au fost violate);

— să-şi exprime părerea despre interpretarea corectă sau validitatea prevederilor comunitare, când un tribunal naţional îi cere acest lucru. Hotărârile şi interpretările Curţii ajută treptat la formarea unui corp de legi europene, aplicabile în cadrul Comunităţii.

În zona de jurisdicţie comunitară, deciziile sale au întâietate faţă de cele ale tribunalelor naţionale. Din acest motiv, Curtea de Justiţie a jucat un rol hotărâtor în formarea Uniunii Europene, pe care o cunoaştem astăzi. În 1987 a fost creată o Curte de primă instanţă, care să se ocupe de litigiile administrative în interiorul instituţiilor şi de cele între Comisia Europeană şi diverse firme comerciale pe subiectul regulilor comunitare privind concurenţa.

Curtea de Conturi — înfiinţată prin tratat pe 22 iunie 1975 şi devenită operaţională din octombrie 1977 — are 12 membri, ce sunt numiţi de Consiliul de Miniştri pe o perioadă de şase ani. Rolul său este să verifice veniturile şi cheltuielile, respectiv în ce măsură ele sunt realizate legal, iar problemele financiare ale Uniunii sunt rezolvate corespunzător. Concluziile sale sunt expuse în rapoarte anuale redactate la sfârşitul fiecărui an financiar. În problemele Comunităţii Economice Europene (CEE) şi Comunităţii Europene pentru Energia Atomică (EURATOM), Consiliul de Miniştri şi Comisia Europeană sunt asistate de Comitetul Economic şi Social. Acesta este compus din 189 membri, reprezentând sectoare variate ale vieţii economice şi sociale. El trebuie consultat înaintea adoptării deciziilor asupra unui mare număr de subiecte şi este liber să supună spre aprobare subiecte din proprie iniţiativă.

În problemele Comunităţii Europene a Cărbunelui şi Oţelului (CSCE), Comisia Europeană este asistată de un Comitet Consultativ, care are 96 membri, reprezentând producători, lucrători, consumatori şi comercianţi în industria siderurgică şi extractivă. Prin Comitetul Economic şi Social şi prin Comitetul Consultativ, diferitele grupuri interesate sunt implicate activ în dezvoltarea Comunităţii.

Prin Tratatul de la Maastricht s-a creat un *Comitet al regiunilor*, care a intrat în funcţiune din luna martie 1994. El are — pînă în 1996, când statutul său va fi revizuit — un rol consultativ. Este compus din 189 membri şi reprezintă corpurile locale şi regionale. Banca europeană de investiţii contribuie, prin colectarea de fonduri de pe pieţele de capital, la finanţarea proiectelor de investiţii ce vor promova o piaţă comună, mai ales în zonele mai puţin dezvoltate.■

Victor ANGHELESCU

CONCURSUL TÂNĂRULUI EUROPEAN

O SĂPTĂMÂNĂ LA BRUXELLES

După cum ştiţi din numerele din lunile aprilie, mai, iunie, iulie a.c. Delegaţia Comisiei Europene în România, în colaborare cu revista Magazin istoric, **a lansat un concurs pentru tineret.**

- **Marele premiu al acestui concurs — o săptămână la Bruxelles. O serie de alte premii vor fi acordate contribuţiilor care se disting prin originalitate.**
- **Potrivit regulamentului concursului, vârsta maximă a participanţilor trebuie să fie de 35 de ani.**
- **Participanţii trebuie să trimită maxim 3 pagini (dactilografiate sau scrise citeţ), în care să propună modalităţi de sărbătorire în România a zilei Uniunii Europene, „Ziua Schuman" (9 mai 1995).**
- **Informaţii utile în redactarea acestei lucrări puteţi afla în numerele 6,7 şi în acest număr, 8, ale revistei noastre. De asemenea, în nr. 5/1994 am publicat un interviu cu d-na Karen Fogg, ambasadoarea Uniunii Europene la Bucureşti. Alte informaţii puteţi găsi în nr. 8-10/1991, 7-12/1992, 1/1993, 1/1994. Informaţii generale despre Uniunea Europeană puteţi obţine de la Delegaţia Comisiei Europene la Bucureşti, Intrarea Armaşului 14, sector 1, cod 70182, tel. 211.18.04 şi 211.18.05.**
- **Scrisorile pentru concurs vor fi expediate pe adresa: Delegaţia Comisiei Europene, Intrarea Armaşului 14, sector 1, Bucureşti, cu menţiunea** Pentru Concursul Tânărului European, **până cel târziu la 15 octombrie 1994 (data ştampilei poştei).**

Desemnarea câştigătorilor va avea loc pe data de 15 noiembrie 1994.

- **Concurenţii vor trebui să menţioneze:** numele, adresa, profesia, vârsta.

COTITURA ROMÂNIEI ALARMEAZĂ LONDRA

GHEORGHE BUZATU

Chiar și după o jumătate de secol, investigațiile arhivistice referitoare la evenimentele din 23 august 1944 continuă să țină trează atenția specialiștilor. Și este firesc, deoarece noutatea informației vizează nu doar aspectul cantitativ, ci, de multe ori, cum e și cazul documentelor pe care le vom comenta în acest număr, cercetarea atentă a arhivelor evidențiază aspecte și elemente cu totul importante[1]. În cazul de față, apare limpede faptul că „elementul surpriză" pe care au contat atât de mult organizatorii loviturii de stat de la 23 august și-a dovedit din plin eficiența în confruntarea cu adversarul direct, dar în același timp a alarmat și cercurile conducătoare din cele trei capitale ale marilor puteri aliate, depășite de evenimentele survenite la București. În acele clipe tensionate de nevăzutul cotiturii României, corespondența diplomatică Londra-Moscova aflată în arhivele din Londra — Kew Gardens: *Public Record Office* (fondurile Cabinetului primului ministru W. Churchill și ale Foreign Office-ului) punctează câteva elemente de culise extrem de importante în înțelegerea evenimentelor ce au urmat și a raporturilor stabilite între Aliați și noul guvern de la București.

În primul rând, întâlnim precizarea că ceea ce în istoriografie treceau drept „propunerile sovietice de armistițiu" avansate României în aprilie 1944 nu erau doar un

Până la clarificarea situației intervenite la București, cel mai important lucru pentru autoritățile politice de la Moscova era acela de a înainta cât mai adânc cu trupele pe teritoriul românesc. În imagine: tancuri sovietice în acțiune pe frontul din Moldova.

[1] Aceste documente au fost semnalate și comentate de colegul Ioan Chiper într-un studiu publicat în *Revista de istorie*, nr. 9-10/1989; ele merită însă o reluare a lor pentru cercurile largi ale cititorilor revistei *Magazin istoric*.

document al diplomației de la Moscova, cum se lăsa a se înțelege, ci rezultatul consultărilor și al voinței politice a celor trei mari puteri aliate. În al doilea rând, duritatea statutului impus României prin convenția de armistițiu pare a-și găsi explicații mult mai nuanțate și conforme adevărului dacă se vor avea în vedere și sugestiile formulate la Londra în chiar ziua de 24 august, într-un moment în care guvernul britanic își lua toate măsurile de precauție pentru a se implica direct în operațiunea de încheiere a armistițiului cu România.

Dar să vedem, concret, cum a reacționat cabinetul britanic.

La numai câteva ceasuri după prăbușirea regimului antonescian și retragerea României din alianța cu Germania, Anthony Eden, liderul diplomației britanice, consemna în memorandumul purtând indicativul „GUARD / CLASP 201", destinat premierului W. Churchill și, deopotrivă, ambasadorului Marii Britanii la Moscova, Sir Archibald Clark Kerr (telegrama nr. 2 649) următoarele:

„Nu avem confirmare oficială de nici un cerc asupra evoluției evenimentelor din România menționate în proclamația regelui Mihai difuzată ieri la Radio București. Ar trebui să abordați imediat guvernul sovietic pentru a afla dacă au vreo confirmare și pentru a le cere să ne țină permanent la curent cu toate evenimentele. La rândul nostru, vom ține, bineînțeles, la curent guvernul sovietic cu orice informații care ne parvin" (Public Record Office, fond *Cabinet* 89/90).

Având în vedere consecințele cotiturii efectuate de România în planul raporturilor internaționale, mai precis, intuind faptul că România va solicita și va negocia o convenție de armistițiu cu Națiunile Unite (în primul rând cu marile puteri — S.U.A., U.R.S.S. și Marea Britanie), Eden se interesa de atitudinea Kremlinului, dorind să-i afle disponibilitatea de a respecta condițiile deja fixate în aprilie 1944 și mărturisind dorința Londrei de a nu fi exclusă de la negocieri. Tocmai în acest sens, documentul preciza:

„Rog întrebați guvernul sovietic dacă sunt cu adevărat pregătiți să încheie un armistițiu cu românii în termenii stabiliți inițial cu noi și cu guvernul Statelor Unite sau dacă intenționează să revizuiască acești termeni. Guvernul Maiestății Sale ar dori să semneze un armistițiu și, prin urmare, să participe la orice întâlniri cu românii ce ar putea duce la un asemenea rezultat. Dacă întâlnirile și semnarea urmează să aibe loc în U.R.S.S. sau pe linia frontului, am dori să luați parte dv. [este vorba despre ambasadorul A. Clark Kerr — *n.n.*] *ori reprezentantul dvs."* *(ibidem).*

Conform indicațiilor primite de la Londra, Sir Archibald Clark Kerr — a prezentat în aceeași zi de 24 august 1944 un *aide-mémoire* lui A.I. Vîșinski, locțiitorul comisarului poporului pentru afacerile externe al U.R.S.S. (V.M. Molotov). Reținem din motivarea demersului în cauză, care — se va vedea — practic reproducea argumentele lui Eden:

„Vă scriu din însărcinarea guvernului meu pentru a vă informa că nu are confirmare oficială din nici un cerc asupra evoluției evenimentelor din România care au fost prezentate în discursul difuzat ieri de regele Mihai la Radio București. Am fost însărcinat să întreb dacă guvernul sovietic posedă informații asupra acestui subiect, precum și dacă va avea amabilitatea să ne țină la curent cu evoluția evenimentelor. La rândul său, guvernul meu va transmite, cu siguranță, guvernului sovietic orice informații îi vor parveni" (Public Record Office, fond *Foreign Office* — 371/46 005).

Precizând că Londra dorea să participe la negocierea convenției de armistițiu în perspectivă cu România (§4) și că, potrivit acordului cu Molotov din 11 aprilie 1944, avea în vedere numirea unor „reprezentanți politici" la București (§3), Sir A.C. Kerr definea în paragraful 2 al textului înaintat o sumă de considerații ce defineau sintetic atitudinea de moment a Marii Britanii în privința *condițiilor* ce le vedea impuse adversarului de mai ieri:

„2. De asemenea, trebuia să întreb dacă guvernul sovietic este pregătit să încheie cu românii un armistițiu în termenii stabiliți inițial cu guvernul meu și cu guvernul Statelor Unite sau dacă socotește că acei termeni trebuie revizuiți. La rândul său, guvernul meu este gata să respecte termenii comunicați d-lui Maniu și mareșalului Antonescu în aprilie [1944; referire la faimoasele «condiții minimale» — *n.n.*] *drept bază pentru armistițiu, cu următoarele amendamente și adăugiri: «1. Guvernul Britanic consideră că trebuie să i se ceară României ruperea relațiilor nu doar cu Germania, ci și cu orice stat aflat în stare de război cu oricare dintre Națiunile Unite, internarea cetățenilor de naționalitate inamică și punerea sub control a proprietăților inamicului. 2. Guvernul meu consideră necesară modificarea clauzei referitoare la despăgubiri pentru a se formula astfel:* restituirea proprietăților aliate *și* plata pagubelor de război».

Guvernul meu — citim în continuare în *aide-mémoire*-ul din 24 august 1944 — *consideră că volumul despăgubirilor trebuie discutat la conferința generală de pace. Acest punct a fost ridicat, după cum vă amintiți, în scrisoarea mea din 24 aprilie* [1944 — *n.n.*] *destinată d-lui Molotov.*

În afara acestor amendamente, guvernul meu consideră că orice armistițiu cu România ar trebui să stipuleze:

a) Aliații să aibă dreptul de a staționa trupe și agenții pe teritoriul românesc, pe cheltuiala României, care, de asemenea, să furnizeze bani românești pe care Aliații i-ar putea solicita uneori;

b) România să respecte dispozițiile Aliaților în pri-

vința controlului Dunării și al sistemelor de transport;

c) Numirea unei Comisii Aliate de Control;

d) Guvernul român să respecte și să îndeplinească necondiționat orice solicitări ulterioare ale Aliaților" (Public Record Office, fond *Foreign Office* — 371/46 005).

După prezentarea documentului pe numele lui A.I. Vîșinski, ambasadorul Sir A.C. Kerr a înștiințat de îndată Foreign Office-ul prin telegrama nr. 2 234 din 25 august 1944. Totodată, el relata cele declarate de A.I. Vîșinski lui H. Averell Harriman, ambasadorul S.U.A. la Moscova, care fusese primit de adjunctul lui Molotov tocmai în legătură cu aflarea primelor știri despre cotitura României. Partea sovietică s-a declarat și ea surprinsă de cele întâmplate la București. Kremlinul neavând informații detaliate despre evenimentele din România:

„2. D-l Vîșinski a comunicat ambasadorului Statelor Unite că guvernul sovietic nu are informații asupra evoluției evenimentelor [din România — *n.n.] și că, personal, nu vede nici un motiv pentru care termenii stabiliți în aprilie să nu fie încă* [considerați — *n.n.*] *în vigoare, deși întreaga situație va trebui, evident, reexaminată"* (Public Record Office, fond *Foreign Office* — 371/46 005).

În cursul nopții de 24/25 august, Sir Archibald și Averell Harriman au fost convocați de către V.M. Molotov. Conținutul celor dezbătute este de mult cunoscut grație telegramei expediate de către Harriman, imediat după întrevedere, Departamentul de stat din Washington, DC și publicată în cunoscuta colecție de documente diplomatice americane (*Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers*, IV, *1944*, Washington, G.P.O., 1956, p. 193; document citat și în *Magazin istoric*, nr. 8/1983). De data aceasta, prezentăm telegrama nr. 2 235, expediată din Moscova pe 25 august, la ora 4.20 a.m. de către Sir A.C. Kerr pe adresa Foreign Office-ului:

„1. Molotov ne-a convocat, pe ambasadorul Statelor Unite și pe mine, la ora 2 în această dimineață și ne-a spus că guvernul sovietic urma să facă o declarație referitoare la România care va fi publicată în presa din 25 august și difuzată imediat [ceea ce s-a și întâmplat — *n.n.*]. *Telegrama mea următoare conține textul* [declarației oficiale sovietice — *n.n.*], *bazat pe declarația din aprilie trecut.*

2. Răspunzând la o întrebare a mea, el [Molotov — *n.n.*] *a spus că guvernul sovietic nu deține informații oficiale despre evenimentele din România și că armata roșie nu se află în legătură cu Comandamentul român. O divizie* [românească — *n.n.*] *trecuse, totuși, de cealaltă parte, declarând că se conformase ordinelor de la București.*

3. Scopul prezentei declarații a fost de a clarifica atitudinea guvernului sovietic, influențând, astfel, opinia publică română, în special trupele.

4. [Molotov] *nu luase încă cunoștință de comunicarea mea pe care i-o adresam în această după-amiază (telegrama mea nr. 2 234), și a spus că guvernul sovietic nu avusese încă timp să ia în considerație chestiunea termenilor armistițiului* [cu România — *n.n.*]" (Public Record Office fond *Foreign Office* — 371/46 005).

După 24 de ore, ambasadorul A. Clark Kerr confirma Foreign Officeului faptul că, între timp, Molotov studiase problema armistițiului cu România. Telegrama expediată de el la 26 august, ora 5.40 a.m. (purtând numărul 2 242) sublinia că Moscova nu se depărtase de condițiile fixate în aprilie 1944, că mai lua în considerație stipulațiile separate oferite în iunie 1944 delegaților lui Antonescu (a se vedea cele trei adăugiri) și că, de asemenea, își luase în serios rolul ce-i fusese concedat în iunie 1944 de către anglo-americani pentru a acționa drept „conducător al ostilităților" în regiunea Europei centrale și de est după alungarea trupelor germane. Iată cele mai semnificative paragrafe din documentul în discuție:

„... D-l Molotov ne-a convocat din nou, pe mine și pe ambasadorul Statelor Unite, la ore mici și ne-a spus că «în scopul de a menține prestigiul noului guvern român», guvernul sovietic propune să fie respectați termenii din aprilie [1944], *cu următoarele adăugiri:*

a. Reducerea volumului despăgubirilor;

b. Stabilirea unei zone libere ca reședință a guvernului român;

c. Acordarea unui termen de 15 zile trupelor germane pentru a părăsi țara.

Referitor la §c, Molotov a spus, cu un zâmbet, că 12 divizii germane se află încercuite la Chișinău.

2. [Molotov] *a spus că trebuie făcute angajamente pentru a se semna la Moscova* [convenția de armistițiu — *n.n.*] *cu un reprezentant român, care să vină în acest scop. Ambasadorul Statelor Unite și cu mine urmează să luăm parte la discuțiile care vor trata problema ridicată în telegrama dv. nr. 175 CITIZEN către mine.*

3. [Molotov] *a rugat să vă exprimați opiniile cât mai curând..."* (Public Record Office, fond *Foreign Office* — 371/46005).

Iată modul în care au fost pregătite negocierile finale pentru încheierea convenției de armistițiu cu România la 12/13 septembrie 1944. Cu experiența și perspicacitatea sa, pare totuși nefiresc faptul că ambasadorul britanic la Moscova n-a reușit să descifreze conținutul real al „ignoranței" lui V.M. Molotov în privința evenimentelor din România. În realitate, „ignoranța" afișată de Molotov s-a concretizat, pe teren, în continuarea de către trupele sovietice a operațiilor militare, ignorând declarațiile noului guvern român, dezarmând și trimițând în prizonierat zeci de mii de ostași români care-i întâmpinau pe „noii aliați" cu *arma la picior!* ■

ION I.C. BRĂTIANU

OMUL

MARII UNIRI

DAN A. LĂZĂRESCU

Unul dintre cei mai mari oameni de stat pe care i-a avut România, cel care a contribuit mai mult decât oricare altul la reîntregirea neamului şi cel care a impus marile reforme de structură care au modificat şi modernizat adânc societatea românească (votul universal şi împroprietărirea ţăranilor), Ion I.C. Brătianu n-a avut încă parte de o analiză temeinică a gândirii şi operei sale. Din acest punct de vedere, el face parte, ca şi părintele său, Ion C. Brătianu, din numărul oamenilor de stat români care nu şi-au aflat încă restituirea cuvenită. În aceeaşi categorie stau şi Carol I, Ferdinand Întregitorul, Lascăr Catargiu, Alexandru Marghiloman, Iuliu Maniu, dr. Alexandru Vaida-Voievod şi mareşalul Alexandru Averescu. De altfel, dintre personalităţile politice ale României moderne, singurii care s-au bucurat de monografii au fost Alexandru Ioan Cuza şi sfetnicul său Mihail Kogălniceanu, Petre P. Carp şi Take Ionescu, Constantin Stere şi Titu Maiorescu.

În ceea ce-l priveşte pe Ion I.C. Brătianu, absenţa până de curând[1] a unui studiu monografic se datoreşte vicisitudinilor istoriei veacului nostru, secolul urii. Între 1930-1940, resentimentele regelui Carol II faţă de Ionel Brătianu s-au împletit cu acelea ale lui Nicolae Iorga. Între 1940-1947 nu s-a putut gândi nimeni să întreprindă o asemenea cercetare. Sub dictatura comunistă instaurată în 1947, ea devenea absolut primejdioasă.

Este cu atât mai lăudabil faptul că un istoric american, în speţă Sherman D. Spector, s-a ostenit mulţi ani de zile, în bibliotecile şi arhivele României şi ale altor ţări europene, să întocmească o lucrare masivă (378 pagini) intitulată: Romania at the Paris Peace Conference. A Study of the Diplomacy of Ion I.C. Brătianu, **lucrare de indispensabilă referinţă, apărută la New York, în anul 1962, în Editura Bookman Associates, Inc.**

Autorul era Asisstant Professor of History la Russell Sage College. El a dezvăluit unui mic grup de intelectuali români, în cadrul unei şedinţe organizate în fosta casă a lui Nicolae Titulescu, devenită sediul Asociaţiei române de drept internaţional şi relaţii internaţionale (A.D.I.R.I.), că şi-a consacrat mai mulţi ani din activitatea ştiinţifică urmăririi iscusitei acţiuni politice şi diplomatice în virtutea căreia Ion I. C. Brătianu a izbutit în cele din urmă să facă să triumfe, pe toate planurile (istoric, diplomatic, politic şi juridic), idealul căruia marele bărbat de stat român şi-a consacrat întreaga existenţă. Anume, reîntregirea neamului românesc. Prin excepţionalele sale calităţi, Ion I. C. Brătianu merită să fie socotit printre cei mai mari oameni politici ai lumii din primul sfert al secolului nostru, a afirmat autorul, care a mărturisit că, cercetând toate periodicele româneşti sau străine aflate în colecţia Bibliotecii Academiei Române, arareori a întâlnit, între anii 1895 şi 1927, vreun ziar sau vreo revistă în care să nu fie menţionat — fie şi în sens critic — numele lui Ionel Brătianu. Cum lucrarea nu a beneficiat nici până acum de o traducere integrală şi în speranţa că vom deştepta interesul întreprinderii unor noi cercetări monografice, ne propunem să prezentăm şi să comentăm principalele concluzii la care ajunge autorul american. Nu înainte de a-i reaminti cititorului că în 1970 Sherman Spector a predat ca profesor la Universitatea din Bucureşti, în cadrul programului Fulbright şi a fost editor şi prefaţator al volumului (Istoria poporului român **(sub redacţia acad. Andrei Oţetea), apărută în S.U.A., în Colecţia Istorii Naţionale.**

[1] Ioan Scurtu, *Ion I. C. Brătianu. Activitatea politică*, Editura Museion, Bucureşti, 1992.

Obligat să-i înfrunte pe Aliaţi

Personalitatea şi caracterul lui Ion I.C. Brătianu sunt analizate pe larg de Sherman Spector. Este menţionată descrierea contelui de Saint-Aulaire, ministrul Franţei în România între anii 1916-1920, descriere în care Brătianu apare cu silueta „unui mare senior francez din epoca Renaşterii, cu ochi de gazelă şi falcă de tigru". Calificativele folosite de Sherman Spector pentru a-l caracteriza pe Ionel Brătianu în activitatea sa politică sunt: „intratable" (inflexibil), „rigid" şi „ruthlessly calculating" (nemilos calculator al şanselor).

Atunci când primea la începutul anului 1914 sarcina de prim-ministru al României, Brătianu afla de obligaţia respectării textului tratatului de alianţă secretă încheiat de părintele său, Ion C. Brătianu, în luna octombrie 1883, cu Austro-Ungaria şi omologat la aceiaşi dată de aliatele Austro-Ungariei, Germania şi Italia. Ion I.C. Brătianu, care-şi făcuse studiile politehnice la Paris şi nici nu ştia bine nemţeşte, nu avea nici o tragere de inimă spre Tripla Alianţă. Dar autoritatea regelui Carol I era atât de mare încât Ionel Brătianu, după ce izbutise să ajungă la putere pentru a-şi aplica reformele de structură socială şi politică, nici măcar nu se putea gândi să nu ţină seama de tratatul secret de alianţă cu Austro-Ungaria. Tratat de altfel reînnoit în 1913 de către Titu Maiorescu, în dubla lui calitate de preşedinte al Consiliului de Miniştri şi de ministru de externe.

Cum observă însă, cât se poate de judicios, Sherman Spector, „poziţia regelui Carol I fusese slăbită, în primăvara anului 1914, mai cu seamă în urma reorientării politicii ruseşti faţă de România". Într-adevăr, Serghei Sazonov, ministrul de externe al ţarului Nicolae II, folosise orientarea probulgară a politicii austriece, în 1913, pentru a inspira vizita ţarului la Constanţa, la începutul lunii iunie 1914, câteva săptămâni înainte de izbucnirea primului război mondial.

Încă de la 17/30 iulie 1914, Sazonov i-a oferit lui Brătianu, prin ministrul ţarului la Bucureşti, Poklewski-Koziell, unirea la România a ţinuturilor de peste Carpaţi locuite de români, în schimbul neutralităţii României, Brătianu a solicitat ca oferta să fie omologată şi de guvernele Angliei şi Franţei. În paralel, Brătianu a solicitat contelui Czernin, ministrul Austro-Ungariei la Bucureşti, retrocedarea Bucovinei şi acordarea anumitor drepturi politice şi culturale românilor din Transilvania, în schimbul îndeplinirii obligaţiilor militare conform tratatului. Faţă de reticenţele guvernului maghiar de a ţine seama de cea de-a doua condiţie pusă de Brătianu, acesta l-a convins pe regele Carol — destul de iritat de iniţiativa războinică a Germaniei — să determine neutralitatea, fie şi provizorie, a României, prin votul aproape unanim al Consiliului de coroană întrunit la Castelul Peleş din Sinaia la data de 21 iulie/3 august 1914 *(Magazin istoric,* nr. 12/1983). Vot mult influenţat de precedentul declarării neutralităţii Italiei, ţară care se afla şi ea în Tripla Alianţă.

După ce urmăreşte, amănunţit şi documentat, tratativele secrete ale lui Ionel Brătianu cu reprezentanţii Antantei la Bucureşti, tratative încununate prin semnarea celor două tratate de alianţă, cel politic şi cel militar, care legau România de puterile Antantei, la data de 4/17 august 1916, Sherman Spector trece în revistă — evident, pentru publicul anglofon, foarte puţin documentat pe seama istoriei României — etapele războiului din 1916-1917 şi ajunge la faza armistiţiului din decembrie 1917. Brătianu, scrie autorul, privise cu destul scepticism intrarea în război a Statelor Unite. Ulterior, el trimisese peste ocean o misiune alcătuită din dr. Constantin Angelescu, preoţii greco-catolici Vasile Lucaciu şi Ion Moţa şi căpitanul Ion Stoica *(Magazin istoric,* nr. 12/1992). Această misiune a luat contact cu secretarul de stat american Robert Lansing, care, la data de 2 iulie 1917, a declarat că Statele Unite nu urmăresc dezmembrarea Austro-Ungariei şi ca atare nu pot sprijini revendicările teritoriale ale României înscrise în tratatul secret de la 4/17 august 1916. La data de 28 noiembrie 1917, preşedintele Woodrow Wilson a trimis o notă oficială guvernului român, la Iaşi, prin care îi oferea bunele sale oficii în vederea respectării integrităţii ei teritoriale după război, şi un împrumut imediat de 5 milioane dolari. Atât şi nimic mai mult!

Poziţia diplomatică a lui Ionel Brătianu, deja compromisă prin venirea la putere în Franţa, la 16 noiembrie, a lui Georges Clemenceau — care prin articolele sale anterioare, criticase, foarte aspru, în 1915 şi 1916, nesfârşitele tergiversări ale guvernului român — şi prin atitudinea primului-ministru britanic, David Lloyd George, despre care Brătianu aflase că impusese, în virtutea unor calcule politice îndoielnice, imobilitatea forţelor aliate de la Salonic conduse de către generalul francez Maurice Sarrail, mai era primejduită şi prin atitudinea încă şovăielnică a guvernului american faţă de monarhia austro-ungară. Cu toate acestea, ieşirea Rusiei din război făcea inevitabilă ieşirea din război şi a României. Brătianu a fost silit să accepte încheierea armistiţiului de la Focşani (26 noiembrie 1917) astfel încât, în ochii conducătorilor politici şi militari ai Antantei, România era al treilea stat aliat care ieşea din război, unilateral, după Muntenegru şi Rusia.

În primele zile ale anului 1918 (stil nou) Brătianu a aflat, cu surprindere şi anxietate, despre tratativele mareşalului sud-african Jan Christian Smuts, împuternicitul lui Lloyd George, cu contele

Georges Clemenceau (stânga) şi David Lloyd George (dreapta) se opuneau, în 1919, respectării clauzelor tratatului de alianţă cu România, clauze inspirate de Aristide Briand (mijloc)

austriac von Mennsdorff-Pouilly, în vederea unei păci separate cu Austro-Ungaria. Pentru a impulsiona aceste tratative secrete Lloyd George a rostit un celebru discurs în Camera Comunelor, la data de 5 ianuarie 1918, afirmând cât se poate de limpede că Anglia nu intenţiona să dezmembreze monarhia austro-ungară, ci doar să obţină anumite drepturi garantate de monarhie unor naţionalităţi conlocuitoare, inclusiv românilor, Clemenceau, şi din ură faţă de Brătianu, a sprijinit această declaraţie, cu toate protestele lui Aristide Briand, cel care inspirase tratatul secret cu România de la 4/17 august 1916. Iar baronul Sidney Sonnino, singurul om de stat al Antantei rămas în continuare la putere de la începutul războiului, în calitate de ministru de externe al Italiei, i-a atras atenţia ministrului român la Roma, Dimitrie Ghica, că „Biserica acordă uneori iertarea după săvârşirea păcatului, dar niciodată înainte de săvârşirea lui, după cum s-ar fi cuvenit s-o ştie domnul Brătianu".

Marghiloman s-a sacrificat

În ziua de 8 ianuarie 1918, preşedintele Wilson a formulat în mod oficial celebrele lui 14 puncte concepute ca fundamentalele condiţii ale păcii. Primul punct denunţa diplomaţia secretă, ceea ce înseamnă, cât se poate de limpede, că Statele Unite n-aveau intenţia să recunoască nici tratatul secret încheiat de Antanta cu Italia la Londra, în luna aprilie 1915, nici cel încheiat cu guvernul român la Bucureşti, în 1916. Punctul al zecelea era un apel la dezvoltarea autonomă a popoarelor din Austro-Ungaria, formulare care în nici un caz nu putea fi interpretată ca o secesiune a lor faţă de Viena sau de Budapesta. Punctul al unsprezecelea prevedea restaurarea României ca stat independent şi evacuarea teritoriului ei de către armatele de ocupaţie. Urmată de garantarea independenţei şi integrităţii ei teritoriale. Nu se pomenea nimic de vreo achiziţie teritorială. Brătianu s-a aflat astfel în faţa unei inexplicabile confuzii politico-diplomatice în lagărul aliat. Constrâns de către mareşalul August von Mackensen, printr-un ultimatum trimis de acesta la Iaşi la data de 7/20 ianuarie 1918, să înceapă de urgenţă tratative de pace, cu promisiunea unirii Basarabiei la patria-mamă. Primul ministru român a tergiversat cât a putut, solicitând celor patru miniştri aliaţi de la Iaşi autorizaţia să trateze cu inamicul. Răspunsul a fost negativ. Aliaţii asigurându-l pe Brătianu, printr-o notă comună înaintată lui la data de 23 ianuarie/5 februarie 1918, că Germania n-ar fi avut atunci nici intenţia, nici mijloacele materiale să atace frontul român din Moldova. Dar Brătianu aflase că Mackensen primise din partea lui Ludendorff ordinul să obţină cu orice preţ negocierea unui tratat de pace cu România, până cel mai târziu la data de 28 ianuarie/10 februarie 1918; în caz contrar urmând să spargă frontul român cu sprijinul unor divizii proaspete, dislocate de pe frontul de vest.

După o violentă discuţie în Consiliul de Miniştri întrunit la data de 25 ianuarie/7 februarie 1918, în cursul căreia miniştrii conservatori din guvern, în frunte cu Take Ionescu şi cu Nicolae Titulescu, i-au cerut să rămână în război cu orice preţ şi să respingă ultimatumul lui Mackensen, Brătianu, care încercase zadarnic să ajungă la un acord cu guvernul lui Lenin, şi-a prezentat demisia la data de 8 februarie stil nou, sfătuindu-l pe regele Ferdinand să-l cheme la guvern pe generalul Alexandru Averescu. Acesta din urmă, afirmă Sherman Spector, era la acea dată convins de biruinţa finală a Puterilor Centrale. Averescu a iniţiat tratativele de pace la Buftea cu contele Ottokar von Czernin şi cu Richard von Kühlmann

(cei doi miniștri de externe ai Austro-Ungariei și Germaniei), care au pus condiții extrem de dure. Contele Czernin a avut și o întâlnire cu regele Ferdinand, la Răcăciuni, moșia lui Alexandru C. Constantinescu; și, fără să accepte vreo modificare a grelelor amputări teritoriale impuse României (Dobrogea întreagă și linia Munților Carpați), a insinuat că un guvern prezidat de către șeful Partidului Conservator, Alexandru Marghiloman, ar putea, eventual, obține unele ameliorări ale acestor grele condiții. Întâlnirea a avut loc la data de 14/27 februarie 1918 și, apoi, în cadrul unui Consiliu de coroană convocat de regele Ferdinand în ziua de 16 februarie/1 martie 1918, Ionel Brătianu i-a sugerat regelui să-l cheme la putere pe Alexandru Marghiloman.

Marghiloman s-a sacrificat pentru salvarea dinastiei și a armatei, dar textul tratatului de pace negociat de el cu puterile învingătoare, așa cum a fost publicat la data de 25 aprilie/8 mai 1918, nu cuprinde ameliorări notabile față de cele obținute de Averescu prin tratatul de la Buftea. Dar, cum observă extrem de judicios Sherman Spector, *„chiar termenii atât de drastici ai acestui tratat i-au servit lui Brătianu să-i convingă pe Aliați de rapacitatea germană și de absoluta neputință a României de a se apăra singură în probleme atât de vitale pentru ea"*.

Să nu te lași înfrânt

Făcut răspunzător de situație, amenințat să fie dat în judecată, Ionel Brătianu și-a păstrat demnitatea și sângele rece și a refuzat să părăsească țara, așa cum au făcut-o Take Ionescu, Nicolae Titulescu și mulți alții. Prin credincioșii săi agenți din capitala Franței, în momentul în care se profila prăbușirea Puterilor Centrale, Brătianu i-a solicitat primului ministru francez Georges Clemenceau o fixare a atitudinii Aliaților biruitori față de România învinsă. În numele celor patru mari puteri aliate, Clemenceau l-a trimis în mare taină, la Iași, pe Victor Antonescu, pe calea aerului via Salonic. Mesajul transmis lui Brătianu era: înlăturarea guvernului Marghiloman și reintrarea României în război de partea Antantei fără însă a se menționa ceva în privința respectării de către Aliați a tratatului secret de la 4/17 august 1916. Foarte prudent, după cum îi era obiceiul, Brătianu, care știa bine că președintele Wilson declarase că nu recunoaște vreun tratat secret, s-a mărginit să-l determine pe regele Ferdinand să semneze, la data de 15/28 octombrie, un ordin secret către armata română, cerându-i să se pregătească să intre în Transilvania. La acea dată, germanii dispuneau încă de numeroase divizii de infanterie în zonă.

La data de 23 octombrie/5 noiembrie 1918 însă sosea la Iași un mesaj al președintelui Woodrow Wilson, prin care se accepta principiul unității naționale a României, evident, fără vreo referire la tratatul secret. Președintele se declara de acord *„that the just political and territorial right of the Romanian people may be obtained and made secure from foreign aggression"* (ca îndreptățitele drepturi politice și teritoriale ale poporului român să poată fi căpătate și puse la adăpost de orice agresiune străină).

Acest text a fost socotit esențial de Brătianu, întrucât, fără a face referință la pretențiile teritoriale, incluse în tratatul secret, deschideau o perspectivă mai largă și spre răsărit. Ca urmare, a doua zi, după primirea notei președintelui Wilson, la data de 24 octombrie/6 noiembrie 1918, Brătianu îl sfătuiește pe regele Ferdinand să demită guvernul Marghiloman și să constituie un guvern prezidat de către generalul Constantin Coandă. Numaidecât trupele române, pregătite din vreme, încep trecerea trecătorilor Carpaților; în vreme ce Brătianu, deși n-avea încă vreo calitate în noul guvern, reîncepea discuțiile cu misiunile aliate de la Iași, pe baza principiilor wilsoniene.

Pentru apărarea păcii drepte a țării sale, Brătianu, revenit oficial în fruntea guvernului român la data de 29 noiembrie/12 decembrie 1918, după ce-și face intrarea solemnă în București, alături de familia regală și de generalii biruitori, pleacă la Paris în ziua de 13 ianuarie 1919 stil nou. În capitala Franței, el este informat oficial de o notă tripartită franco-italo-americană înaintată guvernului român, pentru a-i atrage atenția că decretele recent semnate de către regele Ferdinand, prin care, pe baza votului diferitelor adunări naționale, se consemna unirea cu Regatul României a Basarabiei, Bucovinei, Transilvaniei și Banatului, *erau ilegale.*

Brătianu a fost nespus de intrigat și de amărât de această ciudată întâmpinare a lui la Conferința de pace. Se aștepta la opoziția Statelor Unite, se temea de opoziția lui Clemenceau, dar nu înțelegea cum Italia, care-și sprijinea revendicările teritoriale privind țărmul răsăritean al Mării Adriatice pe stipulațiile tratatului secret încheiat de ea cu puterile Antantei la Londra, în luna aprilie 1915, putea contesta stipulațiile cât se poate de precise ale tratatului secret încheiat, și cu asentimentul ei, de Ionel Brătianu la București, în ziua de 4/17 august 1916.

Sherman Spector urmărește pas cu pas lupta deznădăjduită pe care a dus-o Ionel Brătianu la Paris, vreme de cinci luni, pentru apărarea drepturilor teritoriale ale României asupra ținuturilor de peste Carpați și asupra Basarabiei. Descurajat de reaua voință a Aliaților și, poate — crede Spector — demoralizat de nedreptatea care se făcea României, el nu s-a recunoscut însă înfrânt. Era prea mândru și prea mare patriot ca să o facă. A hotărât, prin urmare, să părăsească sediul Conferinței de

pace și să se înapoieze în țară, întrucât el personal nu putea accepta nici o diminuare teritorială a țării sale și nici să iscălească tratatul minorităților, cel puțin câtă vreme cele trei țări învinse, Germania, Austria și Ungaria, nu erau puse în situația de a semna și ele tratate similare. În consecință, Ionel Brătianu, după ce l-a desemnat pe Nicolae Mișu, ministrul României la Londra, în calitate de locțiitor al său la Conferința de pace, a părăsit Parisul la data de 4 iulie 1919. Nici un fel de manifestație patriotică nu a avut loc, la sosirea lui în țară, organizată sau spontan, pentru a-l primi în capitala României pe omul care făcuse cu putință revenirea tuturor ținuturilor românești la patria-mamă.

Ce nu putea anticipa Brătianu

Brătianu a urmărit cu tenacitate riposta militară la ofensiva dezlănțuită de trupele regimului comunist ungar — prezidat de Béla Kun — împotriva trupelor române și cehoslovace. Avântul diviziilor românești a fost biruitor și, la 4 august, cavaleria română a pătruns în Budapesta. Triumfător, Ionel Brătianu a adus la cunoștința Consiliului dirigent român de la Sibiu — consiliu prezidat de către Iuliu Maniu — marea și istorica biruință românească în termenii următori: „Astăzi, ostașii de pe Tisa și dincolo de ea au consfințit frontierele României și au apărat civilizația europeană împotriva valurilor pustiitoare ale anarhiei!"

La 19 noiembrie 1919, Senatul american a respins ratificarea necondiționată a tratatului de pace încheiat cu Germania la Versailles. Acest eveniment neașteptat i-a îngăduit lui Ionel Brătianu să se folosească de el ca de un precedent pentru a repune în discuție clauzele potrivnice intereselor românești inserate în textele tuturor tratatelor de pace. Astfel, observă Sherman Spector, „retragerea Statelor Unite de la Conferința de pace făcea să fie înlăturat oponentul cel mai intransigent față de interesele României".

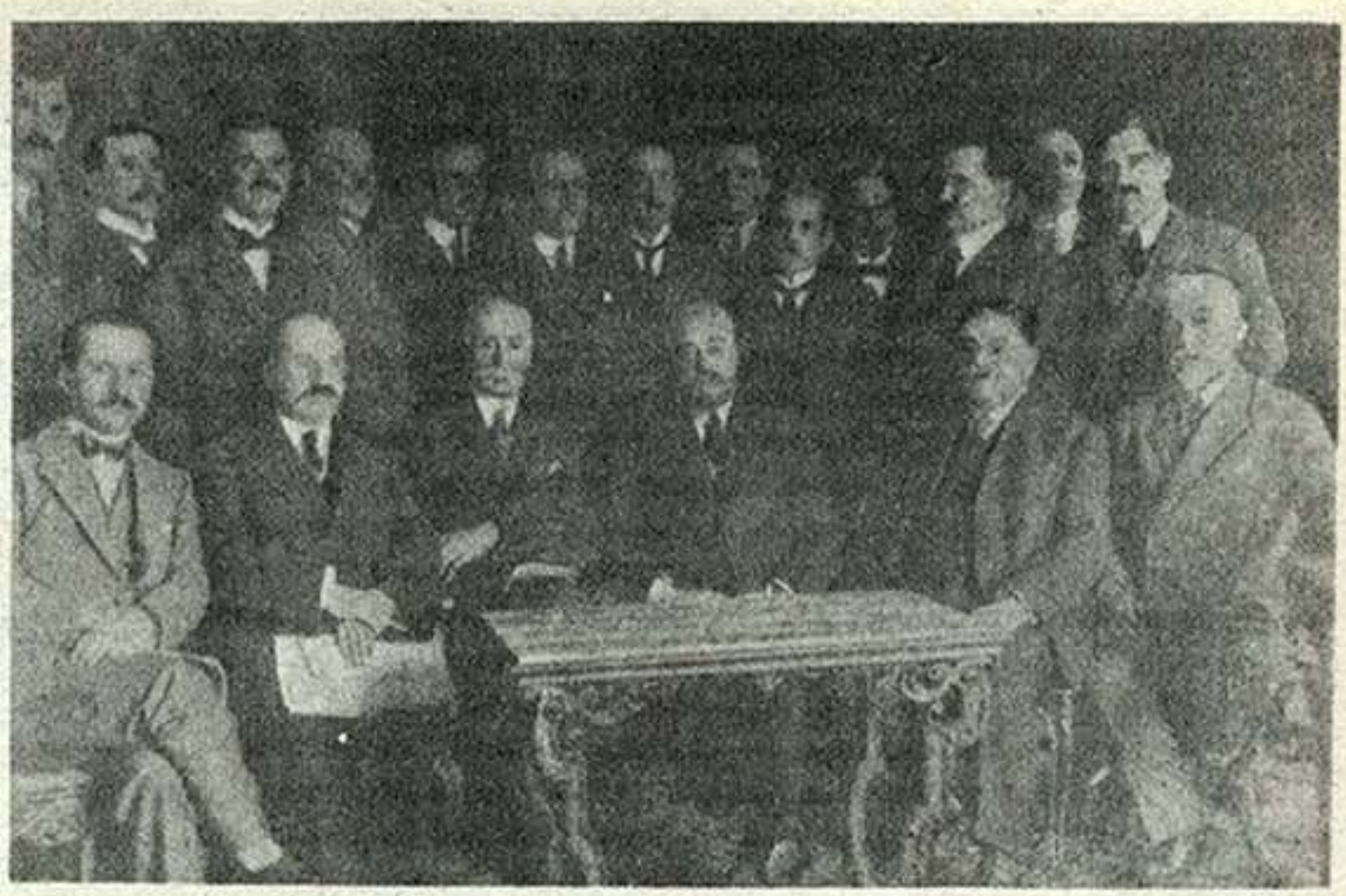

Delegația română la Conferința de pace de la Paris, 1919 (al treilea din dreapta, în primul rând, I.I.C. Brătianu)

La 15/28 noiembrie 1919, Ionel Brătianu și-a făcut apariția în recent aleasa Cameră a Deputaților, cu sediul la Ateneul Român. El a fost primit cu entuziaste aclamații, cuvenite aceluia care „eliberase noile provincii", după formula folosită de președintele Camerei, Nicoale Iorga.

Folosind în mare măsură amenințarea trupelor sovietice, care lichidaseră armatele albgardiste și păreau dispuse să năvălească în Europa, guvernul român a izbutit să determine o mai bună dispoziție a marilor aliați europeni față de România, atât în relațiile noastre cu Ungaria, cât și în spinoasa problemă a recunoașterii unirii Basarabiei. Brătianu a putut, prin urmare, înainte să închidă ochii, atât de prematur, la 24 noiembrie 1927, să contemple realizarea integrală a marelui vis al întregirii neamului, vis căruia îi consacrase întreaga lui carieră.

Cu toată excepționala lui dexteritate politică și diplomatică, scrie Sherman Spector, și în ciuda faptului că triumful politicii sale în anii 1919 și 1920 s-a datorat în mare măsură absenței Rusiei sovietice și apoi a Statelor Unite de la negocierea tratatelor de pace, marea realizare a lui Brătianu — reîntregirea neamului și sporul de prestigiu al regatului român în Europa nouă — se va dovedi curând foarte amenințată. Dar învinuirea adusă de autor lui Brătianu, anume, că patriotismul său satisfăcut teritorial l-a făcut să uite prezența amenințătoare a Rusiei la răsărit, nu mi se pare întemeiată. Căci, chiar în numele înaltelor principii ale acelei *Realpolitik* atribuite de Sherman Spector lui Brătianu, acesta din urmă nu-și putea închipui că, oricât de mediocri i se păruseră reprezentanții marilor state biruitoare la tratativele de pace de la Paris, în anii 1919-1920, alți oameni politici ai marilor puteri europene vor accepta fără cea mai mică veleitate militară să sufere neașteptatele înfrângeri, peste douăzeci de ani de la semnarea tratatului de la Versailles: mai întâi înfrângerea militară din partea Germaniei refăcute; apoi, peste alți cinci ani, înfrângerea politică și diplomatică din partea Rusiei eterne.

Problema Basarabiei

în arhive diplomatice germane şi austriece

UN TRATAT UITAT?

DUMITRU HÎNCU

După un lung răstimp de totală ocultare şi unul mai scurt de evocare în surdină, problema Basarabiei s-a impus firesc opiniei publice româneşti şi specialiştilor în istoria mai veche sau mai recentă. Se invocă peremptorii argumente istorice şi de drept internaţional, se publică amintiri şi documente de epocă, proiectându-se noi lumini asupra tragicelor evenimente din vara anului 1940 şi a războiului din răsărit. Este surprinzător uitat, însă, un act diplomatic de maximă importanţă şi anume tratatul pentru recunoaşterea unirii Basarabiei cu ţara mamă încheiat la 20 octombrie 1920 între România[1], pe de o

[1] În cei 74 ani care au trecut de atunci, textul integral al acestui tratat n-a fost publicat în limba română decât de două ori. Prima oară, în *Monitorul oficial*, nr. 100, din 8 august 1922, iar a doua oară în volumul *Interesele şi drepturile României. În texte de drept internaţional şi public*, cu un studiu introductiv al autorului N. Daşcovici, Iaşi, 1936. Textul francez a fost reprodus în *Nouveau recueil général de Traitée et autres actes relatife aux rapporte de droit international. Continuation du grand recueil de G. Fr. de Martens par Heinrich Triepel, consilier intime de justice, professeur de droit public à l' Université de Berlin*. Troisième série. Tome XII, Leipzig, 1923, pp. 849-853. El a mai fost amintit sub numărul 1395, în *Condica tratatelor şi a altor legăminte ale României. 1354-1937*, întocmită sub auspiciile Ministerului afaceTREATY SERIES No. 15 (1922).

TREATY

BETWEEN THE

PRINCIPAL ALLIED POWERS AND ROUMANIA

RESPECTING

BESSARABIA.

Signed at Paris, October 28, 1920.

Presented to Parliament by Command of His Majesty.

LONDON:
PRINTED & PUBLISHED BY HIS MAJESTY'S STATIONERY OFFICE
To be purchased through any Bookseller or directly from H.M. STATIONERY OFFICE at the following addresses: Imperial House, Kingsway, London, W.C.2, and 28 Abingdon Street, London, S.W.1; 37 Peter Street, Manchester; 1 St. Andrew's Crescent, Cardiff; or 23 Forth Street, Edinburgh.

1922

Price 3d. net.

Cmd. 1747.

parte, și Franța, Italia, Japonia și Imperiul britanic (în speță, Anglia și dominioanele britanice de atunci: Canada, Australia, Noua Zeelandă, Uniunea Sud-Africană și India), pe de alta. (Din partea României, tratatul a fost semnat de Take Ionescu și de Dimitrie Ghica.)

Un cititor atent al cuprinsului său va observa, desigur, că, deși a fost încheiat în 1920, tratatul nu a fost supus spre ratificare Parlamentului român, votat, promulgat și publicat în Monitorul oficial **decât doi ani mai târziu. Mai mult, acest cititor ar putea să se întrebe și de ce s-a întâmplat așa? O asemenea interogație poate fi tocmai punctul de plecare al unui periplu pe care investigațiile recente în arhivele diplomatice ale ministerelor de externe din Bonn și Viena ne-au îngăduit să-l urmărim în etapele sale esențiale.**

Dincolo de recuperarea unei întârzieri

Dar, mai întâi, în ce împrejurări a prezentat guvernul I.I.C. Brătianu aprobării Senatului României amintitul tratat, la 3 aprilie 1922? Un raport al lui Hans Freytag, ministrul plenipotențiar al Germaniei la București, datat 15 martie 1922, semnala guvernului său:

„Știrea provenită din Paris că tratatul încheiat între Aliați la 25 octombrie 1920 în legătură cu recunoșterea încorporării Basarabiei la România a fost prezentat spre ratificare Parlamentului francez a fost primită cu mare satisfacție de toată presa românească.

Nu am cum să știu dacă Parisul intenționa de mai multă vreme să prezinte tratatul acum sau dacă a ales deliberat acest moment ți-

nând seama de Conferința de la Genua[1], *spre a-și asigura un sprijin hotărât din partea României în cadrul negocierilor".*

Șapte zile mai târziu, la 22 martie 1922, ministrul plenipotențiar german revenea cu noi amănunte, comunicând superiorilor săi la Berlin:

„După câte aflu de la Ministerul de externe [român], *tratatul de încorporare a Basarbiei a fost prezentat acum spre ratificare Camerei franceze în intenția de a tăia Rusiei Sovietice orice posibilitate de a ridica problema basarabeană la Conferința de la Genua.*

Studiindu-se documentele, abia acum s-a constatat că guvernele românești au neglijat să ceară Parlamentului român ratificarea. Guvernul dorește să recupereze această întârziere imediat după deschiderea Corpurilor legiuitoare, la sfârșitul acestei luni"

În această ultimă privință, opiniile presei bucureștene le coroborau pe acelea ale dipomatului german. La 21 martie 1922, *Adevărul* remarca: „E ciudat cum această din urmă ratificare n-a fost făcută până acum, când noi cei dintâi eram în drept și obligați să îndeplinim forma legală pentru alipirea Basarabiei". Pe de altă parte însă, același ziar, cu data de 16 martie 1922, credea a ști că prezentarea spre ratificare a tratatului în Camera franceză „s-a făcut în urma unei intervenții a guvernului nostru [român], ținând a limpezi definitiv din acest punct de vedere al dreptului internațional chestiunea Basarabiei". În același timp, întreaga presă românească era convinsă că — spre a uza de cuvintele unui comentariu al ziarului *Universul* din 17 martie 1922 — „acest tratat va fi ratificat de Parlamentul francez în ajunul Conferinței de la Genua. Importanța faptului nu va scăpa nimănui. Nu este exclus ca și parlamentele celorlalte puteri aliate să ratifice până la 10 aprilie a.c. acel tratat. În modul acesta se regulează definitiv statutul legal al Basarabiei".

În aceste circumstanțe, mai întâi Senatul, la 3 aprilie, și apoi Camera Deputaților, la 7 aprilie 1922 — deși întrunite într-o atmosferă extrem de încinsă din cauza acuzațiilor de fraudă electorală aduse guvernului liberal, proaspăt ieșit din alegeri, în special de Partidul Național din Transilvania și de Partidul Țărănesc din Vechiul Regat — au ratificat în unanimitate și cu aclamații tratatul, însuflețite de convingerea că în felul acesta contribuiau la consfințirea actului istoric de la 27 martie 1918.

La Paris, surpriză dezagreabilă

În capitala Franței, proiectul de lege pentru ratificarea tratatului cu privire la Basarabia fusese depus la Camera Deputaților în data de 14 martie, în numele lui Al. Millerand — președintele Republicii Franceze, Raymond Poincaré — președintele Consiliului de Miniștri și ministru de externe, Louis Barthou — ministrul de justiție, Charles de Lasteyrie — ministrul finanțelor, Yvan le Trocquer — ministrul lucrărilor publice și Lucien Dior — ministrul comerțului și industriei. Dar — lovitură de teatru —, în loc să fie aprobat, cum sconta desigur guvernul, plenul Camerei a hotărât, ca proiectul de lege să fie retrimis Comisiei pentru afaceri străine, adică să-l amâne fără termen.

E ușor de înțeles că întâmplarea din Camera franceză a șocat și a pricinuit o surdă nemulțumire în cercurile poli-

---

rilor străine de F.C. Nano, București, 1938 și a fost rezumat în *Tratatele internaționale ale României 1354-1939*, de prof. univ. dr. Ion Ionașcu, Petre Bârbulescu, Gheorghe Gheorghe, București, 1975.

[1] Este vorba despre Conferința economică europeană, desfășurată la Genova între 10 aprilie și 19 mai 1922, cu participarea a 29 de state. În ziua de 17 mai, în plenul conferinței, la care diplomația Rusiei Sovietice își face intrarea în arena europeană, premierul român I.I.C. Brătianu a făcut o declarație privind angajamentul României de a nu ataca niciodată Rusia Sovietică. Conferința s-a încheiat fără rezultate, urmând a-și relua lucrările la Haga, în ziua de 15 iunie — *n.r.*

tice românești. Ea a fost, oarecum, atenuată doar de faptul că, în același an, tratatul a fost ratificat de Parlamentul britanic. Acest din urmă fapt nu s-a bucurat de mare publicitate, încât, cu o mare și totuși inexplicabilă întârziere, ambasadorul german la Londra, Sthamer, anunța la Berlin abia la 23 octombrie 1923:

„Conform unei afirmații a însărcinatului cu afaceri român de aici, tratatul încheiat la 28 octombrie 1920 între Franța, Anglia, Italia și Japonia cu România în legătură cu Basarabia a fost ratificat. Sus-numitul nu își poate aminti data ratificării, dar la momentul respectiv actul ratificării i-a fost înmânat personal".

Tot în 1923, guvernul român întreprinsese, se pare, demersuri și pentru o recunoaștere americană a unirii Basarabiei cu România. În orice caz, cel puțin așa afirmă o telegramă a ambasadorului german în capitala S.U.A. cu mențiunea „Secret" și datată Washington, 23 aprilie 1923, semnată Dr. Wiedfeldt. Iată cuprinsul ei: *„Dintr-o sursă foarte bine informată, aflu strict confidențial, că România depune în momentul de față eforturi pentru a dobândi o recunoaștere americană a anexării Basarabiei. După câte am putut afla, Consiliul ambasadorilor întrunit la Paris la finele lui 1921 sau începutul lui 1922 a promis Basarabia Regatului Român, dar Rusia n-a renunțat niciodată la ea. Nu pot să cred că guvernul Statelor Unite va lua poziție în acest conflict, în afară doar de cazul că partea română ar face oferte foarte tentante în materie de petrol".*

Întrebat de ministrul său de externe ce părere avea dânsul despre cele comunicate de omologul său de la Washington, ministrul german la București a răspuns că, în ceea ce îl privea, el nu aflase nimic despre vreun demers al guvernului român în această privință, adăugând totuși: *„Colegul meu american mi-a afirmat că un astfel de demers ar fi fost realmente întreprins. Dar n-ar ști dacă și ce anume a răspuns guvernul său. Până acum acesta s-a situat pe poziția de principiu că despărțirea unor părți din teritoriul Rusiei poate fi recunoscută numai dacă și Rusia o recunoaște. El nu întrevede nici o rațiune pentru care în acest din urmă caz s-ar putea produce o îndepărtare de la acest mod de a vedea lucrurile, cu atât mai mult cu cât, după cum era informat, tratatul încheiat de Antantă cu privire la recunoașterea anexării Basarabiei de către România n-a fost ratificat decât de Anglia".*

Oricum, acesta era stadiul în care rămăsese problema până când, la 11 martie 1924, Camera Deputaților și imediat după ea și Senatul francez au recunoscut, în fine, suveranitatea României asupra Basarabiei. După opinia ambasadorului german la Paris, Hoesch, momentul ales de Parlamentul francez pentru ratificarea tratatului din 1920 trebuia pus, de astă dată, în legătură cu apropiata vizită la Paris a perechii regale române: *„Nu încape îndoială* — considera Hoesch într-un raport din 13 martie 1924 — *că guvernul francez vede în ratificarea acordului asupra Basarabiei un binevenit mijloc de a recâștiga afecțiunea prietenului român care, în ultima vreme, a cunoscut, se pare, unele fisuri. De aceea, în cursul dezbaterilor, președintele Consiliului, Poincaré, n-a scăpat prilejul de a rosti, în repetate rânduri, cuvinte măgulitoare pentru urechile românilor".* Deși, cum aflăm din același izvor, Poincaré s-a străduit să-și convingă deopotrivă auditorii și că viitoarele relații franco-ruse nu vor avea în nici un fel de suferit de pe urma ratificării tratatului, citând în sprijinul argumentării sale exemplul lui Lloyd George care, în timp ce Anglia ratifica același tratat, negociase cu Rusia la Genua și apoi la Haga.

Un da amânat

Aceste accente voit liniștitoare n-au putut însă împiedica reacția promptă și violentă a lui Cicerin, ministrul de externe sovietic, care a invocat argumentul că în momentul intrării trupelor române în Basarabia, în 1918, Franța declarase „formal" că „această ocupație va fi provizorie și urmărea doar țeluri umanitare". Iar împrejurarea că hotărârea Parlamentului francez fusese adoptată în ajunul unor negocieri între Uniunea Sovietică și România (desfășurate de altfel la Viena între 27 martie și 2 aprilie 1924 și rămase fără rezultat), nu putea fi considerată decât ca o „imixtiune a unei terțe puteri care împiedica stabilitatea unei păci durabile..."

Protestul sovietic n-a avut, totuși, nici o urmare, fiind „pus la dosar".

Ratificarea de către Italia a tratatului din 1920 s-a produs abia după șapte ani de la încheierea lui. În 1926, generalul (și viitorul mareșal) Alexandru Averescu, atunci președinte al Consiliului de Miniștri, a schițat — se știe — o apropiere de Italia și Germania, orientare ce i-a fost de altminteri aspru reproșată de principalele partide politice și a contribuit, poate, și la scurtarea guvernării sale. Cu toate acestea, el a încheiat un pact de amiciție și colaborare cordială între România și Italia, sperând — printre altele — să obțină și recunoașterea italiană a unirii Basarabiei cu România. Dar în schimbul de scrisori prilejuit de încheierea pactului de amiciție, Mussolini i-a declarat:

„Domnule Președinte,

În cursul convorbirilor noastre privitoare la pactul de amiciție și colaborare cordială între Italia și România, am avut ocazia să examinăm și chestia tratatului privitor la Basarabia, semnat la Paris la 28 octombrie 1920. Pentru motivele pe care am avut

onoarea să vi le expun, nu s-a făcut în acest pact nici o referire la acest tratat, a cărui ratificare din partea guvernului italian nu va avea loc decât atunci când ea se va putea face fără a dăuna intereselor de ordin special ale Italiei".

„Interesele de ordin special" evocate în scrisoarea dictatorului de la Roma erau, evident, bunele relații pe care Italia le întreținea atunci cu Rusia Sovietică și pe care Mussolini nu voia să le umbrească prin recunoașterea unirii Basarabiei cu România. În acest sens, a fost interpretată declarația lui Mussolini și de către diplomații străini acreditați la București. În raportul către cancelarul federal, datat 20 septembrie 1926, ministrul austriac la București, Lukes, aprecia: *„Făcând abstracție de aceste două considerente* [din concepția generalului Averescu despre politica externă a țării — *n.n.] acest pact nu va trezi, desigur, satisfacție în toate cercurile românești. Întrucât cea mai importantă condiție, aceea a garantării actualelor hotare, pe care domnul Mitilineu a formulat-o la Geneva ca o condiție* sine qua non *a încheierii de acorduri cu vecinii, nu este îndeplinită și problema Basarabiei rămâne, în ceea ce privește Italia și în felul acesta și al celorlalți semnatari ai tratatului de la Paris, nerezolvată; ba, mai mult, în schimbul de note Italia amână această ratificare* ad calendae graecae".

Cu toate acestea, un an mai târziu, în 1927, Italia a decis, totuși, să ratifice tratatul de la Paris. Lucru pe care Japonia, care între timp se îndepărtase tot mai mult de foștii aliați din primul război mondial, nu l-a făcut, din care cauză tratatul de la Paris n-a putut dobândi, formal, valoare juridică internațională, căci Articolul 9 prevedea: „El nu va intra în vigoare decât după depunerea acestor ratificări". ■

Montreal 27 august - 3 septembrie 1995: AL XVIII-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

Recent, dl. dr. Cristian Popișteanu, a avut la Paris o discuție cu prof. Fr. Bédarida, secretar general al Comitetului internațional de științe istorice, despre programul celui de al XVIII-lea Congres internațional de științe istorice, ce va avea loc la Montreal, între 27 august și 3 septembrie 1995.

Desfășurate din cinci în cinci ani, congresele internaționale de științe istorice reunesc cercetători din toate regiunile lumii, predecesorul celui de la Montreal, congresul XVII de la Madrid (1990), atingând o cifră de participare de 3 000 persoane (pentru Montreal se preconizează prezența cercetătorilor din circa 100 de țări). De numeroase și elogioase ecouri s-a bucurat congresul de la București, al XV-lea (1985), după cum cititorii noștri au putut afla, la momentul respectiv, din paginile revistei *Magazin istoric.*

Oraș bilingv, cu dublă ascendență — franceză și britanică —, Montrealul va fi gazda celui de-al doilea Congres internațional de științe istorice desfășurat în afara granițelor Europei, primul din această categorie fiind cel de la San Francisco, din 1975. Diversele activități din cadrul reuniunii vor avea loc la Palatul congreselor din Montreal și la Universitate, franceza și engleza fiind cele două limbi oficiale folosite, pentru ședințele în plen asigurându-se traducerea simultană.

Invitația adresată dr. Cristian Popișteanu de Comitetul de organizare al congresului face cunoscut și programul acestuia pe care îl publicăm în continuare.

Prilej de cunoaștere și schimb de opinii între istorici, Congresul de la Montreal — în cadrul căruia sunt prevăzute 30 mese rotunde și alte reuniuni ale celor 23 organisme internaționale afiliate ca și ale celor 18 comisii interne — se va desfășura pe axa a trei mari teme: (1) *Națiuni, popoare și forme de stat;* (2) *Raportul masculin-feminin în marile mutații istorice;* (3) *Diasporele: origini, forme și semnificații,* ce au o conotație particulară pentru ultimul congres al istoricilor din secolul XX. În august 1995, Carta ONU va împlini 50 de ani, sfârșitul celui de-al doilea război mondial va ajunge și el la semicentenar, speranțele și mutațiile provocate de aceste două evenimente fiind până astăzi încă vii.

Există, de asemenea, în cadrul congresului alte 16 teme specializate, fiecare dintre ele constituind obiectul unei ședințe de o jumătate de zi: 1) *Puterea și libertatea cercetării istorice și mijloacele ei de răspândire;* 2) *Ficțiune, narativitate, obiectivitate (istoria și literatura, obiectivitatea istorică);* 3) *Decadența - concept istoric;* 4) *Istorie orală: bilanțul unui sfert de secol de reflecție metodologică și muncă de cercetare;* 5) *Reevaluarea revoluțiilor științifice;* 6) *Mișcările religioase între prozelitism, intoleranță și libertate;* 7) *Popoare și societăți arctice și subarctice;* 8) *Bătrânețea și îmbătrânirea;* 9) *Copilăria în istorie;* 10) *Prăbușirea imperiilor: perspective comparative:* 11) *Război și cultură;* 12) *Pedeapsă, justiție, închisoare de-a lungul istoriei;* 13) *„Dezvoltarea subdezvoltării?": experiența Lumii a treia;* 14) *Istoria mediului înconjurător: o reîntoarcere la macroistorie? (economie și ecologie: dușmani sau aliați?);* 15) *Moduri de transport în societățile preindustriale;* 16) *Banca și influența ei asupra capitalismului comercial și industrial în Europa, America și Asia (sec. XIII-XX).*

OPINII-CONTROVERSE

Există, în alte spații istoriografice, mai bogate în izvoare pentru vremi îndepărtate, cărți întregi construite în jurul unui punct — un an sau o zi, un om sau o familie, un loc. Istoria scrutată din perspectiva unui an — an important, firește, an de răscruce (**precum** Anul O Mie, **cercetat de Henri Focillon în cartea cu acest titlu) — sau a unei** zile (Duminica de la Bouvines, **de exemplu, cu bătălia câștigată de regele Franței la 27 iulie 1214 și evocată de George Duby într-o carte celebră), ori prin viața și faptele** unui om (**și amintesc doar de cartea Barbarei Tuchman,** O oglindă îndepărtată): **modalități de a privi cu alți ochi, dintr-un alt unghi, realități deja cunoscute, ordonându-le altfel, sesizând — în chipul acesta — aspecte și relații neobservate până atunci. Același beneficiu poate să-l aducă o evocare a timpurilor trecute prin istoria unui loc. Nu a** oricărui **loc,** bineînțeles, **a vreunui loc existând peren și anonim, indiferent la consemnările istoricului (la rândul său, indiferent la existența locului...), ci a unuia din acele locuri în care, într-un moment sau altul, se focalizează istoria (sau măcar o parte a ei). Și menționez iarăși, și în această ordine de idei, cartea lui Duby despre lupta de la Bouvines.**

Cu aceste gânduri, propun cititorului pasionat de trecutul românesc evocarea unor secvențe istorice al căror punct central va fi Cetatea Albă, faimoasa fortăreață care veghează limanul Nistrului, de-a dreapta fluviului.

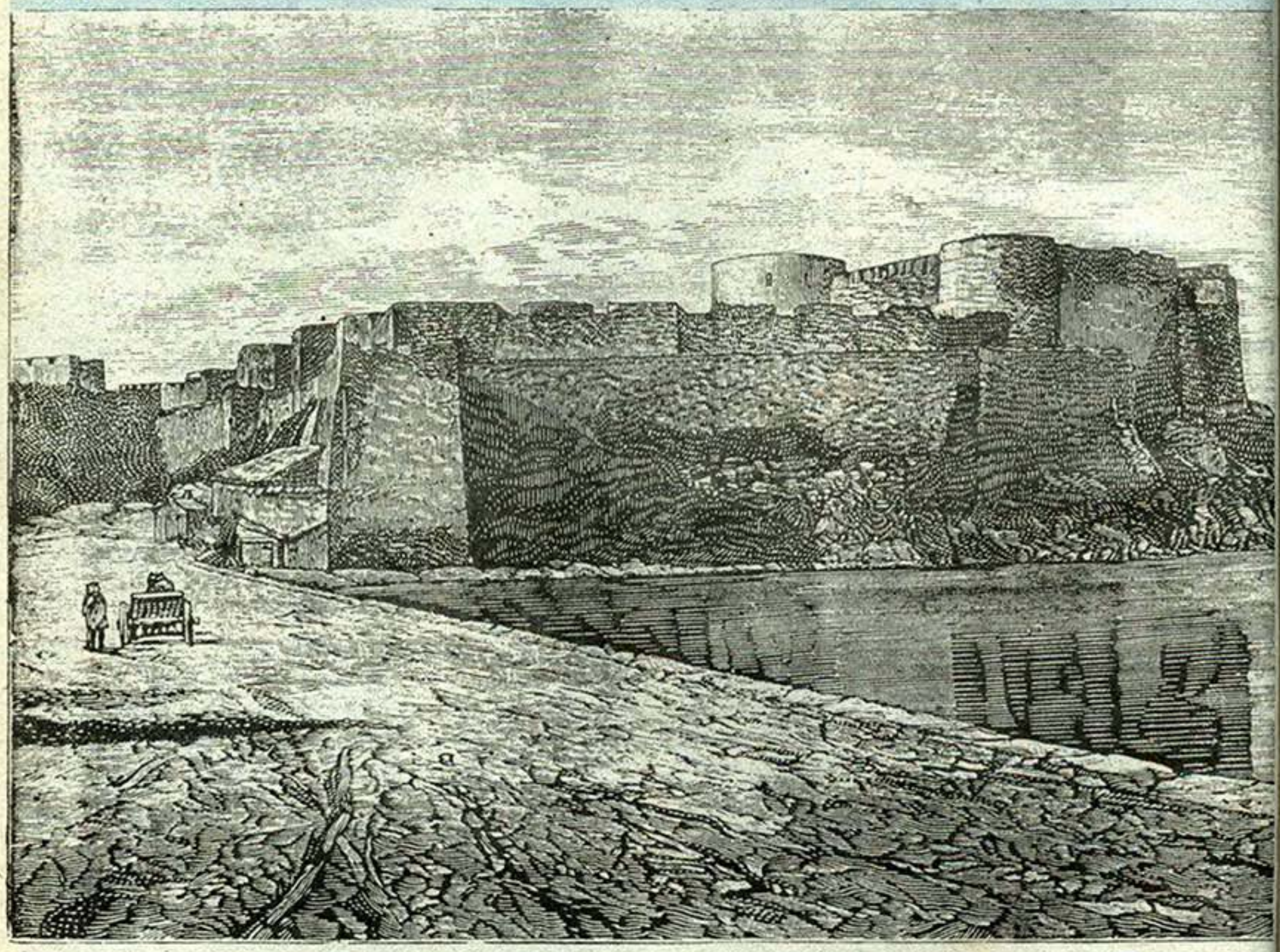

ENIGMELE CETĂȚII ALBE

ȘTEFAN S. GOROVEI

Istoria, istoricul şi... întrebările

Apelul la istoria Cetăţii Albe (*Magazin istoric*, nr. 5/1992) nu lipseşte, de regulă, din nici o încercare de a sonda geneza statului medieval moldovenesc, pentru că spre acest loc ne conduc multe fire din ghemul încâlcit pe care-l constituie istoria noastră din veacul XIV. Intrarea Cetăţii Albe, cu zona aferentă (ţinutul sau „hinterland"-ul ei) sub controlul principelui de la Suceava a însemnat desăvârşirea construcţiei de stat sub raport teritorial: Moldova a atins, atunci, frontiera ei naturală în sud, dobândind ieşirea directă la Marea Neagră. Chilia şi Cetatea Albă erau socotite de Ştefan cel Mare ca fiind, din punct de vedere strategic, „Moldova toată", aprecierea confirmată şi de rivalul său, sultanul Baiazid II: pentru el, cele două cetăţi (pe care le va cuceri în vara anului 1484) erau „cheile" domniilor creştine, Ungaria şi Polonia în primul rând.

În Cetatea Albă inclusă între stăpânirile sale, domnul Moldovei Petru I (1375-1391) a găsit temeiul pentru crearea supremei instituţii ecleziastice a ţării — *Mitropolia Sucevei şi a întregii Moldovlahii*, cum i-a fost titlul ei cel dintâi —, în virtutea faptului că acolo, la limanul Nistrului, fusese cândva o episcopie: scaunul ei rămăsese abandonat în vâltoarea marilor frământări din veacul XIII, dar pentru el, la cererea expresă a lui Petru I, a putut fi desemnat ca episcop, o rudă a sa, Iosif, cu gândul de a-l ridica apoi la treapta de mitropolit al ţării. Strădaniile pentru această transformare au durat vreo 15 ani, antrenând mai mulţi domni ai Moldovei, împăraţi ai Bizanţului şi patriarhi ecumenici.

Imediat după ce controlul moldovenesc s-a instituit asupra Cetăţii Albe, s-a produs şi o modificare în viaţa economică nu numai a Moldovei, ci a zonei întregi: ultimul tronson al marelui drum comercial transcontinental care lega Marea Baltică de Marea Neagră, anume segmentul Liov-Cetatea Albă, s-a mutat din stânga, în dreapta Nistrului şi, astfel, „Drumul tătăresc" a devenit „Drumul moldovenesc". Acest fapt a adus o modificare şi în statutul internaţional al ţării, prin stabilirea unor raporturi feudo-vasalice între regatul polono-lituan şi domnia Moldovei: în septembrie 1387, la Liov, Petru I a depus jurământul de credinţă regelui Vladislav-Jagello, recunoscându-l ca suzeran al său. Pe de altă parte, antrenarea Moldovei în activităţile marelui drum comercial transcontinental a favorizat — *a impus*, chiar — emiterea primei monete moldoveneşti şi crearea unui sistem monetar propriu, în domnia aceluiaşi Petru I. Ca bază metrologică pentru acest sistem monetar s-a luat tocmai unitatea ponderală folosită de Cetatea Albă, acel *sommo* regăsit în toate coloniile pontice genoveze.

Iată, am schiţat deja principalele lămuriri pe care istoricul le poate căpăta dacă priveşte *înspre* Cetatea Albă; dar dacă el îşi alege *acest punct* pentru ca *din el* să privească şi *dinspre el* să pună întrebările, atunci pot ieşi la iveală şi alte răspunsuri. „În faţa materialului brut — scria acum aproape o jumătate de veac P.P. Panaitescu — istoricul nu poate rămâne pasiv; el pune întrebări. Dacă întrebările nu sunt puse, materialul brut, oricât ar fi de bine clasat, nu-şi dezvăluie secretele esenţiale, liniile mari ale evoluţiei istorice. Istoricul trebuie să ştie dinainte ce vrea să întrebe, [altfel] materialul nu-l va ajuta".

Or, luând Cetatea Albă ca punct central al plănuitei explorări istorice, se constată că dinspre ea şi în jurul ei apar anumite (cum să le spun altfel?!) *enigme*. Unele s-au conturat mai demult, altele se conturează acum, pe măsură ce avansează cercetarea istorică; unora li se poate propune o soluţionare, altele par a risca să păstreze încă multă vreme statutul de enigme.

Pentru ca această explorare să conducă la evidenţierea respectivelor neclarităţi, trebuie, mai întâi, ca termenii problemei să fie definiţi limpede. Ne interesează, aşadar, numai acel segment din istoria Cetăţii Albe încheiat la 1484, când marele oraş portuar a căzut sub stăpânirea păgână, spre adânca durere a lui Ştefan cel Mare; în acest răstimp, de aproximativ un veac, Cetatea Albă a fost una din principalele fortificaţii de frontieră ale Moldovei voievodale, poartă şi apărare a neamului românesc în această zonă. Câte fapte importante din istoria noastră se leagă, în chip direct, de prezenţa Cetăţii Albe între hotarele Moldovei, ce procese de anvergură s-au declanşat — pe planul organizării vieţii politice, economice, bisericeşti — ca urmare a intrării acestei cetăţi sub stăpânire românească, am arătat în paragrafele precedente. E limpede, acum, că însăşi mai buna cunoaştere a tuturor acestor procese ar impune stabilirea unor detalii, în primul rând *data* şi *împrejurările* când, în veacul XIV, începe acel segment de istorie moldovenească a Cetăţii Albe: cu acestea, însă, începe şirul necunoscutelor, al *enigmelor*...

Apoi, în izvoarele vremii apar, concomitent, două nume: *Asprokastron* şi *Mavrokastron*, respectiv *Albumcastrum* şi *Maurocastrum (Nigrumcastrum)*, adică *Cetatea Albă* şi *Cetatea Neagră*; ambele numiri sunt localizate, de izvoare, la gurile Nistrului şi istoricii au presupus că o aceeaşi fortificaţie a avut două nume. Dar această presupunere corespunde ea realităţii?!

De numele Cetăţii Albe se leagă martiriul Sfântului Ioan cel Nou (zis „de la Suceava") — dar s-a produs acest martiriu între zidurile cetăţii de la limanul Nistrului?! Şi, în legătură cu aceasta, descrierea vieţii şi muceniciei acestui sfânt este în adevăr — aşa cum s-a spus vreme de o

sută de ani și cum am învățat în școală — opera lui Grigore Ţamblac?!

Am enumerat de la început câteva enigme care au în centrul lor — justificat sau nu — Cetatea Albă (sau, dacă vreți, *o Cetate Albă...)* și care îndreptățesc efortul de a îndrepta asupra lor reflectorul cercetării istorice. Ne apropiem, așadar, de istoria Cetății Albe și de enigmele ei, reluând chestiuni cărora istoricii s-au străduit și se străduiesc să le dea rezolvări cât mai apropiate de ceea ce cred ei *(fiecare dintre ei)* că ar constitui adevărul. Oricum, indiferent de răspunsurile obținute, se va vedea că *întrebările merită să fie puse, iar dosarele merită să fie redeschise!*

„Cheia Lituaniei"?!

Așadar, să începem cu începutul: *când,* în trecutul bimilenar al Cetății Albe, *începe segmentul de istorie moldovenească?*

Pentru cei obișnuiți cu precizia, poate să pară ciudat că istoricii n-au reușit să stabilească data exactă când un așa mare și însemnat port, o fortăreață cu ziduri uriașe și un centru comercial de prima mărime în peisajul Europei estice în Evul Mediu a intrat în componența principatului moldav. În marginile unei rigurozități extreme, istoricul poate să afirme că prima mențiune a Cetății Albe între posesiunile moldovenești datează abia din 1408 și se află în cuprinsul foarte des citatului privilegiu comercial acordat de Alexandru cel Bun negustorilor din Liov. Dar aceeași realitate — stăpânirea românească la Cetatea Albă — poate fi dedusă și din alte informații, mai vechi. Iată-le, în ordine inversă pentru a sugera coborârea în vechime.

În primul rând, este titlul purtat de Roman I (1391-1394) în actele sale din 1392 și 1393: „... voievod stăpânind Ţara Moldovei de la munte până la mare" (sau „de la munte până la malul mării"). Cu binecunoscutu-i spirit de contradicție, N. Iorga replica, în 1899, că „Moldova putea atinge Marea și altfel decât prin stăpânirea asupra Cetății Albe". Numai că aici nu e vorba de *simpla atingere* a ţărmului mării, ci de invocarea unei stăpâniri, iar simplul litoral nu avea pe atunci nici o valoare fără un port și o fortificație care să-l apere. De altfel, mai târziu Iorga însuși a revenit asupra acestei pseudo-obiecții.

În al doilea rând, este *lista orașelor românești* inclusă în vechile letopisețe rusești; această listă datează din anii 1388-1390, dar ea reflectă realități ceva mai vechi; în ea, Cetatea Albă ocupă locul întâi între „orașele volohe", fiind citată însă într-o formă curioasă, care face să-i succeadă cuvântul... „negru": *Belgorod Cern* — ceea ce a îndemnat pe unii istorici să traducă „Cetatea Albă Neagră"! Dar aceasta, în legătură cu numele cetății, este o altă enigmă.

În al treilea rând, este un document din 1386, din arhivele Genovei, pus în lumină la noi de istoricul Șerban Papacostea; documentul menționează doi soli genovezi care plecau spre „Maocastro" (Maurocastrum), urmând să ajungă la „Constantin și Petru voievod" — cel din urmă fiind, cum se poate înțelege ușor, Petru al Mușatei (Petru I), domnul Moldovei. De aici și concluzia — acceptată de istorici — că, la data aceea, Cetatea Albă era deja în mâinile lui Petru vodă. Dar această mențiune a devenit și ea, în ultima vreme, „suspectă" din cauza numelui cetății, cum se va vedea imediat. Din același motiv — dar și din altele — au fost contestate și unele știri din izvoare armenești, referitoare (în aceeași vreme: 1384 și 1388) la un Maurocastrum.

Declanșarea procesului pentru crearea Mitropoliei Moldovei — cândva, înainte de 1 septembrie 1386 (dată dedusă dintr-un izvor bizantin) — constituie de asemenea un reper cronologic, dar nu unul suficient de concludent; de altminteri, cronologia acestui proces este ea însăși obscură, în parte și din pricina tăcerii izvoarelor în privința schimbării de stăpânire la Cetatea Albă!

Dar istoricul poate încerca să ajungă, în timp, încă și mai departe decât anii la care s-ar raporta aceste știri controversate. Astfel, s-a constatat că pe la 1380 drumul comercial care unea Liovul cu Cetatea Albă, și care până atunci trecea prin stânga Nistrului, fiind numit „Drumul tătăresc", a fost transferat de-a dreapta fluviului, devenind „Drumul moldovenesc". Este un argument destul de puternic pentru a crede că acest transfer a fost urmarea (și nu cauza!) trecerii Cetății Albe în patrimoniul Moldovei.

Dincolo de anul 1380, însă, negura devine foarte deasă și elementele *de epocă,* din care s-ar putea „stoarce" vreo sugestie, dispar. În felul acesta, data exactă și împrejurările concrete în care a început stăpânirea moldovenească la Cetatea Albă rămân în mister. O ipoteză, însă, tot se poate închega.

În secolul XV, Cetatea Albă este numită „clavis Litphanie", *cheia Lituaniei* (pe atunci, marele ducat al Lituaniei se întindea până la Marea Neagră și se învecina cu Moldova pe Nistru...). Pe de altă parte, documentele atestă o puternică înfruntare armată între moldoveni și lituanieni la sfârșitul anului 1377, soldată cu victoria celor dintâi; cauzele acestei înfruntări nu sunt cunoscute: s-ar părea că moldovenii au rupt, atunci, alianța lor cu cnejii lituanieni (între care se afla și Iurie Koriatovici, cu al cărui nume ne vom reîntâlni curând!), din cauza trecerii acestora în vasalitatea lui Ludovic cel Mare, rege al Ungariei și al Poloniei, de a cărui suzeranitate ei, moldovenii, tocmai scăpaseră, în vremea lui Bogdan I (1363-1367). Din aceste știri s-a închegat ipoteza — destul de hazardată la prima vedere, dar nu lipsită de aderenți mai vechi și mai noi, străini și români — că Cetatea Albă a putut fi preluată de moldoveni, pe la 1377/1378, de la lituanieni,

care ar fi stăpânit-o scurtă vreme, după smulgerea ei din mâinile tătarilor.

Ipoteza aceasta se vede consolidată, în vremea din urmă, de cercetările unui tânăr istoric român din Moldova dintre Prut și Nistru, d-l Flavius Solomon: într-un excelent studiu, aflat în pragul apariției în *Anuarul Institutului de Istorie „A.D. Xenopol"* din Iași, d-sa a reușit să construiască, printr-un veritabil tur de forță sub aspectul demonstrației, o explicație greu de combătut în sprijinul ideii că, în adevăr, moldovenii au preluat Cetatea Albă de la lituanieni. Deocamdată, însă, până când acest studiu va fi la dispoziția tuturor și concluziile sale vor putea fi dezbătute de toți cei interesați și competenți, enigma rămâne enigmă: *când și cum, puțin înainte de 1380, Cetatea Albă a revenit Moldovei?!* Formula „cheia Lituaniei" este ea *o cheie* pentru dezlegarea acestei enigme?!

Pietre albe, pietre negre...

La acest mister — la nașterea, dar și la întreținerea lui — contribuie și o altă ciudățenie, sugerată în treacăt în rândurile anterioare și care nu este de natură să ușureze cercetarea locului *dinspre* care încercăm să privim un segment de istorie românească.

Istoricii au observat, de foarte multă vreme, că la vărsarea Nistrului în Marea Neagră este menționată nu numai „Cetatea Albă", dar și „Cetatea Neagră"; izvoarele dau, în adevăr, aceste nume: Asprokastron, Asprocastrum, Albumcastrum, adică *Cetatea Albă,* dar și Maurokastron, Maurocastrum, Maocastro, adică *Cetatea Neagră.* Nefiind cunoscută decât fortificația de la limanul Nistrului, din dreapta fluviului, s-a presupus că ea avea două denumiri, folosind simultan amândouă numele, ca într-un joc al antitezelor! S-a găsit, repede, și o explicație pentru acest dublu nume: i s-ar fi spus „Cetatea Albă" atunci când „pietre albe, noi, vor fi înlocuit, desigur, pe cele vechi, uzate și înnegrite de vreme, și această schimbare a trebuit să frapeze imaginația contemporanilor" (Gh. I. Brătianu, 1940).

Acceptând această explicație, istoricii au pus în același „dosar" știrile care priveau (privesc) atât *Asprokastron,* cât și *Maurocastrum,* socotindu-se apoi că ipoteza numelui dublu ar putea fi confirmată prin mențiunea din „lista orașelor românești" (din vechile letopisețe rusești, cum am arătat deja), unde apare formularea *Belgorod Cern.*

E drept că, în felul acesta, acceptându-se numele dublu, apăreau anumite nepotriviri între știrile feluritelor izvoare; de pildă, un izvor menționează *Maocastro,* la 1410, între coloniile genoveze: „Adaug — scria în acel an un notar genovez — orașele pe care Genova le stăpânește acum *(ad presens)* pe teritoriile necredincioșilor: ...în părțile sarazinilor [= tătarilor], cetățile Caffa, Soldaia, Mocastro ...". Dar, din documentele istoriei moldovenești, din privilegiile comerciale și din tratatele diplomatice ale vremii, știm că, la 1408 și la 1412, cetatea era în posesiunea domnului de la Suceava (în cazul de față, Alexandru cel Bun). Contradicția a fost, practic, trecută cu vederea, deși o dublă schimbare de stăpânire nu este atestată de nici un izvor! Nici faptul că „Mocastro" de la 1410 era arătat ca fiind „pe teritoriile necredincioșilor", mai precis „în părțile sarazinilor" (tătarilor) n-a constituit un semnal de alarmă cu privire la posibilitatea unei identificări eronate. Și identificarea a rămas, fără ca cineva să acorde vreo importanță faptului că documentele din 1408 și 1412 vorbesc despre Cetatea *Albă,* în timp ce izvorul genovez de la 1410 menționează Cetatea *Neagră!* N-a stârnit, mai apoi, nici un fel de nedumeriri nici un alt document , din 1442, prin care regele Poloniei răsplătea pe un nobil al său, Didrich Buczacki, guvernatorul Podoliei (foarte amestecat în treburile moldovenești ale vremii), dându-i în stăpânire trei cetăți *regale,* între care „Cetatea Neagră *(Czarnigrad),* unde fluviul numit Nistru intră în mare" — pe când, la 1442, Cetatea Albă (numită în izvoarele slave *Belgrad, Belagrad)* era tot a Moldovei și nu putea fi nici socotită *cetate regală* și nici dăruită de regele Poloniei unui credincios

Monede de argint bătute de domnitorul Moldovei Petru I

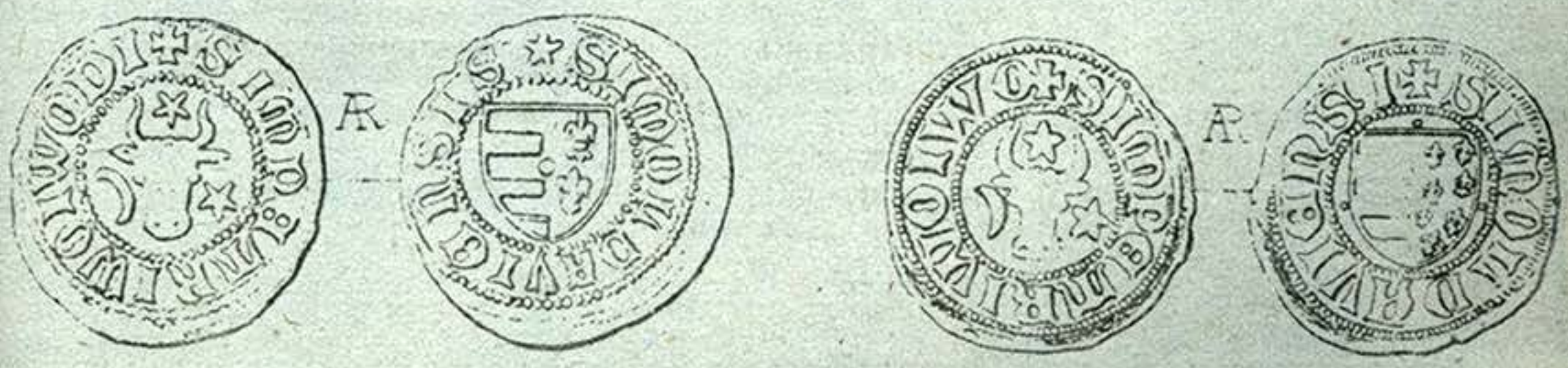

al său! Siguranța istoricilor în concluziile lor a foat de neclintit...

Foarte de curând, însă, un istoric român care de vreo două decenii trăiește și lucrează în capitala Franței și care este cunoscut celor mai vechi cititori ai revistei *Magazin istoric*, Matei Cazacu, a „îndrăznit" să arate cât de greșită era (este) credința istoricilor și cât de neîntemeiată concluzia lor privind dublul nume al Cetății Albe. Într-un studiu foarte erudit și superb ca asamblare și demonstrație, tipărit în 1986, Matei Cazacu a pus în lumină adevărul care stătea foarte la îndemână, fără ca cineva să-l arate „cu degetul": la vărsarea Nistrului în mare au existat *două cetăți*, una de-a dreapta (Cetatea Albă) și cealaltă de-a stânga marelui fluviu (Cetatea Neagră)! Cea dintâi mărturie invocată de el aparține istoricului polon Jan Dlugosz, mort la 1480: „Nistrul — scrie acest contemporan al lui Ștefan cel Mare — are gurile [de vărsare] în Marea cea Mare *mai jos de Cetățile Neagră și Albă" (inferius Nigrum et Album Castra).* Iar alte izvoare — nu puține și lipsite de orice imprecizie sau neclaritate — permit să se refacă și istoria cetății: alta, evident, decât aceea a Cetății Albe *a noastre!*

Această limpezire — scrie Matei Cazacu — este bogată în urmări pentru istoria regiunii nord-pontice în veacurile XIV-XV. Numai că, în mod inevitabil, această *limpezire* trebuie să atragă, după sine, un șir întreg de alte *limpeziri:* „dosarul" Cetății Albe va trebui — ca să spun așa — „epurat" de toate piesele care privesc *Maurocastrum* sau *Moncastro.* Dar, de-a lungul timpului, pe unele dintre aceste piese s-au clădit teorii întregi, iar retragerea temeliei va nărui teoriile; între acestea, se va pune sub semnul întrebării știrea din 1386, despre solii genovezi porniți spre *Constantin* și *Petru voievod:* ei mergeau la... Maocastro!!! Unele dintre concluziile trase din interpretarea acestui izvor vor trebui, desigur, modificate și în primul rând acelea legate de identificarea lui *Constantin,* în persoana căruia s-a văzut, inițial, un voievod al Țării de Jos a Moldovei. Acum, în lumina limpezirii aduse de Matei Cazacu, ne putem întreba — *trebuie să ne întrebăm!* — dacă acest Constantin nu e, de fapt, mai marele (stăpânul ori guvernatorul) Cetății Negre, *poate* identic cu Constantin Koriatovici, unul din frații lui Iurie, amintit deja și asupra căruia voi reveni. Și câte alte reinterpretări nu se vor dovedi necesare! Dar va accepta breasla istoricilor această spectaculoasă răsturnare, această neașteptată rezolvare a unei enigme?! ■

(Va urma)

Premiu pentru MAGAZIN ISTORIC

La cel de-al patrulea Salon Național de Carte și Publicație Culturală, organizat la Cluj-Napoca în a doua jumătate a lunii mai a.c., s-au acordat și trei premii pentru cea mai bună revistă de cultură.

Unul dintre aceste premii a fost atribuit revistei Magazin istoric **de un juriu format din: Vasile Fanache, Ion Mărunțelu, Petru Poantă, Mircea Muthu, Ioana Bot, Horia Bădescu, Cornel Moraru, Mihai Dragolea, Traian Brad.**

O distincție care onorează atât redacția și colaboratorii, cât mai ales pe cititorii noștri, cei care ne-au fost și ne sunt cu statornicie alături, lună de lună, din acel aprilie 1967, când Magazin istoric **și-a început existența în lumea presei românești.**

Adresăm colegiale felicitări celorialte două publicații care au primit Premiul pentru cea mai bună revistă de cultură la actuala ediție a Salonului Național de Carte și Publicație Culturală — revista Familia, **din Oradea, și suplimentul** Fețele culturii **al ziarului** Azi, **din București.**

Frankfurt am Main: 29 ianuarie • 17 aprilie 1994

ŞASE MILENII DE TRECUT ISTORIC ROMÂNESC

Prof. univ. RADU FLORESCU,
Director General al Muzeului de Istorie Naţională a României

Într-o perioadă de relativă deschidere culturală (1966-1970), România a început să participe la mişcarea europeană de mari expoziţii temporare înalt reprezentative pentru tradiţia culturală şi istorică a continentului nostru. În ciuda unor limitări, conceptuale dar şi de limbaj, manifestate mai cu seamă în textele cataloagelor, prezenţele româneşti s-au bucurat de un binemeritat succes. Şirul expoziţiilor (între acestea trebuie amintite: *Roumanie Trèsors d'Art*, Musèe d'Etnographie de Neuchâtel, 1968; *Römer in Rumänien*, Köln, 1969; *Civilità Romana in Romania*, Roma, 1970; *Trésors de l'art ancien en Roumanie*, Paris, Petit Palais, 1970; *Guldskattern fran Karpatern*, Stockholm, National Historiska Museum, 1970-1971 şi Götëborg, Historiska Museet, 1971; *Traesures from Romania*, Londra, British Museum, 1971; *La civilisation clasique des Daco-Gètes*, Bruxelles, Musée Royaux d'Art et d'Histoire, 1979; *Les Daces*, Paris, 1980; *I Daci*, Roma, Curia Forului Roman, 1979-1980; *Die Daker*, Köln, Römisch-Germanisches Museum, 1980) a fost intempestiv curmat în 1980, printr-o decizie a dictatorului, motivată de prejudecata mitologizată a conspiraţiei internaţionale împotriva culturii româneşti.

În 1990, după căderea dictaturii şi angajarea României pe calea democraţiei de tip european, s-au făcut primele mişcări de reintrare a ţării noastre în fluxul expoziţional european şi mondial. Circumstanţele erau însă schimbate. Pe de o parte, fluxul expoziţional amintit crescuse cantitativ şi ca dinamică şi se diversificase, atingând dimensiunile unei adevărate „pieţe expoziţionale", pe de altă parte, căderea dictaturii comuniste şi dezvăluirea constrângerilor şi distorisionărilor care dominaseră viaţa socială şi culturală a României sub comunism, aruncaseră un văl de neîncredere asupra întregii imagini a ţării noastre în Occident, chiar şi asupra acelor valori autentice şi a informaţiilor ştiinţifice temeinice pe care expoziţiile amintite le vehiculaseră. În tot intervalul de zece ani (1980-1990) România fusese absentă, iar pierderea nu consista numai în lipsa valorilor româneşti din circuitul expoziţional european, ci şi în ştergerea lor din conştiinţa unei identităţi culturale complexe în curs de formare, aceea de european.

Reluarea participării muzeelor româneşti la circuitul expoziţional internaţional, imediat după normalizarea relativă a cadrului politic, a fost caracterizată de o dinamică şi o diversitate remarcabile, dar şi de o structură oarecum întâmplătoare, determinată mai de grabă de restabilirea unor vechi legături personale sau instituţionale, de oferta şi de cererea expoziţională aparute mai mult sau mai puţin întâmplător şi nu întotdeauna cu suficiente garanţii. Cu excepţia câtorva semnificative expoziţii de artă plastică — între care inutil controversata dar excelenta expoziţie Brâncuşi de la New York *(Magazin istoric*, nr. 2-3/1991) —, în general au fost trimise peste hotare expoziţii mici, foarte diversificate — etnografie, artă plastică contemporană, istorie modernă, fotografii — în locuri mai puţin importante (de obicei, instituţii muzeale de profil apropiat cu acela al trimiţătorului). Abia în 1993 au fost organizate expoziţii proprii sau participări româneşti la expoziţii internaţionale în mari centre europene: Milano — participare la expoziţia *I Goti*, Wuppertal, expoziţia *Impresioniştii în colecţiile Muzeului Naţional de Artă* şi, în sfârşit, *Coifuri de aur, săbii şi tezaure de argint. Şase milenii de trecut istoric românesc*, la Schirn-Kunsthalle din Frankfurt am Main, în organizarea instituţiei Museum für Vor-und Frühgeschichte — Archäologisches Museum. Această premieră — ca generic şi conţinut — a avut şi ea parte de o largă şi nedreaptă controversă.

„România — o veche ţară europeană"

Iniţiată de Muzeul Naţional de Istorie a României şi de partenerul german încă din

1990, această expoziție a cunoscut o îndelungată perioadă de pregătire, în decursul căreia s-a grupat o selecție de piese foarte reprezentative, atât din patrimoniul Muzeului de Istorie a României, cât și din acelea ale Muzeului de Istorie a Transilvaniei-Cluj, Muzeului Bruckenthal-Sibiu, Muzeului județean Neamț, Muzeului județean Hunedoara-Deva, Muzeului Țării Crișurilor-Oradea, Muzeului de Arheologie și Istorie Națională Constanța, Muzeului Unirii-Alba Iulia. Date fiind îndelungata epocă reprezentată de obiectele incluse, bogăția și diversitatea culturilor pre — și protoistorice, precum și relativitatea și incertitudinea interpretărilor istorice, selecția a ridicat probleme deosebite. În consecință, alegerea a avut în vedere acele obiecte care, pe de o parte, ilustrează câteva aspecte culturale, părând în actualul stadiu al cunoștințelor noastre, majore, iar pe de altă parte, prin materialele din care au fost confecționate, înaltul lor nivel artistic și bogăția simbolismului expresiei, devin deosebit de atractive. Ceramica neolitică bogat decorată, plastica miniaturală a aceleiași epoci, predominant feminină, dar cu aspecte iconografice atât de diversificate, piesele din metal comun — bronz — adesea utile (îndeosebi arme cu decor bogat simbolistic), dar uneori și complexe și intrigante reprezentări mai mult sau mai puțin figurale — precum recipientul-car ornamentat de la Bujoru, inventarele funerare ale unor morminte din perioada greco-romană (cuprinzând obiecte confecționate din materiale organice, întâmplător bine păstrate și rare — cyteră, cutie de bijuterii din lemn, ghirlande de flori și coroane din frunze de laur), toate acestea meritau să fie incluse în expoziție, în măsura în care dădeau, pentru epoci diferite, informații privitoare la spiritualitatea fiecărei perioade și culturi.

O problemă deosebită au ridicat-o obiectele din metal prețios. În stadiul actual al informației științifice, se pare că aurul a fost cunoscut încă de la începutul eneoliticului, odată cu arama, dar rolul său nu a fost acela de material mai „bun", mai rezistent, mai dur, mai ușor de prelucrat, ci, datorită proprietății sale de material inalterabil, precum și strălucirii și căldurii culorii, a fost destinat cu predilecție exprimării valorilor spirituale: credințe, mituri, simboluri apotropaice sau de înaltă putere magică. În calitatea sa de material preferențial, aurul — și, începând cu cea de a doua epocă a fierului, și argintul — a fost utilizat pentru expresii majore ale spiritualității. În eneolitic, din aur s-au confecționat fie imagini expresive antropomorfe — predominant feminine și, mai rar, masculine —, fie probabil imagini divine, precum și atribute expresive ale acestora: podoabe. În epoca bronzului, din aur au fost realizate podoabe și arme — atribute ale unui anumit statut social. Prima epocă a fierului nu a făcut decât să continue, amplificând și rafinând, aceeași tipologie iconografic-decorativă, poate doar cu specificul predominării podoabelor. În schimb, începutul celei de a doua epoci a fierului a adus câteva noutăți importante: apariția argintului și dobândirea de către acesta a statutului de material prețios predominant; apariția monedei în Dacia și a emisiunilor monetare locale, deci folosirea *economică* a metalului prețios; gruparea unui număr mic de tipuri specifice de arme, podoabe și vase ceremoniale din aur și argint în seturi relativ stereotipe, descoperite atât în morminte — cu funcție de inventar funerar —, cât și în tezaure ascunse, evident pentru a fi protejate — și cu funcție de bunuri de prestigiu — insemne de statut social. În chiar iconografia de pe aceste piese apare o figură polarizantă — eroul-strămoș — care a dobândit nemurirea: călăreț, luptător, vânător, șef ospitalier, patron și protector al propriului popor. Acționând ca intermediar între divinitate și grupul social respectiv, om și divinitate totodată, acesta este o figură mitic-divină care va persista și în perioada dacică și va fi moștenit și de daco-romani. Dar soarta aurului și argintului s-au schimbat, fără să piardă cu totul funcția de expresie a transcendentalului, metalul prețios căpătând tot mai multe funcții economice și decorative de prestigiu. Acesta din urmă este sensul bogatelor bijuterii din mormintele romane (precum și, anterior, greco-romane), nu lipsite în tematica lor iconografic-simbolică de aluzii la credințele curente escatologice.

În sfârșit, odată cu creștinismul, valențele simbolice ale metalului prețios se sting, dar cele de prestigiu sunt cu atât mai accentuate, fie ele consacrate lui Dumnezeu — în vasele și instrumentele liturgice creștine, fie ca succedanee de insemne imperiale purtate de diferiți șefi barbari. În această din urmă calitate, splendidele și ostentativele podoabe de aur și argint, lucrate în tehnicile pline de strălucire ale cloisonné-ului și cabochon-ului, sunt implicate în procesul dublu: de romanizare a șefilor germanici intrați în relații cu Imperialul roman târziu și de geneză a superbului stil germanic, născut inițial ca replică de valoare comparabilă a stilului sumptuar imperial, ulterior, după invaziile hunilor și avarilor, căpătând personalitate proprie.

Cu acest bogat conținut de idei și de colecție, susținută de un amplu catalog, realizat în condiții tehnice editoriale de excepție și prin contribuția mai multor specialiști[1],

[1] Articolele din catalog au fost redactate de: Alexandru Avram, Mircea Babeș, Mihai Bărbulescu, Alexandru Barnea, Ligia Bârzu, Barbara Deppert-Lippito, Radu Florescu, Radu Harhoiu, Lucia Marinescu și George Trohani.

constituind o adevărată enciclopedie a preistoriei și protoistoriei României, expoziția a fost organizată într-o concepție muzeotehnică deosebită. În spațiul de proporții alungite al uneia din sălile de la etaj ale lui Schirn-Kunsthalle — cea mai importantă instituție expozițională din Frankfurt — au fost construite patru corpuri cu geometrie variabilă, în pereții cărora s-au practicat vitrine amenajate în genul casetelor de bijutier. În acest cadru, fiecare ansamblu sau obiect trăia independent, permițând o observare atentă și detaliată și păstrându-și întreaga strălucire. Ordonată cronologic, dar și pe ansambluri, expoziția a fost completată, într-o sală alăturată, printr-o proiecție multiplă, însoțită de un text explicativ circumstațiat, pe un fond sonor evocator.

Manifestarea românească de la Frankfurt a cunoscut un succes răsunător: 40 000 vizitatori, 4 200 cataloage vândute (ceea ce a impus un al doilea tiraj, cel inițial fiind de 3 000 exemplare), peste 100 cronici în publicațiile cotidiene sau periodice, fără să mai amintim prezentările numeroase ce i s-au făcut în emisiunile de radio și televiziune, nici pe acelea apărute în mijloace de informare în masă din alte țări, inclusiv S.U.A. Vernisajul a reunit peste 700 participanți, între care numeroși specialiști, dar și români sau germani originari din țara noastră; el a fost precedat de o conferință de presă cu participarea a peste 70 ziariști, cifră record în analele instituției din Frankfurt.

Descifrând mesajul acestei expoziții, o amplă cronică publicată de *Evanghelische Kirchen Zeitung* sublinia faptul că aceasta fusese organizată după o concepție ce se *„străudie să reconstituie un drum lung și cât mai limpede prin cei 6 000 ani de istorie a culturii unei țări europene, istorie marcată de prezența a diferite popoare, cum ar fi tracii, dacii, romanii, grecii, hunii și germanii"*.

Pentru prof. dr. Walter Meier-Arendt, directorul Muzeului de Arheologie din Frankfurt, exponatele aduse din România ilustrează convingător faptul că *„România este o veche țară europeană din punctul de vedere al culturii sale deosebit de bogate... O țară tipic europeană, cu o cultură ce este valoroasă pentru întreaga comunitate de state europene, de aceea trebuie să fie cunoscută..."*■

Au mai întocmit fișe în corpul catalogului: Al. Arbunescu, Anca Păunescu, Adrian Rusu, Cristina Anton Mamea, Crișan Mușeteanu, Doina Leahu, Dragomir Popovici, Dorina Tomescu, Ernest Oberländer Tarnoveanu, Egon Wamers (Frankfurt am Main), Gabriella Bordenache (Roma), Gh. Lazarovici, Iuliu Paul, Ioan Piso, Liviu Petculescu, Valeriu Leahu, Radian Andreescu, Vasile Moga, Zaharia Covacef.

NECROPOLĂ

Statul feudal coreean a înregistrat o deosebită strălucire în vremea regatului Koguryo (sec. I î.e.n. – sec. VII e.n.). Stau mărturie acestui fapt numeroasele morminte cu fresce scoase la lumină în acești ani, în urma cercetărilor arheologice, între care se distinge necropola nr. 3 de la Anak, provincia Hwanghe de Sud *(Magazin istoric,* nr. 9/1988). A fost înălțată în urmă cu 1600 ani (în sec. IV e.n.) și, în ciuda timpului scurs până la noi, și-a păstrat strălucirea decorațiilor interioare. Este un mormânt din piatră pe jumătate îngropat, înălțat pe o movilă rectangulară și compus dintr-o anticameră, două încăperi, în est și vest, o cameră interioară și câteva galerii. Plafonul, din pietre suprapuse, formează o piramidă. Pereții sunt construiți din blocuri masive de piatră, bogat decorată. În contrast cu ei, ușile și încăperile sunt asemănătoare construcțiilor simple din epoca regatului Koguryo.

Necropola nr. 3 de la Anak – menționează cercetătorul coreean Ri Djun Djeul, în revista *La Corée d'aujourd'hui* – constituie o așezare obișnuită, locuită de femei și bărbați, cu bucătărie, abator, grajd pentru vite, moară, fântână, curte și grădină. Ea ne permite să cunoaștem arhitectura și materialele de construcție din perioada Koguryo.

Fresca principală, care înfățișează 250 persoane participante la o procesiune, nu a „fixat" decât avangarda ceremoniei. Se presupune că procesiunea ar fi grupat 500 persoane.

Necropola nr. 3 de la Anak reprezintă o mărturie a îndelungatelor tradiții ale artelor plastice în Coreea, o formulă „concentrată" pentru tehnica și cultura epocii Koguryo, în care s-au dezvoltat arhitectura, artele plastice, dansul, muzica etc.

MAHATMA GANDHI, CUM L-AM CUNOSCUT

LUCIAN BLAGA

„Era în anul 1931, pe la începutul lui decembrie. Un început de iarnă, cu întâile neguri grele, ca de lapte. Mă găseam de vreo câţiva ani în vechea cetate a Bernei, capitala Elveţiei, unde împrejurările şi capriciile sorţii mă obligau să fac serviciu de secretar de presă, pe lângă legaţia ţării noastre. Trăiam încă în timpuri moi, de relativă linişte, deşi mulţi dintre cei ce ne învârteam prin treburile diplomaţiei întrezăream tenebrele ce se ridicau în zarea continentului şi a lumii. Viaţa paşnică, aproape nepătată de evenimente, a medievalei Berne, îmi convenea din cale afară, căci îmi crea prin graţia unei armonii prestabilite, condiţii nespus de prielnice preocupărilor literare şi filosofice, cărora începusem să mă dedic cu totul. La intervaluri aproape calculate, câte o vizită doar la vreun prieten elveţian, la cutare scriitor sau profesor universitar, întrerupea monotonia de obicei ploioasă şi numai foarte rar senină, dar atunci în adevăr minunată, a calendarului şi a peisajului".

Astfel îşi începe Lucian Blaga, aflat în post diplomatic la Legaţia României din Berna (Magazin istoric, nr. 2-5/1986) evocarea unui moment deosebit din perioada activităţii sale în Elveţia: prilejul de a-l asculta pe Mahatma Gandhi (1869-1948), „Sufletul Mare" al Indiei, cel care declanşase la 1 august 1920 campaniile de nesupunere civilă a poporului său, care vor duce, în 1947, la dobândirea independenţei ţării.

„Nu doresc să fiu altceva decât un simplu muncitor, un simplu servitor al Indiei şi al omenirii", mărturisea Gandhi (Magazin istoric, nr. 7/1972, 1-2/1991) şi existenţa sa întreagă s-a consumat sub acest deziderat, fascinându-şi contemporanii şi ducându-i în legendă încă din timpul vieţii. La moartea sa tragică, din 30 ianuarie 1948, Albert Einstein avea să noteze: „Generaţiile viitoare nu vor putea crede că un asemenea om a putut exista în carne şi oase pe acest pământ".

Aflat în 1931 în Europa într-un turneu de conferinţe în slujba cauzei dezrobirii Indiei de sub dominaţia colonială britanică, Gandhi a vorbit şi la Lausanne. Aici, într-o după amiază de decembrie 1931, poetul şi filosoful român a avut prilejul să-l asculte pe marele reformator al Indiei. Emoţia şi interesul cu care l-a ascultat sunt firești, dacă ne gândim că însuşi Blaga s-a aplecat adeseori asupra gândirii indiene, meditând asupra apropierilor dintre străvechile civilizaţii ale dacilor şi ale inzilor.

În drum spre Lausanne, Blaga meditează, astfel, la temele indice din creaţia şi gândirea lui Eminescu.

„Nostalgia indică, aşa cum ea arde mulcom în sufletul lui Eminescu, mi se pare înrudită cu nostalgia italică a lui Goethe. În afară de aceasta Eminescu mai presimţea poate ca şi o secretă afinitate între fondul dacic şi modul spiritului indic. Scriind poezia intitulată *Rugăciunea unui dac* Eminescu s-a simţit obligat să înzestreze sufletul dacilor cu o concepţie mai adâncă despre existenţă, dar, în căutarea unei viziuni potrivite spre a fi atribuită strămoşilor noştri, Eminescu n-a recurs nici la mitologia sau la înţelepciunea barbară a nordului, nici la înţelepciunea fără de prund a orfismului grec, cum poate că i-ar fi fost mai la îndemână. Eminescu s-a hotărât să împroprietărească pe daci cu o concepţie indică despre lume şi viaţă. Şi dacă am voi să imaginăm o biografie a poetului nostru pe linia unei vieţi ce i s-a hărăzit, dar care dintr-un capriciu al fatalităţii, nu s-a realizat, am vedea pe Eminescu luând drumul Indiei pentru un an sau doi, atât pentru rotunjirea superbă a personalităţii sale, cât şi pentru ca să uite pe Veronica sa, întocmai cum Goethe a luat-o spre Italia ca să-şi cucerească zenitul, şi ca să uite pe Frau von Stein, în preajma căreia inspiraţia ameninţa să secătuiască".

Evocarea întâlnirii sale cu Ghandhi — din care am reprodus şi fragmentele mai sus citate — Lucian Blaga a tipărit-o în publicaţia scoasă de el la Sibiu, *Salculum. Revistă de filosofie,* an I, mai-iunie 1943. Textul, mai puţin cunoscut astăzi, are o semnificaţie deosebită: exprimă solidaritatea unui intelectual român, aflat el însuşi — atunci când a scris şi a publicat aceste pagini — în refugiu din ţinuturile sale intrate sub stăpânire străină (Nord-Vestul Transilvaniei fusese cotropit de Horthyşti) cu un mare gânditor al timpului, luptător pentru dezrobirea ţării sale.

Descinzând în gara Lausanne am pornit într-o doară în căutarea sălii de cinematograf spre care mă îndruma invitația. Sosind în fața cinematografului, am ezitat un moment, căci nu se vedea nici o mișcare, nici un vizitator, și nu se auzea nici un pas, nici un glas. Un polițist, văzându-mă nedumerit, m-a îndemnat cu toată hotărârea să intru.

Am intrat. Sala era goală. Mai erau trei sferturi de oră până la începerea conferinței. Scena deschisă, ca a unui mic teatru, era pregătită, având în mijloc o masă lungă verde și scaune împrejurul mesei. Ca să-l pot vedea mai deaproape pe Gandhi, când o veni să-și ia locul pe scaunul din mijloc, m-am așezat tocmai în față. Și-am așteptat. Încetul cu încetul sala prinde viață. Erau mulți sosiți și de pe la Geneva. O forfotă și-o mișcare de chipuri expresive, chinuite. Fețe intolerante de sectari, figuri înalte de englezoaice cam trecute, măști profesional diformate, de intelectuali, profesori, scriitori, gazetari. Probabil că cei mai mulți mă invidiau din răsputeri pentru locul de observator, ce-l luasem în stăpânire.

Așteptarea se prelungea mai mult decât se cuvenea și mai mult decât se hotărâse prin ora indicată pe cartonul invitației. Sala era de mult arhiplină, de zumzet și de curiozitate. Și așteptam. De după niște draperii grele, din fundul scenei, apar în cele din urmă niște inzi, unii în costumul lor de acasă, alții în haină europeană, și ocupă numai câteva din scaunele din jurul mesei, cu deosebire însă scaunele din colțurile scenei, voind parcă prin aceasta să pună o sacră distanță, între profet și ei. Și iar așteptăm.

Iată-l în sfârșit că intră: omulețul, care poartă numele de Marele Spirit, Mahatma. Se ivește de după aceleași draperii, din dosul scenei, vine destul de grăbit spre masă. Îmbrăcat ca într-o togă de lână albă, cu picioarele

Gandhi - între frac...

goale până la genunchi, și în sandale. Părea puțin cam sgribulit de frig. Și tocmai în momentul când credeam că o să-și ocupe locul pe scaunul din mijloc, el urcă, spre surpriza tuturor, pe scaun, și de aci în picioare pe masă, pentru ca să se așeze apoi în poziție de Budha în mijlocul mesii. Acest fel de a se pre-

... și portul tradițional indian

zenta s-a produs atât de repede, cu gesturi atât de naturale, sau mai bine spus atât de fără de gesturi inutile, încât în sală s-a stârnit, nu ilaritate, cum ar fi fost de așteptat după intensitatea surprizei, ci o tăcere totală, însoțită poate de un zâmbet blând și colectiv. Grația firească, cu care ascetul făcuse neașteptatul examen de a urca și de a se așeza pe masă în fața unor europeni neobișnuiți cu asemenea spectacole, a învins și s-a impus tăcerii religioase a publicului.

Gandhi a început apoi să vorbească, într-un chip care uimea prin simplitate în primul rând, printr-o simplitate necăutată, proprie spiritelor care nu mai văd decât esențele ultime. Nici un gest de orator, nici o modulație retorică în glas, nimic căutat pentru a epata, nimic din toată gama aceea insuportabilă de atitudini, a vorbitorului. Gandhi vorbea englezește, în fraze reduse la subiect și predicat. Nu pronunța decât câte-o singură propoziție, rar, neostentativ. Un francez traducea, stând în picioare lângă masă, fiecare propoziție, și Gandhi în ritm monoton continua. Capul acesta, uluitor de urât în fotografii, avea ceva transfigurat în realitate, încât nu mai părea urât, deși nu mai avea decât vreo câțiva dinți în gură. La acest om totul era redus la esențial, chiar și înfățișarea; chiar și numărul dinților, cei inutili îi căzuseră.

Gandhi dă impresia puternică a unui om care se găsește într-o permanentă concentrare lăuntrică, dar pentru care concentrarea nu mai este efort, ci o stare organică. Figura lui e însoțită de mișcări strict necesare pentru ca să nu pară rigidă. Nici un gest nervos sau de prisos. Nici un cuvânt prea mult. Totul e stăpânit fără a părea artificial. Gandhi vorbea la fel cum ar fi putut să și tacă. În fond, interesa numai foarte puțin ceea ce el spunea, căci nu spunea decât lucruri pe care cei mai mulți le știam. Că a găsit în Europa stări în-

grijorătoare, că faptele aici sunt în dezacord cu cugetul, și alte lucruri asemenea. Dar chipul cum rostea ceea ce ținea să ne spună era totul. Era un mod total despoiat și de cele din urmă accente, ce ar fi amintit tonul declamator.

Aveam astfel în fața mea întâia oară în viață primatul existenții spirituale față de cuvânt. Aveam în față nuditatea supremă a spiritului suprem. Cât timp am umblat prin străinătăți, și o bună parte a vieții mi-am petrecut-o dincolo de hotare, am avut ocazia, foarte frecventă, să văd și să ascult celebrități: scriitori, artiști, gânditori, critici, oameni de stat. Am cunoscut, ca să pomenesc vreo câteva nume, pe filosoful Ludwig Klages, cu înfățișarea sa de pastor dionisic, pe contele Keyserling, versatil nestăpânit, care într-o singură conferință și-a pierdut de zece ori foile ce le ținea în mână, am ascultat pe modestul și stângaciul filosof Husserl, am văzut pe scriitorul Thomas Mann cu chip de Herr Profesor, am auzit pe marele critic francez Thibaudet, care avea figura unui negustor de vinuri nobile; l-am văzut pe cel mai strălucit critic al Germaniei, pe Gundolf, un bărbat frumos, cu priviri fosforescente de drac, l-am întâlnit pe visătorul naturalist Dacqué, l-am cunoscut pe Leo Frobenius, tumultuosul spiritual filosof al culturii și descoperitor al duhului african, l-am auzit vorbind pe energicul, pietrosul, Sven Hedin, cuceritorul Tibetului, și atâția alții, aș putea să descriu chipul și vorba lui Mussolini, ca și profilul lui Salazar, catolicul cu sufletul metalic, sau mustața și cuvântul lui Pilsudsky, care seamănă cu masca lui Nietzsche.

Totdeauna am avut impresia că opera este superioară omului. M-am găsit, altfel spus, totdeauna în fața unei *existențe acoperite de cuvânt*. Întâia și ultima oară, în fața lui Gandhi, care, prin ceea ce spunea, punea doar în relief o totală lipsă de verbozitate, m-a copleșit sentimentul că stau pironit în fața unei existențe superioare și mai presus de cuvânt.

După ce a încheiat cele ce ținuse să ne comunice, poate mai mult pentru a umple golul ce-l crea în jurul său curiozitatea noastră europeană și gazetărească, Gandhi a cerut să i se pună întrebări din public, arătându-se dispus să facă față interogatoriilor. Unul dintre însoțitori a cules din sală bilețelele cu întrebările. Gandhi le-a luat pe rând. Și răspundea fără ezitări. Cineva îl întreba: „De ce nu atribuiți inspirației divine mișcarea uriașă, ce-o conduceți în India?" Gandhi a descifrat întrebarea, a tăcut o clipă, pe urmă a formulat o replică lapidară, turnată parcă de-a-dreptul în bronz, dar glasul său ocolise și de astă dată orice subliniere demonstrativă: „Mișcarea ce mi s-a dat să o conduc este de natură divină. Tot ce e bun în ea e divin, tot ce e rău în ea mi se datorește mie". Lucrul a fost rostit iarăși așa de simplu, așa de nedeclamator, încât sala trebuie să fi fost străbătută în acea clipă de sentimentul că omul credea în adevăr ceea ce spunea.

Și mi-am zis: acestui ton atât de firesc, de sincer, nu-i poate rezista nimenea. Probabil că Isus din Nazaret avea același ton pe dealul crinilor când vorbea despre împărăția lui Dumnezeu. Într-un târziu Gandhi ne-a amintit că trebuie să se retragă, să-și facă rugăciunea. Ceea ce fusese semnalul de plecare. Întors la Berna, i-am spus lui Marti: „Impresia nu se poate descrie, ar fi un sacrilegiu. Află însă că eu, care totdeauna am avut o pronunțată aversiune față de oratorie, am declarat dușmănie neîmpăcată acestei arte găunoase. Acesta va fi războiul meu de treizeci de ani". ■

ÎMPĂRAT ROMAN

(Monoverb: 6 - 8)

Radu STOIANOV

În culisele diplomaţiei româneşti şi europene

1932. ÎMPREUNĂ CU NICOLAE TITULESCU

SAVEL RĂDULESCU

Prezentăm alte însemnări inedite ale unui apropiat colaborator al lui Nicolae Titulescu din vremea activităţii sale la Societatea Naţiunilor (S.D.N.) — Savel Rădulescu.

Cum am precizat şi în episodul anterior, însemnările lui S. Rădulescu ne introduc în apropierea lui Titulescu, aflat, atunci, în 1932, în plină şi intensă activitate politică şi diplomatică. Un Titulescu frământat de rosturile politicii şi ale diplomaţiei, în continuă mişcare, cu o largă deschidere atât spre cele ce se întâmplau la Bucureşti, cât şi la Geneva, Londra, Paris, Stressa etc.

În memoriile sale politice, Grigore Gafencu (Magazin istoric, **nr. 11-12/1981, 1/1982, 7-12/1985, 1/1986) conturează un portret al diplomatului Titulescu în acţiune: „Pe măsură ce controlul său creştea, se schimbau metodele sale de lucru. Până într-o vreme, se mulţumea cu telegraful. Dădea consultaţii telegrafice kilometrice, foarte frumos formulate, deşi încărcate cu preciziuni şi amănunte, pe cât de costisitoare, pe atât de inutile. Aceste telegrame — spaima ataşaţilor de legaţie, cifrori şi descifrori — sunt azi, în arhivele ministerului, aproape singurele texte de doctrină politică pe care le avem. Oricine le poate consulta cu interes şi folos.**

Acum în urmă însă [1932], nu se mai mulţumea, cu «consultări». Pretindea să fie ţinut în curent despre orice şi să dea dispoziţii cu privire la toate. De aceea a înlocuit telegraful cu telefonul. Centrala trebuia să-l caute, în fiecare zi, prin diferitele lui viligiaturi şi să-l ţină în curent cu toată activitatea şi corespondenţa «secretă» a ministerului". (Grigore Gafencu, Însemnări politice, **ed. Stelian Neagoe, Editura Humanitas, 1991.)**

Precizări privind transcrierea acestor însemnări diplomatice inedite **ale lui Savel Rădulescu — păstrate în fondul său personal de la Arhivele Statului din Bucureşti — au fost făcute la introducerea de la episodul anterior.**

1932

19 iulie. Geneva [ora] 3-4 [d.a.], văzut împreună cu dl. Titulescu pe Schaetzel. Discutat formule pentru pact neagresiune U.R.S.S. Ora 7.45 iar Schaetzel, care a văzut după-amiază pe Litvinoff şi care îşi rezervă fraza din preambul. Formula propusă: „Ne sauraient être invoqué à d'autre fin" [Neputând fi invocată în alt scop] nu-i convine. De ce?

Văzut cu dl. Titulescu la ora 11 [23] pe Massigli şi modificat textul referitor limitare bugetară (f. important). Venit Vişoianu din ţară. Discutat situaţia. Trist, descurajat...

20 iulie. Comisie generală ora 5. Mare fierbere. Discurs Beneş şi rezoluţia propusă Beneş.

Văzut Schaetzel ora 12 şi 8-10. Discutat pact neagresiune U.R.S.S.

21 iulie, Geneva. 10-1, şedinţă preliminară pentru documentar Statele Unite. Plecat din şedinţă 12 1/2 spre a asista convorbire cu Schaetzel. Dl. Titulescu propus un proiect pact neagresiune, mulţumindu-se numai cu declararea respectării angajamentelor Pactului Kellogg şi neutralitate. Completat textul după amiază.

D. Titulescu întâlnit cu Beneş şi Politis în această chestiune. Dinat cu Sir Herbert Samuel. Foarte gentil. Vorbit

Sosirea delegaților la Societatea Națiunilor pentru Conferința dezarmării; în *p. 59: Nicolae Titulescu ieșind de la o audiență la suveran (mai 1932)*

mult cu el de România, dezarmare și alegerile din Anglia.

Sosit Tabacovici din țară din partea regelui spre a întreba pe dl. Titulescu dacă face guvern.

22 iulie. Văzut Schaetzel ora 3 1/4 și seara 8 1/2-10.10. Dinat cu d. ministru. Nu cred că Litvinoff va semna.

23 iulie. Montreux. Ora 10 1/2 văzut cu dl. Titulescu pe Schaetzel. Va vedea din nou pe Litvinoff. Făcut formule de rezervă în caz că Litvinoff ar accepta să semneze. Din contra, dat fiind că Polonia semnează luni, are interes ca să nu semneze acum cu România, chiar dacă ar avea intenţiunea să facă un pact de neagresiune cu noi.

24 iulie. Văzut dimineața telegrama referitor Pact neagresiune cu U.R.S.S. După amiază discutat din nou această chestiune cu dl. Titulescu.

Vorbit cu Tabacovici și Gigi [Nenișor] chestiuni politică internă.

25 iulie. Montreux. Văzut dimineață răspunsul d-lui Titulescu către rege prin Tabacovici. Făcut observațiuni fundamentale, iar de unele ținut seama dl. Titulescu. Părerea mea de a nu se aventura acum să facă guvern, dar de la toamnă nu văd alt guvern mai bun decât unul prezidat de dl. Titulescu.

Lucrat toată după-amiaza la răspunsul d-lui Titulescu către rege.

28 iulie. Geneva 10 1/2-1 și 3 1/2-7. Comitet tehnic. Examen oral Italia.

Terminat ședințele plenare ale Comitetului. Făcut expozeu și mulțumit Comitetului și colaboratorilor.

29 iulie. Montreux. Făcut dimineața ora 12 expozeu presă asupra Comitetului tehnic. Expozeul va fi radiodifuzat (rezumat). Făcut fotografii cu membrii Comitetului tehnic.

31 iulie. Montreux. Discutat cu dl. Titulescu politică. Discuție aprinsă. Cred că scrisoarea raport către rege prin Tabacovici nu trebuie să aibă atâtea tranșee de retragere.

Înțelegerea cu reprezentanții majorității și cu majoritatea asupra programului de acțiune, după ce evident Maniu nu a putut face guvernul, era suficientă.

Dl. Titulescu primit telegramă de la rege prin care-i mulțumește pentru rapoartele trimise prin Tabacovici.

Maniu acceptat președinția partidului. Poate va face și guvernul. Regele ieșit foarte bine.

1 august. Montreux. Discutat cu dl. Titulescu politică. Jucat tenis 6-7.

3 august Geneva. Fost dimineața la S.D.N. Văzut Vișoianu care mi-a spus că Mironescu a telegrafiat că nu ar voi ca Rist să vină în țară cu experții S.D.N.

Întâlnit Vișoianu la dejun. Mi-a spus în chip convențional că Naum (consilier juridic Externe!) a venit aici să vadă pe Avenol din partea regelui cu un plan pentru crearea unui institut economic mondial!

Dl. Titulescu vorbit la telefon cu Maniu, Vaida, Mihalache, Iunian, Mironescu.

5 august. Dl. Titulescu mi-a telefonat că plecăm duminică [7 august] la Veneția.

6 august. Primit telefon ora 10 1/4 să plec la Lausanne spre a mă întâlni cu d-nii Titulescu și Zeuceanu. Plecat ora 11. Dejunat cu dl. Titulescu. Zeuceanu și Gigi la Café Central. Plecat apoi auto la Montreaux. Revăzut cu dl. Titulescu și Zeuceanu raportul privitor la Conferința de la Lausanne pe care l-am semnat și eu.

Reîntors auto Geneva ora 11 1/4. Găsit telegramă de la Ar[istide] Blank pentru ca dl. Titulescu să plătească parte din datoria sa. Lungă discuție. Voi pleca în țară pentru aceasta.

7 august. Geneva, „Lido" [hotel]. Toată ziua bagaje. Dejunat la „Beynes". Dinat în salon la dl. Titulescu cu d-na Titulescu, d-na Nenișor, Gigi, Vișoianu. Plecat cu dl. Titulescu cu trenul 10.08 Lausanne-Veneția.

D-na Titulescu, Gigi și d-na Nenișor pleacă mâine cu automobilul spre Veneția.

Telegrafiat din Lausanne lui Ar. Blank că voi sosi în țară peste câteva zile.

8 august. Ajuns Veneția ora 11. La „Excelsior Lido" am aceeași cameră ca și anul trecut.

Făcut baie dimineața și după-amiaza. St. Nenițescu e și el la „Lido" cu noi. Dl. Titulescu ne-a cetit pe plajă discursul d-sale din 1913. Foarte bun.

9 august. „Lido". Plajă, baie soare. La 1 1/4 telefonat Gigi din gara Veneția. Pleacă

cu simplonul spre țară. Urmează să plec mâine sau poimâine și eu spre București.

Sosit d-na Titulescu și d-na Nenișor. Dinat cu toți la „Taverna Penice."

10 august. „Lido". Plajă, baie, soare. Cald, foarte cald. Vaida-Voevod a făcut noul guvern.[1] Jucat tenis 5-6.

11 august. Discutat cu dl. Titulescu plecarea în țară. Crede necesar a mai sta câteva zile.

Sunt între drumuri!

15 august. Veneția. Luat dimineață W[agon] L[it] și bilet tren București.

Lungă discuție cu dl. Titulescu. Explicații. Despărțit f. bine. Totuși trist.

Plecat 1.45 „Lido" și 2.37 din Veneția spre București.

16 august. Ajuns 1 noaptea gară București. La gară, Iakovaki, Caranfil, Gigi Nenișor, Anastasiu, Buzești, Nicolau, Lecca, Nicușor [fratele lui S. Rădulescu].

Venit acasă Gigi, Caranfil, Nicușor. Stat până la 6.20 dimineața. Aranjat lucrurile și cărțile.

17 august. Fost dimineață minister. Văzut Gafencu 5 minute. Fost Tabacovici. Lungă discuție. Vorbit chestiunea datoriei d-nei Titulescu către Ar. Blank pentru care am venit.

18 august. Fost dimineața minister. Dinat seara la Tabacovici. Lungă discuție până la 3 noaptea. Foarte interesantă. Vaida-Maniu nu merg prea bine.

19 august. Văzut ora 11. Madgearu: cam ministerial. Apoi văzut Tilea — lungă discuție. Dejunat Mihalache. Aceleași păreri cu mine asupra refacerii României.

20 august. Fost ministerul de Război. Vorbit cu generalul Samsonovici mult. Văzut și pe Radu Irimescu, subsecretar al aerului.

Dejunat „Enescu" cu Ar. Blank. Nu mi-a vorbit nimic de datoria d-nei Titulescu și când am adus vorba s-a eschivat!

Întâlnire cu Jean [fratele său] 11.15 la „Colonade".

21 august. Slănic. Plecat ora 10 Slănic. Ajuns ora 5. Mama și tata bucuroși să mă vadă.

22 august. Slănic. Vorbit cu Petrovici. Supărat că dl. Titulescu l-a împiedicat să demisioneze din delegație, căci a fost expus să fie demis fără politețele cerute.

23 august. Vorbit seara cu ziaristul Miereanu. Banalități.

24 august. București. Plecat dimineața din Slănic. Dinat acasă cu Gigi, Cristu, Anastasiu, Nicușor. Plictisit.

26 august. Fost Minister externe. Vorbit cu Vaida-Voevod mult. Dejunat la Tilea cu Gafencu, Porutiu și jurnalistul Klein *(Deutsche Allgemeine Zetung).*

27 august. Venit Filoti 9 1/2 la mine acasă. Văzut acasă Madgearu 10 1/2. Văzut 11 Mihalache la interne. Conversiunea dă mult de lucru guvernului. Fost Banca Blank, plătit 10 000 lei datoria.

30 august. Gastein [stațiune balneară în Austria, în regiunea Salzburg]. Ajuns Salzburg 7.20. Continuat Gastein, ajuns 11. Văzut dl. Titulescu. Lungă conversație.

1 septembrie. Gastein. Discutat cu dl. Titulescu chestia rusească.

5 septembrie. Stressa. Ora 11. Conferința Bloc Agrar. Ora 4 deschiderea Conferinței, apoi întrunire Bloc Agrar. Cerut în conferință începerea discuției generale pentru mâine. Vorbit cu dl. Titulescu telefon[2].

6 septembrie. Stressa. Conferință 10-12 1/2. 4-6. Vorbit după-amiază Madgearu 1 oră și 10 minute. Expus situația și soluții. Vorbit cu dl. Titulescu telefon.

8 septembrie. Geneva. Ora

---

[1] La 6 iunie 1932, după demisia guvernului Iorga-Argetoianu și după felurite încercări de a soluționa criza, Al. Vaida-Voevod a format un nou cabinet. Acesta a organizat alegeri pentru Cameră (17 iulie) și Senat (20-26 iulie), câștigate de național-țărăniști, care primesc astfel însărcinarea de a forma un nou guvern, prezidat tot de Al. Vaida-Voevod *(Magazin istoric,* nr. 7-8/1982).

[2] Între 24 august și 2 septembrie 1932, la Varșovia a avut loc o consfătuire a țărilor agrare din Europa, care au hotărât alcătuirea unui Bloc Agrar în cadrul Consfătuirii economice care urma să aibă loc la Stressa între 6 și 20 septembrie 1932.

La 6 septembrie a fost ales ca președinte al Blocului Agrar Virgil Madgearu, ministrul industriei și comerțului.

Conferința de la Stressa a aprobat un proiect de convenție pentru revalorizarea prețului cerealelor din țările agrare ale Europei în vederea depășirii crizei.

În „culisele" Societății Națiunilor: A.V. Lunacearski și soția lui M.M. Litvinov

10 — Comisia financiară. Început discuţia. Luat mai multe ori cuvântul în chestia metodei. Subcomitet: Austria, Franţa, Olanda, Bulgaria, Ungaria şi eu pentru a stabili chestionar de regim devize.

9 septembrie. Comisia financiară ora 10. Aprobat chestionarul. Vorbit Teleski (Ungaria) apoi. Expus cauzele introducerii sistem devize, mecanismul şi soluţiile.

13 septembrie. Fost dimineaţă legaţie. Vorbit cu dl. Titulescu [la] Gastein. Redactat telegramă pentru privitor T[ratatul] AM[iciţie] descompletat prin moartea lui Cedectrantz.

Expediat banii Gastein. Vorbit ora 5 telefon Gastein, apoi ora *7* pentru a modifica telegrama referitoare la TAM româno-ungar.

Citit memoriul englez privitor putere cumpărare şi dezarmare.

14 septembrie. Prezidat subcomitet raportori, fixat programul de lucru adaptat la situaţia actuală (lipsa Germaniei şi a Sovietelor).

Ora 6 văzut Sir Eric Drumond, discutat situaţia; de acord cu propunerile mele şi felul de a vedea.

15 septembrie. Ora 10 deschis şedinţa Comitet tehnic, apoi fiind chestiune şedinţă preliminară documentare România, am cedat locul [lui] Lyon (vice-preşedinte).

Vorbit Gastein cu dl. Titulescu telefon. Hoden mi-a spus astăzi că Sir Eric ar dori ca dl. Titulescu să fie preşedintele Comisiei IV, considerând aceasta ca un serviciu personal.

19 septembrie. Ora 10-12 1/2 şedinţă Comitet, documentarea Japoniei. Primit scrisoare oficială [a] delegatul[ui] Germaniei că nu va participa lucrări Comitet. Venit [nume ilizibil] căruia i-am remis 1 000 franci elveţieni pentru a plăti broşura ministrului Madgearu ce o imprimă aici şi pentru care voi primi bani de la Bucureşti.

20 septembrie. 10-1, 4-6, Comitet, examinare Japonia. Chestiunea delicată aceea a ocupării în China şi Manciuria.

21 septembrie. 12-1, 4-6 1/2 luat parte la adunarea Biroului dezarmării. Puţin jenat între toţi miniştrii şi ambasadorii ce fac parte din Birou.

23 septembrie. Lucrat dimineaţă acasă până la ora 12. Telefonat dl. Titulescu că nu mai vine Geneva. Gafencu încurcat chestia pact cu Soviete[1].

Trimis pe Cădere înaintea lui Litvinoff, care n-a vrut să vorbească cu el şi Gafencu însărcinat Cădere să vină Geneva [a] discutat cu Litvinoff.

Fost ora 12 şi-am vorbit [cu] Hoden, prevenit de dl. Titulescu nu va mai putea prezida Comisia IV, nemaivenind Geneva. Comitet examen oral Belgia.

24 septembrie. Geneva. Văzut Buzdugan dimineaţa care a sosit astă-noapte de la Londra. Vorbit cu dl. Titulescu care mi-a spus că pleacă astăzi ora 2 Londra. Are perfectă dreptate.

Vorbit din nou cu dl. Titulescu care mi-a spus a da camerele [de la hotel] rezervate pentru d-sa.

Vişoianu vorbit Mironescu la Bucureşti. Merge greu. Nu ştie dacă şi când va veni. Trimis telegramă pentru dl. Titulescu [că] reprezintă România în Comitetul financiar. Aflând că dl. Titulescu a plecat la Londra, Mironescu a spus: „Bată-l norocul!"

25 septembrie. Geneva. Citit ziarele cu care eram în urmă.

Telefonat dl. Titulescu de la Londra. Pleacă la Bucureşti.

26 septembrie. 10 1/2 Assemblée. Valera deschis şedinţa. Politis ales preşedinte.

Telefonat dl. Titulescu care mi-a citit telegrama demisie cu mare confidenţă. Are perfectă dreptate.

Venit ora 6 Auboin să mă vadă.

27 septembrie. Geneva. 10-1 şedinţă preliminară Comitet documentare Grecia. Apărut în ziare demisia d-lui Titulescu. Mare stupoare.

Vorbit telefon ora 3 cu dl. Titulescu.

30 septembrie. Geneva. Ora 5 1/2. Cons. Europei ales Herriot preşedinte.

Astăzi dimineaţă expozeu Madgearu [Blocul Agrar] care a fost calm şi precis.

4 octombrie. Geneva 10-1. Comitet. Examinat cazul U.R.S.S., Austriei şi U.S.A. Apoi examen preliminar pentru Iugoslavia şi Islanda.

Vorbit cu dl. Titulescu la telefon. Mihalache la Londra. Arătat comunicatele de presă ale lui Tilea în care se reproduc numai atacurile contra d-lui Titulescu.

6 octombrie. Madgearu trimis prin telegramă cifrată demisia din [postul de] delegat permanent, motivând că după ce guvernul a cerut ajutorul tehnic al S.D.N. după ce a negociat la 2 septembrie la Bucureşti cu experţii străini şi după ce a căpătat pline puteri, astăzi după alte negocieri aci nu mai poate repre-

---

[1] Discuţiile cu partea sovietică începuseră în 1931, iniţiate de guvernul U.R.S.S. şi desfăşurate la Riga. Chiar din faza incipientă, proiectul Pactului de neagresiune propus de partea sovietică lasă loc interpretării că între U.R.S.S. şi România ar fi existat un litigiu teritorial, punct de vedere neacceptat de partea română. Tratativele au fost suspendate, discuţiile continuând prin intermediul Franţei şi Poloniei.

În septembrie 1932 s-a convenit reluarea tratativelor, Titulescu fiind însărcinat să poarte aceste negocieri. Vaida-Voevod, prim ministru şi ministru de externe, prin intermediul lui Grigore Gafencu, subsecretar de stat la externe, a ţinut însă să reia el aceste negocieri. Faptul l-a nemulţumit profund pe N. Titulescu, care şi-a dat demisia (pentru a doua oară, cea din februarie 1932 nefiind acceptată de rege, după cum am văzut din episodul anterior al însemnărilor cu S. Rădulescu) din funcţia de ministru la Londra şi reprezentant al României la Geneva.

[2] La 18 iunie 1932, guvernul român a cerut, „concursul tehnic" al S.D.N. în vederea realizării reformei financiare şi a restaurării economice a ţării. Prin tratative purtate atât la Bucureşti, cât şi la Geneva cu experţii Societăţii Naţiunilor de Virgil Madgearu şi Ion Lugoşianu se preconiza semnarea unui acord de colaborare tehnică a S.D.N. la refacerea economică a României la începutul lui octombrie 1932. Guvernul Vaida-Voevod a amânat însă semnarea acestui acord până la elaborarea soluţiilor tehnice de aplicare a acestuia. Nemulţumiţi profund, cei doi negociatori şi-au dat demisia.

zenta România aci.

Lugoșianu trimis și el demisia din delegat și membru al partidului, arătând că va depune mandatul de deputat după ce va explica în public atitudinea sa.[2]

7 octombrie. M-am dat jos din pat [fusese bolnav câteva zile].

Vorbit ora 3 1/2 cu dl. Titulescu. Sunt de părere că lungește repaosul la Londra. Madgearu plecat 10.45 la Paris și apoi Londra. Lugoșianu pleacă mâine.

8 octombrie. Sunt obosit. Toată noaptea rău și febră. Lucrat și clasat hârtiile.

La ora 4 dl. Titulescu m-a chemat la telefon, arătând că va urma invitație [prin] telegramă [de la] Vaida, cu autorizația regelui și guvernului de a lua Ministerul de externe. D. Titulescu se gândește [la] o formulă bună: 1) spre a scăpa țara, 2) a reintra în politică și 3) eventual a-și [cuvânt indescifrabil] Londra.

Vorbit din nou ora 7, arătând că văd chestiunea sub 3 aspecte: al demisiei, al legăturilor cu Partidul Național-Țărănesc și al politicii generale interne. Îmi spune că Mihalache a demisionat și are impresia că părerea lui e să persiste în demisie.

Vorbit ora 10, mi-a citit telegrama. Hezită însă. În cazul când ia Ministerul de externe mi-a spus să iau subsecretariatul de stat Externe. Nu cred că ar trebui să negociez eu cu rușii, ci Antoniade.

Vorbit din nou 12.30 [noaptea]. Mi-a vorbit iarăși de subsecretar! Cred că va expedia telegrama aștă seară.

9 octombrie. În pat. Petrecut o noapte agitată și cu febră.

Telefonat ora 10.30 Londra, „Ritz". Vorbit cu d-na Titulescu și Tabacovici. Telegrama a fost expediată astă-noapte din Londra. Până azi nici un răspuns. Tabacovici îmi pare îngrijorat. Îmi va telefona mâine.

Mă simt obosit și plictisit.

10 octombrie. Vorbit telefon cu Gigi [Nenișor] și Tabacovici. Apoi cu dl. Titulescu. Primit telegramă de la Vaida. Telefonat ora 1 1/2.

Ora 4, dl. Titulescu plecat la Paris. Ora 5 m-a chemat Paul Boncour. Discutat întâi chestiunea Titulescu, apoi dezarmarea, proiect francez. Raportat inconveninente specifice ale României.

Dinat cu Vișoianu, Buzdugan, Stoicescu la „Globe", apoi telefonat d-lui Titulescu la [hotel] „Plazza", Paris.

11 octombrie. Geneva. Am iarăși febră. Ora 4, fost cu Antoniade la Paul Boncour, unde era întrunită Mica Înțelegere, Polonia, Grecia, Belgia.

12 octombrie. Vorbit ora 6 cu dl. Titulescu care pleca 7.30 la Sinaia[1].

Venit Sandu Stănescu cu vestea că dl. Titulescu ar fi spus [la] Paris că trimite pe Antoniade la Roma și pe mine ministru la Geneva!

13 octombrie. Noapte oribilă. Insomnie, transpirație.

Venit seara Vișoianu. Mi-a spus: am ceva care mă turmentă — vor veni vremuri grele poate, trebuie să fim uniți și să lucrăm ca frații; s-au schimbat acum multe!?!

17 octombrie. Geneva. Guvernul demisionat. Maniu însărcinat a face guvernul.

18 octombrie. Maniu nu a răspuns încă.

19 octombrie. 10-1, examen documentare Rusia.

S-a format guvernul. Maniu președinte. Dl. Titulescu — ministru de Externe. Restul miniștrilor aceiași, afară de Mironescu care devine ministru fără portofoliu. Madgearu — finanțe, Lugoșianu — comerț. Vaida nu a intrat în guvern.

20 octombrie. Petrecut noapte oribilă; insomnii, febră.

Găsit mesaj telefonic. Aflat că voi fi numai subsecretar Externe.

4-6 1/2, Comitet, examen preliminar documentare Olanda. Reîntors acasă [o telegramă] „Friedman-Sud-Est" mi-a reconfirmat chestiunea subsecretar.

Fost cinema. Vorbit ora 12.00 cu dl. Titulescu, Sinaia, care m-a căutat în lipsă la telefon. Dl. Titulescu mi-a confirmat chestiunea subsecretar. Am mulțumit pentru onoarea ce mi-a făcut-o. Dl. Titulescu cere a pleca imediat în țară. Voi pleca sâmbătă [22 octombrie] la București.

24 octombrie. Sosit București 12 noaptea. Fost la dl. Titulescu. Venit apoi acasă. Stat târziu noaptea.

25 octombrie. București. Dimineața la d. Maniu. Depus jurământul după lungă conversație cu d. Maniu.

Apoi la d. Titulescu. Ora 12 — luat ministerul în primire. Prezentat singur. Speach scurt și hotărât.

Dejunat la d. Titulescu. Fost ora 4 [la] Consiliul juridic. Dl. Titulescu, lung expozeu [în] chestiunea pact cu U.R.S.S. Luminos.

Dinat la dl. Titulescu. ■

Prezentare și selecție
Ioan LĂCUSTĂ

---

[1] La Sinaia, Titulescu are mai multe întrevederi cu regele Carol II. Iată întâlnirea cu suveranul în care s-a discutat numirea sa ca ministru de externe, relatată de N. Titulescu într-un Memoriu-Raport trimis lui Carol II în 1940: „Întrevederea dintre Majestatea Voastră și mine, Majestatea Voastră trebuie să și-o amintească. I-am spus că, dacă este vorba de a mă lua ca ministru al Afacerilor externe numai în Cabinetul Vaida, n-aveam ce căuta în aceasta. Voiam să fiu ministrul Afacerilor externe al Majestății Voastre, adică permanent, în toate Cabinetele. Majestatea Voastră a acceptat. Permanent, să ne înțelegem: atâta vreme cât Majestatea Voastră avea încredere în mine. Stabil este poate cuvântul cel mai potrivit pentru a exprima această idee.

Majestatea Voastră a avut bunătatea a mă reține la dineu la Sinaia și, cum aflase că Vaida sosise de asemenea la Sinaia, l-a invitat la dineu, spunându-mi: «pentru ca primul vostru contact să aibă loc în fața mea». Vaida a pretextat că nu poate veni, căci nu avea decât o haină gri.

Majestatea Voastră a avut bunătatea să-i spună să vină așa cum era. În cele din urmă, el a refuzat. Majestatea Voastră a cinat împreună cu prințul Mihai și cu mine. A fost foarte trist acest dineu, căci amândoi simțeam că se întâmplase ceva" (Nicolae Titulescu, *Documente confidențiale*, ed. Ion Grecescu, Editura Academiei, 1993).

Un dușman perfid și cumplit: ciuma

Dezvoltarea meșteșugurilor, expansiunea schimburilor comerciale îi îmbogățesc pe târgoveți, care pot să-și exprime revendicările. Ele au în vedere, în principal, obținerea de drepturi politico-administrative. Și către anul 1200 apare la Strasbourg un organism mixt de conducere municipală, așa-numitul „Rat", consiliu jumătate episcopal și jumătate burghez. Mândra cetate de pe apa Illului devine oraș liber. La 1262, puterea temporală a episcopilor ia sfârșit. Negustorimea și meseriașii pot privi cu optimism viitorul.

Dar lista pătimirilor Strasbourgului nu a luat sfârșit. Între 1348 și 1349 un dușman cumplit și perfid, ucigaș și nevăzut, se insinuează în populație. Este microbul ciumei negre. Zilnic mor zeci de oameni. O panică teribilă pune stăpânire peste toți. Într-un asemenea climat de spaime și superstiții, nu le e greu unor predicatori, care soseau în număr mare la Strasbourg, să le explice maselor că „vinovați" de dezastru sunt... evreii, care ar fi otrăvit fântânile. Practica, des folosită în evul mediu, aceea de a face din evrei țapi ispășitori, se dovedește eficace și de data aceasta. Fără a se întreba de ce ar fi otrăvit evreii niște fântâni din care se alimentau și ei, locuitorii devastează sinagoga israelită și — cu mici excepții — toți locuitorii de rit mozaic sunt arși de vii. Cu aceasta, mica lor comunitate, instalată la Strasbourg încă din primele decenii ale veacului XII dispare[1].

După doi ani, epidemia de ciumă se va stinge și Strasbourgul se va ridica din nou, reluându-și celebritatea de centru manufacturier și comercial al Europei. El atrage personalități din puncte diferite ale continentului. Pictorul Grünewald vine să lucreze aici pentru un timp. În 1434, sosește de la Maiența Guttenberg, care se instalează aici până în 1440.

La Strasbourg va avea marele meșter revelația caracterelor mobile care vor revoluționa tehnica imprimeriei, creând condiții, până atunci de nebănuit, pentru răspândirea cărților și ideilor. La începutul sec. XVI, orașul este deja un centru spiritual renumit. Crema umaniștilor îl vizitează. În fruntea lor, Erasmus din Rotterdam care sosește în 1514 și va face orașului un cald elogiu.

La 1519 se petrece la Strasbourg un eveniment istoric greu de consecințe: se

STRASBOURG

De la un „castrum" roman la o „capitală a Europei"

LEON SĂRĂȚEANU

Poziția geografică determină destinul fiecărei așezări omenești. Strasbourgul — oraș de frontieră între două puteri rivale, dar și cetate plasată la interferență de drumuri continentale, cum am văzut în numărul trecut al revistei — are nenumărate exemple din istoria lui de două mii de ani care să confirme această afirmație.

Să revenim la desfășurarea evenimentelor, după cronica istorică a Strasbourgului. Începutul construirii catedralei (sec. XII) este semnificativ pentru liniștea și bunăstarea ce domnesc în oraș.

[1] Refăcută după un timp, această comunitate va mai cunoaște și alte momente tragice, dar și momente compensatorii. Emancipați de revoluția franceză, după 1789, evreii vor obține reorganizarea statutului lor după 1806 când Napoleon Bonaparte, sosit la Strasbourg, le va asculta doleanțele și va lua măsuri de îndreptare. Un moment tragic l-au cunoscut evreii din Strasbourg odată cu ocuparea orașului, în 1940, de către naziști. Sinagoga (refăcută) a fost distrusă și cea mai mare parte dintre ei deportați și uciși în camerele de gazare. După eliberare, puțini supraviețuitori au revenit, fără a putea să înjghebe o nouă comunitate din cauza numărului neîndestulător. Au făcut-o abia după acordurile de la Evian, semnate sub președinția generalului Charles de Gaulle, care au condus la independența Algeriei. O parte dintre evreii algerieni au venit să se instaleze la Strasbourg, unde, azi, funcționează o sinagogă nouă construită după îndrăznețele criterii ale arhitecturii moderne.

imprimă, pentru prima dată, operele lui Martin Luther. Noul cult găsește aici teren propice de afirmare. Între 1521 și 1523 reforma de nuanță luterană este lansată și deja în 1529 Strasbourgul este un oraș majoritar protestant. Luteranismul se va impune treptat, determinând suprimarea cultului catolic, apoi și închiderea bisericii calviniste. Până în 1684, când așa-numitul „Simultaneum" va permite folosirea unor lăcașuri de cult deopotrivă de către catolici și protestanți, luptele religioase vor continua cu duritate. Protestanții reprezentați de mari personalități culturale vor crea și dezvolta în oraș centre de înalt studiu, academii etc. Dar, până atunci, Strasbourgul va cunoaște noi necazuri. Războiul de 30 ani va aduce ruină și dezolare. Între 1618-1648, populația va trebui de mai multe ori să se refugieze din oraș, ferindu-se din calea beligeranților, ale căror trupe erau la fel de puse pe jaf, incendiere și ucideri, indiferent de tabăra căreia îi aparțineau.

Loc de naștere al „Marseillezei" și...

Franța nu s-a consolat niciodată de faptul că Alsacia nu făcea parte comună cu ea. În repetate rânduri monarhii francezi au subliniat drepturile imprescriptibile ale țării lor de a-și avea frontiera răsăriteană pe Rhin, adică acolo unde, în antichitate, s-a aflat și frontiera Galiei. Sfârșitul Războiului de 30 de ani le-a adus francezilor îndeplinirea acestei dorințe. Pacea, statornicită prin tratatul westfalic, care aducea protestanților recunoașterea oficială a religiei lor, includea, la capitolul prevederilor politice, cedarea de către împăratul german a Alsaciei care revenea Franței, dar fără orașul Strasbourg. Seniorii alsacieni, până atunci vasali direcți ai împăratului, își păstrau privilegiile feudale. De fapt, cedarea Alsaciei sancționa rezultatele militare obținute de francezi în campaniile conduse de Condé și Turenne. În momentul încheierii păcii westfalice, Ludovic XIV avea doar zece ani, iar țara era condusă de mama sa și de cardinalul Mazarin. Devenit rege cu puteri depline, Ludovic va dori să i se confirme stăpânirea Alsaciei și această confirmare i-a venit în 1678 prin tratatul de la Nimègue, orașul olandez (Nijmegen), unde „regele soare" primea și alte posesiuni. Nu însă și Strasbourgul. Acesta a fost obținut de Ludovic abia în 1681.

Documentele istorice care subliniază entuziasmul populației Strasbourgului la aflarea importantei schimbări pun în relief că pentru acei oameni ea era împlinirea unui vis. Într-adevăr, deși vorbea — ca și azi, de altfel — un dialect germanic, iar spiritul lor de ordine, disciplina și perseverența îi făceau pe străini să-i considere ca legați de stilul de viață germanic, locuitorii Strasbourgului spuneau că ei au fost dintotdeauna „cu inima" francezi. Acest simțământ a fost pus în relief și de respectul și dragostea cu care ei păstrează memoria compatrioților care au binemeritat de la Franța.

Simptomatic este adevăratul cult de care s-a bucurat și se bucură vestitul general al lui Napoleon Bonaparte, Jean-Baptiste Kléber. Acest fiu al Strasbourgului, angajat voluntar în armata franceză în 1792 (s-a născut în 1753), s-a distins pe câmpurile de luptă cu atâta strălucire, încât a fost pus în fruntea armatei Rhinului. Prețuirea și încrederea pe care Napoleon i le acordă — s-au vădit în Egipt, unde i s-a încredințat comanda supremă a francezilor, după plecarea lui Bonaparte. Kléber a repurtat în noua calitate o mare victorie la Heliopolis. El a fost asasinat acolo de un fanatic, în anul 1800.

Strasbourgul i-a ridicat lui Kléber un monument în 1840. În „Piața Kléber", populația a celebrat mari evenimente, precum revenirea Strasbourgului la Franța la sfârșitul primului război mondial, eliberarea Strasbourgului la sfârșitul celui de-al doilea război etc. Sub ocupația nazistă, statuia a fost ridicată de la locul ei și rămășițele generalului transferate la un cimitir militar. Prima grijă după eliberare, în 1945, a locuitorilor Strasbourgului a fost recuperarea statuii și readucerea rămășițelor care și-au reluat locul sub soclul monumentului din piață.

Atașamentul la Franța al Strasbourgului se vede și din grija orașului de a face toată lumea să știe că celebra *La Marseillaise* cântecul revoluționar devenit imn național al Republicii franceze, și-a pornit drumul de glorie din Strasbourg. Momentul nașterii: 1792. La Strasbourg se află în garnizoană trupele de elită. alcătuitoare ale așa-numitei „armate a Rhinului". Un ofițer, tânărul Rouget de Lisle, din arma geniului, este un înzestrat poet, dublat de muzician. El compune un marș pe care îl intitulează *Cântec de război al armatei Rhinului*. Scrie și versuri inspirate pentru antrenanta lui melodie. Și când e gata, în casa protestantului Dietrich, primar al Strasbourgului, unde sunt adunați aproape toți notabilii orașului, își „lansează" opera, interpretând-o în aplauzele celor prezenți. Cântecul e repede preluat de revoluționarii francezi din toate colțurile țării. Printre cei mai entuziaști sunt luptătorii veniți la Paris din Marsilia și care mărșăluiesc pe străzile Capitalei cântând creația lui Rouget de Lisle. Parizienii adoptă și ei cântecul. Dar, pentru că l-au învățat de la cei din Marsilia și pentru că substantivul „cântec" este, în franceză, de gen feminin, îi dau un supranume, „la Marseillaise", care înlocuiește titlul original dat de autor și rămâne neschimbat.

Destinul avea să rezerve noi și grele încercări Strasbourgului. În 1870 izbucnirea războiului între Prusia și Franța transformă iar orașul în victimă. Oștirile prusace

supun Strasbourgul unui asediu sever. Populaţia cunoaşte tot cortegiul cu care se însoţeşte o asemenea calamitate: foamete, boli, lipsă de apă şi surse de lumină etc. Proiectilele cad necruţătoare peste oraş. Catedrala, această bijuterie a goticului european şi mândrie a cetăţii, e lovită. Acoperişul se prăbuşeşte, în interior, multe opere de artă sunt distruse. Fleşa înaltă, simbol al Strasbourgului, e şi ea ţintă a artileriştilor asediatori. Şi dacă, din fericire, restul construcţiei rămâne, totuşi, în picioare, alte lăcaşuri de cult, de mare valoare arhitectonică şi ele, se transformă în jalnice ziduri calcinate. O pagubă enormă, niciodată refăcută, se înregistrează prin incendierea Bibliotecii Municipale. Incunabule din epoca lui Guttenberg, coperte în aur sau argint şi bătute cu nestemate pentru cărţi „in folio", manuscrise din epoca de început a creştinismului cad — toate — pradă focului nimicitor.

În faţa unui dezastru de asemenea amploare, conştiinţele europene se emoţionează. Din diferite locuri încep să sosească ajutoare pentru nefericitul oraş. Cele mai considerabile vin de la cetatea elveţiană a Băselului. Bătrâna „Basilia" din epoca romanilor, devenită „Basel" în pronunţia germană, sau Bâle în pronunţia franceză, nu putea fi indiferentă faţă de martiriul Strasbourgului cu care făcea, din antichitate, schimburi de mărfuri folosind calea navigabilă a Rhinului.

Am văzut la Basel o mărturie semnificativă a acelui act de solidaritate între cele două vechi cetăţi. În Centralbahnplatz (Piaţa gării centrale), se înalţă impunătorul „monument al Strasbourgului", operă a sculptorului alsacian F.A. Bartholdi (autorul, între altele, şi al vestitei „Statui a libertăţii", care veghează intrarea în portul New-York). Pe soclu e indicat faptul că monumentul a fost dăruit oraşului Basel de către baronul Gruyer de Strasbourg, în 1895, „în semn de recunoştinţă pentru ajutorul generos acordat oraşului său, în timpul durerosului asediu pe care acesta a trebuit să-l suporte în 1870".

Războiul franco-prusac din 1870 a fost catastrofal pentru Franţa. Împăratul Napoleon III a trebuit să capituleze la Sedan în fruntea unei armate de 100 000 de oameni şi să se predea prizonier. Alsacia şi Lorena — vechi „măr al discordiei" între cele două puteri vecine — au fost încorporate în teritoriul german. Strasbourgul devine, din 1871, capitală a „Reichsland"-ului în care fuseseră grupate, administrativ, cele două disputate provincii. El va păstra acest statut până în 1918, când, la sfârşitul primului război mondial, odată cu revenirea la Franţa a Alsaciei şi Lorenei, va redeveni şi el un oraş francez, nu fără a fi suferit, în timpul noii conflagraţii, alte distrugeri. Dar, pentru locuitorii Strasbourgului nu era ceva nou să reclădească şi să-şi tămăduiască rănile odată urgia trecută. După 1871, i-au trebuit cinci ani ca să şteargă urmele războiului. După 1918 chiar mai puţin.

1940 a însemnat pentru oraş un nou moment tragic. În atacul fulger întreprins de forţele armate naziste, în cadrul celui de-al doilea război mondial, Strasbourgul a fost printre primele aşezări franceze mai importante care au avut de suportat loviturile. Ocupat, el a devenit victima unei sălbatice politici de germanizare şi a cunoscut drama ostaticilor împuşcaţi ca represalii pentru acţiunile rezistenţei franceze antinaziste, umilinţele şi jignirile, ca şi teroarea Gestapoului.

Este, prin urmare, explicabil entuziasmul cu care populaţia a primit pe ostaşii celei de-a doua divizii franceze de blindate, comandate de generalul Philippe Leclerc, care, în 1944 elibera Strasbourgul, după ce fusese prima mare unitate aliată care intrase în Paris. Este de altfel simptomatică insistenţa cu care generalul Charles de Gaulle a cerut Înaltului Comandament Aliat ca primele trupe care vor intra în Strasbourg, pentru a-l elibera, să fie franceze. „Pentru Franţa, Alsacia este sfântă... Pentru poporul şi soldaţii francezi, soarta oraşului Strasbourg este de o importanţă extremă" (Charles de Gaulle, *Mémories de guerre).*

... o capitală a Europei

Cel de-al doilea război mondial a fost, mai mult decât alte războaie, o lecţie amară, dar şi plină de grele învăţăminte pentru întreaga umanitate. Oamenii condamnau absurditatea războiului şi cereau imperios crearea unor structuri de natură a stimula cooperarea constructivă între statele vechiului continent, atât de greu lovit, promovarea unor relaţii noi de solidaritate mutuală, care să se bazeze pe ceea ce uneşte statele Europei, pentru a proteja în mod egal pe toţi europenii de ororile şi pericolele conflictelor armate şi a le asigura condiţii de viaţă demnă. Aşa s-a născut ideea „Consiliului Europei", care îşi propunea ca obiective „realizarea unei uniuni mai strânse între statele membre, în vederea salvgardării şi promovării idealurilor şi principiilor lor, care sunt patrimoniul lor comun şi de a favoriza progresul lor economic şi social, apărarea democraţiei şi a drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului, îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă ale europenilor, cooperarea între statele membre în domeniile politic, cultural, social, ştiinţific, mediu înconjurător etc. Încă de la primele documente, iniţiatorii precizau că viitorul „Consiliu al Europei" nu va avea competenţe în domeniul militar.

Era în ziua de 5 mai 1949 când reprezentanţii ţărilor fondatoare şi-au pus semnătura pe actul de constituire. Erau personalităţi reprezentative din: Belgia, Danemarca, Franţa, Irlanda, Italia, Luxemburg, Norvegia, Olanda, Marea Britanie şi Suedia.

Primul lucru la care s-au gândit a fost alegerea unui oraș-sediu. Și este demn de menționat că delegații, în unanimitate, au hotărât ca acesta să fie orașul Strasbourg. Era un omagiu adus de atâtea ori încercatului, de atâtea ori martirizatului Strasbourg. Cu hărnicia lui caracteristică, Strasbourgul s-a apucat, încă din 1949 să construiască edificii pentru „Consiliul Europei". Aceasta, cu atât mai mult cu cât, numărul membrilor a sporit treptat. Au intrat în „Consiliu": Austria, Cipru, Spania, Grecia, Islanda, Liechtenstein, Malta, Portugalia, R.F. Germania (azi Germania, după unificarea cu fosta R.D.G.), Elveția, Turcia, San Marino, Finlanda, Ungaria, Cehoslovacia. S-au adăugat, cu statut de observator, Israelul și Vaticanul. A apărut apoi și noțiunea de „invitat special".

S-au creat și principalele organisme: Comitetul miniștrilor (în frunte cu un președinte), compus din miniștri de externe ai țărilor membre; Adunarea Parlamentară a Consiliului, alcătuită din deputați desemnați de parlamentele din țările lor și care face recomandări Comitetului miniștrilor privind orientarea activității Consiliului; un Secretariat (organ executiv, condus de un secretar general), care are peste o mie de funcționari internaționali, fără a mai vorbi de sutele de experți în toate domeniile, traducători, tehnicieni etc.

Strălucirea noului Strasbourg în calitate de „capitală a Europei" a sporit și mai mult din 1952, odată cu crearea „Parlamentului European", compus din deputați aleși, în țările lor, prin vot direct și universal pentru funcția de membru în această instituție europeană.

Pentru numeroasa lume venită să locuiască și să lucreze aici, Strasbourgul și-a respectat tradiția de gazdă ospitalieră și prevenitoare. Au constatat-o și o constată și reprezentanții țării noastre, care, după ce la 1 februarie 1991 fusese admisă cu statut de invitat special, a devenit și ea, din ziua de 27 septembrie 1993, membră cu drepturi depline în Consiliul Europei.

Un recent palmares al orașelor culturale ale Franței plasează Strasbourgul pe locul doi, după Paris — înainte de Bordeaux, Lyon, Rouen, Grenoble etc. —, loc explicat de primarul cetății, dna Catherine Trautmann, prin efortul financiar excepțional, depus: „Avem un buget cultural pentru un oraș de 1 milion de locuitori, în condițiile în care populația noastră este de 250 000 persoane. Luând laolaltă toate evenimentele (festivaluri, concerte...), Strasbourgul oferă aproape 5 400 manifestări pe an. Nu poți fi o mare capitală europeană fără o mare animație" *(Le Nouvel Observateur,* 6 aprilie 1994).

Dar, revenind la noile construcții care au făcut să apară ceea ce se numește „Strasbourgul internațional", se cuvine amintit că doar la un an de la alegerea orașului drept sediu al Consiliului Europei, primele edificii pentru acest organism erau deja gata, amplasate în fața vastului și poeticului parc al Orangeriei. În 1964 se termina, în piața „Robert Schuman" și „Palatul Drepturilor Omului", iar, în 1976 apărea splendidul „Palat al Europei". Construit cu gust și cu o îndrăzneală demnă de stilul acestui sfârșit de mileniu, palatul e opera arhitectului Henry Bernard. E un gigantic ansamblu care adăpostește numeroasele comisii și subcomisii ale parlamentarilor europeni, dar care uimește și încântă mai ales prin hemiciclul vastei aule de reuniune plenară, hemiciclu acoperit de o somptuoasă cupolă transparentă lucrată în sticlă, permițând soarelui să-și filtreze lumina în interior, pentru a scălda în bogăția lui aurită pe cei veniți să dezbată destinele Europei.

Strasbourgul trăiește cel mai înalt moment de glorie din toată lunga lui istorie. Și cine cercetează această istorie știe că e un titlu meritat. ■

Războiul din 1870 a lovit greu orașul, ce a suferit numeroase bombardamente de artilerie

La Tel Aviv

UN SANCTUAR DE CULTURĂ ROMÂNEASCĂ

Sfintele Sărbători ale Paştelui ortodox au adunat în 1994 la Ierusalim peste o sută de mii de pelerini veniţi din mai toate ţările unde există credinţa ortodoxismului: din Rusia şi Ucraina, din Grecia şi România, din Bulgaria şi Serbia, din Armenia şi Georgia, din Republica Moldova şi Belarus, din Statele Unite şi Etiopia (copţii). Reprezentanţi ai bisericilor ortodoxe surori au oficiat slujbe toată săptămâna patimilor, iar în noaptea Învierii ca şi în Duminica Paştelui la Mormântul Sfânt s-a simţit o intensă înălţare sufletească. Puţine sunt locurile pe acest pământ unde să simţi cu adevărat că spiritualitatea sfinţeşte un oraş. Ierusalimul, oraşul celor trei religii, te îndeamnă prin toată istoria sa (atât de tragică şi atât de vitală, ca o suită de renaşteri) la o reculegere adâncă. Sfinţia Sa, arhimandritul Ioan Selejan (între timp investit episcop al eparhiei Covasna şi Harghita), un om care slujeşte cu un rar devotament credinţa strămoşească, a făcut din mănăstirea noastră un lăcaş ce a primit cu smerenie călugării şi călugăriţele, călătorii din ţară şi muncitorii aflaţi la Israel în acele zile.

Dacă la Ierusalim am regăsit atmosfera românească la biserică şi în casele atât de ospitaliere ale intelectualilor israelieni veniţi din România (numesc aici doar pe dr. Nicolae Minei şi pe dr. Ina Minei, pe prof. dr. Lucian Regmbogen, pe doamna Mia Lovinescu, pe domnul Schmaye Goshem, pe domnul şi doamna arhitecţi Grinberg, pe doamna Iulia şi domnul Beno Azriel, pe doamna Mira şi domnul Andrei Bădulescu), la Tel Aviv am descoperit un sanctuar de cultură românească la Asociaţia culturală mondială a evreilor originari din România (ACMEOR). Mărturisesc că tot ceea ce am văzut în incinta Asociaţiei m-a impresionat şi emoţionat, iar entuziasmul cultural al preşedintelui ACMEOR domnul Şlomo Leibovici-Laiş îşi dovedeşte virtuţile. Să încep cu cărţile – o mare bibliotecă de mii de volume în limba română, în ebraică, în idiş, şi în ivrit, cărţi din sec. XVIII-XIX şi cărţi din sec. XX, manuscrise şi documente strânse într-o preţioasă arhivă, hărţi şi albume, desene, tablouri şi reproduceri, iată ceea ce timp de câteva ore am putut vedea, cerceta, citi. Totul este despre România, despre istoria noastră şi despre cultura noastră; totul este despre viaţa evreilor timp de secole în această ţară şi despre contribuţia evreilor la mersul literaturii, ştiinţelor şi artelor din România. Grija şi discernământul cu care sunt adunate şi păstrate toate aceste comori este cel mai legitim titlu de mândrie pentru domnul Şlomo Leibovici-Laiş şi pentru colaboratorii Domniei Sale, care nu obosesc să caute şi să descopere mereu noi şi noi piese de valoare, şi să le aducă în acest muzeu-bibliotecă-arhivă. Viaţa oamenilor, ca şi istoria popoarelor, nu cunoaşte numai zile însorite sau epoci fericite. Sunt aici şi cărţi, şi documente despre acele nu puţine momente grele cărora le-au făcut faţă evreii din România, dar majoritatea, copleşitoarea majoritate demonstrează ştiinţific şi luminează cu căldura artei cât de armonioasă şi rodnică a fost şi convieţuirea socială, şi colaborarea intelectuală. Am privit multe minute la harta Bucureştiului pe care sunt însemnate cartierele comunităţilor evreieşti şi am văzut şi harta evoluţiei populaţiei evreieşti din veacurile trecute în ţara noastră. Este o istorie care nu poate fi uitată, după cum nu pot uita, că am văzut aici la ACMEOR din Tel Aviv scrisori ale lui Vasile Alecsandri, Gala Galaction, I.L. Caragiale, Tudor Arghezi etc. etc.

Totul aşezat cu grijă şi cu mult respect şi prietenie. Acelaşi respect şi prietenie pe care le-am întâlnit în privirile celor câţiva membri ai Asociaţiei care cercetau la orele când m-am aflat şi eu acolo şi unde am avut plăcerea de a le fi întâlnit pe doamna Mioara Băleanu Cohen, secretara ACMEOR, şi pe doamna Marta Bittel, dar şi pe trezorierul Asociaţiei, domnul Baruh Tercatin.

Iată cum în săptămâna patimilor în centrul Tel Avivului am cunoscut o instituţie căreia când îi păşeşti pragul întâlneşti un colţ de România.

Cristian POPIŞTEANU

Domnul Adrian Năstase, preşedintele Camerei Deputaţilor, vorbind la festivitatea premierii de către ACMEOR a domnului Adrian Dohotaru şi a doamnei Ioana Ursu, cărora li s-a decernat medalia Jerusalim-City of peace

Mărturii britanice despre veacul fanariot

PRIVILEGII ŞI OCÂRMUIRE DE FIER

PAUL CERNOVODEANU

Am încercat, prin studiile elaborate (fragmente din ele au apărut şi în revista Magazin istoric, **nr. 5/1991, 5-10/1992, 5-7/1993) să aprofundez analiza structurilor regimului fanariot instaurat în Principatele dunărene între 1716-1821, ocupându-mă în mod special de instituţia domniei, de clasele sociale, moravuri şi viaţa cotidiană, bazându-mă cu precădere pe izvoarele istorice interne. Nu trebuie uitat însă faptul că şi sursele documentare externe — nu doar însemnările de călătorie, ci şi documentele sau rapoartele diplomatice străine referitoare la români în această epocă — sunt la fel de însemnate. Ele întregesc tabloul general al epocii respective şi fixează cadrul internaţional al regimului fanariot în raport cu Poarta otomană, puterea suzerană. Din acest punct de vedere, ele aruncă o lumină necruţătoare asupra situaţiei politice extrem de vitrege a ţărilor române în această epocă.**

Dacă în istoriografia noastră unele rapoarte ale diplomaţilor francezi, austrieci sau ruşi despre fanarioţi sunt mai cunoscute, fiind cuprinse în ample ediţii de documente externe, dintre care cea mai cunoscută este aceea purtând numele lui Eudoxiu de Hurmuzaki, în schimb acelea provenind din surse oficiale engleze au fost puse mult mai puţin sau aproape deloc în valoare. Fac excepţie, desigur, incisivele observaţii ale lui Sir James Porter, ambasadorul britanic la Istanbul între 1747-1762 (relevate de curând de Dan A. Lăzărescu în lucrarea Imaginea României prin călători, **vol. I. Bucureşti, 1985, pp. 66-74) sau monografiile lui Thomas Thornton, consul la Odessa (1804):** The Present State of Turkey... with the Geographical, Political and Civil State of the Principalities of Moldavia and Wallachia **(Starea de faţă a Turciei... cu starea geografică, politică şi civilă a principatelor Moldova şi Ţara Românească), două volume publicate la Londra în 1807 şi aceea a lui William Wilkinson (consul în principate între anii 1814-1818):** An Acount of the Principalities of Wallachia and Moldavia... **(O dare de seamă asupra principatelor Valahiei şi a Moldovei...), apărută la Londra în 1820 şi care privesc perioada de sfârşit a regimului fanariot. Prin traduceri, acestea au fost îndeajuns de popularizate atât la vremea lor, cât şi mai târziu, până în timpurile noastre.**

Nu putem face însă abstracţie şi de alte mărturii, mai timpurii, care aparţin sec. XVIII, în care sunt cuprinse analize în spiritul diplomaţiei britanice ale structurilor fanariote, la câteva decenii doar după instaurarea acestui regim. Fără a fi total omise, ele au rămas cunoscute numai unui cerc restrâns de specialişti şi, în nici un caz n-au fost utilizate în mod substanţial în analiza pertinentă a realităţilor dure din această perioadă.

În paginile ce urmează, mă voi restrânge la relatările aparţinând lui John Bell, secretarul rezidentului englez la St. Petersburg şi la acelea datorate ambasadorului britanic la Poartă, Sir Henry Grenville (1765-1766).

Domnul poruncește, dar nu îndrăznește

Cea dintâi sursă constituie mai degrabă un jurnal de călătorie, în care, alături de impresii de drumeție, se întâlnesc și unele considerații de ordin general, care ne interesează în cazul de față.

În timpul războiului austro-ruso-turc din 1736-1739, diplomația britanică a încercat să se manifeste mai activ atât la St. Petersburg cât și la Istanbul, căutând, alături de Olanda, să medieze o pace de compromis între părțile aflate în conflict. Astfel, în decursul acestor tratative, secretarului rezidentului britanic la St. Petersburg, Claudius Rondeau, scoțianul John Bell of Antermony[1] a fost trimis la Istanbul la 6/17 decembrie 1737 cu un mesaj adresat marelui vizir Ieken Mehmed pașa de către vice-cancelarul țarinei Ana Ivanovna (1730-1740), contele Andrei Ivanovici Ostermann și cu instrucțiuni înaintate de superiorul său ambasadorului englez la Poartă, Sir Ewerard Fawkener. Ajungând la Nistru în ziua de 2/13 ianuarie 1738, Bell a fost întâmpinat de Petrache Duca, pârcălabul cetății Soroca, pe care solul englez o considera „un orășel frumos, așezat pe malul apusean al râului, ca la vreo 30 de leghe la sud de Hotin și cam la aceeași distanță spre nord-vest de Bender. Orașul e locuit în majoritate de moldoveni, amestecați cu ceva greci, evrei și turci. Este apărat de un turn vechi, în care sunt niște tunuri de puțin folos. Cursul Nistrului urmează aici pe o albie foarte adâncă, între maluri verzi foarte înalte. Regiunea dimprejur e mănoasă în grâne și bogată în pășuni grase".

După o scurtă călătorie printr-o regiune pustiită de ciumă, Bell a ajuns la Iași în ziua de 3/14 ianuarie, fiind condus a doua zi „la palatul domnului (care e numit hospodar) al Moldovei, ce se intitulează Altețe Serenisimă, deși primește această demnitate de la sultan sau mai de grabă de la mărele vizir și e păstrat în această demnitate doar atâta timp cât vor ei. Nu i se încredințează alte puteri decât administrarea afacerilor civile. Se numește Grigore Duca, este dintr-o familie de greci[2], foarte onorabilă și se bucură în general de un nume bun. El m-a tratat cu mare cinste și politețe, arătând părerea sa de rău că nu îi stă în putință să mă lase să merg de-a dreptul la Constantinopol, ci trebuie să mă duc mai întâi la Bender, unde voi afla pe seraschier, care are comanda principală în aceste părți. Nu aș fi dorit să mă abat atâta din drumul meu, dar cum nu era nimica de făcut, m-am supus. Domnul a poruncit unui căpitan bosniac și la doi ostași moldoveni din garda sa să mă însoțească până la Bender, căci era tot ce putea face pentru mine în împrejurările de față".

Din cele relatate de emisarul englez reiese în mod limpede starea de obediență a domnitorului fanariot față de un simplu comandant de oști otoman, în speță, seraschierul de Bender, fără permisiunea căruia nu putea lua nici o hotărâre, nici chiar atunci când era vorba despre un supus al unei puteri străine neutre trimis la Poartă pentru negocieri. Chiar dacă această situație putea fi de moment și s-ar fi putut datora stării de război existente între turci și austro-ruși, principatele române nu făceau parte *integrantă* din Imperiul otoman și prin urmare ar fi trebuit să se bucure de statutul lor de autonomie. În realitate, această autonomie era tot mai brutal încălcată, iar otomanii își exercitau autoritatea abuzivă asupra lor, acțiune ușurată și de servilismul sau neputința domnitorilor fanarioți de a se opune. Așadar, sporirea gradului de dependență a Moldovei și Țării Românești față de Poartă era o realitate cu efecte dramatice uneori.

Un privilegiu vechi, dar...

Despre orașul Iași, John Bell relatează că era așezat „într- un șes întins, pe râulețul Bahlui, la vreo 30 de leghe nord-vest de Bender. Poate cuprinde vreo două sau trei mii de case, cele mai multe din lemn. Locuitorii sunt creștini de rit grec [ortodox — *n.n.*]. Palatul domnului este o clădire veche în stil gotic[3], construită din piatră și cărămidă. Aduce cu un vechi castel venerabil și cred că a fost clădită astfel și pentru că, în toate vremurile, această țară a fost expusă ravagiilor neamurilor barbare".

În contrast cu starea de decădere politică, emisarul englez remarcă abundența și varietatea bogățiilor naturale ale Moldovei. Astfel, el consemnează: „Ținutul dintre Soroca și Iași este întrucâtva deluros, pământul e mănos, pășunea minunată. De-a lungul Prutului sunt păduri mândre cu tot felul de copaci aparținând acestei zone de

---

[1] John Bell of Antermony (1691-1780) a plecat în Rusia în 1714, punându-se în slujba lui Petru cel Mare. A participat la ambasadele trimise de țar în Persia (1715-1718) și China (1719-1722) și s-a alăturat oștirilor ruse în expediția din Caucaz (1722-1723). Ulterior, Bell a reintrat în serviciul diplomației britanice, slujind ca secretar al rezidentului de la St. Petersburg, Claudius Rondeau (1728-1739). La moartea acestuia, a funcționat el însuși ca însărcinat cu afaceri (16 oct. 1739-10 iunie 1740), până la sosirea noului titular al postului, Edward Finch. Curând după aceea s-a stabilit la Istanbul, ocupându-se cu comerțul, iar din 1747 s-a întors în patrie, stabilindu-se la moșia familiei Antermony, unde a și murit la adânci bătrâneți. Bell și-a redactat memoriile și notele sale de călătorie pe care le-a publicat sub titlul *Travels from St. Petersburg in Russia to diverse parts of Asia* (Călătorii de la St. Petersburg în Rusia către diferite părți ale Asiei), în două volume, apărute la Glasgow, în 1765. Partea privitoare la țara noastră a fost cuprinsă în vol. II, pp. 385-397 (Biobibliografia lui John Bell, în *The compact edition of the Dictionary of National Biography*, vol. I, Oxford University Press, 1975, pp. 129-130).

[2] Corect, Grigore II Ghica, în a doua sa domnie în Moldova (1735-1739), din familie de albanezi românizați — *n.n.*

[3] Aici în sensul de vechi, demodat — *n.n.*

climă. În preajma Iaşilor şi a altor oraşe sunt vii întinse, producând struguri din belşug, din care se scot cantităţi mari de vin de calitate inferioară, care este consumat în Polonia şi în alte ţări vecine şi pentru care moldovenii sunt plătiţi cu sume de bani considerabile". Cât priveşte „ţinutul dintre Iaşi şi Chişinău, [acesta — *n.n.*] este foarte frumos, dar spre Bender devine secetos şi mai uscat şi nu mai pare să aibă pământul aşa de bun şi nici păşuni aşa de bune ca locurile pe care le străbătusem".

În concluzia consemnărilor sale, John Bell revine la starea de opresiune politică în care a găsit principatul pe care îl străbătuse: „Moldovenii sunt cu toţii creştini şi sultanul le îngăduia un guvernator sau domn de religia lor. De acest privilegiu se bucură ei de mulţi ani. Dar sub o ocârmuire de fier ca aceea a turcilor, aceasta nu trebuie socotită ca o favoare deosebită. Trebuie să recunoaştem, totuşi, că astăzi jugul lor [al turcilor — *n.n.*] e mult mai uşor şi purtările lor mai omeneşti decât la prima lor venire şi aşezare în Europa, deşi sunt încredinţat că, în clipa de faţă, două treimi din teritoriul Moldovei se află complet pustiit. Se pare că acesta este un sistem hotărât al politicii turceşti, de a depopula toate ţările dinspre marginile creştinătăţii, nelăsând acolo decât numărul trebuitor de oameni pentru aprovizionarea armatelor şi a garnizoanelor".

Despre misiunea lui Bell suntem informaţi şi prin raportul inedit pe care ambasadorul britanic la Poartă, Sir Ewerard Fawkener, l-a adresat la 10/21 februarie 1738 secretarului de stat Thomas Pelham-Holles, duce de Newcastle: „La 28 a lunii trecute [8 februarie stil nou — *n.n.*] a sosit aici, [venind — *n.n.*] de la Petersburg, d. Bell, secretarul d-lui Rondeau. Am avut ştiri despre sosirea lui la Soroca, de la Poartă, acum câteva zile, dar domnul Moldovei n-a îndrăznit să-şi ia asupra lui răspunderea de a-l trimite direct aici, ci de la reşedinţa sa de la Iaşi l-a îndreptat spre Bender, de unde paşa l-a expediat spre noi, însoţindu-l unul dintre servitorii săi şi doi tătari" (Public Record Office, State Papers, *Turkey*, dosar 97/29, fila 345). Aşadar, o nouă subliniere a caracterului precar al autorităţii domnului fanariot, foarte atent să nu încalce dispoziţiile Porţii.

Nu intră în intenţiile noastre analiza misiunii lui Bell la Instanbul şi nici eşecul mediaţiei de pace anglo-olandeze, preluată mai târziu cu succes de ambasadorul francez la Poartă, Louis-Sauveur, marchiz de Villeneuve, care a reuşit să încheie pacea de la Belgrad (7/18 septembrie 1739) în avantajul otomanilor. Precizăm doar faptul că, părăsind Istanbulul la 8/19 aprilie 1738, spre a se întoarce în Rusia, Bell a ajuns la Dunăre la 26 aprilie/7 mai, a trecut fluviul pe la Galaţi, dar de data aceasta, tot la porunca turcilor, domnitorul Grigore II Ghica i-a permis să se îndrepte direct spre Iaşi, unde a sosit la 29 aprilie/10 mai. Primit a doua zi cu multă amabilitate de vodă, Bell a fost condus până la Soroca, procurându-i-se cai cu oameni din garda domnească ca să-l însoţească până la Nistru.

Aşadar, comportamentul domnului moldovean nu s-a ridicat deasupra aceluia al unui obişnuit paşă de provincie otomană, plecat poruncilor Porţii şi care nu ieşea din cuvântul stăpânilor săi.

Grigore II Ghica era un om primitor şi politicos, dar obligat să asculte înaltele porunci ale sultanului

În p. 69: *Sir James Porter, ambasadorul Marii Britanii la Istanbul (1747-1762)*

Haraci, daruri şi peşcheşuri

Trecând acum la cea de-a doua relatare, cu caracter general, asupra situaţiei Moldovei şi a Ţării Româneşti în timpul regimului fanariot, trebuie să precizăm că ea aparţine lordului Henry Grenville (1717-1784)[1], ambasador al

[1] Născut dintr-o veche familie de aristocraţi, Henry Grenville a fost sprijinit în cariera sa publică de ascendenţa politică răsunătoare a fraţilor săi mai vârstnici, lord Richard Temple şi Sir Grenville. Între 1746 şi 1756 a funcţionat în calitate de guvernator în insulele Barbados din Marea Caraibelor, iar ulterior a activat în Parlamentul britanic. După întoarcerea sa de la Istanbul, H. Grenville a renunţat la cariera diplomatică, consacrându-se politicii interne. În timp ce era ambasador la Istanbul, la 26 martie 1765, a primit o notă din partea secretarului de stat George Dunk, conte de Halifax, prin care i se cerea să întocmească un memoriu amănunţit despre starea finanţelor, comerţului şi a puterii militare otomane. El a început să strângă cu sârguinţă datele solicitate. La plecarea din Istanbul, memoriul nu era încă terminat, deoarece în timpul şederii sale în carantina de la Toulon, în sudul Franţei, la 3 noiembrie 1765, Grenville lucra încă la redactarea textului, înfăţişat abia la 12 iunie 1766 noului secretar de stat Charles, duce de Richmond.

Memoriul a fost redactat în limba franceză, limba diplomaţiei timpului, şi purta titlul *Observations sur l'état actuel de l'Empire Ottoman...* Originalul s-a pierdut, dar s-a păstrat o copie contemporană, realizată la 30 iulie 1766, pentru noul deţinător al funcţiei de secretar de stat, William, conte de Shelburne. Această copie s-a păstrat în arhiva familiei Shelburne, de unde a ajuns, prin vânzare la o licitaţie din 1921, în posesia Bibliotecii William L. Clements a Universităţii din Michigan, S.U.A. Memoriul lui Grenville a fost

Marii Britanii la Istanbul între 21 februarie 1762-13 octombrie 1765 și a fost inserată într-un memoriu dedicat Imperiului otoman, început la 26 martie 1765 și încheiat la 12 iunie 1766, după înapoierea autorului său în Anglia. Cu privire la Principatele dunărene, deși informațiile lui Grenville sunt succinte și de ordin indirect, deoarece acesta n-a trecut niciodată prin țara noastră, ele subliniază regresul înregistrat de țările române în unele privințe sub domniile fanariote, scăderea prestigiului instituției domnești, precum și exploatarea fiscală impusă supușilor de către principii fanarioți. Informațiile utilizate de Grenville au fost procurate de unii dragomani și agenți stipendiați ai ambasadei britanice din Istanbul, cum au fost — printre alții — Antonio Dané, Nevis effendi, Jusef Dimitri, Serpos și Steffano Pisani, dar mai ales de marii dragomani ai Porții, Grigore Al. Ghica (viitorul domn Grigore Ghica III) și Gheorghe Caragea.

Iată, acum, fragmentele mai semnificative cuprinzând observațiile lui Grenville:

„Se știe că Poarta numește supuși de rit ortodox în fruntea acestor două principate; Moldova plătește în fiecare an pentru haraci 120 pungi de bani peșin și o foarte mare cantitate de produse; mai plătește în afară de aceasta 120 pungi ca daruri de marele *Bayram* (sărbătoare turcească după Ramazan care este postul de o lună). Țara Românească plătește în fiecare an ca haraci 620 de pungi și 120 de pungi de fiecare *Bayram;* fiind mai puțin bine plasată pentru navigație, această provincie trimite mai puține provizii decât tribut. Fiecare din aceste principate mai plătește, în afară de aceasta, 120 de pungi la luarea în stăpânire [de către domni — *n.n.*]; am mai spus că sunt obligate să întrețină pe socoteala lor 6 000 de oameni din trupele regulate.

Iată tot ceea ce plătesc anual Visteriei cele două principate și suma este desigur foarte neînsemnată, cu toate că la început, când ele au devenit tributare, nu plăteau decât 50 de pungi pe an. În pofida neînsemnătății tributului lor, nu există, în toate domeniile sultanului, provincii mai oropsite ca ele și nici supuși mai nefericiți și de plâns, fără ca domnii respectivi să se îmbogățească, și vina este numai a grecilor [fanarioților — *n.n.*] înșiși. Ei nu pot obține aceste principate decât prin daruri și corupție. Nu pot să se mențină în stăpânirea lor decât prin aceleași mijloace care i-au făcut să intre în posesia lor; fără a mai socoti ceea ce au cheltuit spre a ajunge la aceasta, ei trebuie să plătească 120 de pungi Visteriei și nu pot strânge această sumă decât plătind [dobândă] 25 la sută. Este camăta obișnuită și din care achită pentru primul an în avans. Pentru a acoperi aceste cheltuieli fără măsură și a se menține în scaunul lor, nu este stoarcere pe care să nu fie siliți s-o folosească spre a potoli atâtea scorpii înfometate, a căror pradă sunt. Domnul Valahiei, mazilit în ultima vreme[1], oferă o pildă grăitoare; plângerile foarte întemeiate împotriva administrației sale sunt nemaipomenite și între altele el a pus să fie plătit haraciul de două ori pe an.

Asemenea mijloace violente spre a se menține [în domnie — *n.n.*] constituie totdeauna cauza prăbușirii lor; un nou domn urmează altuia abia mazilit pentru fărădelegile lui, când și încep intrigile printre greci spre a-i găsi un alt urmaș. Poarta, care are interes să întrețină dezbinarea între greci, câștigă prin desele schimbări de domn. Cele 120 de pungi pe care le plătesc de fiecare *Bayram* nu sunt decât un impozit recent pe care l-au impus domnii înșiși din frica de a nu fi maziliți, deoarece numai pașalele propriu-zise sunt confirmate de fiecare *Bayram* în guvernămintele lor. De câtăva vreme, domnii Moldovei și ai Valahiei, de frica vreunui competitor, cer de fiecare *Bayram* caftanul (semnul de confirmare). Dregătorii Porții se lasă bine mituiți înainte de a-l acorda, iar Poarta îl acordă și ea și mazilirea urmează numaidecât după *Bayram* și niciodată înaintea acestuia. Domnii maziliți trăiesc întotdeauna în pribegie; cei mai bine tratați trăiesc pe Bosfor în conacele lor, unde pun să fie numiți «Măria Ta» de către servitorii și slujnicile lor".

În încheiere, lordul Grenville înfierează o dată mai mult vanitatea și cupiditatea fanarioților, care își pierd simțul măsurii și prin rivalitatea care îi dezbină își pregătesc singuri pieirea: „Grecii, care locuiesc într-un cartier din Constantinopol numit Fanar, au pretenția la un soi de noblețe, ca fiind scoborâtori din Paleologi și Cantacuzini [vechi dinastii imperiale bizantine — *n.n.*]; ei sunt cei întâlniți în toate urzelile de la Poartă și cele două principate ale Valahiei și Moldovei, adăugate Patriarhiei de Constantinopol, sunt subiecte veșnice de zâzanie, gelozie și ambiție între dânșii și trebuie admis că dacă există vreo nație care, pentru păcatele ei, merită să stea în robie, aceasta e a grecilor [fanarioților — *n.n.*], care se nimicesc între ei și-și fac răul cel mai de neînchipuit".

Istoria, de altfel, avea să confirme cu prisosință acest lucru nu mai târziu decât la 1821, an revoluționar care a dus la prăbușirea și înlăturarea regimului fanariot în principate. ■

---

publicat în limba franceză, cu un larg rezumat în engleză, în 1965, de către cercetătorul american Andrew S. Ehrenhreutz sub titlul: Henry Grenville, *Observations sur l'état actuel de l'Empire Ottoman,* Ann Arbor, The University of Michigan Press, 110 p.

[1] Este vorba despre Ștefan Racoviță (26 ianuarie 1764-18 august 1765), care a fost mazilit în urma abuzurilor scandaloase ce au provocat răscoala din București, zisă a „rufeturilor" (breslelor) — *n.n.*

„Raport informativ

În seara de 19.VI.a.c. [1939] ora 20.50 am sosit în Berlin. Nimeni de la Legaţia noastră n-a avut cunoştinţă de sosirea mea.

În prima zi, adică 20.VI., am cercetat în amănunţime cartea de telefon a oraşului Berlin, dar mi-a fost imposibil să găsesc măcar unul din numele ofiţerilor germani pe care îi cunoscusem în anul 1937.

A doua zi, 21.VI, m-am prezentat, la ora 10.30, direct la Marele Stat Major german, unde, înmânând portarului cartea de vizită — alăturată — am cerut să vorbesc cu maiorul von Krienitz, căruia îi sunt vechi cunoscut. După aproape o oră de aşteptare, mi s-a adus la cunoştinţă că în M.St.M. german nu există nici un maior cu acest nume. Am rugat apoi să fie anunţat căpitanul Schreiber (?), cu care lucrasem rândul trecut, dar — după o aşteptare de încă o jumătate de oră —, mi s-a răspuns că a decedat de acum un an. Rugând să fiu anunţat înlocuitorului maiorului von Krienitz, mi s-a făcut cunoscut că cel solicitat trebuie să fie pus în cunoştinţă cu scopul audienţei. Pentru a nu împinge lucrurile prea departe, am renunţat, pentru moment, spunând că voi reveni a doua zi.

Nevoind să renunţ la îndeplinirea misiunii primite, m-am hotărât să recurg la ultima cale de a lua contactul cu organele competente din M.St.M. german, adică de a folosi o persoană care să aibă acces în această instituţie. Persoana care înlesnise contactul în anul 1937 se afla în închisoare, executând o pedeapsă de 2 ani (a se vedea nota specială). Nu rămânea decât să fac apel la persoana cea mai de încredere de la Legaţia noastră, adică maiorul Proca, fără ca acesta să cunoască însă scopul urmărit de mine".

S.S.I. — ABWEHR

1937-1940

CRISTIAN TRONCOTĂ

„Ne-am împrietenit cu dracul!"

Înainte de a vedea cum a reuşit maiorul Ionescu Micandru să restabilească legătura cu Abwehr-ul, să examinăm puţin contextul politico-diplomatic, în care s-a produs tentativa sa.

Am văzut în episodul trecut că primul contact cu germanii nu a avut şi o continuare. După acordul de la München (29-30 septembrie 1938), dar mai ales după ocuparea Cehoslovaciei, în martie 1939, situaţia internaţională a României se modificase substanţial. Principalul pericol extern deveneau revendicările statelor revizioniste, ce priveau şi spre graniţele României. Pe lângă strângerea relaţiilor cu partenerii din Mica Înţelegere (amputată după dispariţia Cehoslovaciei) şi din Înţelegerea Balcanică, pe lângă politica tradiţională de alianţă cu Franţa şi Marea Britanie, pentru diplomaţia românească devenise evidentă necesitatea îmbunătăţirii relaţiilor cu Germania.

Ce știa Eugen Cristescu

La 15 martie 1939 — după ce în Cehoslovacia germanii au difuzat fluturași redactați în limba română — s-a decretat mobilizarea parțială a armatei. Dar la 23 martie s-a încheiat „Tratatul asupra promovării raporturilor economice între Regatul României și Reich-ul Germaniei", considerat ca o subordonare a economiei românești intereselor germane. Nu trebuie să uităm că la 13 aprilie Anglia și Franța au acordat garanții unilaterale privind frontierele României. Cu toate acestea, la București exista un puternic sentiment de insecuritate. El era alimentat probabil, și de informațiile venite din Occident. Astfel, în cartea sa *Impact la paralela 45°*, domnul Horia Brestoiu reproducea un raport al unui ofițer superior român de informații trimis din Londra la începutul lunii aprilie 1939, care vorbea despre „schimbarea totală de atitudine pe care servicii importante din cadrul Ministerului Apărării Naționale [britanic] au avut-o ulterior [semnării tratatului economic germano-român din luna martie] față de atașații noștri militari navali și aeronautici de la Londra, cărora li s-a pus în vedere că problema comenzilor de material de război este o chestiune care trebuie tratată de la guvern la guvern și, în orice caz, mai întâi pe teren politic". Ofițerul român înțelegea din discuțiile cu britanicii că la Londra se credea că România încheiase și un acord politic cu Germania și deci țara noastră era o cauză pierdută pentru Franța și Marea Britanie. La 3 aprilie, aceeași sursă informa: „Din cauză că acordul economic cu Germania nu este încă complet înțeles, iar pe de altă parte, până la clarificarea situației țării față de acordul anglo-francez și eventual polonez, se intenționează ca livrările de armament pentru țara noastră să fie amânate. Din contactul pe care l-am avut cu oficialitățile engleze se pare că Londra intenționează a ne cere să ne clarificăm hotărât poziția". Aceeași concluzie rezultase și din convorbirile pe care le-a avut cu reprezentantul Intelligence Service-ului. Trecând prin Paris, constata „o evidentă răceală și o rezervă bine marcată", subliniind că francezii „pe nedrept, au devenit bănuitori în ce privește politica noastră, că nu mai au încredere în noi și că ei consideră neaderarea noastră la pact ca o alunecare spre o politică germanofilă". Iar ajuns în țară, același ofițer nota: „expansiunea germană spre est... ar fi chiar dorită de Londra-Paris, dacă acest lucru ar satisface Germania și Italia și prin aceasta și-ar asigura integritatea lor continentală și colonială. Dar Anglia și Franța sunt perfect informate asupra intențiilor italo-germane care au veleități mult mai mari și care caută neapărat declanșarea unui război în acest an, fiind sigure că îl vor câștiga. În aceste condițiuni, Anglia, în special, socotește absolut necesar pentru pregătirea războiului... să câștige timp prin atragerea spre est a unor imporante forțe germane..." Dacă mai adăugăm și confesiunile unui german apropiat lui Hitler și făcute publice în ziarul *New York Herald Tribune*, din 8 mai 1939, din care rezultă intenția Germaniei de a-și subordona politic și economic țările baltice, Polonia, România, Iugoslavia, Ungaria și Cehoslovacia, este de înțeles dorința Bucureștiului de a stabili contacte neoficiale cu Berlinul. Nu ne-am propus — și nu credem că este posibil, pe actuala bază documentară — să judecăm dacă gestul a fost util sau era mai bine să fi mers până la capăt, cu orice risc, doar alături de Anglia și Franța. În general, asemenea discuții — ce ar fi fost dacă... — nu sunt foarte utile pentru istoric. Dar în judecarea unei asemenea ipoteze credem că nu trebuie să se ignore experiența istorică românească, diferită de cea poloneză, iugoslavă, cehoslovacă, chiar și ungară și bulgară: tradiția clasei politice românești de a salva măcar un embrion de organizare statală, prin orice mijloace și cu orice preț.

Iată deci în ce context geo-politic — la .care trebuie să adăugăm și presiunile tot mai evidente dinspre Răsărit, despre care s-a vorbit mai puțin la noi — este trimis maiorul Ionescu-Micandru, la jumătatea lunii iunie 1939, să bată la ușa Abwehr-ului pentru a reînnoda, fără altă pregătire prealabilă[1], firul colaborării pe linia schimbului de informații privind armata roșie și propaganda Kominternului. Să mai spunem doar că Eugen Cristescu, urmașul lui Moruzov în fruntea S.S.I., declara, după război, că acțiunea i-ar fi fost tăinuită și lui Armand Călinescu, în acel moment prim-ministrul țării, dar s-ar fi făcut cu știrea lui Ernest Urdăreanu, mareșalul Palatului.

Rezultate neașteptate

Așa cum am văzut deja, până la urmă maiorul Ionescu-Micandru a făcut apel la colegul său, maiorul Proca, având norocul ca acesta să fie singur la Berlin, atașatul militar, colonelul Gârbea, fiind plecat în Elveția, unde asista la manevre militare. I-a spus că venea de la Paris și că avea o scrisoare din partea unui cunoscut pentru maiorul von Krienitz. Proca a sunat în ziua de 22 iunie la Biroul atașaților militari din Marele Stat Major, de unde i s-a răspuns, după 3 ore, că persoana respectivă decedase cu câteva luni în urmă. După insistențe, Ionescu-Micandru a obținut o întâlnire cu căpitanul Graf von Spee, pentru ora 16.00. I-a comunicat acestuia cine era și cu ce

[1] Din raportul redactat la întoarcerea în țară, rezultă că primul contact, cel din 1937, fusese înlesnit de Parizianu, care în 1939 se afla în pușcărie, executând o pedeapsă de 2 ani pentru homosexualitate și trafic de devize. Se face trimitere și la o notă specială de a cărei urmă nu am reușit să dăm.

scop se afla la Berlin. Căpitanul german i-a promis că îi va comunica răspunsul la hotel, până la 18.30. Exact la acea oră a primit o invitație pentru a doua zi, la 10.00, la Marele Stat Major german.

La 23 iunie, s-a întâlnit cu locotenent-colonelul Hanwaldt și un maior, cărora le-a comunicat că Moruzov considera că relațiile — deocamdată doar economice — dintre țările lor se vor dezvolta în viitor și că inamicul comun era Uniunea Sovietică. Drept urmare, S.S.I. propunea Abwehr-ului o colaborare concretă pentru culegerea de informații privind intențiile statului sovietic. Singura condiție, colaborarea să fie ținută în secret chiar și față de corpul diplomatic și atașații militari din Berlin și București. Partea germană a cerut o serie de precizări privind natura S.S.I. și persoana șefului său (îi cunoșteau și unul dintre pseudonime: inginerul Mihail Ștefănescu). Cu multă politețe, lăudând — exagerând un pic, am zice — rezultatele obținute de Moruzov[1], ofițerul superior german i-a promis să-i comunice lui Ionescu-Micandru punctul de vedere al Abwehr-ului în aceeași zi, la ora 16.30.

După-amiaza, locotenent-colonelul Hanwaldt i-a spus că organele superioare din Marele Stat Major german acceptau colaborarea, în principiu, fără a putea trece la o colaborare la teren pentru că nemții — declara el — nu dispuneau de elemente specializate pentru acțiunea informativă directă în U.R.S.S. „...Și aceasta pentru că membrii emigrației ruse erau în vârstă, iar cei mai tineri nu stăpâneau limba rusă; elementele cehe nu prezentau suficientă încredere, iar cele ucrainene nu ofereau suficiente garanții[2]. Drept urmare, lăsa să se înțeleagă ofițerul german, Abwehr-ul se baza pe rețelele S.S.I., urmând să contribuie cu orice sumă de bani i s-ar fi cerut. De asemenea, partea germană era dispusă la un schimb de informații privind: aviația sovietică, unitățile motomecanizate, situația politică internă și externă a U.R.S.S., deplasări și concentrări de trupe etc.

Maiorul Ionescu-Micandru a respins orice subvenție din partea Abwehr-ului, arătând că S.S.I. dispunea de toate mijloacele materiale necesare pentru acțiunile informative, ce le desfășura în U.R.S.S. Despărțindu-se în cele mai bune relații de colegii săi germani, maiorul Ionescu-Micandru a plecat, în ziua de 24 iunie, ora 23.37, spre Helsinki.

La sfârșitul lunii octombrie și începutul lui noiembrie, maiorul Ionescu-Micandru, s-a deplasat din nou la Berlin. Ne-a lăsat, și de această dată, un substanțial raport, din care vom reproduce doar ideile ce nu și-au aflat locul în cartea domnului Brestoiu, care îl considera cum am mai spus, drept primul contact dintre Abwehr și S.S.I. Încă de la început, autorul ținea să sublinieze efectele războiului asupra situației din Germania: apariția cartelelor, fără de care nu puteai obține vreun aliment; numărul trenurilor era foarte redus și circulau cu mare întârziere; lunea și vinerea, în restaurante nu se găseau decât salate; pe străzi, noaptea, domnea întunericul și era o mare problemă să găsești un taxi. A remarcat, de asemenea, și contradicțiile existente între diferitele componente ale serviciilor de informații germane.

În ziua de 30 octombrie, seara, s-a întâlnit cu maiorul Pruck, omologul său din Abwehr (era șeful Frontului de Est), proaspăt reîntors de la... București — venise cu avionul în ziua de 29 octombrie —, unde se interesase de scopul vizitei lui Ionescu-Micandru. Pruck i-a mărturisit că propunerea de colaborare pica foarte bine pentru partea germană, a cărei situație „politică externă este destul de critică, fiind — la ora actuală — aproape complet izolată". Deja, germanii considerau că „acordul cu U.R.S.S. a dat rezultate cu totul neașteptate, răpind Germaniei inițiativa în nord-estul, estul și chiar sud-estul Europei". După cum i-a mărturisit maiorul Pruck, chiar Finlanda devenise un semn de întrebare pentru Germania. În Polonia, relațiile cu sovieticii erau foarte încordate „din cauza zilnicelor incidente de la frontieră (mi s-a confirmat că, cu ocazia delimitării frontierei, au avut loc chiar lupte între unitățile germane și sovietice, cu pierderi simțitoare de ambele părți, deoarece soldații sovietici nu voiau să părăsească unele localități, cu toate ordinele date de ofițerii lor)...: în fine, se remarcă o accentuată nemulțumire, datorită faptului că intervenția — neașteptată — a armatei sovietice a forțat ca Reich-ul să renunțe momentan, spune maiorul Pruck, la legătura teritorială directă cu România". Și adăuga în raportul său Ionescu-Micandru: „maiorul Pruck s-a exprimat formal: «ne-am împrietenit cu dracul!»; expresiune auzită și în cercurile germane din București, ceea ce denotă că este generalizată în întreaga Germanie".

Comunismul reînvie sub auspiciile Germaniei

Analizând o discuție purtată între doi reprezentanți ai unor servicii secrete trebuie să dai dovadă de multă prudență, căci prin însăși natura muncii lor, ei vor căuta să afle cât mai mult unul de la celălalt, dând în schimb cât mai puțin. Am făcut această afirmație nu atât în legătură cu paragraful de mai sus, cât pentru un alt pasaj al discuției purtate în seara zilei de 30 octombrie. „În ceea ce privește România — nota maiorul Ionescu-Micandru în raportul său —, dorința ma-

---

[1] De altfel; pe toată durata cât au făcut schimb de informații, germanii nu au ratat nici un prilej de a-l flata pe Mihail Moruzov.

[2] Emigrația ucraineană fusese masiv ajutată și infiltrată de Abwehr, dar după încorporarea Ucrainei Subcarpatice la Ungaria, apăruseră fricțiuni.

ximă [a părții germane] este aceea că noi să rămânem în granițele actuale, în cea mai strictă neutralitate, fiind în măsură a le asigura aprovizionările de care au nevoie. Asupra modului cum se va putea realiza acest deziderat, nu mi-a putut răspunde. A lăsat însă să se înțeleagă că, dacă noi — bine înarmați fiind — nu vom ceda eventualelor pretenții sovietice, U.R.S.S. — datorită armatei pe care nu poate conta — va ceda în cele din urmă". Este greu de crezut că germanii erau sinceri atunci când făceau asemenea afirmații — vom vedea că ele se vor repeta cu regularitate — mai ales când știm ce prevedea Pactul Molotov-Ribbentrop (*Magazin istoric*, nr. 112/1989). Dar ei transmiteau părții române exact acel mesaj pe care ea și-l dorea cel mai mult. Iar oficialitățile de la București s-au agățat cu disperarea înecatului de acest pai. Este foarte grav când un om politic ignoră realitatea și o înlocuiește cu fantasme, cu ceea ce i-ar place lui să fie. Dar pentru un șef al unui serviciu de informații, o asemenea greșeală este de-a dreptul mortală.

La 31 octombrie, la ora 10.45, maiorul Ionescu-Micandru era prezentat amiralului Canaris. Se mai aflau de față: locotenent-colonelul Pickenbrock (șeful serviciului de căutare a informațiilor din Abwehr) și maiorul Pruck. Ofițerul român i-a prezentat *Expozeul șefului Serviciului de Informații al Armatei Române către domnul șef al Serviciului de Informații al Armatei Germane*, document care din fericire ni s-a păstrat la Arhivele Statului și care a rămas până acum inedit, din câte știm. După o scurtă trecere în revistă a unor colaborări anterioare (aflăm astfel că și în 1938 S.S.I. sesizase Abwehr-ul despre infiltrări sovietice în organele de informații germane), Moruzov făcea următoarea apreciere: „Nu cunosc în totul dedesubturile acordului intervenit între Germania și U.R.S.S. Pe mine însă m-au impresionat primele efecte ale acestui acord." Modul cum aceste efecte se manifestă astăzi mă face să fiu îngrijorat în cel mai înalt grad în ceea ce privește consecințele finale ale acordului germano-sovietic. Pe lângă faptul că Germania — după cum începe deja să se constate — are de suportat — fără a putea reacționa, — multe neajunsuri din partea Uniunii Sovietice, se poate afirma cu tărie că, profitând de acordul cu Germania, U.R.S.S. va căuta să atace România. Repet încă o dată, nu cunosc dedesubturile acordului dintre Germania și U.R.S.S.

Ceea ce însă pot să afirm, bazat pe dovezi de netăgăduit, este faptul că, astăzi, comunismul — înfrânt până ieri, pretutindeni, sub raport doctrinar — a reapărut sub auspiciile Germaniei pe arena Europei și mai ales a Europei Centrale. Această hienă, îmbrăcată în piele de oaie, readusă pe Vistula și pe Carpați, a ridicat din nou steagul ipocriziei panslave și, îndreptându-și privirea către popoarele slave, U.R.S.S. întinde astăzi un braț către Polonia, Ucraina [Sub]Carpatică, Slovacia, Moravia și Boemia și un alt braț către Bulgaria, Serbia, Dalmația și Croația. De vest nu mai vorbim. După calculele lor, vor fi înghițite pe nemestecate România, Bulgaria etc. Deci, în necunoștință de cauză asupra fondului acordului germano-sovietic, eu nu pot spune decât: să dea Dumnezeu ca din această situație să câștige numai civilizația". Și adăuga în finalul Expozeului: „Tendințele panslaviste de eri sunt urmărite astăzi cu aceeași asiduitate de către comuniștii ruși. Că este așa, reamintim că bolșevicii de astăzi afirmă că împăratul Petru cel Mare a fost primul proletar panslav. De aceea, realizarea visului plămădit de acesta, de la Danzig la Fiume, va fi folosită de bolșevicii de astăzi pentru revoluționarea Europei. În fața acestei situații, rămâne ca Germania să reflecteze dacă stările actuale îi convin. În cariera mea, de peste 30 ani în mod permanent la acest Serviciu, niciodată nu m-am încrezut în ruși. Ei au fost totdeauna aceia pe cari i-am descris mai sus: una gândesc, alta vorbesc și cu totul alta fac".

În discuțiile care au urmat, amiralul Canaris a insistat asupra caracterului neoficial al legăturii cu S.S.I. și a precizat că Führer-ul dispusese ca orice acțiune informativă asupra armatei sovietice să înceteze, continuându-se doar cea asupra activității de propagandă comunistă. Dar, în particular, amiralul i-a spus că „în mod foarte secret, avându-se în vedere concubinajul actual pe care Germania îl are cu U.R.S.S.", el dorea totuși să continue și schimbul de informații asupra armatei roșii. S-au pus la punct și modalitățile concrete de cooperare. De asemenea, Canaris l-a invitat pe Moruzov să vină în Germania.

Canaris sosește la București

De aici încolo, schimbul de informații a continuat fără întrerupere. Oficial, maiorul dr. Wagner era cel însărcinat să reprezinte Abwehr-ul în această colaborare, dar, așa cum i se precizase lui Ionescu-Micandru la Berlin, Canaris nu avea deplină încredere în el. Dr. Wagner urma să afle doar problemele de ordin general și să joace rolul de cutie poștală. Schimbul informațiilor de importanță deosebită urma să se facă cu maiorul Pruck, care venise și înainte la București, sub diferite acoperiri. Maiorul dr. Wagner a făcut un prim drum la București între 8 și 12 noiembrie, când l-a întâlnit prima oară pe Moruzov (și nu la 23 noiembrie, cum credea domnul Horia Brestoiu). Pruck a venit și el la București (la 22 nu la 15 noiembrie, cum credea același autor), sub numele de Erwin Kampf, pictor. „specialist în afișajul de propagandă". Întâlnirile lui cu maiorul Ionescu-

cu-Micandru s-au desfășurat într-o conspirativitate deplină. Pruck aducea cu el și acordul Abwehr pentru a se trece la o colaborare la teren cu S.S.I. Printre alte informații aduse, se afla și o listă a agenților sovietici din România, identificați de Abwehr: „a) cu reședința la București: Bachman Leopold și Isac; Baronov; Braun I.V.; Hotschi; Dalkin; Ofrimov Ștefan (ofițer în Serviciul special de informații sovietic); Gurevici Eftimie (funcționar la Legația sovietică); Hasine Anton (ofițer în Serviciul special de informații sovietic); Lichtenberg Ion; Madrid Cehira Serghievna; inginer Matak; doctor Olavin Gh.; Ostrogradovsky (ofițer de marină din S.S.I.S.); Rozlovski Vladimir (ofițer în S.S.I.S.); Vladimirov (funcționar la Legația sovietică); b) cu reședința la Tighina: Bacalețivici; c) cu reședința la Cernăuți: Krajalia; d) cu reședința la Galați: Laszlo Luca (Vasile Luca); e) cu reședința la Chișinău: Ostovski Pavel; f) cu reședința la Bălți: Serlov Kadimir; g) cu reședința la Cetatea Albă: Vronski (artist)".

Odată cu maiorul Pruck, s-a aflat din nou la București și dr. Wagner, care, așa cum s-a spus deja, s-a preocupat în special de protejarea zonei petrolifere române de posibile acțiuni de sabotaj. Germanii aveau numeroase informații că englezii și francezii implantaseră în România o puternică rețea de sabotori care aștepta doar semnalul pentru a declanșa acțiunea de aruncare în aer a câmpurilor noastre petrolifere. Mai mult, atașatul militar francez a comunicat acest proiect Marelui Stat Major al Armatei Române. Încă din septembrie, primul ministru Armand Călinescu comunicase acordul său de principiu cu un asemenea proiect. Anglia și Franța se angajau să acorde despăgubiri României. Până la urmă însă, la București a prevalat punctul de vedere potrivit căruia aruncarea în aer a exploatărilor petrolifere rămânea soluția extremă, după ce se epuizau toate celelalte și că decizia nu putea aparține decât guvernului român. Iată de ce dr. Wagner punea atâta accent pe prevenirea oricăror sabotaje în zonele petrolifere și pe Dunăre, principala arteră de comunicație spre Germania. De la Berlin urmau să sosească și două comisii tehnice care să examineze soluțiile de adoptat. Să notăm, cu amuzament, că atunci când s-a vizitat zona Văii Prahovei, „pentru a nu se mai da ocazia de a se repeta spectacolul din portul Giurgiu (Ramadan), cu aprobarea domnului șef al Serviciului S. de Informații al Armatei Române, am luat — ca măsură de prevedere — unele dispoziții care să

Amiralul Canaris

mascheze insuficiența sigură a organelor de pază și supraveghere a stabilimentelor și zonelor petrolifere". Adică, au fost plantați agenți ai S.S.I. în diverse puncte, care au simulat un control eficient al zonei. În realitate, după cum consemna Ionescu-Micandru în raportul său, „în afară de portarii rafinăriilor, se poate afirma cu tărie că nu există nici o altă pază".

La începutul lunii decembrie, s-au produs o serie de explozii la rafinăriile de pe Valea Prahovei, iar în gara Băicoi s-au ciocnit trenuri cu petrol ce trebuia să ajungă în Germania. La 8 decembrie, Ionescu-Micandru primea un telefon de la Berlin, prin care era anunțat de sosirea maiorului dr. Wagner și a încă doi oaspeți, pentru ziua de duminică 10 decembrie. În Gara de Nord, ofițerul român a avut surpriza să îl vadă coborând din vagon chiar pe șeful Abwehr-ului, amiralul Canaris, însoțit de locotenent-colonelul Bentivegny, șeful Secției contrainformații ofensive. Cum se știe deja, Canaris venise personal la București, la ordinul expres al lui Hitler, pentru a se asigura că nu se vor mai repeta „actele de sabotaj" îndreptate împotriva petrolului destinat Germaniei. Pleca cu un avion, de pe aeroportul Băneasa la 12 decembrie, mulțumit de asigurările date de Moruzov. Peste șase zile sosea la Berlin maiorul Ionescu-Micandru, pentru a pune la punct noi măsuri privind întărirea pazei pe Dunăre în zona petroliferă. Cu maiorul Pruck, Ionescu-Micandru a discutat și problema elementelor legionare adăpostite în Germania. Ofițerul german i-a subliniat însă că asta era problema „partidului", domeniu în care serviciul lui nu avea nici o autoritate. Și din nou i-a repetat colegului său român „convingerea — care pare a fi și a cercurilor militare germane — că România trebuie și poate să opună întreaga rezistență oricăror pretenții din partea Uniunii Sovietice". Mai mult, Pruck a ținut să adauge că, după părerea lui, Anglia avea să sprijine o agresiune sovietică împotriva României, pentru a bloca livrările de petrol către Germania. În raportul său, maiorul Ionescu-Micandru consemna și starea de demoralizare generală: „Nu pare că există speranța unei victorii..., se așteaptă ceva neprevăzut, ceva miraculos, care să pună sfârșit acestei situații. Răspunderea este aruncată în întregime asupra «partidului»... În cercurile militare, situația e considerată ca foarte gravă. Părerea celor cu care am luat contact pare a fi că Germania trebuie să facă ceva pentru a se termina războiul, oricare ar fi rezultatul final". ■

(Va urma)

DIVORŢ LA CURTEA ANGLIEI

EVELYNE LEVER

„Nimeni nu respectă mai mult decât mine regalitatea, dar declar că aceste evenimente vor duce la falimentul ei, îşi începea pledoaria în Camera Comunelor Lordul Holland. Constat cu profund regret că avem o familie regală care nu ţine deloc seamă de ce se spune despre ea, de ce se crede despre ea. Membrii ei par a fi singurele persoane din ţara asta care nu poartă nici cea mai mică grijă onoarei lor. Regalitatea să fie mulţumită dacă iese salvată din acest scandal".

Despre ce era vorba[1]? Londra verii anului 1820 era zguduită de un zgomotos proces de adulter intentat de regele George IV soţiei sale Carolina de Brunswick, cu care se căsătorise cu 25 ani în urmă, pe când era doar prinţ de Wales. Fusese o căsătorie din raţiune. Câţiva ani mai târziu, cuplul se destrămase. Opinia publică era — de altfel — demult la curent, dar George, odată ajuns pe tron, în acel an, 1820, solicitase divorţul, spre marea iritare a consilierilor săi, ce se temeau că scandalul va da o lovitură fatală monarhiei.

Născut în august 1762, prinţul de Wales, fiul cel mare al lui George III şi al Charlottei de Mecklemburg-Strelitz, era de o frumuseţe deosebită şi de o eleganţă frizând extravaganţa. Încă din adolescenţă moştenitorul tronului avea renumele de prinţ al plăcerii şi al modei. Întâlnirea lui cu Maria Fitzherbert, o văduvă tânără, din cea mai rafinată societate londoneză, avea să-i transforme viaţa. Îndrăgostit până peste urechi de această femeie, George s-a căsătorit cu ea ilegal, în secret, la 15 decembrie 1785, în prezenţa unui preot catolic, Maria fiind catolică. Pentru îndrăgostitul de 23 de ani a contat prea puţin că regele, tatălui lui, nu recunoştea această căsătorie.

„Scormonind" prin viaţa prinţesei

Dar, cu timpul, înglodat în datorii, în urma vieţii de lux şi a călătoriilor făcute cu Maria Fitzherbert, George a solicitat ajutorul material al regelui, care i-a poruncit să contracteze o căsătorie, asigurând astfel descendenţa dinastiei. Astfel încât, la 30 decembrie 1794, George III anunţa solemn nunta moştenitorului tronului cu Carolina de Brunswick-Wolfenbüttel, fiica unui celebru generalissim al armatelor aliate ce luptaseră împotriva Franţei revoluţionare. Mama logodnicei nu era altcineva decât sora regelui Angliei. Deci George şi Carolina erau veri primari.

Prima întâlnire a celor doi, la Londra, a fost extrem de rece. George şi-a părăsit rapid logodnica pentru a bea câteva pahare cu whisky. Ba, la un moment dat, s-a spus că tânărul îşi va expedia curând viitoarea soţie în Brunswickul ei natal. Dar el a rămas prizonierul propriilor datorii, Parlamentul angajându-se să i le plătească cu condiţia căsătoriei cu Carolina.

Fata, frumoasă, cam greoaie, de o veselie sănătoasă, l-a „emoţionat" imediat pe Lordul Malmesbury, trimisul extraordinar al regelui, pentru a perfecta această alianţă matrimonială. El remarca „lipsa ei de tact", faptul că „făcea greşeli grosolane" şi „se oferea cu inima deschisă unor oameni pe care nu îi cunoştea".

La 8 aprilie 1795, arhiepiscopul de Canterbury a oficiat căsătoria celor doi veri, în capela palatului Saint-James. Nouă luni mai târziu, la 7 ianuarie 1796, Carolina a dat naştere unei fetiţe, Charlotte. Dar soţii au rămas la fel de străini unul de altul. Considerând că îşi făcuse datoria, George a hotărât să se despartă de soţia sa. A invocat incompatibilitatea de caracter şi şi-a reluat viaţa în comun cu Maria Fitzherbert.

Cât despre Carolina, ea a trăit de atunci aproape retrasă. Era primită cu toate onorurile la Curte, unde se bucura de bunăvoinţa socrului ei, regele, şi nu-şi întâlnea soţul decât la ceremoniile oficiale. În 1806, Carolina a adoptat un băieţel în vârstă de numai câteva luni, pe care îl adora. Un adevărat chilipir pentru detractorii ei, în frunte cu Lady Douglas, o „prietenă", care a acuzat-o că a adus pe lume în mod clandestin un fiu. Zvon compromiţător prins din zbor de soţul „rătăcitor" şi motiv serios de divorţ. El l-a consultat pe Lordul cancelar Thurlow, care a numit o comisie, cu sarcina de a „scormoni" prin viaţa prinţesei. Fără nici un sprijin, Carolina a scris repede o carte, trasă în 5 000 exemplare, în care şi-a povestit viaţa, justificându-se. Prezenta în ea şi tratamentul la care fusese supusă de soţul ei.

Nu peste mult timp, conflictul a luat o cu totul altă întorsătură. Comisia şi-a publicat concluziile, din care reieşea clar că Lady Douglas

[1] Reproducem articolul, cu titlul şi subtitlurile redacţiei noastre, din revista *L'Histoire* (mai 1993).

calomniase. Băieţelul adoptat era al văduvei unui tâmplar, mort în mizerie. Din nou în graţiile regelui şi ale familiei regale, Carolina s-a instalat la Kensington. A trăit acolo multe zile liniştite, până când, în 1810, George III, victimă a mai multor crize de demenţă, a fost nevoit să abandoneze puterea. Devenit regent în ianuarie 1811, prinţul de Wales i-a declarat război deschis Carolinei.

Trei ani mai târziu, epuizată de lupta contra puternicului ei soţ, ea a hotărât să pornească într-o lungă călătorie prin Europa. În Italia, s-a îndrăgostit de un anume Pergami — sau Bergami —, despre care la Londra s-a aflat imediat. Primul ministru Castlereagh, la ordinul regentului, la fel de tenace în hotărârea lui de divorţ, a cerut ambasadorilor şi consilierilor englezi din Europa „prin toate mijloacele", dovezi pentru a-l elibera pe prinţul regent de o soţie „ce şi-a pierdut minima decenţă". Aşa încât, până la moartea lui George III, survenită la 29 ianuarie 1820, la Londra s-au adunat o sumedenie de rapoarte detaliate despre viaţa intimă a Carolinei.

În vara anului 1820, prinţul de Wales s-a urcat pe tronul Angliei. Legal, Carolina era regină şi, contrar tuturor aşteptărilor, ea a început să-şi semneze scrisorile „Carolina Regina". Şi-a concediat amantul şi a decis să se întoarcă în Anglia.

Martori cumpăraţi

Dar George IV nu avea decât un singur gând: divorţul. Miniştrii săi l-au sfătuit să negocieze cu soţia. El i-a propus atunci o rentă foarte confortabilă, cu condiţia ca ea să rămână pe continent. În zadar. Carolina nu a vrut să accepte nici o tranzacţie.

Pe 6 iunie 1820, a debarcat la Dover. De acolo, englezii au condus-o, într-un veritabil triumf, la Londra. Ţăranii au purtat-o pe braţe, în aclamaţii de „trăiască!". Carolina se întorcea în Anglia în plină criză economică. Guvernul şi regele erau detestaţi de populaţie. Regina batjocorită devenise simbolul oprimaţilor.

De cum i-a sosit în ţară soţia nedorită, George IV a hotărât să declanşeze o procedură de divorţ cu uşile închise în Camera Lorzilor. El a depus la acest for un „sac" de probe contra pârâtei. Dar aceasta din urmă, prin vocea Lordului Brougham, apărătorul ei, a protestat în Camera Comunelor. Mai mult. Conştientă de popularitatea ei, a cerut publicitate pentru dezbateri.

La 14 august 1820, într-un oraş ce părea în stare de asediu, s-a deschis procesul, în prezenţa reginei. Impasibilă, ea a ascultat actul ce o acuza de adulter. „Întreţinuse — scria acolo — o intimitate dezgustătoare cu un străin de joasă condiţie". Prin conduita sa „dezonorantă şi vicioasă", „violase datoriile sale faţă de rege şi se dovedise nedemnă de înaltul rang de regină a acestui regat".

După citirea actului de acuzare, a început audierea martorilor. Persoane cu adevărat de joasă condiţie, valeţi, oameni de moralitate îndoielnică au povestit fără cea mai mică jenă amorurile reginei.

În faţa lorzilor — scandalizaţi, dar încântaţi — aceşti oameni au evocat ţinutele lejere şi marile decolteuri ale prinţesei, neglijeul amantului ei, plimbându-se ţanţoş prin camera pe care o împărţeau cei doi, băile făcute împreună sub un cort, în dogoarea Orientului, mângâierile pe care şi le schimbau, fără sfială, crezându-se feriţi de priviri indiscrete... Şi lorzii au cerut alte şi alte precizări. Natural, pentru lămurirea anchetei...

După două luni de interogatorii, a început pledoaria Lordului Brougham. El a dovedit că martorii acuzării erau cumpăraţi de agenţii prinţului de Wales. Lorzii au început atunci să atenueze termenii actului de acuzare, dar regele a ameninţat că părăseşte Anglia dacă textul nu era menţinut integral. El a fost până la sfârşit adoptat cu 108 voturi, contra 99. Actul nu putea fi trimis la Camera Comunelor, care l-ar fi respins mai mult ca sigur. Afacerea a fost deci pur şi simplu amânată.

Prinţesa s-a considerat satisfăcută. De la reşedinţa ei londoneză, de la Brandembourg-House, devenită loc de întâlnire al tuturor nemulţumiţilor, ea şi-a sporit provocările faţă de rege şi a hotărât să-i lanseze o ultimă sfidare cu ocazia încoronării. Când l-a întrebat ce rochie să poarte la această grandioasă ceremonie, acesta i-a răspuns că ea nu trebuia, în nici un caz, să asiste la încoronare. Sfidând ordinul regal, Carolina s-a prezentat, la 19 iulie 1821, în faţa abaţiei Westminster. A găsit uşa închisă şi, după ce a încercat în zadar să intre, s-a urcat în caleaşcă şi s-a întors acasă. Afectată de acest afront, epuizată de lupte, a căzut pe pat şi a murit câteva zile mai târziu, la 7 august. Avea 53 de ani.

În româneşte de
Florentina DOLGHIN

STIMAŢI CITITORI

Singura revistă care nu şi-a modificat preţul este Magazin istoric.

De la punctul de difuzare de la sediul redacţiei noastre, str. Ministerului, nr.2, parter, Sectorul 1, Bucureşti, puteţi procura:

- **exemplare din** Magazin istoric: **2, 4-8, 12/1991; 1-12/1992; 1, 3-7, 9-12/1993; 1-4, 6/1994.**

De asemenea, la sediul redacţiei noastre puteţi contracta abonamente, la Magazin istoric **pentru anul 1994, cu ridicarea exemplarelor de la sediul redacţiei.**

SALZBURG SEMINAR

Metoda americană la lucru

SEMINAR LA CASTELUL ARHIEPISCOPULUI DE SALZBURG

Am avut privilegiul de a participa, ca observator, între 28 mai şi 1 iunie, acest an, la Sesiunea 313 a Seminarului din Salzburg. De fapt, invitaţia sosise pe numele domnului Cristian Popişteanu, dar cum domnia sa nu a putut-o onora din cauza unor angajamente anterioare, a avut bunătatea să mă ajute să ajung în frumosul şi vestitul oraş austriac. Sesiunea 313 a avut o temă de istorie contemporană, America în epoca noastră, **şi s-a desfăşurat între 28 mai - 4 iunie. Au mai participat din România (de altfel, 71 de români au trecut până acum pe la Seminarul din Salzburg) domnii Bogdan Mazuru, secretar III în Ministerul Afacerilor Externe, şi Teodor Mateoc, lector la Universitatea din Oradea. În total, au fost peste 45 participanţi, din 25 ţări. Printre conferenţiari s-au numărat David McCullough, autor — printre altele — al unei importante monografii despre preşedintele Harry S. Truman, Gheorghi Arbatov, directorul Institutului de studii privind S.U.A. şi Canada din Moscova, Alan Brinkley, profesor de istorie la Universitatea Columbia, Ron Powers, ziarist şi autor foarte cunoscut în Statele Unite, Jon Lovelace şi John Watts, oameni de afaceri şi profesori de ştiinţe economice. După ce am asistat timp de patru zile la conferinţele şi dezbaterile privind istoria contemporană a S.U.A., le-am spus gazdelor că lucrul pe care aş vrea cel mai mult să îl duc cu mine acasă este deschiderea, curajul chiar, cu care americanii discută şi analizează racilele societăţii lor.**

Seminarul din Salzburg, ce are deja o tradiţie de 47 ani, este adăpostit într-un foarte frumos castel şi în clădirea adiacentă, numită Meierhof. Castelul a fost ridicat începând cu anul 1736 de către prinţul arhiepiscop de Salzburg, Leopold Anton Freiherr von Firmian (1679-1744). El provenea dintr-o veche familie nobiliară din Tirol, ale cărei rădăcini coboară până în anul 1185. Arhiepiscopul, catolic convins, a luat însă măsura mai puţin înţeleaptă de a expulza de pe domeniile sale 22 000 protestanţi, interzicând, din 1731, orice formă a acestui cult. Acţiunea sa — care a avut ecou în toată Europa Occidentală — a afectat şi economia arhiepiscopatului şi reputaţia familiei. Înălţarea castelului era o încercare de refacere a prestigiului. În luna mai a anului 1744, arhiepiscopul a încredinţat terminarea lucrărilor nepotului său, contele Laktanz Firmian, murind apoi la scurt timp. A fost îngropat în catedrala oraşului, dar inima i-a fost depusă sub podeaua capelei din castel. Contele Laktanz mare iubitor al culturii (a fost unul dintre primii susţinători ai lui Mozart), a îmbogăţit castelul cu cea mai mare colecţie de artă ce a existat vreodată în Salzburg, dar foarte puţine dintre comori mai pot fi admirate în castel, datorită urmaşilor. În 1837, proprietatea a fost vândută, trecând apoi prin mai multe mâini. Printre proprietari s-au numărat şi doi chelneri, care au încercat să îl transforme în hotel, cât şi celebrul Ludovic I al Bavariei, părintele kitsch-ului modern. O fază semnificativă în istoria castelului a început în 1918, când a fost cumpărat de Max Reinhardt, cofondator al Festivalului din Salzburg şi vestit regizor. S-a ocupat de refacerea lui vreme de 20 ani, renovând scările, Marele Hol, Salonul de Marmură şi creând Biblioteca şi Camera Venetiană. După ocuparea Austriei de către Germania, în 1938, el s-a refugiat în S.U.A., unde a murit în 1943, fără să mai revadă castelul pe care l-a iubit atât. În 1947, trei tineri absolvenţi de facultate din Statele Unite au avut ideea de a iniţia aici dezbateri pe diverse teme. Astfel s-a născut Seminarul din Salzburg. Despre originile, obiectivele şi perspectivele sale l-am rugat să ne vorbească pe domnul Bruce A. Lohof, directorul Seminarului din Salzburg. Domnul Lohof a obţinut un doctorat în studii americane la Syracuse University's Maxwell School of Public Affairs, după care, vreme de 12 ani a urmat o carieră academică, predând la Heidelberg College şi Universitatea din Miami, cât şi ca director al Centrului de cercetări şi studii americane din Hyderabad, India. Pe lângă nenumărate articole publicate în diverse reviste de specialitate, a scris şi o carte, American Commonplace: Essays on the Popular Culture of the United States, **apărută în 1983. Din 1986 a intrat în corpul diplomatic al S.U.A., lucrând la Viena, Karachi, Salzburg şi Muscat. Este director al Seminarului din Salzburg din anul 1993.**

— Domnule director, ce este Seminarul din Salzburg şi cum a evoluat el în timp?

— Seminarul din Salzburg este o organizaţie neguvernamentală, N.G.O. (Non-governmetal organisation) cum se spune în Statele Unite, şi nonprofit. Ea nu aparţine deci nici sectorului de stat, dar nici celui privat, căci nu îşi propune să obţină vreun profit. Totul a pornit în anul 1947, când trei americani, absolvenţi de facultate, s-au gândit să reînnoade tradiţia întâlnirilor şi discuţiilor dintre intelectuali de o parte şi cealaltă a Atlanticului. Au invitat atunci participanţi atât din ţările aliate, cât şi din cele care aparţinuseră puterilor Axei. Principalul scop: să fie din nou împreună, să poată discuta liber, fără bariere. S-au străduit să le asigure şi condiţiile materiale pentru aşa ceva, mai ales că se aflau într-o Europă răvăşită de război, înfometată. Au trecut de atunci mulţi ani, dar ideea de bază nu s-a schimbat: să strângem la un loc intelectuali din diverse locuri ale lumii, care să discute, să schimbe idei. Cu timpul, au fost invitaţi mai ales oameni aflaţi la jumătatea carierei lor profesionale, cu o anume experienţă. S-au extins şi subiectele abordate, dincolo de tematica strictă a studiilor americane, au fost invitaţi şi participanţi din afara comunităţii atlantice. Până azi, la lucrările Seminarului din Salzburg au luat parte intelectuali din 125 ţări. Au venit şi înainte de căderea Cortinei de Fier participanţi din Europa de Est, dar numărul lor a crescut în mod spectaculos în ultimii patru ani. Ne mândrim cu faptul că în acei ani grei pentru popoarele din Estul Europei, am fost una dintre puţinele instituţii care au păstrat o punte de legătură.

Ne-am străduit dintotdeauna să menţinem aici un loc deschis, neutru, în care singura ideologie admisă să fie cea proprie fiecărui individ în parte şi nu unui sistem, unei instituţii sau unui stat.

— Ce va deveni în viitor Seminarul din Salzburg, mai ales în noile condiţii din Europa?

— Seminarul din Salzburg va evolua în trei direcţii. În primul rând, vom continua să ţinem Sesiunile Seminarului, la fel ca şi până acum, căutând să lărgim sfera de cuprindere a participanţilor. A doua direcţie o constituie dezvoltarea aici, la Salzburg, a unui Centru de studii americane, axat pe aspectele culturale şi ale limbii. El este gata să îşi înceapă lucrările, sub conducerea lui Ronald D. Clifton şi îşi propune mai multe lucruri: a) să colaboreze la desfăşurarea Sesiunilor Seminarului, mai ales la teme cum este şi cea prezentă: *America în vremea noastră;* b) să dezvolte studiile privind societatea americană şi să încurajeze învăţarea limbii engleze ca a doua limbă. Se vor organiza programe pentru studenţi şi profesori de limba engleză din S.U.A. şi din alte ţări (în special din sud-estul Europei), cu durata între 1-3 luni. De asemenea, Centrul va coordona dezvoltarea unei reţele de legătură între intelectualii din S.U.A. şi cei din Europa Centrală şi Estică, prin crearea unei bănci de date şi facilitarea accesului la ea. Astfel, vor deveni posibile contacte electronice între diferitele universităţi interesate să participe la asemenea programe, oricine va putea şti în orice clipă ce programe sunt în derulare. De exemplu, dacă la Bucureşti se desfăşoară, la un moment dat un program organizat de Centru, toţi cei conectaţi la reţea vor putea obţine datele necesare.

În sfârşit, cea de a treia direcţie este transformarea lui Schloss Leopoldskron într-un centru internaţional de conferinţe, căci dispunem acum de spaţiile necesare. În acest caz, noi le punem la dispoziţie celor interesaţi, în momentele când nu sunt ocupate pentru primul şi cel de al doilea scop. De exemplu, Agenţia pentru informaţii a Statelor Unite (USIA) a organizat aici, pentru tinerii diplomaţi din republicile central-asiatice ale fostei U.R.S.S. cursuri privind modul cum trebuie structurată o ambasadă în ţările cu care ele stabilesc relaţii diplomatice. Sau, o fundaţie americano-austriacă a organizat la noi seminarii şi cursuri, în colaborare cu Universitatea Cornell din S.U.A. şi cu alte şcoli medicale pentru medicii din Europa de Est.

— Domnule director, vă rog să aveţi amabilitatea şi să prezentaţi, pentru cititorii din România, mai puţin obişnuiţi cu asemenea instituţii non-guvernamentale, modul cum reuşiţi să asiguraţi resursele financiare pentru programe atât de ambiţioase.

— Da, într-adevăr, este un aspect foarte important şi foarte dificil, în acelaşi timp. Noi nu ne propunem să obţinem profit, deci trebuie să găsim resursele financiare în alt fel. Am reuşit să găsim până acum trei modalităţi. Prima o constituie donaţiile primite din partea autorităţilor americane şi austriece. O altă cale este procesul de obţinere a fondurilor din partea unor fundaţii, în mod direct sau indirect (şi menţionez Fundaţiile Kellogg, Soros, Mellon), a unor firme şi companii. În sfârşit, pe lângă participanţii care vin aici pe baza unor subvenţii acordate de noi, există şi mulţi alţii care îşi plătesc ei, sau le plăteşte instituţia care îi trimite, şederea. De exemplu, Uniunea Europeană, unele guverne sau chiar ministere trimit cadre aici la noi, acoperindu-le cheltuielile. Desigur însă, noi căutăm mereu cea de a patra, a cincea sau a şasea cale de a obţine bani, căci problema solvabilităţii este extrem de importantă.

Dorin MATEI

După trei ani de lupte sângeroase, la 1 aprilie 1939, se încheia războiul civil din Spania. Sute de mii de spanioli, simpli civili şi luptători din armata republicană, membri ai brigăzilor internaţionale de voluntari luau calea pribegiei, lăsând în urmă o ţară ruinată şi flămândă. În acelaşi an, la ceva mai mult de o săptămână după semnarea pactului de neagresiune germano-sovietic şi a protocolului secret, Molotov-Ribbentrop, Germania dezlănţuia agresiunea împotriva Poloniei, iar trupele armatei roşii intrau în partea ce le fusese rezervată din teritoriul polonez.

Începea cel de-al doilea război mondial. În primele luni, Franco a adoptat oficial o poziţie de neutralitate. Starea dezastruoasă în care se găsea ţara, lipsa de alimente pentru populaţie şi de materii prime pentru industrie, controlul riguros exercitat de flota britanică asupra traficului maritim în apele înconjurătoare lipseau guvernul franchist de posibilitatea unor iniţiative alături de Germania, faţă de care manifesta o simpatie nedisimulată.

În 1940, după victoriile „fulger" ale Germaniei asupra unui şir de ţări vest-europene (aprilie-mai) şi mai ales după prăbuşirea Franţei (iunie), când trupele germane au ajuns la Pirinei, Spania, urmând exemplul Italiei, a renunţat la statutul de neutralitate, proclamând starea de „nonbelingeranţă", de fapt, ca şi în cazul Italiei, o prebeligeranţă. Preocupat şi de prezenţa trupelor germane la frontieră, Franco a considerat că era mai bine să angajeze Spania în război alături de Germania, în schimbul sprijinului acesteia în satisfacerea unor pretenţii asupra posesiunilor franceze din Maroc şi Algeria, precum şi în extinderea posesiunilor spaniole din Sahara şi Guineea, punând astfel bazele „Imperiului spaniol". De la Germania se aştepta, de asemenea, aprovizionarea ţării cu alimente şi echiparea armatei pentru ducerea războiului. În cursul lunii iunie 1940, Franco a făcut oferte repetate Germaniei în acest sens.

Angrenat în ofensiva împotriva Angliei, Hitler nu a acordat iniţial nici o atenţie iniţiativelor lui Franco. Trimisul special al acestuia, generalul Juan Vigón, care urma să înmâneze o scrisoare personală lui Hitler, a trebuit să aştepte în Berlin opt-nouă zile până a fost primit, cu răceală, de către Führer.

La 11 iulie, în Franţa s-a instaurat regimul mareşalului Pétain (chemat recent din Spania, unde îndeplinise funcţia de ambasador). În intenţia de a colabora cu Pétain pentru edificarea „noii ordini" în Europa, Hitler nu înclina să sprijine pretenţiile lui Franco asupra posesiunilor franceze din Africa. Cu atât mai mult, cu cât şi Italia lui Mussolini avea pretenţii greu de împăcat cu cele ale Spaniei şi Franţei.

Eşecul aviaţiei germane în bătălia Angliei şi zădărnicirea planului de debarcare în insulă au determinat creşterea interesului

Germaniei pentru atragerea Spaniei în război. Statul major german a elaborat „planul Felix" (denumit ulterior „planul Isabella"), care viza cucerirea Gibraltarului şi închiderea accesului flotelor aliate în Mediterana. Cum Spania ocupase între timp portul Tanger de pe malul african, Gibraltarul ar fi asigurat controlul forţelor Axei asupra ambelor maluri ale strâmtorii.

În această situaţie Franco l-a trimis, în septembrie 1940, la Berlin pe Ramón Serrano Suñer, conducător al Falangelor, care deşi nu era ministru de externe, se bucura de cea mai mare încredere şi deţinea, ca ministru de interne, cea mai mare putere, după Caudillo. Ministrul de externe, colonelul Beigbeder, era privit cu neîncredere de germani (ca şi de Franco), fiind bănuit că se afla sub influenţa britanică, datorită relaţiilor apropiate pe care le întreţinea cu ambasadorul Marii Britanii, Sir Samuel Hoare[1], de care depinde obţinerea autorizaţiilor (cunos-

[1] Fratele lui, Reginald Hoare, a fost ministru la Bucureşti (1935-1941), ambii aparţinând celei mai vechi familii de bancheri din City-ul Londrei.

cute sub numele de „navycerts") pentru navele spaniole.

În discuţiile avute cu Ribbentrop şi Hitler, Serrano Suñer a prezentat acordul Spaniei de a ataca Gibraltarul şi de a intra în război de partea Axei, în condiţiile amintite mai sus. De la bun început însă, Ribbentrop a declarat că Germania dorea să instaleze baze în insulele Canare şi în Maroc, eludând un răspuns angajant la cererile Spaniei. Serrano Suñer a refuzat aceste cereri, declinându-şi competenţa. S-a stabilit să le discute direct cei doi şefi de stat.

În aceste condiţii, s-a ajuns la întâlnirea dintre Franco şi Hitler, la 23 octombrie 1940, în gara micului orăşel Hendaya (Hendaye), de pe partea franceză a graniţei franco-spaniole. În afara celor doi, la întâlnire au participat miniştrii de externe Ribbentrop şi Serrano Suñer (numit în această funcţie doar cu câteva zile înainte, când fusese înlăturat Beigbeder), precum şi interpreţii german şi spaniol.

Să dăm acum cuvântul lui Ramón Serrano Suñer, care a prezentat această întâlnire în memoriile sale, publicate în 1977, dezvăluind pentru prima dată conţinutul şi atmosfera convorbirilor dintre cei doi dictatori, într-un moment important al evoluţiei celui de-al doilea război mondial.

„Eu sunt stăpânul Europei"

...Gara din Hendaya era pavoazată cu steagurile Germaniei şi Spaniei. Pe peron era aliniat un batalion pentru a da onorul, cu drapel şi fanfară. Cum trenul nostru întârziase (datorită stării tehnice deplorabile — *n.tr.),* Hitler, Ribbentrop şi mareşalul von Brauchitsch cu suita au venit până la scara vagonului salon din care a coborât Franco şi cei doi şefi de stat au schimbat un salut foarte afectuos. După trecerea în revistă a batalionului care a dat onorul, Hitler ne-a invitat să urcăm în istoricul salon al trenului său special, unde avuseseră loc atâtea reuniuni. Aici, la orele patru fără douăzeci (ora spaniolă), am început reuniunea.

Trenul lui Hitler era mult mai modern şi mai îngrijit decât rablagitul nostru „break". Am luat loc în salon Hitler, Franco, Ribbentrop, eu şi cei doi interpreţi. Din partea germană era interpretul oficial de spaniolă al lui Hitler, un anume Gros... care părea un om bun, cu puţină cultură. Învăţase limba noastră în timpul activităţii sale ca vânzător de mărfuri nemţeşti în America. Acest om nu înţelegea niciodată mai mult de jumătate din sensul celor spuse de noi şi traducea cu multe deficienţe în castilliană. Era incapabil să redea corect nuanţa dialogurilor... de partea spaniolă, interpretul oficial a fost baronul de las Torres (ofiţer de marină — *n.tr.).*

La început, generalissimul Franco şi-a exprimat satisfacţia produsă de întâlnirea, pentru prima dată, cu Führerul, căruia i-a arătat din nou gratitudinea sa pentru ajutorul pe care Germania îl acordase Spaniei în timpul războiului. Hitler a răspuns că şi pentru el era foarte plăcut să se întâlnească cu Caudillo şi a omagiat fapta eroică a poporului spaniol care, la ordinul său, a ştiut să se înfrunte cu comunismul. A încheiat această introducere spunând că întâlnirea celor doi şefi de stat era foarte importantă în acel moment al războiului în Europa, când Franţa fusese înfrântă.

Acestea fiind spuse, Hitler a expus pe larg, cu precizie şi oarecare emfază, situaţia evenimentelor militare şi planurile sale privind integrarea Europei într-o nouă ordine politică, în care Spania nu putea să nu ocupe un post relevant. La acest punct a reiterat consideraţiunile foarte cunoscute din discursurile şi scrierile sale, pe care le va fi ştiind orice cititor informat, de nivel mediu, şi deci pe care nu le voi repeta. Voi spune doar că a făcut-o într-un mod prea propagandistic şi linguşitor cu sine.

De aici a trecut la obiectul întrevederii, în termeni destul de concişi. În sinteză, a spus că era necesar ca Spania să participe la efortul comun şi să contribuie activ la victoria Axei, ca premisă a noii ordini politice, în care ni se oferea un loc proeminent. Germania trebuia să ştie, a subliniat, până la ce punct şi în ce condiţii putea conta pe participarea activă a armatelor spaniole, cu avantajele strategice ale teritoriului său şi ale obiectivelor pe care le examinaseră deja statele majore. A vorbit despre necesitatea de a salvgarda coasta africană, pentru care Spania era un pas obligatoriu. A făcut o expunere minuţioasă a multor evenimente importante ce se petrecuseră în lunile anterioare, generatoare ale războiului mondial, afirmând că el nu-l dorise, dar se văzuse obligat să-l accepte, cu toate consecinţele.

După care a precizat cu emfază: *„eu sunt stăpânul Europei şi, cum am la dispoziţie două sute de divizii, nu rămâne decât să fiu ascultat".*

Ne-a asigurat că anihilarea Angliei era numai o chestiune de timp şi că era interesat să ţină sub control punctele nevralgice pe care inamicul putea încerca să le folosească. Ţinuse să aibă această întâlnire cu Caudillo pentru că, în câteva din acele puncte, Spania era chemată să joace un rol foarte important. Dacă lăsa să-i scape această ocazie, ea nu i se va mai oferi niciodată. De aceea, a declarat că îl preocupau trei lucruri: Gibraltar, Maroc şi Canare.

Abordând *Gibraltarul,* a spus că era o chestiune de onoare pentru poporul spaniol reintegrarea în patrie a acestui petec de pământ, aflat încă în mâini străine şi că, datorită situaţiei sale privilegiate în strâmtoare, era punctul de sprijin cel mai im-

portant pe care îl deţineau Aliaţii pentru navigaţia în Mediterană. Ca atare, trebuia luată în considerare necesitatea de a închide strâmtoarea, întrucât cu Ceuta şi Gibraltarul în mâini spaniole ar fi imposibilă navigaţia.

A atacat apoi al doilea punct referitor la *Maroc*, spunând că Spania, prin istoria sa şi prin multe alte antecedente, este chemată să posede întregul Maroc francez şi Oranul şi, deci, dacă Spania intra în război de partea Axei i se va da satisfacţie. „Foarte scrupulos", Hitler a adăugat că pentru a oferi aceste lucruri pe care le cerea Franco era necesar să le aibă în mână şi cum nu le avea, nu putea dispune de ele.

În ceea ce priveşte *insulele Canare*, a declarat că era convins că Statele Unite nu aveau să intre în război, „întrucât nu au interese de mare anvergură în el". Dar englezii — a continuat el — „care deşi traversează o situaţie precară în prezent, ar putea să pună mâna pe ele, ceea ce ar fi o lovitură foarte puternică împotriva campaniei submarinelor, ce se realizează cu o eficacitate deplină".

A încheiat subliniind că a sosit ora când Spania trebuia să participe la război pentru a-şi ocupa locul în noua ordine europeană. Hitler i-a amintit lui Franco, de asemenea, că în timpul războiului civil spaniol, el a fost tot timpul de partea lui, atât spiritual cât şi material, s-a confruntat cu aceleaşi dificultăţi cu care se confruntă el pentru *triumful naţional-sindicalismului* şi că aceiaşi duşmani pe care i-a avut şi îi are Franco sunt şi duşmanii lui. ■

(Va urma)

Vasile ŞANDRU

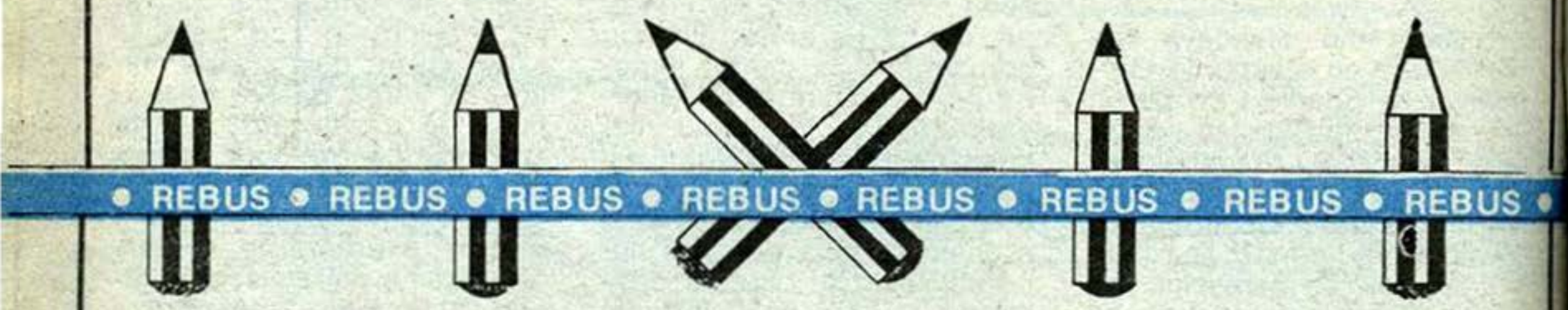

Take Ionescu

ORIZONTAL: 1) Unul din reprezentanţii cei mai de seamă ai Partidului Conservator Democrat şi om politic de la începutul acestui secol - Maramureş la autovehicule. 2) Vorba broaştei - De culoarea aramei. 3) Posed - Soţia lui Adam - Individ. 4) Cu o dorinţă fără margini. 5) Ana cea învălmăşită - Vorbe de soi ale lui Take Ionescu în perioada când era deputat (1884). 6) Oamenii politici de la începutul acestui secol zugrăviţi în picturi - Început de tragedie. 7) Vestigii ale trecutului preţuite mult de Take Ionescu în perioada când era ministru al Cultelor şi Instrucţiunii publice. 8) Fără suflet - Ziua care a trecut. 9) Sfârşit de delir - Ducea ştirile şi-n vremea lui Take Ionescu. 10) Simţiri ale omului politic Take Ionescu.

VERTICAL: 1) Negustor de cereale, tatăl lui Take Ionescu - Capitală europeană unde este trimis Take Ionescu, obţinând diploma în drept în anul 1881. 2) Fiinţe umane angajate în primul război mondial în perioada când Take Ionescu făcea parte din guvernul de concentrare - Epoci. 3) Nina Costescu - Limba noastră cea sfântă. 4) La vârsta de 64 de ani a încetat din viaţă la Roma Take Ionescu. 5) Sfântul..., liceu din Ploieşti unde a studiat Take Ionescu - A lovi zdravăn. 6) Morţi de ciudă - Sandu Marin. 7) Ursula Andres - Pe căi necinstite. 8) Cele de cărbuni au constituit o bogăţie a ţării - Localitate în SV Norvegiei. 9) Cel al Afacerilor străine, unde a funcţionat Take Ionescu în perioada 13 iunie 1921 - 17 decembrie 1921. 10) Mare politician şi orator cum a fost Take Ionescu - Se pot încurca şi-n politică.

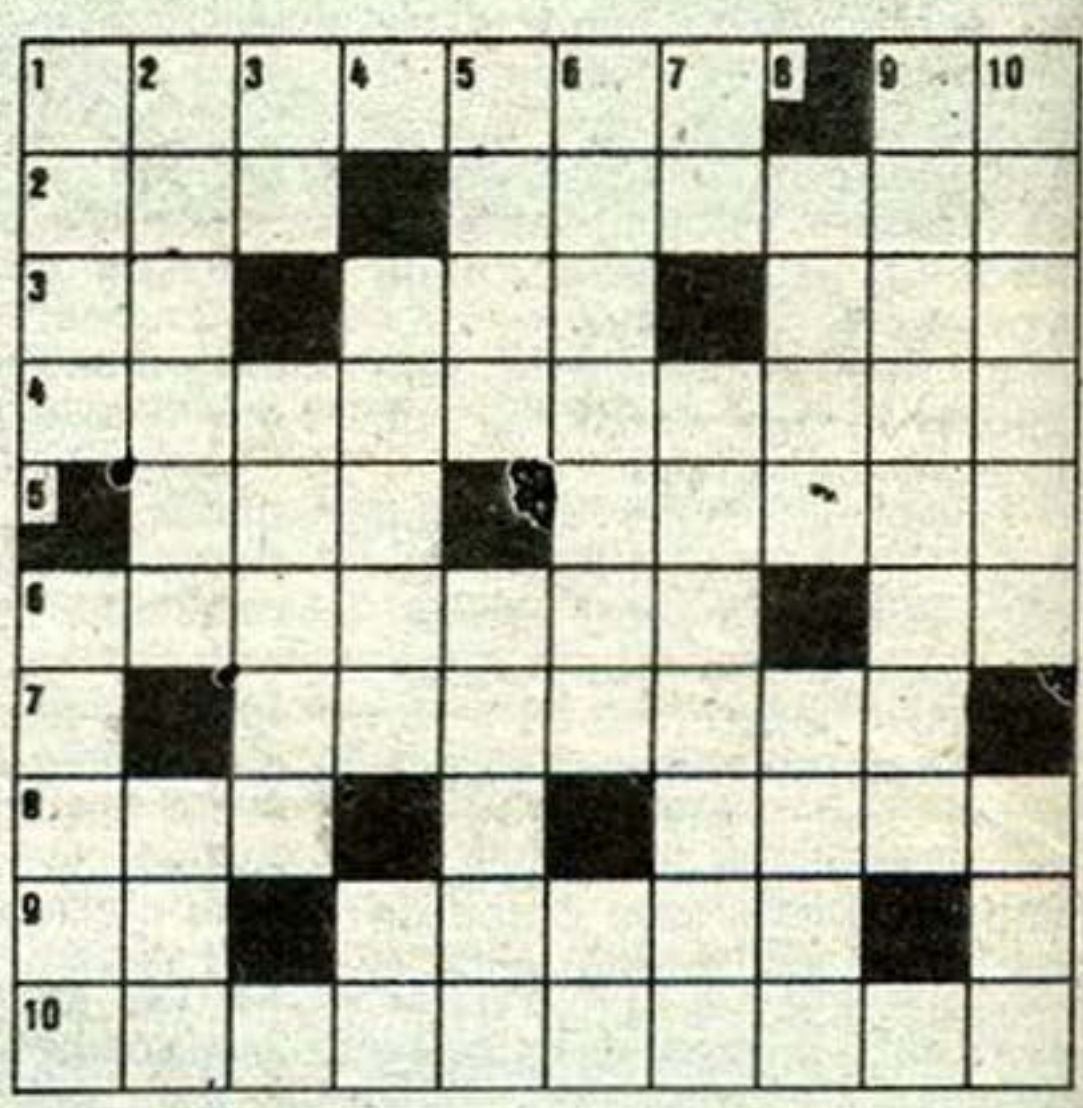

TNOT - DOH - SAGEATA

Soluţia careului *Istoria lumii în literatură: SHAKESPEARE - CEZAR - RL - AR - HIU - ACEVEDO - INEL - OVIDIU - LELIA - OSIS - L - ATRAS - PCA - EC - ERATO - EI -RIF - EZ - RIVA - CAP - LIEO - X - CELAN - ASAS - IRIZAT -*

Soluţia jocurilor din numărul trecut:

p. 67 - PALISADA (A - DA - S/I - LA - P)

p. 76 - MACEDONIA (A - IN - O/DE - CA - M)

Prof. Coca E. GHEORGHIU,
Liceul „M. Kogălniceanu"
judeţul Constanţa

„PRELUNGIRI“ NKVD ÎN EMIGRAŢIA ALBĂ

LEONID MLECIN

Se ştie că, după revoluţia bolşevică din 1917, Parisul a constituit un bogat furnizor de spioni în slujba puterii sovietice. Ei aparţineau unei categorii „subţiri“, emigraţiei albe: oameni de afaceri, industriaşi, nobili, unii chiar din anturajul ţarului, scriitori, înalţi comandanţi militari. Ce i-a determinat pe aceşti oameni să facă servicii duşmanilor lor?

În numărul trecut al revistei, am urmărit un asemenea personaj şi mobilurile „colaborării“ lui: Serghei Tretiakov, fost mare industriaş rus, care, în anii '20-'30, a transmis Moscovei informaţii valoroase despre activitatea ROVS, alianţa militară a emigraţiei. Contraspionajul sovietic — vom afla în articolul de faţă, reprodus după aceeaşi revistă Temps nouveaux **— a reuşit, graţie lui Tretiakov, să lichideze grupuri de terorişti trimişi în capitala rusă cu misiuni de sabotaj sau asasinare a unor căpetenii comuniste.**

„Petka“ se pune pe lucru

Pentru o vreme, agenţii de informaţii sovietici l-au evitat pe Tretiakov, dar în rândul emigranţilor nu se observa nici o agitaţie, ca urmare a declaraţiei lui Krîlenko. La întâlnirea agentului de legătură cu Tretiakov, acesta l-a întrebat direct dacă a citit rechizitoriul lui Krîlenko. Tretiakov a dat aprobator din cap, cu indiferenţă. La Paris nimeni n-a riscat să-l suspecteze pe Tretiakov că ar fi expediat scrisori pentru GPU.

Procesul Partidului industrial s-a încheiat. Serviciile de informaţii puteau lucra normal cu Tretiakov, dar în acel moment, reţeaua de la Berlin, unde era concentrată o parte considerabilă a activităţii cu emigraţia albă, a transmis la Paris o informaţie neaşteptată: „S-a descoperit pe lângă Torgprom existenţa unui «serviciu special», în care un rol principal îl joacă Serghei Nikolaevici Tretiakov. Este vorba despre o comisie în legătură cu procesul Partidului industrial...“

Centrul a somat imediat Parisul: „Lămuriţi dacă serviciul special există cu adevărat. «Ivanov» face parte din el?“

La începutul anului 1931,

un conducător al reţelei pariziene l-a întâlnit pe Tretiakov. (În dosarul personal al lui Tretiakov s-a păstrat o dare de seamă detaliată de la această întrevedere.) Tretiakov afirma că el comunica Moscovei informaţii de care era total convins, nu informaţii nesigure, şi că nu a dus pe nimeni în eroare. De asemenea, el a făcut dovada ataşamentului său sincer faţă de Rusia sovietică, semnând o hârtie în alb, gest prin care risca absolut totul, inclusiv viaţa. Semnătura lui s-ar fi putut folosi pentru o afacere răsunătoare, or, în Franţa, reputaţia lui Tretiakov era fără pată.

La Moscova atitudinea faţă de el s-a ameliorat mult. Se aprecia că, începând de la jumătatea anului 1931, materialele lui Tretiakov deveniseră tot mai interesante. Un conducător al serviciilor de informaţii sovietice a propus o idee a cărei realizare a făcut din Tretiakov o sursă dintre cele mai preţioase la Paris. Acest ofiţer de informaţii, fără a fi el însuşi absolut convins, a afirmat că Torgprom nu reprezenta un interes real. El considera că un adversar autentic şi periculos este ROVS-ul, alianţa militară rusă. Astfel Tretiakov a înlesnit serviciilor de informaţii sovietice accesul la principalele secrete ale ROVS.

Din a doua jumătate a anilor '20, forţele principale ale Secţiei străinătate GPU erau concentrate asupra luptei împotriva emigraţiei albe. Războiul civil se încheiase, dar logica sa dicta încă acţiunile adversarilor.

ROVS era o permanentă sursă de pericol. Agenţii sovietici raportau că, nici în anii '30, conducerea ROVS nu renunţase la obiectivul său strategic: pregătirea unui atac armat împotriva Uniunii Sovietice.

La Moscova se pleca de la principiul că, în caz de război în Europa, în mod inevitabil, adversarul va chema, sub drapelele sale regimentele fostei armate de voluntari, avându-i în frunte pe bătrânii generali. Cu atât mai mult cu cât în emigraţie, armata de voluntari îşi păstrase structura. Foştii ofiţeri se considerau în serviciu activ, chiar dacă ei lucrau de mai mult timp ca şoferi de taxi. O parte a lor a constituit o nouă formaţiune militară, ce studia posibilităţile de luptă ale armatei roşii şi situaţia din U.R.S.S.

Moscova pleca de la faptul că ROVS-ul şi alte organizaţii ale emigraţiei continuau actele teroriste în interiorul Uniunii Sovietice, cât şi împotriva reprezentanţilor sovietici din străinătate. Serviciile de informaţii sovietice au căutat întotdeauna să recruteze persoane care aveau acces la secretele ROVS şi legături foarte sus în cadrul ei. În vara anului 1922, serviciul de informaţii sovietic la Paris a declanşat una dintre cele mai reuşite operaţiuni.

În acei ani, Serghei Tretiakov, din cauza unor certuri cu soţia sa, trăia separat de familie. Unul dintre colaboratorii serviciilor de informaţii sovietice a remarcat că familia Tretiakov avea locuinţa în strada Colissée, unde se găsea Statul Major al ROVS! Familia Tretiakov — soţia şi cele două fiice — ocupau etajul doi, în timp ce ROVS închiriase parterul. La etajul I locuia Tretiakov, camerele sale aflându-se exact deasupra birourilor conducerii ROVS — generalii Miller şi Şatilov. Era suficient să se instaleze aparatele de ascultare şi să se noteze toate convorbirile care aveau loc la ROVS.

De la Moscova s-a cerut „un aparat de ascultare rudimentar, dar sensibil, precum şi modul său de funcţionare". În corespondenţa dintre Secţia străinătate a GPU şi reţeaua parizianã aparatul se numea „Petka". Instalarea dispozitivului n-a fost un lucru prea uşor, dar din 12 ianuarie 1934, a început ascultarea cu regularitate a convorbirilor din biroul preşedintelui ROVS, Evgheni Miller, care comandase trupele albe în nordul Rusiei.

Pentru Serghei Tretiakov au început ani de muncă grea. Aproape zilnic, mai multe ore la rând, înzestrat cu aparatul de ascultare, el nota ceea ce putea să distingă. „Petka" s-a dovedit a fi departe de idealul dorit, astfel încât, pe moment, această muncă era o penibilă povară.

Recompensă: 2 000 de franci

Bineînţeles, în biroul lui Miller nu se discutau numai secrete, ce prezentau valoare pentru serviciile de informaţii sovietice, totuşi mozaicul compus din informaţiile primite la Moscova de la Tretiakov permitea reconstituirea unui tablou suficient de precis al activităţii ROVS. Un exemplu îl poate constitui raportul din 13 februarie când, printre altele, Tretiakov menţiona: Şatilov îi spunea lui Miller că „anul trecut am trecut numai 18 oameni şi n-am reuşit să stabilim legătura până la Moscova..."

Această ultimă comunicare era de o mare valoare. Foarte repede a urmat şi răspunsul: „Am primit curierul dv. în legătură cu convorbirea între Miller şi Şatilov referitoare la trimiterea în teritoriul nostru a celor 18 oameni. Verificăm şi vă vom comunica prin curierul următor care din cei 18 ne sunt cunoscuţi".

Conducerea principală a Securităţii Statului din NKVD, recent creată, s-a interesat, mai întâi, de informaţii în legătură cu trimiterea în U.R.S.S. a unor grupuri de agenţi şi terorişti, de schemele operaţiunilor lor, sarcinile, obiectivele şi metodele de înfiltrare. În iulie 1934, când se pregătea trecerea unui grup de trei persoane prin mijlocirea generalului Jolondkovski, emisar al ROVS în România, NKVD fusese avertizat. Când Miller a luat cunoştinţă de apelul Uniunii naţionale al noii generaţii, altă organizaţie a emigraţiei albe, care îndemna la acte teroriste împotriva căpeteniilor U.R.S.S. şi în special a lui Kirov, el a ordonat şefului secţiei de contraspio-

naj al ROVS, Erdeli, să se desolidarizeze imediat de acest slogan. Indignat, un reprezentant al Uniunii naţionale, s-a prezentat la Statul Major al ROVS pentru a cere explicaţii. Convorbirea a fost notată de Tretiakov şi transmisă la Moscova. Pentru semnificaţia ei operativă, a fost informată de urgenţă conducerea NKVD: „Generalul Miller a primit vizita lui Paremski, conducătorul filialei pariziene a Uniunii naţionale a noii generaţii.

În legătură cu desolidarizarea ROVS de articolul *De cine se tem,* Miller a declarat că ROVS consideră relaţiile U.R.S.S. cu Franţa bune şi de aceea s-a văzut obligat să facă o asemenea declaraţie. Altfel ROVS risca să aibă mari necazuri. Desigur, el, personal, şi ROVS împărtăşesc în totalitate punctele de vedere expuse în organul Uniunii naţionale. Miller a mai spus că trebuie să fie prudent, pentru că, la insistenţa guvernului sovietic, organizaţiile combative antibolşevice ar putea fi închise, ceea ce ar aduce un mare prejudiciu luptei împotriva U.R.S.S.". La aceeaşi întrevedere Paremski l-a întrebat pe Miller dacă are o persoană de încredere în Finlanda, pe care să o însărcineze cu expedierea de broşuri la Leningrad. Miller l-a numit pe generalul Dobrovolski.

Reţeaua parizianã era foarte mulţumită de agentul său. În acest sens a fost trimis Centrului o depeşă cu următorul conţinut: „Apreciem necesar să marcăm atitudinea conştiincioasă şi devotamentul în muncă dovedite de «Ivanov». În noaptea de 22 spre 23 noiembrie 1934, s-a îmbolnăvit grav. În această stare fiind, a lucrat toată ziua, după cum veţi vedea în rapoarte". Răspunsul de la Centru a fost următorul: „pentru munca conştiincioasă şi fidelă a lui «Ivanov», alocaţi pentru tratamentul său o sumă pe care o apreciaţi dv., dar care să nu depăşească remuneraţia lunară". „Ivanov" a fost recompensat cu suma de 2 000 franci.

Generalul Aleksandr Kutepov a condus operaţiunile teroriste şi de spionaj împotriva Rusiei Sovietice

Structura militară a emigraţiei albe s-a păstrat mult timp, încât a stârnit temerile Moscovei. În p. 85 *cazacii din garda imperială la Paris*

Ce simţea oare şi la ce se gândea acest fost mare industriaş, care, zi de zi, lună de lună, an de an, se încuia dis-de-dimineaţă în camera sa, unde cu aparatul său de ascultare încerca să deslu-şească ce discutau la parter foştii săi tovarăşi de idei? Fugiseră împreună din Rusia, începuseră împreună lupta împotriva puterii sovietice şi acum se aflau de o parte şi de alta a baricadei...

Se caută noi filiere

Într-o comunicare trimisă de la Paris organelor GPU se arăta: „Conducătorul activităţii teroriste a ROVS în România, colonelul Jolondkovski, a declarat, ca răspuns la asasinarea lui Kirov [1934], că NKVD a destrămat complet toate serviciile de informaţii britanice care operau în România şi toată filiera română. De asemenea, organizaţiile tuturor serviciilor de informaţii au fost dezorganizate.

Jolondkovski a fost impresionat de publicarea în presa sovietică a adevăratelor nume de familie ale celor doi teroriştii împuşcaţi la Harkov şi, în ciuda declaraţiei sale ferme că fusese amestecat în asasinarea lui Kirov, este confuz în conduită. Din declaraţia lui, reiese că o activitate cu caracter terorist este imposibilă acum pornind din România. În acelaşi timp, el apreciază necesar ca ROVS să procedeze din nou la un act terorist, printr-o altă filieră, împotriva lui Jdanov sau Postîşev.

Generalul Abramov, vicepreşedinte al ROVS şi şef al Secţiei III în Bulgaria, şi căpitanul Foss, cel mai apropiat colaborator al lui Abramov, consideră activitatea şi eficacitatea lui Jolondkovski ca fiind negative. Amândoi respingcategoric că acesta ar fi avut o legătură cu asasinarea lui Kirov. Ei apreciază că la ora actuală filiera română nu există şi că Jolondkovski înşela pe toată lumea. Cei 5 000 franci pe care îi primea de la ROVS, îi cheltuia pentru propriile nevoi — se menţionează în raport —, ducând o viaţă de huzur, în chefuri cu Moruzov (conducătorul serviciului special român).

Generalul Barbovici, şeful Secţiei IV a ROVS în Iugoslavia, care a trimis în octombrie-noiembrie lui Jolondkovski doi teroriştii pentru a fi transferaţi în U.R.S.S., Dimitriev E.K. şi Bogdanovici A.A. (împuşcaţi în decembrie 1934), este indignat de activitatea lui. El apreciază că filiera română pentru transferuri nu mai exista.

În încheiere, reproşează lui Jolondkovski că nu şi-a dat osteneala să informeze despre moartea celor doi ofiţeri, ştirea aflându-se abia din ziarele sovietice".

Ce canal de înfiltrare în U.R.S.S. a fost găsit în locul filierei române? Iată ceea ce interesa de acum înainte Moscova. Studierea acestei probleme a revenit Parisului, timp de mai multe săptămâni fiind dezbătută în biroul lui Miller. Rezultatele au fost imediat expediate la Moscova. Informaţiile obţinute de Tretiakov erau confirmate de agentul de informaţii sovietic EJ/13, alias generalul Nikolai Skoblin, apropiat al şefului ROVS — generalul Miller.

„Generalul Barbovici, se spune într-o comunicare specială trimisă de la Paris la

Centru, declară că trimiterea de teroriști prin Finlanda nu este recomandabilă, din cauza distanței mari. El alege Polonia. Barbovici arată că dacă el reușește să stabilească în Polonia noi filiere de transfer prin frontiera ei, va avea suficient material uman. La ora actuală sunt pregătiți 15 oameni, care ar putea fi folosiți pentru activități teroriste".

Ascultând convorbirile ce se purtau în biroul lui Miller, Tretiakov furniza sistematic informații despre situația de criză existentă în sânul ROVS. Astfel, la 22 februarie 1934, se arăta într-o comunicare specială, un grup de comandanți din mai multe detașamente ale ROVS din Franța s-au prezentat, fără anunț prealabil, la generalul Miller, remițându-i un memorandum al cărui conținut era astfel rezumat: „În perioada când la conducere s-a aflat generalul Kutepov, ROVS se bucura de un imens prestigiu moral și mai cu seamă dispunea de sume importante. Ultimii ani din viața lui au fost marcați de lupta activă contra bolșevismului. În prezent, comandamnentul principal nu are autoritate. ROVS nu are nici o linie politică și de mai mult timp și-a pierdut prestigiul în sânul emigrației. Se cere o nouă reorganizare, în caz contrar, persoanele care au semnat acest document vor părăsi organizația".

Persoana cea mai forte din clanul „tradiționaliștilor" era generalul de cavalerie Ivan Erdeli, șeful contraspionajului ROVS, care nu-l agrea pe Miller, dar nici pe „tinerii generali". La a doua întrevedere a „tinerilor generali" cu Miller, în ziarul *Poslednie novosti* a apărut o prezentare fără detalii, dar foarte exactă. Generalii au dedus că Erdeli, prin oamenii săi, făcuse public documentul. Dar cum acționase el?

Burlakov, șeful Regimentului de artilerie Alekseev, a prezentat un raport, cerând să se procedeze la un control tehnic al biroului de lucru al lui Miller, pentru a stabili dacă există vreo instalație secretă de ascultare. Miller n-a acordat importanță raportului prezentat de Burlakov, considerând raționamentele ridicole. Tinerii generali au conchis că Erdeli era perfect capabil de a organiza ascultarea convorbirilor din biroul șefului lor.

Închisoare pentru complicitate

Tretiakov nota toate aceste convorbiri și, fără îndoială, nu avea decât un singur gând: să fugă imediat... Colaboratorul sovietic care lucra cu el scria la Centru: „O percheziție de o jumătate de oră ar fi suficientă pentru a descoperi microfonul. Urmând firele se ajungea la «Ivanov». Totuși, nu trebuie demontat acum sistemul. În primul rând, ar fi, din punct de vedere tehnic, ireparabil. Dacă îl distrugem, nu-l vom mai putea pune la loc. În al doilea rând, va trebui să se intre în biroul lui Miller, să se spargă ferestrele, ceea ce va face atâta zgomot, încât eșecul este inevitabil".

Ce era de făcut, totuși? În rapoartele sale adresate Moscovei, Tretiakov sublinia că Miller era înclinat să evite conflictele, confruntarea directă, scandalurile. Deci nu trebuia să se intre în panică. Într-adevăr, lucrurile așa au evoluat. Ideea controlului microfonului a fost respinsă, fiind considerată fantezistă. Tretiakov a continuat să lucreze... „Miller, într-o convorbire cu amiralul Kedrov, locțiitorul său, i-a comunicat că a avut o întrevedere cu un ziarist german, căruia i-a spus că numai Germania ar putea veni de hac comunismului, pentru că ea susține o lovitură rapidă dată conducerii bolșevice. Dacă Germania alege acest mijloc de luptă, toată emigrația va fi alături de ea și chiar mai mult: Germania furnizează mijloacele, iar emigrația materialul uman necesar..."

În septembrie 1937, Serghei Tretiakov a adus sovieticilor un imens serviciu, ascunzându-l la el pe Nikolai Skoblin, probabil cel mai important agent sovietic la Paris dinainte de război. Skoblin, care lucra pentru sovietici din 1930, a fost folosit pentru a-l atrage pe Miller într-o capcană. Poliția franceză a depistat itinerarul prin care a fost scos din Paris și acțiunea a fost judecată în cursul unui proces unde pe banca acuzaților se afla soția lui Skoblin, Nadejda Plevițkaia, strălucita interpretă a cântecelor populare rusești. Cum s-a văzut în numărul trecut, ea a fost găsită vinovată de complicitate în răpirea lui Kutepov și, spre marea satisfacție a emigrației, condamnată la 20 de ani închisoare. La proces a fost judecat soțul ei, Nikolai Skoblin, general, fost comandant de regiment, apropiat colaborator al lui Miller. Locul său în banca acuzaților a rămas liber.

Din Franța, el a fost transferat în Spania, unde a dispărut în împrejurări neelucidate. El a intrat în istoriografia occidentală a serviciilor secrete nu numai ca autorul răpirilor lui Kutepov și Miller, ci și ca agent dublu. A lucrat la fel de bine pentru U.R.S.S., ca și pentru Germania. El a comunicat trimișilor Moscovei materiale fabricate de serviciile secrete germane în legătură cu un pretins complot în sânul armatei roșii. De aceea se consideră că el este responsabil de moartea lui Tuhacevski și a altora dintre cei mai buni comandanți militari sovietici. Este versiunea introdusă în istoria serviciilor secrete de Walter Schellenberg, șeful Direcției VI de securitate a Reichului.

Unii istorici sunt de părere că Skoblin nu a fost agent dublu. Că el a servit Moscova cu onestitate, iar în privința documentelor pe care i le-au strecurat germanii, că le-a remis agenților de legătură, pătruns de sentimentul datoriei.

Dar în dosarul personal al lui Skoblin, alias „Fermierul", (agentul nr. EJ/13) nu există nici cea mai mică aluzie la contactele sale cu serviciile

de informaţii germane. Serviciile sovietice au apreciat că el nu are nici un amestec în „afacerea Tuhacevski". Comisia mixtă care a reunit istorici şi colaboratori ai KGB ar fi putut risipi îndoielile, după ce a avut acces la toate documentele de arhivă necesare, publicând concluziile ei în presă.

Executat la 47 de ani

După fuga lui Skoblin, Tretiakov a devenit agentul principal al serviciului secret sovietic la ROVS. De altfel, acesta era deja un alt ROVS. Anii mulţi de muncă perseverentă a serviciilor secrete sovietice pentru a-l submina din interior au adus un succes indubitabil. Agenţii sovietici preveneau Moscova la timp despre formarea grupurilor de teroriști şi de spionaj, care erau pregătite pentru a fi trimise în Uniunea Sovietică, contactele pe care le avea ROVS cu serviciile de informaţii străine, sistemul de perfecţionare a formaţiei de ofiţeri din fosta armată albă.

Iată de ce comunicările lui Tretiakov venite de la Paris deveneau din ce în ce mai puţin interesante pentru Moscova. Cu atât mai mult cu cât principalele cadre ale serviciilor de informaţii au fost în mai multe rânduri epurate. Aparatul reţelei pariziene şi al Secţiei V a fost în întregime primenit. Cei noi nu îl cunoşteau pe Tretiakov, ceea ce le inspira neîncredere. În realitate, ROVS, după dispariţia lui Miller, era la pământ. Nu putea organiza nici o activitate.

Într-o zi agentul reţelei pariziene a serviciilor de informaţii sovietice care lucra cu Tretiakov a fost rănit într-un accident de automobil. Rănile nu erau prea grave, totuşi, el a rămas în spital câteva săptămâni. Legătura cu Tretiakov a fost întreruptă. După externare, colaboratorul nu se arăta grăbit să-l întâlnească pe Tretiakov. Părea a fi uitat de el... Supărat de faptul că atât de mult timp nimeni n-a venit să-l contac-

Generalul Evgheni Miller, succesorul lui Kutepov

teze, Tretiakov a acţionat, împotriva tuturor regulilor muncii de reţea, ducându-se la reprezentanţa sovietică.

Câteva zile mai târziu, Direcţia de informaţii a armatei roşii a transmis la Direcţia centrală a securităţii de stat a NKVD o scurtă comunicare primită de la Paris, însoţită de o scrisoare a locţiitorului comisarului poporului pentru apărare, în care se spunea: „Ataşatul militar la Paris a primit vizita unui om care a prezentat acte cu numele de Serge Tretiakov şi care a declarat că a lucrat pentru U.R.S.S. timp de zece ani pe filiera Alianţa militară sub numele de «Ivanov». De la 13 iulie, legătura cu el a încetat, or, el este în acută criză financiară".

Au urmat schimburi de note explicative, după care legătura cu Tretiakov a fost restabilită şi el şi-a continuat munca, propunând echiparea localului de la ROVS cu un nou „Petka". Centrul a acceptat propunerea lui Tretiakov la 22 noiembrie 1939. Dar în Europa era deja război şi în această bătălie între giganţi, ROVS, fiind în curs de dezagregare, nu mai interesa pe nimeni. După ocuparea Parisului, legătura lui Tretiakov a încetat, de această dată pentru totdeauna. Uniunea Sovietică a recunoscut guvernul colaboraţionist al mareşalului Pétain şi ambasada sovietică s-a instalat la Vichy. Serghei Tretiakov a pierit în mod tragic.

În primele zile de august 1942, reporterul agenţiei americane United Presse comunica din Vichy: „Se anunţă de la Paris că poliţia germană a arestat aici, pentru a expulza în Germania, o fostă personalitate ţaristă, Serghei Tretiakov. Două ziare, au informat că fostul ministru în guvernul provizoriu Serghei Tretiakov era unul dintre principalii şefi ai reţelei NKVD din străinătate. Potrivit datelor disponibile, germanii au descoperit la Minsk, în arhivele NKVD, documente privind participarea lui Tretiakov la dispariţia lui Kutepov şi a lui Miller şi ascunderea lui Skoblin la Paris. Ziarele scriu că în apartamentul lui Tretiakov, la Paris, str. Colissée, au fost găsite un receptor, iar firele unui microfon în biroul generalului Miller sub placa de marmură de la şemineu. Timp de mai mulţi ani, Tretiakov a ascultat toate convorbirile generalilor, pe care le-a comunicat NKVD, şi, ca urmare peste 30 de gardişti albi introduşi de ROVS în U.R.S.S. au pierit".

În septembrie 1940, Nadejda Plevitkaia a murit în închisoare. Pe patul de moarte ea s-a spovedit unui preot ortodox. Se presupune această confesiune, unde Tretiakov a trebuit să fie menţionat ca tovarăş al lui Skoblin, a fost înregistrată de serviciile franceze de contraspionaj. Ceea ce l-a salvat pe Skoblin la 22 septembrie 1937 a fost fatal pentru Tretiakov, în august 1942... În timp de război, francezii aveau alte griji decât să se ocupe de Tretiakov. Germanii, bucuroşi, au profitat de fructul muncii pe care poliţia franceză a efectuat-o pentru ei. La sfârşitul anului 1943, presa germană a publicat un comunicat oficial în legătură cu executarea lui Tretiakov ca spion sovietic. Aceasta a fost soarta cetăţeanului Serghei Nikolaevici Tretiakov, constrâns să-şi părăsească patria, dar pe care a servit-o cu fidelitate până la sfârşitul zilelor sale... Avea numai 47 de ani.■

În româneşte de
Victor STANCIU

VODCĂ ŞI IDEOLOGIE

PAVEL KNÎŞEVSKI

La 30 octombrie 1941, Stalin semna o hotărâre ultrasecretă a Comitetului de stat al apărării, cu nr. 856, intitulată Despre comerţul în oraşul Moscova[1]. **Primul ei articol avea următorul conţinut: „Vânzarea de vodcă şi vin în oraşul Moscova nu se interzice formal, dar, în fapt, să fie stopată".**

Ce semnificaţie avea acest document? Era oare vorba despre teama de „o răzmeriţă a beţivanilor", în acele zile când trupele germane se aflau sub zidurile Capitalei? Din luna august 1941, după introducerea a 100 ml vodcă în raţia pe 24 ore a luptătorilor şi comandanţilor armatei active, „şarpele verde" îl ajutase pe Stalin să-şi rezolve probleme de stat.

[1] Reproducem acest articol — într-o formă prescurtată şi cu titlul şi subtitlurile redacţiei noastre — din revista *Novoe vremea*, nr. 23 (iunie 1993).

Morun pentru comisarii poporului

În ajunul bătăliei de lângă Moscova (septembrie 1941-aprilie 1942), generalul Gheorghi Jukov le cerea comandanţilor de armate şi locţiitorilor politici, sub ameninţarea cu tribunalul militar, „să ia măsuri imediate pentru aprovizionarea unităţilor... cu vodcă şi mahorcă".

În spatele frontului, în condiţiile mobilizării resurselor de muncă şi supunerii la un efort întreit al celor ce lucrau în industria de apărare, vodca, în concepţia lui Stalin, trebuia să ocupe un loc de prim ordin şi să acţioneze ca un mijloc stimulativ.

Hotărârea mai sus amintită, a Comitetului de stat al apărării, punea bazele unui program guvernamental de *ideologizare* a comerţului cu vin şi vodcă. De aceea s-au creat — pentru început — un deficit artificial de vodcă la vânzarea liberă şi un monopol total de partid şi de stat al distribuirii ei.

Conducerea stalinistă nu avea dinainte pregătite armate cu capacitate de luptă completă. Şi nici rezerve de alimente în caz de război prelungit pe teritoriul ţării. De fapt, nu avea nimic în afara spaimei ca „rotiţele" şi „şuruburile" să nu întârzie, fie măcar şi cu un minut, îndeplinirea planului. Or, — în această situaţie — singurul stimulent pentru muncă şi apărare rămânea vodca.

Evident că înaltele dispoziţiuni privind comerţul moscovit au fost transmise organelor de partid şi de stat în toate reţelele comerciale locale. Pe fondul deficitului general de mărfuri de primă necesitate, vodca, în cadrul „raţiilor stahanoviste" (care puteau fi compuse din câţiva metri de pânză de in, câteva bucăţi de săpun de casă, 1 kg sare şi 1-2 l gaz lampant), constituia cu adevărat un dar dumnezeiesc. Nu orice „stahanovist" sau fruntaş în întrecerea stalinistă putea deveni

fericitul beneficiar al sticlei, în cadrul raţiei cuvenite şi al cartelelor. În primii doi ani de război, vodca se cuvenea numai celor ce îndeplineau şi depăşeau deosebit de urgentele şi deosebit de importantele misiuni guvernamentale. Comisarii poporului şi cei din anturajul lor — se înţelege — nu erau luaţi în calcul. Putea fi comparată raţia de produse alimentare cuvenite celui mai bun „stahanovist" cu sortimentele alimentare din bufetele speciale ale aparatului?

Între documentele de arhivă recent date publicităţii şi purtând sigla „Pentru uz intern" se află şi note de comandă pentru expedierea unor raţii de produse alimentare dintr-un bufet special la domiciliul unuia dintre cei mai tineri comisari ai poporului, Dmitri Ustinov, 34 de ani:

„La 6 iunie 1942, la vila comisarului poporului, s-au expediat vodcă — 3 sticle; vin selecţionat şi şampanie — 8 sticle; bere — 1 ladă; de asemenea, icre, cârnaţi afumaţi, şuncă, morun, bomboane de ciocolată. Pe 7 iulie 1942 la apartamentul său au fost expediate: vodcă — 3 sticle; vin şi şampanie — 8 sticle; bere — 1 ladă; icre negre, salam, pastramă, pepeni galbeni, lămâi, ciocolată..."

Dincolo de Cercul Polar

Dar cei cărora nu le fusese hărăzit să se nască comisari ai poporului sau „stahanovişti" ce făceau? Unii dintre ei ieşeau „la drumul mare", pe care circulau încolo şi încoace maşinile cu produsele de mai sus. Astfel, în a doua jumătate a anului 1943 şi în primul trimestru al lui 1944, numai la staţia Perovo, de pe calea ferată Moscova-Riazan, au fost înregistrate 20 cazuri de furturi masive de vodcă şi spirt. Actul în sine implica un mare curaj. Conform prevederilor unei hotărâri ultrasecrete a Comitetului de stat al apărării, din 2 iulie 1942, în judecarea acestor infracţiuni, organele de represiune porneau de la faptul că „jefuirea transporturilor de pe linia ferată afectează puterea militară a U.R.S.S., iar cei care comit asemenea fapte vor fi consideraţi duşmani ai poporului".

Pe măsura deplasării armatei roşii spre apus, misiunile deosebit de urgente şi deosebit de importante de apărare-aprovizionare s-au înmulţit. Dreptul de a hotărî asupra livrării fondurilor alcoolice aparţineau exclusiv Comitetului de stat al apărării şi Consiliului comisarilor poporului al U.R.S.S.

Cu timpul, între anii 1943 şi 1945, stimularea prin alcool (vodcă şi spirt), la nivelul muncitorilor din industria de construcţii de cauciuc, de aviaţie, a cărbunelui, metalelor neferoase etc. a luat o amploare enormă, după cum atestă documente de arhivă recent scoase la lumină.

În ianuarie-martie 1945, de pildă, celor 18 principale comisariate ale poporului (fără cel de apărare şi fără NKVD) li s-au alocat 1 300 000 decalitri de vodcă. E mult, e puţin? Dacă raportăm la numărul de guri — circa 10 milioane în întreprinderi — cantitatea pare o picătură într-un ocean. Dar dacă eliminăm din calcul copiii şi adolescenţii (până la 17-18 ani) care munceau şi luăm în considerare faptul că jumătate din forţa de muncă erau femei (din care multe, în anii războiului, beau alcool cot la cot cu bărbaţii), pentru cele 2-3 milioane rămase din marea armată a „stahanoviştilor", cantitatea de vodcă era arhisuficientă.

Cât priveşte Comisariatul poporului pentru apărare, doar unităţile flotei maritime militare au primit în aceeaşi perioadă 178 000 decalitri de vodcă şi vin. Livrate numai de Comisariatul poporului pentru industria alimentară. Ca „supliment" funcţiona planul obligatoriu de „rechiziţionări" din producţia de vinificaţie „din afara teritoriului U.R.S.S.". Şi nu e deloc greu de imaginat cam cum se îndeplinea atunci, la începutul anului 1945, planul sancţionat de Stalin privind „rechiziţionările" pe teritoriul ţărilor europene.

Conducerea principală a lagărelor NKVD dispunea de fonduri personale pentru stimularea în muncă, fonduri de care se ocupa — ca sumă şi distribuire a lor — Stalin personal. El avea chiar un „copil preferat": combinatul de nichel din Norilsk al NKVD, creat pe baza lagărului de muncă de acolo. La Norilsk, dincolo de Cercul Polar, prin graţia lui Stalin, în prima jumătate a lui 1945 au fost livraţi 68 000 decalitri de vodcă, vin în valoare de 10 000 ruble şi 30 tone de icre. Evident, în primul rând pentru administraţia NKVD a combinatului, dar şi pentru corpul de tehnicieni, ingineri, muncitori. Rezultatul? În lunile de iarnă ale anului 1945, productivitatea muncii la combinat a crescut cu 40-50 la sută faţă de cea din normativ. ■

În româneşte de
Florentina DOLGHIN

ÎNĂLŢARE ÎN RANG

(Monoverb: 6 - 10)

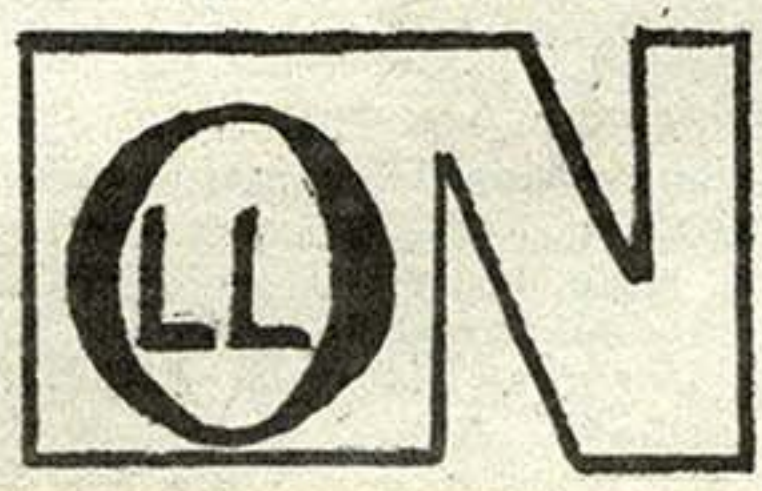

Gheorghe BRAŞOVEANU

SOCIETATEA „JUNIMEA“

ALBUM BIOGRAFIC

Ultima evocare desprinsă de noi din arhiva Societăţii academice „Junimea“ din Cernăuţi este consacrată lui CLAUDIU ISOPESCU.

S-a născut la 5 aprilie 1894, în comuna Frătăuţii Vechi (jud. Rădăuţi), într-o familie cu ascendenţi cunoscuţi în sec. XVI ca preoţi şi diaconi în Episcopia Rădăuţilor. Şcoala primară a făcut-o în comună, liceul la Suceava şi studiile universitare la Cernăuţi. În 1912 a fost primit ca membru activ al „Junimii“.

La izbucnirea războiului, a fost mobilizat în Regimentul 41 infanterie, participând la luptele de pe frontul din Galiţia (1915) şi apoi de pe frontul din Italia. Aici, la 11 august 1916, s-a predat italienilor, pentru care fapt un tribunal militar austro-ungar l-a condamnat la moarte în contumacie.

Vestea intrării României în război a primit-o într-un lagăr de prizonieri din Italia. Aici, împreună cu alţi patru camarazi români, la 1 septembrie 1916, a adresat un memoriu autorităţilor italiene, cerând să li se permită înrolarea în armata română, pentru a participa la luptele în vederea eliberării Transilvaniei. Acţiunea sa a stârnit reacţia unor prizonieri unguri şi austrieci, care l-au ameninţat cu moartea. Informate, autorităţile lagărului l-au transferat, în mai 1917, într-un alt lagăr, la Camaldoli, unde se aflau strânşi cei mai mulţi prizonieri de naţionalitate română. Aici, împreună cu alţi români, a redactat mai multe memorii prin care cerea Înaltului co-

mandament italian şi Legaţiei României din Roma acceptul pentru formarea unei legiuni din prizonierii români care să lupte împotriva Puterilor Centrale. În primăvara lui 1918, când reprezentanţi ai Comitetului Naţional al Românilor din Transilvania şi Bucovina au luat legătura cu Comisia specială pentru prizonieri din cadrul Ministerului italian de război, aceştia au fost informaţi despre demersurile lui Isopescu. Profesorul Simion Mândrescu s-a întâlnit cu el şi Claudiu Isopescu a fost cooptat în Comitetul de acţiune al românilor din Transilvania, Banat şi Bucovina, creat la 19 iunie 1918 la Roma, având ca obiectiv formarea unei legiuni româneşti. În cadrul acestui comitet, C. Isopescu era reprezentantul celor 117 ofiţeri români aflaţi ca prizonieri în diferite lagăre din Italia.

În noua sa calitate, şi-a adus contribuţia la constituirea Regimentului I „Horea“. În ziua de 25 august 1918, la Roma s-a desfăşurat un miting de solidaritate cu România, iar în septembrie o manifestare similară s-a desfăşurat la Torino. Aprobată abia în octombrie 1918, legiunea română nu a mai putut lua parte la operaţii militare. După terminarea războiului, în 1919, efectivele ei au fost repatriate, C. Isopescu defilând la Bucureşti în fruntea Regimentului I „Horea“, prin faţa regelui Ferdinand I. La numai câteva zile după festivităţile din Bucureşti, o companie formată numai din bucovineni şi având-l în frunte pe C. Isopescu, a defilat prin Piaţa „Vasile Alecsandri“ din Cernăuţi, fiind trecută în revistă de generalul Iacob Zadik.

În 1919 şi-a terminat studiile la Bucureşti, susţinându-şi licenţa la Facultatea de litere. O vreme a lucrat ca profesor suplinitor la liceele „Gh. Lazăr“ şi „Matei Basarab“ din Capitală, îndeplinind totodată şi funcţia de vicepreşedinte al Cercului studenţilor bucovineni. Ca recunoaştere a meritelor sale deosebite, la 13 noiembrie 1920, Societatea academică „Junimea“ din Cernăuţi l-a ales ca membru emerit.

În 1923 a devenit membru al Şcolii române din Roma, cursul de limba română ţinut de el aici fiind inaugurat cu prelegerea *Despre poezia populară română*. În anii care au urmat s-a manifestat activ pe terenul relaţiilor culturale româno-italiene. Până în anii 1929-1930, a publicat peste 130 articole şi studii în diverse ziare şi reviste din Italia.

Dr. Anghel POPA

I-AM CUNOSCUT DUPĂ GRATII

În toamna anului 1949, număram 19 ani. Urmasem, între 1941 şi 1948, cursurile Liceului militar „Dimitrie A. Sturdza" din Craiova, iar după desfiinţarea acestuia (împreună cu alte şase instituţii şcolare de acest fel, cu veche tradiţie) mi-am continuat studiile la Licelul „Gh. Lazăr" din Capitală, unde mi-am luat şi bacalaureatul în vara lui 1949. În toamna aceluiaşi an, am devenit student al Facultăţii de filosofie din cadrul Universităţii bucureştene.

Aici, împreună cu alţi câţiva colegi, am constituit o organizaţie clandestină anticomunistă, propunându-ne să luptăm împotriva sovietizării ţării şi a dictaturii bolşevice.

În vara anului 1950 însă am fost arestaţi, în urma unui denunţ, pentru redactarea şi răspândirea de manifeste anticomuniste pe la sate (ca probe au fost prezentate unele găsite în Ardeal, la Cugir şi Orăştie).

Am fost condamnat la 5 ani, detenţie pentru delictul de „uneltire împotriva ordinii sociale", prin sentinţa Tribunalului Militar Bucureşti, secţia I-a. Am ispăşit pedeapsa în închisorile comuniste, fiind întemniţat în celulele securităţii din Bucureşti, de pe Calea Rahovei, apoi la Jilava, fortul 13 reduit, la închisoarea pentru studenţi din Piteşti, după care a urmat lagărul de muncă forţată Peninsula — Valea Neagră de la Canal (unde am stat trei ani) şi, în cele din urmă, Gherla, de unde am fost eliberat la 23 iunie 1955.

În aceşti ani de suferinţă, am cunoscut, prin locurile de detenţie pe unde m-am aflat, câteva personalităţi politice, militare, culturale, literare care ispăşeau pedepse grele pentru activitatea şi convingerile lor democrate, antitotalitare.

Astfel, în 1953, la Caracal, m-am aflat adeseori în preajma lui Bebe Brătianu, descendent al familiei Brătienilor, cu rol atât de însemnat în făurirea României Mari (era fiul lui Constantin-Dinu Brătianu). Nu era sociabil, era foarte retras, taciturn, acceptând totuşi, din când în când, să converseze despre încrederea sa că vor veni, cât de curând, americanii să ne elibereze. Mă invita să-l caut atunci, după eliberare, la domiciliul său bucureştean, de pe strada Vasile Lascăr, nr. 35. Dar n-a fost să fie aşa. Nici americanii n-au venit şi nici pe Bebe Brătianu nu l-am mai văzut vreodată.

În celulele Jilavei, l-am cunoscut pe căpitanul (pe atunci) Gheorghe M. Eminescu (1895-1988, *Magazin istoric*, nr. 7, 8/1987), nepotul marelui nostru poet. Din întâmplare, am fost „cazat" la şerpăria din celula 8 a reduitului, chiar sub priciul unde, pe scândura goală, Gh. Eminescu „beneficia" de un spaţiu de 25 cm. pentru dormit.

Cu mare pasiune ne vorbea căpitanul Eminescu despre unchiul său, poetul, despre tatăl său, căpitanul Matei, cu studii politehnice la Praga şi luptător în Războiul de independenţă din 1877-1879 şi despre pasiunea vieţii sale, personalitatea şi faptele lui Napoleon. După decenii de cercetare, Gh. Eminescu a dat tiparului, în 1973, o monografie Napoleon, una dintre cele mai importante contribuţii româneşti la studierea personalităţii eroului Franţei.

Tot la Jilava, l-am întâlnit şi ascultat pe George Ivaşcu, ziarist cu bogată experienţă, profesor şi istoric literar care, în pofida mizeriilor cu care ne confruntam, găsea resurse de entuziasm şi dăruire spre a ne ţine celor tineri neuitate prelegeri despre Eminescu, George Călinescu (al cărui colaborator fusese), despre lumea culturală ieşeană interbelică. Era, după cum se spune, tobă de carte! Ca o ciudăţenie, era însoţit de un fost student, de origine rusă, care îl ajuta la învăţarea limbii ruse, pe care, adeseori în prelegerile sale, ne-o ridica în slăvi, pentru „cât de stufoasă şi bogată era".

La Canal, între alţii, l-am cunoscut pe Ion Caraion, pe care mi-l amintesc mereu în mână (atunci când reauşea) cu o plăcuţă dată cu o peliculă de pastă de săpun pe care îşi scrijela, cu ajutorul unui vârf de sârmă, versurile.

Un alt poet aflat cu noi la Canal a fost aromânul Nicolae Caratană care, apoi, după eliberarea din detenţie, a avut mulţi ani domiciliul obligatoriu într-o colonie din Bărăgan.

...Au trecut anii. Abia în 1974 am reuşit să susţin examenul de licenţă, absolvind Facultatea de filologie (română-franceză), după ce în 1960, fără vreun motiv anume, am fost eliminat din Facultatea de istorie (secundar limba română), neputându-mă prezenta la examenul de diplomă.

Vâltoarea anilor trecuţi de atunci n-a putut şterge amintirea dureroasă a tinereţii noastre măcinate în temniţele comuniste.

Prof. Ion DEBOVEANU

DIALOG CU CITITORII

ALEXANDRIA — 160 ANI

Vechi colaborator al revistei noastre şi pasionat cercetător al istoriei locale, pr. IOAN SPIRU, din Alexandria, **ne trimite câteva date din trecutul oraşului Alexandria (capitala judeţului Teleorman), de la a cărui întemeiere se împlinesc 160 ani.**

În anul 1812, la terminarea războiului ruso-turc din anii 1806-1812, o dată cu retragerea trupelor ruseşti şi din oraşul bulgar Sişţov, s-au refugiat în Ţara Românească şi un oarecare număr dintre locuitorii oraşului, cum aveau chiar ei să mărturisească într-un document din 1834, „ca să fie pe viitorime ştiut... că zimnicarii şi mavrodinenii au fost toţi de la Svişţov veniţi în leat 1812, cu întoarcerea armii ruseşti".

Ei s-au stabilit la Bucureşti, Roşiorii de Vede, dar mai ales la Zimnicea şi târgul Mavrodin, din judeţul Teleorman. Lor aveau să li se mai adauge şi alţi refugiaţi în anii 1821 şi 1829.

Lezaţi în interesele lor de prevederile Regulamentului organic — care acorda doar proprietarilor de moşii şi arendaşilor dreptul de a face comerţ — aceşti refugiaţi din Zimnicea şi Mavrodin au solicitat domnitorului Alexandru Ghica şi generalului rus Pavel Kiseleff dreptul de a-şi cumpăra propria lor moşie.

Au reuşit astfel să cumpere pământurile de la Bâcâlanca — proprietatea Mitropoliei din Bucureşti — situate între Zimnicea şi Mavrodin, actul fiind datat 12 mai 1834.

Trecură apoi la treabă. Angajară mai întâi pe inginerul Moritz von Otto, austriac originar din Bucovina, să le schiţeze planul viitorului oraş. Fiind om cu multă competenţă se achită în mod excepţional, trasându-i străzi drepte, largi, paralele şi perpendiculare, făcând un adevărat oraş model.

Începură apoi în lunile mai-iunie 1834, construcţiile oraşului, care deveni un adevărat şantier, ridicându-se în acest timp, peste 700 de case, majoritatea bordeie, prăvălii, ateliere şi alte binale etc. Acest avânt al construcţiilor se datora şi faptului că foarte mulţi ţărani clăcaşi din satele vecine îşi părăsiseră casele pentru a se stabili în noul oraş, care le oferea, prin statutul său de oraş liber, perspectiva de a scăpa de clacă, dijmă, boieresc etc.

Localitatea a primit numele de Alexandria în cinstea domnitorului Ghica, păstrându-şi statutul de oraş liber până la reforma administrativă din 1864.

Obştea oraşului a stabilit şi stema localităţii, care reprezenta două mâini unite, ce simbolizau unirea dintre zimniceni şi mavrodineni, iar deasupra lor aşa-zisul „cal pascal" ţinând pe grumazul său un steag cu o flamură cruciată fluturând în vânt, arătând caracterul creştin al oraşului.

ORIZONTURI OSTĂŞEŞTI

Astfel se intitulează revista Institutului militar de artilerie şi rachete antiaeriene „General Bungescu", din Braşov, al cărei număr dublu, 1,2 (45, 46) din 1993 l-am primit la redacţie.

În cuprinsul publicaţiei (redactor şef locotenent-colonel) Vasile Marin, **pe lângă articole de specialitate — şi pagini dedicate istoriei: un editorial consacrat Marii Uniri din 1918, evocări din cei 54 de ani de existenţă ai Institutului, prezentări ale unor mari comandanţi militari români. Din consideraţiile privind** Lecţia de istorie, **semnate de căpitan** Octavian Matală, **reţinem şi această mărturie, elocventă pentru pasiunea cu care studenţii Institutului militar de artilerie şi rachete antiaeriene „General Bungescu" se dedică studiului istoriei şi al publicaţiilor de popularizare a ei. „Nu de puţine ori, istoricii străini vizitându-ne au fost uimiţi de interesul masiv al românilor pentru istorie, de atât de larga audienţă la public a presei şi cărţii de istorie.** Magazin istoric **şi** Revista de istorie militară **sunt exemple edificatoare de popularitate şi accesibilitate".**

Îi felicităm pe cititorii şi prietenii noştri de la Institutul „George Bungescu", dorindu-le succese în pregătirea lor.

ARGEŞ SAU POENARI?

Legenda Meşterului Manole spune că acesta, spre a-şi termina lucrarea, şi-a zidit în pereţii ei soţia. Construcţia, prin tradiţie, este Mănăstirea Argeş.

Altă legendă decât cea culeasă de Cezar Bolliac în 1845 şi publicată de Vasile Alecsandri în 1853 — **consemnează colaboratorul nostru GEORGE GEORGESCU, din** com. Şuici, jud. Argeş — arată că zidurile mănăstirii erau dărâmate „noaptea de diavol în persoană". Această legendă — notată la 16 iulie 1806 de Madame Reinhard **(publicată în volumul Lettres de Madame Reinhard. 1798-1815,** Paris, 1900, p. 197) — arată că desăvârşirea construcţiei s-a făcut nu prin jertfa lui Manole, ci prin credinţa fiicei lui Neagoe Basarab, domniţa Ruxandra, care a terminat zidirea, meşterul fiind amintit în documente la 16 ianuarie 1522 şi 23 ianuarie 1523 („Vitus — sculptor şi pictor al Bisericii din Argeş").

Legenda zidirii — **continuă dl. G. Georgescu** — este legată de o altă construcţie argeşeană, cetatea Poenari. Ea a fost culeasă la 1747 de mitropolitul Neofit I (1738-1753), care consemna: „Zic oamenii că aciastă cetate s-au făcut cu târgoviştenii şi zic că la zidirea cetăţii au fost un Manole vătav şi surpându-se zidul şi-ar fi zidit muierea lui în zid ca să stea în zidu".

Însemnarea mitropolitului Neofit a fost publicată în revista **Biserica Ortodoxă Română,** în anul 1876.

MUZEU DAVILA

Primim din partea d-lui prof. dr. MARIN NIŢULESCU, şef de secţie la Muzeul Goleşti, din com. Ştefăneşti, jud. Argeş, **următoarele:**

În mijlocul unui parc (care pe timpuri a fost foarte frumos) din comuna Izvoru, jud. Argeş se află o clădire legată de amintirea medicului patriot Carol Davila şi a urmaşilor acestuia. Aici a trăit timp de peste o jumătate de veac, până după anii 1950, Elena Davila, fiica doctorului Carol Davila, care a construit aici spitalul ce a purtat numele tatălui său, un dispensar, o şcoală, un cinematograf sătesc şi tot aici Alexandru Davila, fiul lui Carol Davila, a scris cunoscuta dramă istorică **Vlaicu Vodă.** Clădirea care acum stă nefolosită şi din al cărui patrimoniu au fost luate unele tablouri valoroase, între care şi portretul lui Carol Davila, mai păstrează vechi piese de mobilier din nuc masiv, frumos

sculptate, adevărate bijuterii în lemn, care au adăpostit biblioteca familiei Davila (acest mobilier este împrăştiat pe la I.A.S. Izvoru, Trustul I.A.S. Piteşti şi la Primăria din comună).

Această veche clădire, aflată azi în patrimoniul I.A.S. Izvoru, nu are nici o destinaţie practică, stă cu lacătele la uşă, existând primejdia degradării ei. Propunerea obştii ar fi ca ea să fie renovată şi să fie folosită în scopuri culturale. Există opinia înfiinţării fie a unui muzeu care să poarte numele lui Carol Davila (chiar Elena Perticari, căsătorită cu generalul Perticari, care avea moşie şi conac la Izvoru de Costeşti din Argeş) în care, la un loc de frunte, să figureze tablourile de familie care ar trebui aduse aici (şi mobilierul), fie a unui muzeu etnografic cu obiecte reprezentative pentru partea de sud a judeţului, în speţă Câmpia Costeştiului, fie o casă a scriitorilor. Menţionez faptul că comuna Izvoru oferă un trecut istoric destul de bogat, fiind atestată documentar de peste 435 ani, printr-un act emis de Domnitorul Mircea Ciobanul, domnul Ţării Româneşti, care în 1558 întărea proprietăţile lui Stoica din Izvoru şi ale lui Vlaicu, fiul lui Mihnea Pârcălabul.

La acest trecut se adaugă un prezent bogat în realizări şi împliniri, locuri pitoreşti, tradiţii şi obiceiuri frumoase, oameni harnici şi minunaţi care s-ar mândri cu existenţa în comuna lor a unui lăcaş de cultură, care să cinstească memoria înaintaşilor.

Cu aceste sumare constatări, supunem forurilor de resort să hotărască şi să decidă.

Supunem, la rândul nostru, această propunere forurilor argeşene.

MEGLENOROMÂNI

Dl. căpitan de rangul 1 (r) ing. VALERIU AVRAMESCU, din Constanţa, **vechi şi statornic cititor şi colaborator al revistei noastre, ne scrie despre strădaniile tatălui d-sale, născut în ţinutul Megleniei (com. Lunguţa) de a** cerceta şi sistematiza, într-o lucrare, istoria zbuciumată a meglenoromânilor, această frântură a neamului românesc din centrul Macedoniei. Nu a putut realiza decât un caiet cuprinzând date şi evenimente care i s-au părut mai relevante trăite de dânsul, părinţii şi bunicii săi pe pământurile Megleniei, iar altele preluate dintr-un noian de cărţi şi documente strânse în decursul vieţii sale. Unele din acestea provin de la profesorul Constantin Noe, fost deputat şi senator în Parlamentul României în perioada interbelică, un vaşnic apărător al drepturilor meglenoromânilor din sânul cărora a provenit, un luptător pentru ridicarea nivelului lor social şi spiritual.

Către sfârşitul vieţii sale, tatăl meu mi-a spus cu părere de rău că nu şi-a putut finaliza intenţia, datorită posibilităţilor sale limitate de investigare, nefiind un specialist în istorie, etnografie sau lingvistică, dar, mai ales, a greutăţilor care i le-au produs numeroasele contradicţii conţinute de scrierile bizantine, greceşti, nemţeşti şi franţuzeşti pe care s-au întemeiat toate lucrările româneşti pe această temă.

Ţinutul Megleniei în care meglenoromânii au trăit separat de celelalte comunităţi de aromâni din sudul Dunării — continuă corespondentul nostru — era situat la circa 80 km nord-vest de Salonic şi la est de râul Vardar. Cuprins într-un complex de înălţimi şi văi, acoperea hotarul actual dintre Grecia şi Iugoslavia. Cifraţi la circa 23 000 de suflete înainte de primul război mondial, meglenoromânii au trăit grupaţi în localităţile Nânta, Birislav, Lunguţa, Barovita, Oşani, Liumnita, Cupa, Huma, Coinsco şi Smirminina; dintre acestea, ultimele trei aparţineau Iugoslaviei, celelalte Greciei.

Condiţiile climatice specifice acestui ţinut, lipsit de curenţi, bogat în ape şi care se acoperă în primăvară şi toamnă cu un strat des de ceaţă ce stagnează zile şi nopţi, explică porecla ce i-a fost atribuită de populaţia băştinaşă cu un cuvânt aparţinând dialectului meglenoromân: „moaglă", adică ceaţă/negură, de unde şi denumirea Moglena/Meglen şi românizat Meglenia.

Pe această suprafaţă apreciată la 1 500 km.p. au trăit împreună cu vlahii megleniţi, etnici turci şi bulgari, însă aceştia, după războaiele balcanice, au imigrat în ţările de origine ca urmare a victoriilor obţinute de greci, a reîntregirii teritoriului Greciei şi a tendinţei autorităţilor acesteia de a-şi uniformiza propria naţionalitate.

„Adâncirea cercetării trecutului şi existenţei acestei insule de românism din centrul Macedoniei care încă constituie o enigmă pentru istoria poporului român, nu trebuie să întârzie" semnala scriitorul Nicolae Paia în **Contribuţiuni la istoria vlahilor din Meglenia".** (Un exemplar dactilografiat mi-a parvenit indirect de la autor în anul 1970 şi nu cunosc dacă a văzut lumina tiparului sau a circulat numai în această formă.) **„În curând ceea ce a rămas din neamul curat şi răzleţit al meglenoromânilor va dispare şi va rămâne un gol în istoria limbii şi a formării poporului român", arăta N. Paia în finalul scrierii sale.**

După primul război mondial, 600 de familii de megleni au emigrat în Cadrilater, iar după ce acesta a intrat în componenţa Bulgariei (7 septembrie 1940) coloniştii megleni s-au stabilit în nordul Dobrogei (Măcin, Greci, Horia, Cerna), în Banat, în Ialomiţa, în Ilfov.

Deşi răzleţiţi — **scrie în încheiere dl. Avramescu** — meglenoromânii păstrează cu sfinţenie conştiinţa românească a obârşiei lor pe care şi-o manifestă cu mândrie prin personalităţile de cultură care participă, alături de cei aromâni, la manifestările şi congresele ce se organizează periodic în diferite oraşe ale lumii.

CERERI ŞI OFERTE

CONSTANTIN MIRONESCU, str. Oştirii, nr. 6, bl. 78 A, ap. 65, Sibiu, **solicită: nr. 11/1992; oferă: nr. 7/1970; 2,7/1977; 5/1978; 11/1979; 3/1980; 7/1981; 12/1983; 5,6/1984; 12/1987; 4,10/1989; 8/1990.**

MARIAN TOMI, C.P. 34, Vişeu de Sus, jud Maramureş, **solicită: nr. 1/1967; 2/1980; 3/1981; 1-4,12/1982; 10/1983; 2,4,5/1985; 7/1986; 4,7-11/1988; 1-3, 7-9, 12/1989; 7/1990; oferă: numere disparate din 1967-1992.**

ION ZĂVOIANU, str. Daniel Barcianu, nr. 3, Bucureşti, **solicită: nr. 5/1977; 2/1986; 12/1990; oferă: numere disparate din 1967-1992.**

MIRCEA PAIU, str. Drumul Taberii, nr. 50, bl. G. II-4, ap. 22, Bucureşti, **oferă: colecţia completă.**

CONTENTS (Romanian History) **P.P. Panaitescu** The Beginning of the Modern Era • **D.A. Lăzărescu** I.I.C. Brătianu • **D. Hîncu** Bessarabia in German and Austrian Unknown Diplomatic Documents • **I. Hudiţă, M. Ştefan, V.V. Tilea, Gh. Buzatu, N. Djuvara** August 23rd, 50 Years later • **Şt.S. Gorovei** The Enigmas of Cetatea Albă • **R. Florescu** Romanian Treasures exhibited in Frankfurt-am-Main • **L. Blaga** Gandhi • **S. Rădulescu** 1932. Titulescu-Recollections (II) • **P. Cernovodeanu** British Testimonies about the Phanariot Epoch • **C. Troncotă** 1937-1940. Abwehr and The Secret Intelligence Service (II) • **Patrick de Vallois** Rhône-Poulenc in Romania • In Bucharest, 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **P.P. Panaitescu** Les débuts de l'époque moderne • **D.A. Lăzărescu** I.I.C. Brătianu • **D. Hîncu** Béssarabie dans des documents diplomatiques allemands et autrichiens inconnus • **I. Hudiţă, M. Ştefan, V.V. Tilea, Gh. Buzatu, N. Djuvara** La 23 Août — 50 ans après • **Şt.S. Gorovei** Les mystères de Cetatea Albă • **R. Florescu** Des trésors roumains exposés à Francfort • **L. Blaga** Le Gandhi que j'ai connu • **S. Rădulescu** 1932. Souvenirs sur Titulescu (II) • **P. Cernovodeanu** Des témoignages britanniques sur le siècle phanoriote • **C. Troncotă** 1937-1940. Abwehr et les services de renseignements roumains (II) • **Patrick de Vallois** Rhône-Poulenc en Roumanie • A Bucarest il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **П. П. Панаитеску** Начало новой истории • **Д. А. Лэзэреску** И. И. К. Брэтиану • **Д. Хынку** Бессарабия в немецких и австрийских неизвестных дипломатических документах • **И. Худица, М. Штефан, В. В. Тиля, Г. Бузату, Н. Джувара** 23 августа — взгляд через полвека • **Шт. С. Горовей** Загадки Четатя Албэ • **Р. Флореску** Румынские сокровища, выставленные в франкфурте-ам-Мейне • **Л. Блага** Ганди • **С. Рэдулеску** 1932. Воспоминания о Титулеску (II) • **П. Черноводяну** Британские свидетельства о фанариотском веке • **К. Троикотэ** 1937-1940. Абвер и румынские разведывательские службы (II) • **Патрик де Валлоа** Rhône-Poulenc в Румынии • **В** Бухаресте, 50 лет назад

INHALT (Rumänische Geschichte) **P.P. Panaitescu** Der Beginn des modernen Zeithalters • **D.A. Lăzărescu** I.I.C. Brătianu — der Mann der Grossen Vereinigung • **D. Hîncu** Bessarabien in deutschen und österreichischen nnbekannte diplomatischen Berichte • **I. Hudiţă, M. Ştefan, V.V. Tilea, Gh. Buzatu, N. Djuvara** 23 August 1944 — 50 Jahre danach • **Şt.S. Gorovei** Die Rätsel der Cetatea Albă • **R. Florescu** Rumänische Schätze im Frankfurt-am-Main • **L. Blaga** Gandhi • **S. Rădulescu** 1932. Erinnerungen über Titulescu (II) • **P. Cernovodeanu** Britische Zeugnisse über das fanariotische Jahrhundert • **C. Troncotă** 1937-1940. Die Abwehr und die rumänischen Nachrichtendienste (II) • **Patrick de Vallois** Rhône-Poulenc in Rumänien • In Bukarest, vor 50 Jahre

SUMARIO (Historia rumana) **P.P. Panaitescu** El comienzo de la época moderna • **D.A. Lăzărescu** I.I.C. Brătianu — el hombre de la Gran Unión • **D. Hîncu** Basarabia en documentos diplomáticos desconocidos alemanes y austriacos • **I. Hudiţă, M. Ştefan, V.V. Tilea, Gh. Buzatu, N. Djuvara** El 23 de Agosto despues de medio siglo • **Şt.S. Gorovei** Los enigmas de la Cetatea Albă • **R. Florescu** Tesoros rumanos exhibidos en Francoforte • **L. Blaga** Gandhi • **S. Rădulescu** 1932. Recuerdos sobre Titulescu (II) • **P. Cernovodeanu** Testimonios británicos sobre el siglo fanariota • **C. Troncotă** 1937-1940. Abwehr y los servicios de información rumanos (II) • **Patrick de Vallois** Rhône-Poulenc en Romania • En Bucarest, hace 50 años

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vânzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali de la oraşe şi de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57
FAX 0040-1-3129432 sau 3129433,
telex : 11995 — Piaţa Presei Libere, nr. 1
Sector 1, Bucureşti, România
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti
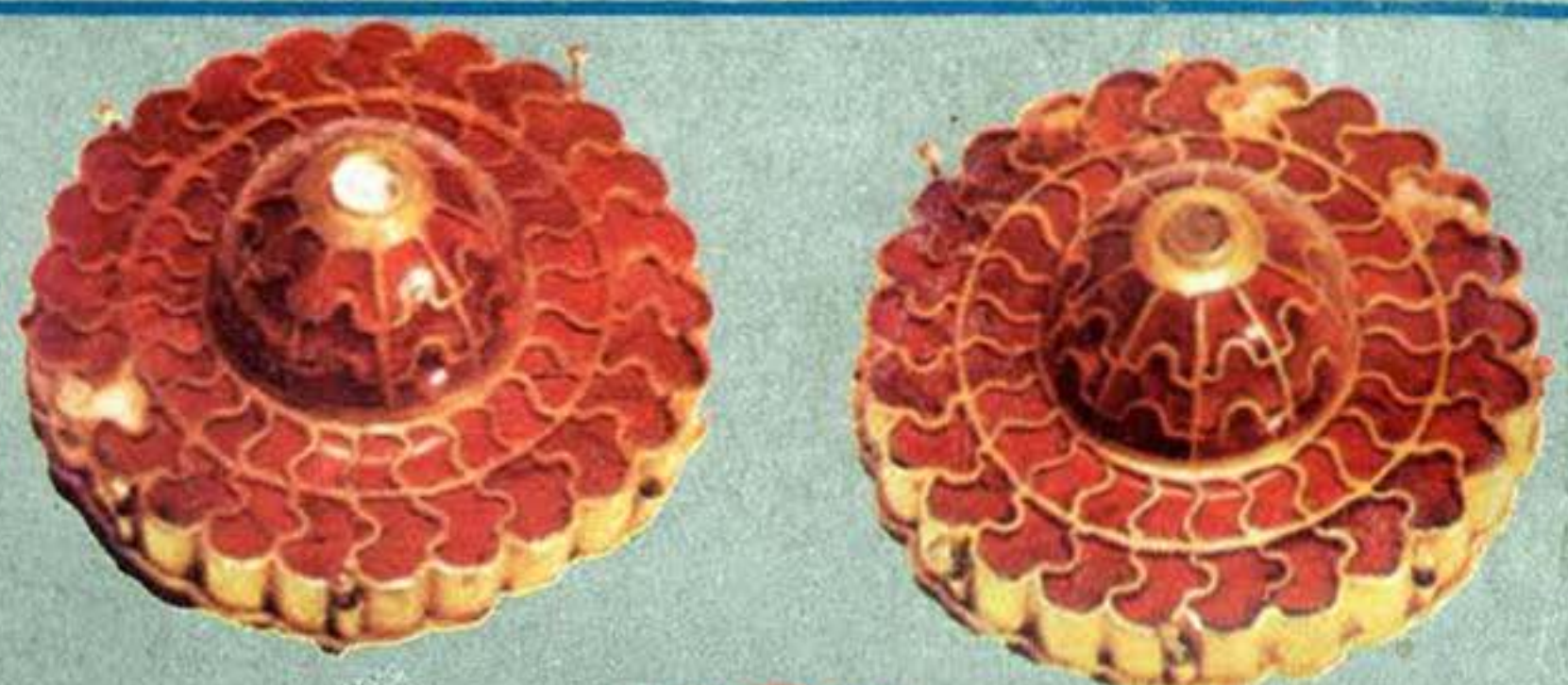
ISSN 0541-88IX **Lei 500**